

השירות הצבאי של אנשים עם מוגבלות שכלית: השפעתו על איכות החיים של הפרט והוריו ועל עמדות הסביבה כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית

ד"ר שירלי ורנר

בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד

מחקר זה נערך בסיוע מענק מחקר מקרן שלם
הקרן לפיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית ברשויות המקומיות

2015

קרן שלם / 079/2015

תוכן עניינים:

6	תקציר
8	רשימת תרשימים וטבלאות
9	מבוא
10	1. סקירת ספרות
10	1.1 שילוב חברתי והשתתפות בחיי הקהילה
10	1.2 חשיבות השירות הצבאי בחברה הישראלית ולאנשים עם מוגבלות שכלית
11	1.3 רקע על התוכנית "שווים במדים"
12	1.4 הרציונל לקיום התוכנית
12	1.5 מטרות התוכנית
12	1.6 שלבי התוכנית
15	2. שיטת המחקר
16	2.1 הליך המחקר
17	3. מחקר 1: תפיסות בוגרים אשר השתתפו בתוכנית שווים במדים
18	3.1 בוגרים עם מוגבלות שכלית המשתתפים בתוכנית
19	3.2 בוגרים עם מוגבלות שכלית אשר השתתפו במחקר
21	3.3 שיטות המחקר
21	3.3.1 כלי המחקר האיכותני
21	3.3.2 עיבוד הנתונים
22	3.4 ממצאים
22	3.4.1 הצבא כחלק מהחיים בישראל- "להיות כמו כולם"
24	3.4.2 שילוב חברתי
24	3.4.2.1 משולבים חברתית
26	3.4.2.2 מנותקים חברתית מחיילים אחרים
28	3.4.3 השתלבות במערך הצבאי
28	3.4.3.1 התפתחות זהות חיילית- "אני חייל"
36	3.4.4 קשר עם המפקדים

40	4. מחקר 2: תפיסות הורים ובני משפחה של חיילי התוכנית שווים במדים
41	4.1 הורים ובני משפחה אשר השתתפו במחקר
43	4.2 שיטות המחקר
43	4.2.1 כלי המחקר האיכותני
43	4.2.2 כלי המחקר הכמותי
43	4.2.3 עיבוד הנתונים
44	4.3 ממצאים איכותניים
44	4.3.1 מניעים להצטרפות לתוכנית
44	4.3.1.1 משמעות הגיוס עבור הבוגרים והבוגרות
49	4.3.1.2 משמעות הגיוס לצבא עבור ההורים
50	4.3.1.3 משמעות הגיוס ברמת החברה
51	4.3.2 מעורבות ההורים
51	4.3.2.1 ההגעה לתוכנית וקורס ההכשרה
52	4.3.2.2 תקופת ההתנדבות
53	4.3.2.3 מעורבות ההורים במהלך השירות הצבאי
56	4.3.3 השלכות ההשתתפות בתוכנית
56	4.3.3.1 השלכות התוכנית על הבוגרים והבוגרות
66	4.3.3.2 השלכות התוכנית על ההורים
75	4.4 ממצאים כמותיים
77	5. מחקר 3: תפיסות מפקדי היחידות בהן משולבים חיילי התוכנית
78	5.1 מפקדים אשר השתתפו במחקר
79	5.2 שיטות המחקר
79	5.2.1 כלי המחקר
79	5.3 ממצאים
79	5.3.1 תפקיד המפקדים ומעורבותם
79	5.3.1.1 המפקדים כדמות חינוכית וכמורה דרך
81	5.3.1.2 המפקדים כדמות מעצימה
81	5.3.1.3 המפקדים כדמות הורית
83	5.3.1.4 המפקדים כדמות סמכותית
83	5.3.1.5 המפקדים כדמות הפוכת במערכות שונות בחיי הבוגרים
85	5.3.2 אתגרים וקשיים בתקופת השירות
85	5.3.2.1 אתגרים בקשר חייל-מפקד
88	5.3.2.2 אתגרים מפקד- מערכת צבאית
89	5.3.3 השלכות השירות הצבאי
89	5.3.3.1 השלכות השירות הצבאי על הבוגרים

95	5.3.3.2 השלכות השירות הצבאי על המפקדים
96	5.3.3.3 השלכות השירות הצבאי על המערכת הצבאית
101	5.3.3.4 השלכות על החברה בכללותה
103	6. מחקר 4: עמדות חיילים ללא מוגבלות שכלית כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית
104	6.1 משתתפי המחקר
104	6.2 שיטות המחקר
104	6.2.1 כלי המחקר
105	6.2.2 הליך המחקר
106	6.2.3 ניתוח הנתונים
106	6.3 ממצאים
106	6.3.1 התפלגות משתני המחקר העיקריים
107	6.3.2 אפשרויות שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית בהשוואה למוגבלויות אחרות
107	6.3.3 עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ועמדות כלפי שילוב חיילים עם מוגבלות שכלית
108	על-פי משתני רקע דמוגרפי
108	6.3.4 קשר בין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית, עמדות כלפי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית והכרות וידע בתחום
109	6.3.5 קשר בין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ועמדות כלפי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית
112	עם מוגבלות שכלית
114	6.3.6 ניבוי התנהגות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית
116	7. דיון וניתוח
116	7.1 שירות צבאי כמקפצה לעתיד
117	7.2 פיתוח זהות חיילית
118	7.3 שילוב קהילתי ושילוב פסיכולוגי
119	7.4 שילוב חברתי
120	7.5 קשר בין המפקד לבוגרים והגדרת תפקיד המפקד
121	7.6 איכות חיים משפחתית
121	7.7 תרומת השירות של אנשים עם מוגבלות שכלית לשינוי עמדות בקרב חיילים ללא מוגבלות והחברה הרחבה
122	7.8 תרומת השירות של אנשים עם מוגבלות שכלית לצבא כמערכת
123	7.9 קשיים המלווים את שילובם של אנשים עם מוגבלות שכלית בצבא
124	
126	8. סיכום, המלצות ומסקנות
126	9. השלכות יישומיות של המחקר

128	10. פורום/ רשימת אנשי מקצוע והשטח להם רוצה החוקר להציג את תוצאות מחקרו
129	11. המלצות למחקרי המשך
130	ביבליוגרפיה
134	נספחי המחקר
135	אישור ועדת האתיקה
136	אישור משרד הרווחה
137	אישור צה"ל
138	מכתב הסבר להורים
139	טופס הסכמה מדעת להורים
140	מדריכי ראיון עם בוגרי הפרויקט
146	מדריכי ראיון עם הורים
148	שאלון להורים
152	מדריך ראיון עם מפקדים
153	שאלון המחקר עבור חיילים בבסיסים
161	תקציר באנגלית - Abstract

תקציר:

רקע: מדינות רבות, כולל ישראל, פועלות למען שילובם המלא של אנשים עם מוגבלות שכלית בכל תחומי החיים. למרות זאת, אנשים עם מוגבלות שכלית עדיין מודרים מן החברה לעיתים קרובות ובתחומי חיים רבים. דוגמא עיקרית לכך הינו השירות הצבאי, בו אנשים עם מוגבלות שכלית לוקחים חלק לעיתים נדירות בלבד. "שווים במדים" הינה תכנית ייחודית אשר פותחה במטרה לתת הזדמנות לאנשים עם מוגבלות שכלית לשרת שירות צבאי נורמטיבי ומשמעותי. מחקר זה הינו מחקר מלווה לתוכנית זו ולו שלוש מטרות עיקריות: (1) לבחון את ההשפעות של התוכנית ושל השירות הצבאי על חיילים עם מוגבלות שכלית, (2) לבחון את ההשפעות של התוכנית ושל השירות הצבאי על בני משפחתם של חיילים עם מוגבלות שכלית, ו - (3) לבחון את ההשפעות השירות הצבאי של חיילים עם מוגבלות שכלית על חיילים ומפקדים המשרתים עימם באותן היחידות.

שיטה: מחקר זה הינו מחקר אורך המתבסס על מתודולוגיה משולבת (איכותנית וכמותית). המחקר מתחלק לארבעה תתי-מחקרים; בראשון, נערכו ראיונות עומק חצי מובנים, במספר נקודות זמן, עם בוגרים עם מוגבלות שכלית (N=39) אשר לוקחים חלק בתוכנית. בשני, נערכו ראיונות עומק חצי מובנים במספר נקודות זמן עם הורים (או בני משפחה קרובים/ אפוטרופסים) לבוגרים עם מוגבלות שכלית אשר לוקחים חלק בתוכנית (N=36). בנוסף, במחקר זה נתבקשו ההורים להשיב לשאלון מחקר כמותני. במחקר השלישי, נערכו ראיונות עומק חצי מובנים עם מפקדי יחידות וממונים ישירים של חיילי התוכנית (N=26) ביחידות שבהם משרתים חיילי התוכנית. לבסוף, במחקר הרביעי, שאלוני מחקר כמותניים הועברו לחיילים ללא מוגבלות שכלית (N=255) המשרתים ביחידות בהן משרתים חיילי התוכנית וכן חיילים ללא הכרות עם חיילי הפרוייקט (אלו המשרתים ביחידות אחרות).

ממצאים: מניתוח איכותני של הראיונות עם הבוגרים עם מוגבלות שכלית עולות שלוש תימות מרכזיות: (1) הצבא כחלק ממסלול החיים הנורמטיבי בישראל – להיות כמו כולם, (2) השתלבות חברתית של המשתתפים ו(3) השתלבותם בצבא בשלבים השונים של התוכנית.

מן הראיונות האיכותניים עם ההורים עולות שלוש תימות מרכזיות: (1) מניעים להצטרפות לתוכנית בהיבט של הבוגרים, משמעות הגיוס עבור ההורים ומשמעות הגיוס לחברה הרחבה, (2) מעורבות ההורים בפרוייקט ו(3) השלכות הפרוייקט על הבוגרים ועל ההורים. ממצאי המחקר הכמותני אשר נערך בקרב ההורים תמכו בממצאים האיכותניים. באופן ספציפי, נמצא כי ההורים הביעו ציפייה כי השירות הצבאי יאפשר לילדיהם לפתח עצמאות, להציג את כשרונותיהם ותחומי העניין שלהם, יספק להם פעילות ואפשרות לתרום לחברה.

מניתוח איכותני של ראיונות עם מפקדים עולות ארבע תימות מרכזיות: (1) תפקיד המפקדים ומעורבותם, (2) רבדים של שילוב חברתי, (3) השלכות השירות הצבאי על הבוגרים, על המפקדים, על המערכת הצבאית, על חיילים אחרים ועל החברה בכללותה, ו(4) אתגרים וקשיים במהלך השירות.

ממצאי המחקר הרביעי בדברעמדות של חיילים ללא מוגבלות שכלית הראו כי חיילים שלהם היתה הכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית דיווחו על מידה רבה יותר של מחשבות חיוביות, התנהגות של עזרה והכלה וקרבה חברתית בהשוואה לחיילים ללא הכרות קודמת עם חיילים עם מוגבלות שכלית. כמו כן, נמצא קשר חיובי בין תפיסת ידע סובייקטיבי בתחום המוגבלות השכלית לבין מחשבות חיוביות, קרבה חברתית ותמיכה בעמדה כי

חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית בצבא. שלוש גרסיות בדקו את המשתנים המנבאים התנהגות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית. נמצא כי התנהגות מרחיקה ומדירה כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית נובאה על-ידי המרכיב המחשבתי של אי-בהירות של הסיטואציה החברתית במפגש עם חיילים עם מוגבלות שכלית ורגשות שליליים. התנהגות עזרה והכלה כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית נובאה על-ידי מחשבות חיוביות. לבסוף, קרבה חברתית כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית נובאה על-ידי מחשבות חיוביות, תמיכה רבה יותר בעמדה כי חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית, תמיכה רבה יותר בעמדה כי חיילים עם מוגבלות שכלית דומים לאחרים, תמיכה פחותה יותר בעמדה כי יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית ותמיכה רבה יותר במתן אפשרות לאנשים עם מוגבלות שכלית לשרת בצבא.

דיון: מתוך ממצאי המחקר ניתן לראות כי לתוכנית "שווים במדים" השלכות ותרומות חיוביות עבור הבוגרים הלוקחים חלק בתוכנית, עבור התא המשפחתי, עבור המפקדים והמערכת הצבאית ועבור החברה בכללותה. ההשלכות אשר יידונו בפרק הדיון כוללות: תפיסת השירות הצבאי כמקפצה לעתיד, פיתוח זהות חיילית, שילוב פסיכולוגי ושילוב חברתי של חיילים עם מוגבלות שכלית, השלכות על הקשר שבין החייל למפקדו כדמות משמעותית בחייו, השלכות על הורים ובני משפחה אחרים ואיכות חייהם, תרומה ברמה החברתית הבאה לידי ביטוי בשינוי עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ותרומה לחיילים אחרים ולמערכת הצבאית. לבסוף, נדון בקשיים המלווים את שילובם של אנשים עם מוגבלות שכלית בצבא.

רשימת תרשימים וטבלאות:

13	תרשים 1: שלבים של התוכנית "שווים במדים"
18	טבלה 1: ריכוז סטאטוס של כל משתתפי התוכנית
20	טבלה 2: ראיונות עם בוגרי התוכנית לפי שלבי התוכנית
42	טבלה 3: ראיונות עם הורים לפי שלבי התוכנית
76	טבלה 4: עמדות בני משפחה כלפי שילוב ילדיהם במסגרת צבאית
78	טבלה 5: ראיונות עם מפקדים
104	טבלה 6: התפלגות נתוני רקע אודות חיילים ללא מוגבלות שכלית
107	טבלה 7: התפלגות משתני המחקר המרכזיים
108	טבלה 8: מידת התמיכה באפשרויות שירות צבאי לאנשים עם מוגבלויות
	טבלה 9: הבדלים בעמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ובעמדות כלפי שילוב
109	חיילים עם מוגבלות שכלית על-פי מגדר ורמת דתיות
	טבלה 10: קשר בין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית, עמדות כלפי שילוב
111	חיילים עם מוגבלות שכלית והכרות וידע בתחום
113	טבלה 11: קורלציות בין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית לבין עמדות כלפי שילוב בצבא
115	טבלה 12: רגרסיות הירארכיות לניבוי התנהגות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית

מבוא:

הלך הרוח כיום במדיניות ובחקיקה בנוגע לאנשים עם מוגבלות ברוב מדינות המערב מכיר בכך שלאנשים עם מוגבלות קיימת הזכות להכלה ושילוב קהילתי מרבי בחברה. על כן, ערכים של שילוב קהילתי והשתתפות בחיי הקהילה מהווים ערכי יסוד בעלי חשיבות עליונה (Ward & Officer & Groce, 2009; Stewart, 2008). התחייבותן של מדינות לשמירה על זכויות אלה הוכרה ברמה עולמית באו"ם באמצעות האמנה הבינלאומית לזכויותיהם של אנשים עם מוגבלות (UN General Assembly, 2007), אליה גם מדינת ישראל מחוייבת. יחד עם זאת, השירות הצבאי מהווה תחום אשר כמעט ואינו נכלל בשיח אודות שילובם של אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה. בשנים האחרונות התכנית הייחודית "שווים במדים" שמה לעצמה למטרה לממש זכות בסיסית זו ולהביא לגיוסם של אנשים עם מוגבלות שכלית לצבא הגנה לישראל (צה"ל).

מחקר זה הינו מחקר אורך הבוחן את ההשפעות וההשלכות של התוכנית על אנשים עם מוגבלות שכלית, בני משפחתם של אנשים עם מוגבלות שכלית, מפקדים וחיילים ללא מוגבלות שכלית אשר משרתים באותן היחידות שבהן משרתים חיילי התוכנית. למחקר שלוש מטרות עיקריות:

(1) לבחון את ההשפעות וההשלכות של השירות הצבאי על חיילים עם מוגבלות שכלית אשר לוקחים חלק בתוכנית.

(2) לבחון את ההשפעות וההשלכות של השירות הצבאי על בני משפחתם של חיילים עם מוגבלות שכלית.

(3) לבחון את ההשפעות וההשלכות של השירות הצבאי של חיילים עם מוגבלות שכלית על הסביבה הרחבה יותר, בכלל זה מפקדיהם של החיילים וכן חיילים ללא מוגבלות שכלית אשר משרתים בסמיכות לחיילי התוכנית. באשר לקבוצה האחרונה, המטרה היא לבחון באיזה אופן השתתפות בתוכנית משפיעה על עמדותיהם של חיילים ללא מוגבלות שכלית כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית.

1. סקירת ספרות:

1.1 שילוב חברתי והשתתפות בחיי הקהילה:

המונח אינטגרציה קהילתית (community integration) מתייחס לנוכחות פיזית במקומות אותם הציבור הרחב מרבה לפקוד (Cummins & Lau, 2003). יחד עם זאת, שילוב קהילתי והשתתפות בחיי הקהילה (community participation and inclusion) מרחיב את המונח אינטגרציה קהילתית וכולל תחומי שילוב נרחבים יותר מעבר לנוכחות פיזית בקהילה. השתתפות הינו המונח בו עושה שימוש ארגון הבריאות העולמי במערכת הסיווג שלו למצבי בריאות ומוגבלות (International Classification of Functioning, Disability and Health) בכדי להסביר שילוב קהילתי במגוון תחומי חיים (World Health Organization, WHO, 2001). שילוב חברתי והשתתפות בחיי הקהילה מתייחסים לשילוב מלא במוסדות חברתיים כולל מוסדות חינוך, תעסוקה, בילוי, ופעילות אזרחית (White, Simpson, Gonda, Ravesloot, & Coble, 2010).

בישראל, בדומה למספר מדינות אחרות, קיימת מגמה כללית של שילוב אנשים עם מוגבלות שכלית בתוך הקהילה. מגמה זו, הובילה ליוזמות כגון: פיתוח גני שעשועים נגישים לילדים עם מוגבלויות שונות (Beit Issie Shapiro, 2013), הכללת ילדים עם מוגבלות שכלית בתוך כיתות בית ספר רגילות (מילשטיין וריבין, 2013), שילוב בני נוער עם מוגבלות בסניפים רגילים של תנועות נוער (תנועת הצופים, 2013), ואף שילוב משלחת של בוגרים עם מוגבלויות מישראל אשר נוסעת מדי שנה לפולין במסגרת תכנית לזיכרון השואה לצד אחרים אשר להם אין מוגבלות (גולדפינגר, 2012). יוזמות אלה חשובות מאחר וממצאי מחקרים הדגישו כי תרמו לאינטגרציה ולהכללה, שיפרו את ההערכה העצמית של הפרט (Klingner, Vaughn, Schumn, Cohen, & Forgan, 1998), והפחיתו מצבים של הדרה חברתית של אנשים עם מוגבלויות (מונק וקליבנסקי, 2009). מחקר זה מתמקד בשירות צבאי כתחום חיים נוסף אשר בו יש להביא להגברת השילוב וההשתתפות בחברה של אנשים עם מוגבלות שכלית. תחילה נעמוד על חשיבותו של השירות הצבאי בחברה הישראלית ובהמשך, נתייחס באופן ספציפי למטרות ולמאפייני התהליך של התוכנית "שווים במדים".

1.2 חשיבות השירות הצבאי בחברה הישראלית ולאנשים עם מוגבלות שכלית:

כבר בשלבים מוקדמים של ההורות, נוסים הורים לחזות את העתיד של ילדיהם. לעתים קרובות בישראל כוללת תמונה זו גם את שירותו הצבאי של ילדם (Maysels, 1995). תמונה זו נובעת מתוך היותו של צה"ל מוסד מרכזי ביותר בחברה הישראלית אשר השירות בו מהווה מחויבות אזרחית נורמטיבית של כלל האזרחים במדינה. לאור זאת, נחשב השירות בצה"ל לערך יסודי מהותי בחברה הישראלית, המהווה חלק בלתי נפרד ושיגרתי מהחיים ומבטא השתתפות מלאה של הפרט בחברה.

בשל החשיבות הרבה המיוחסת לשירות הצבאי, השפעתו על אנשים בתוך החברה הישראלית היא גבוהה (Ben-Ari, Rosenhek, & Maman, 2001; Ben-Eliezer, 2002) ומשפיעה על היבטים רבים בחיים-כלכליים, פוליטיים, ותרבותיים (Israeli, 2002). השירות הצבאי ממלא תפקיד חשוב בקביעת מעמדם החברתי של יחידים וקבוצות ומעלה סוגיות של מגדר, מוצא אתני ולאום (Israeli, 2002). בנוסף, לשירות הצבאי חשיבות פסיכולוגית גבוהה לבני נוער ומבוגרים (Dar & Kimhi, 2001), שכן הוא מאפשר להם להתמודד עם משימות התפתחותיות כגון, יצירת זהות עצמית, עצמאות ונפרדות מן ההורים (מייזלס, 1995). לעתים קרובות, הסטטוס של מבוגרים בישראל נמדד בהתבסס על האם סיימו את השירות הצבאי או לא והיכן שירתו במסגרתו. יתר על כן,

לשירות הצבאי השפעה על מעמדה של המשפחה כולה. הצלחתם של המתבגרים בשירות הצבאי לעיתים קרובות משפיעה על הגאווה, הזהות ומעמדם של כל בני המשפחה (סופר, קסן ושוחט, 1993). יחד עם זאת, עד לאחרונה, נמנעה מאנשים עם מוגבלות שכלית האפשרות לשרת בצבא לאור התפיסה הרווחת בדבר מצבם הרפואי והקוגניטיבי.

הליך הגיוס של כל אזרח בישראל מתחיל לרוב בגיל 16, כשנתיים לפני הגיוס בפועל, בגיל זה, מקבלים המתבגרים הזמנה רשמית להתחיל בהליך גיוסם לצבא. אחד הצעדים הראשונים הוא מילוי טופס מידע רפואי אשר חלקו נבדק ומאושר גם על ידי רופא הילדים. בנוסף, נדרשים גם מדדים כגון גובה, משקל, דופק, לחץ דם וכדומה. לאחר שהטפסים נבדקים על ידי הצבא, המועמד/ת מוזמן/ת לבדיקה רפואית שגרתית בלשכת הגיוס הצבאית שמטרתה לקבוע את מידת התאמתו/ה לשירות. בשלב זה הנקבע הפרופיל הרפואי של המועמד, המאפשר לצבא לערוך שיבוץ לתפקיד מתאים. לשכת הגיוס רשאית לבקש להמציא מידע רפואי נוסף או לערוך בדיקות גופניות, למשל מידע על הליכים רפואיים שבוצעו בעבר או הערכת מומחה עדכנית על טיפול או מצב רפואי מתמשך.

תהליך זה הינו שונה כאשר מדובר במתבגר עם מוגבלות שכלית. מידי שנה נערכת הצלבה בין המידע אשר קיים בידי היחידה לטיפול באנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית במשרד הרווחה לבין מרשם השמות של הבוגרים אשר הגיעו לשלב הצו הראשון. כאשר נמצא כי מדובר באדם עם מוגבלות שכלית, לשכת הגיוס שולחת מכתב אל היחידה במשרד הרווחה. הרופא הראשי של היחידה במשרד הרווחה חותם על המסמך ומעביר את אישורו על כך שהאדם מוכר כאדם עם מוגבלות שכלית ועל כן איננו יכול למלא את שירותו הצבאי. במקרים אלו לא נשלח מכתב זימון לבוגר והוא מקבל פטור אוטומטי מהשירות הצבאי. באם הבוגר איננו מוכר ליחידה לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית במשרד הרווחה, מכתב הזימון ישלח לבית הבוגר, ועל המשפחה מוטלת האחריות לשלוח מכתב ללשכת הגיוס המסביר מדוע ילדם אינו יכול לשרת בצבא. למכתב זה, על ההורים לצרף מסמכים רפואיים המאשרים את מצבו הקוגניטיבי של ילדם, ולעיתים, גם את מצבו הפיזי. לאחר מכן הבוגר מקבל מכתב פטור משירות צבאי אשר נשלח לביתו (חוק שירות ביטחון, 1986; קשר, 2010).

לעיתים קרובות, קבלת הפטור מהשירות הצבאי, הינה חוויה קשה מבחינה רגשית להורים ולמתבגרים עם מוגבלות שכלית. פטור משירות צבאי משמש עבור רבים מן ההורים הוכחה לכך שילדיהם שונים, בעלי יכולות נמוכות יותר מבני גילם, וכי אינם מסוגלים לעמוד בציפיות המקובלות בחברה (טלר, 2001). מצב זה עלול להגביר תחושות של אי שוויון בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית אשר רואים את בני גילם ואחיהם מתגייסים ומשרתים בצה"ל. התוכנית "שווים במדים" פותחה במטרה להביא לשינוי במצב זה ולתרום לשילובם ושיתופם של אנשים עם מוגבלות שכלית במערכת הצבאית.

1.3 רקע על התוכנית "שווים במדים":

התוכנית "שווים במדים" פותחה בשנת 2007 במאמצים משותפים של שלושה גופים: צה"ל, אקים-האגודה הלאומית לקימום אנשים עם מוגבלות שכלית בישראל והאגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית במשרד הרווחה. במסגרת התוכנית עוברים אנשים עם מוגבלות שכלית תכנית הכשרה במסגרת קדם צבאית אשר מכינה אותם לצבא. אלה מביניהם אשר עברו בדיקה רפואית ופסיכיאטרית ונמצאו כעומדים בקריטריונים לשירות התנדבותי, מגויסים לצה"ל כחיילים מן השורה ומקבלים תמיכה לכל אורך שירותם הצבאי.

1.4 הרציונל לקיום התוכנית:

חשיבותם של צה"ל והשירות הצבאי בחברה הישראלית מהווים רציונל עיקרי לקיומה של תוכנית זו. מאחר והשירות בצה"ל הינו חוויה מכוננת וחשובה ביותר עבור רוב האזרחים בישראל, חשוב שגם אנשים עם מוגבלות שכלית ייקחו חלק בחוויה זו בהתאם ליכולות ולצרכים שלהם. רציונל שני לקיומה של התוכנית מבוסס על העוגן התיאורטי של "השערת המגע" (contact hypothesis) (Allport, 1954). בשל העובדה כי השירות בו חובה, נחשב צה"ל ל"כור היתוך" של אזרחים מכל שכבות החברה וממגוון רקעים תרבותיים (Samucha, 1983/4). לכן, צה"ל נתפס כמקום אידיאלי שבו ניתן ליצור מגע בין קבוצות רבות ומגוונות בחברה הישראלית. שילוב של אנשים עם מוגבלות שכלית בצבא מספק הזדמנויות למפגשים בין אנשים עם מוגבלות שכלית וחיילים אחרים המשרתים בצבא, ועשוי לתרום לגיבוש גישה חיובית בקרב חיילים בצבא כלפי אוכלוסיה זו. לאחר השירות הצבאי שלהם, ניתן לקוות כי חיילים ללא מוגבלות שכלית יהיו "שגרירים" של אנשים עם מוגבלות שכלית על-ידי כך שיובילו בידע ומודעות לאוכלוסיה זו, מצב אשר עשוי להביא לשינוי נוסף בעמדות כלל החברה כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית.

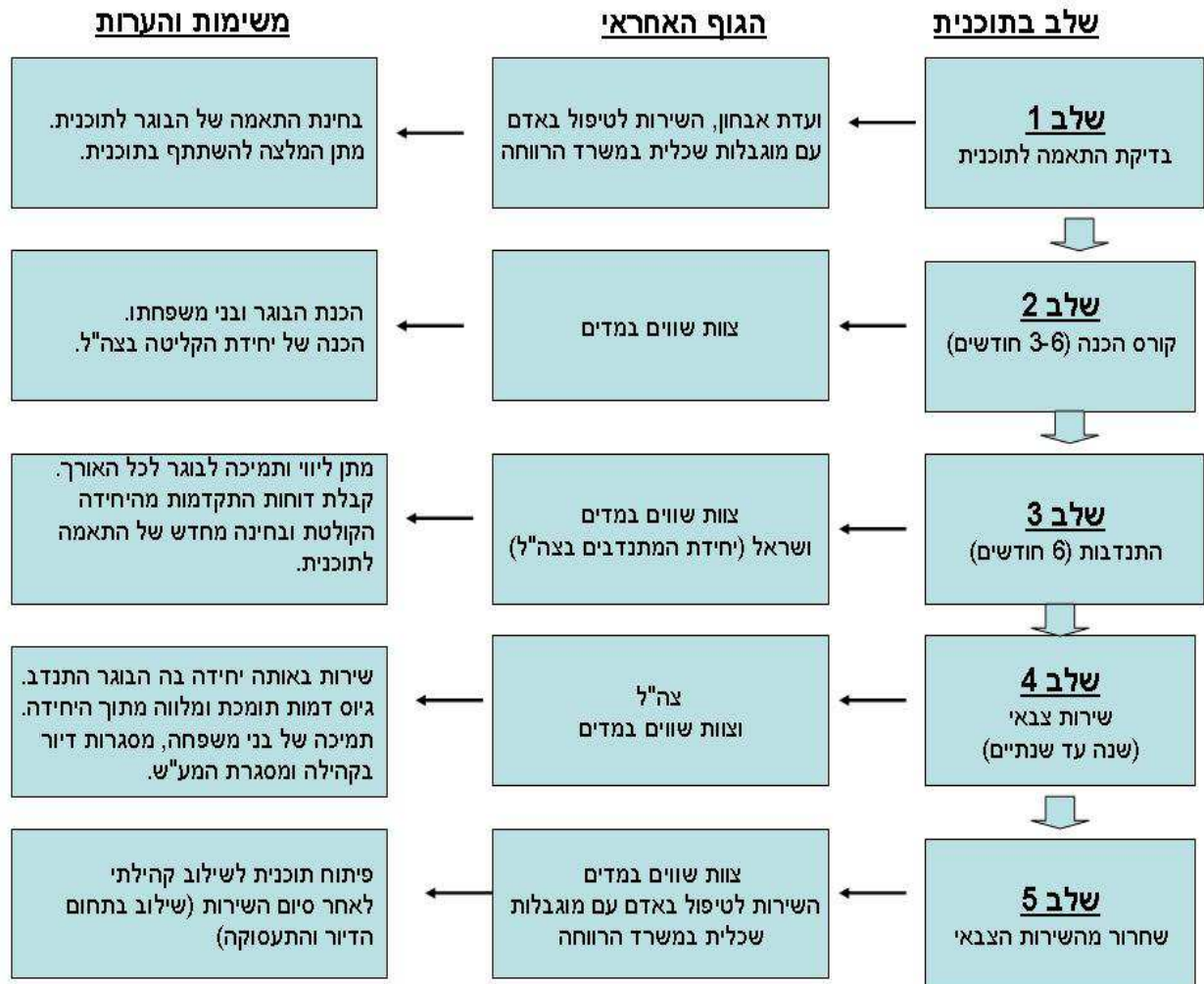
1.5 מטרת התוכנית:

מטרתה העיקרית של התוכנית "שווים במדים" היא ליצור הזדמנות לאנשים עם מוגבלות שכלית להתגייס לשירות צבאי סדיר ומשמעותי בצה"ל, ובכך לאפשר להם לקחת חלק ולהשתתף בחוויה שגרתית זו. מטרה שנייה הינה לשפר את ההערכה העצמית והביטחון העצמי של אנשים עם מוגבלות שכלית באמצעות השתתפות בשירות הצבאי. מטרתה השלישית של התוכנית הינה ליצור רווחה נפשית בקרב שאר בני המשפחה ובמיוחד להגביר את ההכרה שלהם ביכולותיו של המתגייס ולהעצים תחושות של גאווה בקרב המשפחה בילדיהם מהיותם אזרחים שווים אשר מהווים חלק מן החברה הישראלית. לבסוף, ברמה החברתית והקהילתית, מטרת התוכנית הינה לתרום לשינוי בעמדות החברה כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית. באופן ספציפי, המטרה הינה להביא להכרה ביכולותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית ובכך להפחית דעות קדומות שליליות ולהגביר עמדות חיוביות וקבלה של אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה.

1.6 שלבי התוכנית:

התוכנית "שווים במדים" מורכבת מחמישה שלבים עיקריים כפי שמוצג בתרשים 1: הערכת ההתאמה לתוכנית, קורס הכשרה, התנדבות קדם צבאית, שירות צבאי ושחרור משירות.

תרשים 1: שלבים של התוכנית "שווים במדים"

בשלב הראשון נערכת הערכה של התאמתו של האדם עם המוגבלות השכלית לתוכנית ולשירות הצבאי. ועדת אבחון של האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית במשרד הרווחה נפגשת עם המועמד ומקיימת תהליך הערכה ואבחון יסודי המתמקד ביכולות, בקשיים ובתחומים בהם הפרט זקוק לתמיכה. על בסיס הערכה זו, ניתנת המלצה בנוגע להתאמתו של המועמד לשירות צבאי. לצורך קבלה לתוכנית נקבעו הקריטריונים הבאים: גיל 21 עד 27, מוגבלות שכלית קלה עד בינונית, ללא קשיי התנהגות חמורים, יכולת להשתמש באופן עצמאי בתחבורה ציבורית, יכולת עצמאית בטיפול אישי, יכולת להשתמש בטלפון סלולארי (למצבי חירום), יכולת לעבוד מחוץ למפעל מוגן (מע"ש) ויכולת בסיסית לתקשורת בין אישית.

בשלב השני, אנשים העונים לקריטריונים שצינו עוברים קורס הכשרה קדם צבאי שנמשך כשישה חודשים. במהלך הקורס המועמדים נפגשים מדי שבוע למשך יום הכשרה שלם במטרה להכיר להם מהו צה"ל ומהו השירות בצה"ל ולהכין אותם לקראת השירות. הקורס מקנה ידע בסיסי על הצבא הכולל: היכרות עם המונח "צבא", ידע על היררכיית הדרגות בצבא במקביל לכללי התנהגות בין החייל לבין קצינים בדרגות גבוהות יותר כגון

הצורך בקבלת מרות, הצדעה לקצינים בדרגות בכירות, כללי התנהגות ותפקוד אותם הצבא מצפה מחייליו, קוד לבוש, שמירה על לחות זמנים יומיים ומיומנויות של בקשת וקבלת עזרה. באמצעות משחקי תפקידים מתרגלים הבוגרים התמודדות עם דילמות שונות ואתגרים בהם הם עלולים להיתקל במהלך שירותם, ובכך רוכשים מיומנויות פתרון בעיות. בנוסף, עוברים המשתתפים שיעורים על כישורים חברתיים והיבטים מיניים במטרה לשפר את המיומנויות שלהם ולהעלות את המודעות שלהם לסכנות אפשריות בתחומים אלה. לקראת סוף הקורס, משתתפים הבוגרים בשבוע גדנ"ע שבמהלכו הם עוברים סימולציה בתוך מחנה צבאי במטרה לחוות ולתרגל את החיים בצבא.

בשלב השלישי, בוגרי קורס ההכשרה עוברים שישה חודשי עבודה התנדבותית בצבא. האחריות על שלב זה מוטלת בעיקר על שר-אל (<http://www.sar-el.org/>), אשר הינו הפרויקט הלאומי למתנדבים למען ישראל. בשלב זה המועמד נמצא במעמד של מתנדב ולא נמצא במעמד פורמאלי של חייל בשירות פעיל. נעשים ניסיונות למקם כל מועמד בשלב זה בתוך אותה היחידה והתפקיד בהם ימשיך גם כחייל בשירות הפעיל. היחידה הקולטת עוברת מספר מפגשי הכשרה והכנה במטרה להכיר ולהרחיב את הידע שלהם אודות מוגבלות שכלית. כמו כן, רוכש צוות היחידה הקולטת מיומנויות לעבודה עם חיילים שיש להם מוגבלות שכלית. כחלק מזה, הם לומדים מיומנויות בפתרון בעיות ומצבים שעלולים להתעורר במפגש עם חיילים עם מוגבלות שכלית.

בשלב זה, המועמד רוכש הכרות עם הצבא, עם מפקדו האישי ולומד להכיר את משימות התפקיד הספציפי שהוטל עליו בהתאם ליכולותיו. פעם בחודש המפקד הצבאי מטעם שר-אל מדווח על ההתקדמות של המועמד לרכז תכנית "שווים במדים" ולשכת הגיוס של צה"ל. בשלב ההתנדבות, הבוגר מלווה ונתמך על ידי מדריך מטעם תכנית "שווים במדים" שבא לבקרו על בסיס שבועי, בנוסף לתמיכה טלפונית שוטפת בהתאם לצורך. כמו כן, במרבית המקרים לבוגר ניתנת גם תמיכה על-ידי דמות תומכת בתוך הבסיס (המפקד האישי או חייל אחר). לקראת סוף שלב זה, מועמדים שנמצאים מתאימים לשירות צבאי נבחנים מחדש על ידי היחידה לבריאות הנפש של צה"ל, ועוברים בדיקה גופנית על ידי לשכת הגיוס. בתום שלב זה ניתנות המלצות להעברה המועמד לגיוס מלא ממעמד של מתנדב למעמד של חייל סדיר בשירות צבאי פעיל.

השלב הרביעי של הפרויקט הוא שירות צבאי פעיל בסטטוס של חייל סדיר. בוגרים אשר השלימו את שלב ההתנדבות בהצלחה מתגייסים לשירות סדיר לתקופה של בין שנה לשנתיים. בוגרי התוכנית עוברים תהליך פורמאלי של גיוס בדומה לכלל החיילים בצה"ל. במסגרת תהליך זה הם מקבלים את המדים צבאיים, מספר אישי בצבא ותג צבאי. כאמור, ניתנת עדיפות לכך שהשירות הפעיל בשלב זה ימשיך באותה היחידה ובאותו התפקיד שבהם הבוגרים התנדבו ותחת פיקודו של אותו המפקד.

החיילים משרתים בעיקר ביחידות עורפיות בבסיסים פתוחים וחוזרים לבתיהם מידי יום. חיילי "שווים במדים" משרתים בתפקידים משמעותיים ביחידות לוגיסטיות ותומכות לחימה ביניהם: סיוע לבעלי דרגות גבוהות יותר במשימות שונות בהתאם לצורך, אפסנאות, תובלה, כוח אדם, ציוד צבאי, עבודות פקידותיות, פירוק פסולת אלקטרונית, ניקוי ותחזוקה של הבסיס ("עובדי רס"ר"), ניקוי חדר האוכל, עבודות מטבח והגשה. בכל התפקידים, חייל אחד (או מספר קטן של חיילים) משרתים באותה היחידה, לצד חיילים ומפקדים ללא מוגבלות שכלית. מטרת השירות בשלב זה הינה לפתח ולשפר את היכולות ומיומנויות העבודה של החיילים כך שהם יהיו מסוגלים להשתלב בעבודה בשוק החופשי עם סיום השירות הצבאי. לדוגמא, חיילים לומדים מיומנויות עבודה בסיסיות, כגון החשיבות של הגעה בזמן, להיות ממושמע ולעקוב אחר הוראות המפקדים ושמירה על שגרה יומיומית של עבודה. בנוסף, החיילים רוכשים מיומנויות ספציפיות, כל אחד על פי היחידה והתפקיד בו שובץ. הכישורים שהם

רוכשים במהלך תקופה זו יכולים להיות מיושמים במקומות עבודה אחרים מחוץ למסגרת הצבאית. החיילים בתוכנית מלווים בפיקוחם ותיוכום של מפקדים צבאיים. כמו כן, הם נתמכים על-ידי בני משפחתם, צוות מסגרת הדיור (עבור אנשים שחיים מחוץ לבית) וצוות תעסוקה מן המפעלים המוגנים בהם חלק מן החיילים עבדו לפני השירות ושאליו חלקם יחזרו עם שחרורם.

השלב החמישי והאחרון של התוכנית הוא שחרור מן השירות הצבאי, כאשר הפרט משתחרר עם זכויות שוות לכל חייל משוחרר אחר. האתגר העיקרי בשלב זה הינו פיתוח תכנית פעולה לצורך המשך שילובם של הבוגרים בקהילה, במיוחד בהיבטים של מגורים ותעסוקה.

2. שיטת המחקר:

המחקר שבוצע הינו מחקר אורך שמטרתו היתה איסוף נתונים במספר נקודות זמן לאורך תהליך השירות הצבאי של צעירים עם מוגבלות שכלית. המחקר שילב שתי מתודות מחקר איכותנית וכמותנית ושיטות שונות לאיסוף הנתונים- ראיונות עומק מובנים ושאלון מחקר כמותני בהתאמה. המחקר נחלק לארבעה תתי-מחקרים, כל אחד מתתי המחקרים התרכז בקבוצת אינפורמנטים שונה: (1) בוגרים עם מוגבלות שכלית אשר השתתפו בתוכנית; (2) הורים ובני משפחה אחרים של בוגרים עם מוגבלות שכלית; (3) מפקדים ביחידות בהם משרתים הבוגרים, (4) חיילים ללא מוגבלות שכלית כולל חיילים אשר משרתים לצד בוגרי התוכנית ביחידות הצבאיות השונות וכן חיילים מיחידות בהן לא משרתים בוגרי התוכנית, כלומר, חיילים ללא הכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית.

בחלקו האיכותני של המחקר (מתייחס לתת-מחקר 1, 2 ו-3) נעשה שימוש בגישה הפנומנולוגית אשר מיועדת לבחון את מהותה של חוויה מסוימת, במקרה זה משמעות השירות הצבאי של אנשים עם מוגבלות שכלית. הגישה הפנומנולוגית היא גישה תאורטית, המתמקדת בהבנת המשמעות והפרשנות של מאורעות שונים כפי שהם נתפסים על ידי האנשים החווים אותם (Moustakas, 1994). גישה זו מאפשרת כניסה לעולם החוויה של המשתתפים, ללא הנחות או תאוריות מוקדמות במטרה ללמוד על האופן שבו הנחקרים חיים את התופעה, חווים ומציגים אותה (Strauss & Corbin, 1990).

מטרת הראיון במחקר האיכותני היא לאסוף תיאורים של מערך החיים של המראיין בכדי להבין את התופעה המתוארת (Kvale, 1994). הראיון הוא גמיש ודינמי וכולל שאלות פתוחות (Taylor & Bogdan, 1984) אשר מאפשרות העלאת תחומי תוכן חדשים מצד המראיינים. המראיינים מתבקשים לתאר ולהתייחס לחווייתם ולתפיסתם האישית (שקדי, 2003). הראיון עם הבוגרים, ההורים והמפקדים התבסס על מדריך ראיון עם מספר שאלות אשר נקבעו מראש. יחד עם זאת, המראינת לא נדרשה להיצמד לסדר הצגת השאלות. כמו כן, בכל ראיון התאפשר למשתתף לענות על כל שאלה באופן פתוח וללא הכוונה מהמראינת וכן נעשה שימוש על-פי הצורך בשאלות מנחות נוספות (ראו נספח, עמ' 140).

באופן דומה למחקרים אחרים בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית, גם במחקר זה ראיונות עם בוגרים עם מוגבלות שכלית התגלו כאתגר לאור הנטייה של בוגרים אלו לקצר בתשובותיהם וכן נטייה לנקוט בתשובות חיוביות. לאור זאת, הוחלט להעשיר את הנתונים שנאספו בראיונות האישיים באמצעות עריכת קבוצת מיקוד אחת. החשיבה היתה כי צורה נוספת של איסוף נתונים בה הבוגרים נחשפים גם לדבריהם של אחרים תאפשר להם להיפתח, לנהל דיאלוג מונחה משוחרר יותר שיתרום ויוסיף על הנתונים שנאספו בראיון האישי.

חלקו הכמותני של המחקר כלל העברת שאלון מחקר כמותני קצר להורים ובני משפחה (תת מחקר 2) וכן העברת שאלון מחקר כמותני לחיילים ללא מוגבלות שכלית (תת מחקר 4). אלו יפורטו בפרקים הבאים.

2.1 הליך המחקר: בשלב הראשוני של המחקר נשלח להורי הבוגרים או לאפוטרופוסים שלהם מכתב המסביר את מטרות המחקר, חשיבותו ואופן עריכתו. הבוגרים עצמם נשאלו על-ידי רכזת התוכנית אם הם מעוניינים שמראינת תיצור עמם קשר. לאחר קבלת הסכמת האפוטרופוסים והסכמת הבוגרים (נספח עמ' 139), נעשתה פנייה טלפונית להורים (או אפוטרופסים) ונקבע מועד לראיון עם הבוגר ועם ההורה.

המראינת מסרה להורים ו/או לבוגרים את מלוא המידע לגבי המחקר לפני תחילת הראיון. במידה והמראיין הביע את הסכמתו להתראיין הוא חתם על טופס הסכמה מדעת טרם עריכת הראיון. הבוגרים לא התבקשו לחתום על טופס הסכמה מדעת, אלא נתנו את הסכמתם בעל-פה. מרבית הראיונות התקיימו באופן אישי עם כל אחד מהנבדקים (חלקם ביקשו את נוכחות ההורה ו/או המפקד בראיון) כאשר מיקום הראיון נערך על-פי בקשת המשתתפים ועל-פי נוחיותם (בתוך היחידות הצבאיות, בבית ההורים או במסגרת הדיור בשעות אחר הצהריים). בקרב בוגרים והורים אשר התגוררו במקום מרוחק (מספר מחזורים של הקורס נערכו בצפון הארץ) הראיונות נערכו באופן טלפוני. זמן הראיונות עם הבוגרים נע בין 5 ל- 35 דקות. זמן הראיונות עם הורים ובני משפחה נע בין 10 ל- 45 דקות.

עבור תת-מחקר 3, מפקדי היחידות, נעשתה פניה טלפונית אל המפקדים דרך רכזת המחקר ובעזרת צוות התוכנית. הראיונות עם המפקדים נערכו פנים אל פנים בזמן ובמקום בו הם בחרו להתראיין. מרבית הראיונות בוצעו בפינה צדדית או בחדר נפרד בתוך היחידות הצבאיות בהן עובדים המפקדים. מרבית הראיונות בוצעו בנוכחות המפקד בלבד, בארבעה מהראיונות נכחו גם הבוגרים. ראיון אחד בוצע עם המפקד כחודשיים לאחר שהבוגרת ששולבה ביחידה כבר נשרה מהפרויקט כאשר היתר בוצעו בשלבים בהם הבוגרים היו בשלבי ההתנדבות או השירות בפועל. זמן הראיונות נע בין 10 ל- 40 דקות (21 דקות בממוצע).

חשוב לציין כי המחקר קיבל את אישור משרד הרווחה והשירותים החברתיים (נספח בעמ' 136), אישור של ועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים (נספח בעמ' 135) ואישור של צה"ל (נספח בעמ' 137).

הפרקים הבאים יתארו את כל אחד מארבעת תתי המחקרים בנפרד כולל תיאור של שיטות המחקר וממצאיו. לבסוף, יובא דיון רחבי המסכם את כלל ממצאי המחקר כיחידה אחת.

מחקר 1:

תפיסות בוגרים אשר

השתתפו בתוכנית

שווים במדים

3.1 בוגרים עם מוגבלות שכלית המשתתפים בתוכנית:

הנתונים במחקר זה נאספו מתשעת המחזורים הראשונים של התוכנית, החל מאוקטובר 2007. כל מחזור של קורס הכשרה נערך בעיר שונה ברחבי הארץ במטרה לאפשר השתתפות של אנשים המתגוררים במגוון מקומות. טבלה מספר 1 מרכזת את סטטוס המשתתפים בתוכנית "שווים במדים" נכון לחודש מאי 2015 (יש לציין כי בנובמבר 2014 הופסק הליך איסוף הנתונים למחקר).

בשנים אלו 117 בוגרים ובוגרות התחילו את קורס ההכשרה במסגרת תשעה קורסי הכשרה. מתוך בוגרים אלו, 110 סיימו את קורס ההכשרה (כלומר, 7 נשרו בשלבים מוקדמים עוד בטרם סיום קורס ההכשרה). 83 בוגרים הופנו לשלב ההתנדבות ושלושה בוגרים עדיין ממתינים להתנדבות (כלומר, 86 בוגרים עברו משלב קורס ההכשרה להתנדבות ו-24 נשרו בשלב זה). מתוך 86 בוגרים אלו, 57 היו מועמדים לגיוס (26 נשרו לפני גיוס + 3 עדיין ממתינים להתנדבות). מתוך בוגרים אלו 43 גויסו בפועל, - 9 עומדים לקראת גיוס בחודשים הקרובים, ו-5 מתוכם נשרו לפני הגיוס. מבין הבוגרים אשר גויסו, נכון להיום, 22 השתחררו וחיילת אחת נותרה כאזרחית עובדת צה"ל. כלל חיילי התוכנית חיים בקהילה, בין אם בבית הוריהם או במסגרות דיור מוגנות (דירות והוסטלים בקהילה). רוב המשתתפים נוסעים מדי יום לבסיסים באמצעות תחבורה ציבורית. הם עובדים כ-6 עד 8 שעות בכל יום וחוזרים לביתם באופן עצמאי.

טבלה 1: ריכוז סטאטוס של כל משתתפי התוכנית:

מספר בוגרים אשר השתתפו במחקר*	מספר משוחררים	מגויסים	מועמדים לגיוס	הופנו לשראל (התנדבות)	סיימו שלב הכנה	מספר נקלטים	קורס
1	5	5	5	5	5	6	2008
6	6						
	1+ אזרחית עובדת צה"ל	7	7	10	13	14	2009
13	5	12	12	16	22	25	2010
8	6	8	8	9	12	12	2012
5		4					
	0	1+ לקראת גיוס	5	8	8	8	2013
2		3					
	0	1+ לקראת גיוס					
6		4+ נשרו	8	12	19	21	2013
			3				
		1+ נשרה					
		3+ ממתינים להתנדבות	1				
	0			7	10	10	2013
0			2				
	0	1 לקראת גיוס	4+ נשרו	7	9	9	2013
3		3					
	0	4+ לקראת גיוס	7	9	12	12	2013

* סך-הכל מיוצגים במחקר 44 בוגרים, מתוכם 39 בוגרים התראיינו ו 5 בוגרים אחרים לא התראיינו, אך הוריהם

התראיינו

3.2 בוגרים עם מוגבלות שכלית אשר השתתפו במחקר:

טבלה מספר 2 מרכזת נתונים אודות בוגרים עם מוגבלות שכלית אשר השתתפו במחקר על-פי השלבים שבהם רואיינו (כלל השמות בדוח זה הינם שמות בדויים). הבוגרים רואיינו בחמש נקודות זמן לאורך התוכנית: בשלב קורס ההכנה לשירות, בשלב ההתנדבות לשירות הצבאי, בשלב השירות הצבאי בפועל, לקראת תום השירות הצבאי וכחצי שנה לאחר השחרור מהצבא. לאור מיעוט הבוגרים אשר רואיינו בסמוך לשחרור ולאחר השחרור, ההתייחסות לראיונות אלו תהייה כשלב אחד. היות והחיליים התחילו בתוכנית בזמנים שונים, לא היתה אפשרות לראיין כל אחד בכל השלבים. חלק מהחיליים כבר השתחררו בטרם ניתן לנו אישור לראינם, בעוד שאחרים נשארו זמן ארוך יותר מהצפוי בהמתנה להתנדבות, ובשלב ההתנדבות והשירות, כך שלא היתה אפשרות לראינם לאחר מעבר לשלב הבא בתוכנית.

נכון ליוני 2014 (מועד סיום איסוף הנתונים עם קבוצה זו) נערכו 57 ראיונות עם 39 בוגרים: 22 ראיונות נערכו בשלב קורס ההכנה, 9 בשלב ההתנדבות, 19 בשלב השירות ו- 7 ראיונות בסמוך לשחרור או כחצי שנה לאחר השחרור. מספר זה כולל קבוצת מיקוד אשר נערכה עם חמישה בוגרים (2 בוגרים משוחררים, שני בוגרים המשרתים כשנתיים ובוגר נוסף בשלב ההתנדבות). ארבעה מתוך חמשת בוגרים אלו רואיינו בשלבים מוקדמים יותר לקבוצת המיקוד גם בראיונות אישיים. טווח הגילאים של הבוגרים בראשית התוכנית נע בין 21 ל- 30. במחקר השתתפו 26 בוגרים ו- 13 בוגרות.

טבלה 2: ראיונות עם בוגרי הפרויקט לפי שלבי הפרויקט:

שם בדוי	מקום מגורים	גיל בראשית הפרויקט	קורס	התנדבות	שירות	סמוך או לאחר שחרור
1. איתן	דיור מוגן	24				2
2. נעמה	דיור מוגן	24				2
3. גילה	הורים	23			1	
4. גיא	דיור מוגן	21			1	1
5. אריה	משפחה	26			1	
6. מיכל (הורים לא במחקר)	הורים	24			1	
7. אלי	דיור מוגן	26	1		1	בקבוצה
8. נירית	אחר	25	1			
9. יעל	הורים	22	1			
10. ירון	דיור מוגן	24				2
11. אסף	דיור מוגן	22		1	1	
12. מתן	הורים	22		1	1	
13. אדם	דיור מוגן	28			+ 2 בקבוצה	
14. ערן	דיור מוגן	27			+ 2 בקבוצה	
15. נועה (הורים לא במחקר)	הורים	29			1	
16. דותן	הורים	24			1	
17. איילה	דיור מוגן	23		1	1	בקבוצה
18. אהוד	הורים	24		1		
19. אלה	הורים	26	1	1		
20. מאור	הורים	30	1	1		
21. ישי	הורים	22	1	1	1	
22. תומר	הורים	22	1	1		
23. שיראל	הורים	24	1			
24. עידן (הורים לא במחקר)	דיור מוגן	23			1	
25. אלון (הורים לא במחקר)	דיור מוגן	23	1			
26. יאיר (הורים לא במחקר)	דיור מוגן	23	1			
27. דולב (הורים לא במחקר)	דיור מוגן	27	1			
28. יסמין (הורים לא במחקר)	דיור מוגן	24	1			
29. דן (הורים לא במחקר)	דיור מוגן	27	1			
30. יונתן	הורים	28	1			
31. הילה	הורים	24	1			
32. אביגד	הורים	24	1			
33. יואב	הורים	24	1			
34. יערה	הורים	23	1			
35. בן	הורים	21	1			
36. נעמי	הורים	22	1			
37. דורי	הורים	24	1			
38. בועז	הורים	20	1			
39. אחשלום	דיור מוגן	25		בקבוצה		
סה"כ			22	9	19	7

3.3 שיטות המחקר:

3.3.1 כלי המחקר האיכותני: המשתתפים התבקשו להשתתף בראיון איכותני בהתבסס על מדריך ראיון מובנה למחצה אשר הותאם לשלב בו היו הבוגרים בתוכנית (נספח בעמ' 140). הבוגרים נשאלו שאלות כגון: מהיכן שמעו על התוכנית? מי בחר שישתתפו בתוכנית? מאיזה חלקים נהנו בתוכנית ומאלו פחות? בנוסף, התבקשו על ידי המראיינת לספר באופן המפורט ביותר על התפקיד שהם ממלאים בשרות הצבאי, על הקשר עם חיילים אחרים ביחידה, על הקשר עם המפקד, על חוויות מיום החיול, על ההבדלים בין להיות מתנדב לבין להיות חייל ועל התוכניות שלהם לתקופה שלאחר השיחרור מהצבא

3.3.2 עיבוד הנתונים: כלל הראיונות הוקלטו ותומללו. בתהליך עיבוד הנתונים החוקרות ניתחו את הנתונים שנאספו מארבעת שלבי הפרויקט (קורס ההכשרה, תקופת התנדבות, תקופת השירות הצבאי, התקופה לאחר השחרור). לצורך ניתוח הנתונים נעשה שימוש בניתוח נתונים תימטי (Braun & Clarke, 2006) בשיטה של בניית קטגוריות המושתת על תהליך של קידוד פתוח שהינו אינדוקטיבי ומטרתו לאתר את הנושאים העולים מתוך הנתונים שנאספו כפי שבוטאו על ידי המשתתפים, ואינו מושפע משאלות המחקר. הנתונים קודדו בשלבים על פי הגישה של ה"תיאוריה המעוגנת בשדה" (Strauss & Corbin, 1990). לפיכך, תהליך ניתוח הנתונים כלל ארבעה שלבים מרכזיים: (1) ניתוח ראשוני: בשלב זה שתי חוקרות קראו כל תמלול ראיון בנפרד מספר פעמים ואיתרו בו תמות, נושאים שחזרו על עצמם וניתן היה לאפיין ולשייך אותם (גבתון, 2001). עבור כל ראיון החוקרות בנו קובץ ניתוח שכלל את הקטגוריות המרכזיות ופירוטן, קרי כל המשפטים ויחידות התוכן השייכות לקטגוריה. (2) השלב הממפה: שלב זה מתייחס לשילוב בין הקטגוריות שאותרו בניתוח הראשוני על ידי יצירת קשרים בין הקטגוריות על ציר אופקי ובין קטגוריות לתת קטגוריות/קודים על ציר אנכי (שקדי, 2003). בשלב זה, הקטגוריות שזוהו קובצו יחד לפי הקשרים שאותרו לתימה שהיא למעשה קטגוריה מרכזית הקושרת אליה מספר תתי קטגוריות. בנוסף, בשלב זה נבדקו נקודות דמיון ושוני בתוך כל אחת מקבוצות המחקר בין האינפורמנטים השונים, קרי בין חיילים עם מוגבלות שכלית, בין בני משפחה ובין מפקדים. (3) ניתוח ממוקד: בהתבסס על השלבים הקודמים, שלב זה אופיין במיקוד וביצירת היררכיה בין הקטגוריות וחיבורן לקו סיפורי על ידי התמקדות בתימות המרכזיות ובקטגוריות הנילוות לכל תימה (שקדי, 2003) (4) ניתוח תיאורטי: בשלב זה המטרה הייתה לבנות תיאורים והסברים מושגיים- תיאורטיים של התופעה הנחקרת (שקדי, 2003), תוך יצירת מבנה תיאורטי באמצעות התימות והקטגוריות, קישור לספרות המחקרית ולתיאוריה (גבתון, 2001).

השימוש בשתי חוקרות במקביל בשלב ניתוח הנתונים אפשר לחוקרות לבחון התאמה בהבנת הנתונים והתאמה בתהליך הקידוד ובפרשנות של הנתונים (Barry, Britten, Barber, Bradley & Stevenson, 1999). קידוד נפרד ובחירת התימות הושלם על ידי פגישות דיון רבות בין החוקרות בכדי להגיע להסכמה. אמינות המחקר נבדקה על-ידי התאמה בין החוקרות. שיטה זו נחשבת לשיטה מקובלת של שיתוף עמיתים אשר מיועדת להגביר את אמינות הממצאים במחקר האיכותני (Creswell & Miller, 2000). דרך נוספת להגברת אמינות המחקר נעשתה על-ידי שיתוף אנשי הצוות של תוכנית שווים במדים בעת שלבי הניתוח השונים. דבר זה אפשר לקבל את הפרספקטיבה שלהם על הממצאים מתוך מקום של הכרות עמוקה עם התוכנית והמשתתפים בה.

3.4 ממצאים:

הממצאים שיוצגו להלן נאספו בארבעת השלבים השונים מהם מורכבת התוכנית "שווים במדים" - קורס ההכשרה, תקופת ההתנדבות, הגיוס והשרות הצבאי ותקופת השחרור של בוגרי התוכנית. הממצאים עוסקים בהיבטים השונים של נושא השילוב מנקודת מבטם של המשתתפים ומתמקדים בשלושה צירים תימטיים מרכזיים: הצבא כחלק ממסלול החיים הנורמטיבי בישראל - להיות כמו כולם, השתלבות חברתית של המשתתפים והשתלבותם בצבא בשלבים השונים של התוכנית.

3.4.1 הצבא כחלק מהחיים בישראל - "להיות כמו כולם":

"בחרתי להשתתף בקורס ההכנה לצבא כי זה חלק מהחיים שלי... צבא בשבילי זה... כאילו... גם המשפחה הביולוגית שלי הם גם חיילים... אה... גם שומרים עליי ואני שומרת עליהם. ו... מה שחשוב לי... צבא בשבילי זה בשביל להגן על ישראל... כלומר צבא ההגנה לישראל שהם מגנים על ישראל... שכל חייל שנמצא פה הוא כאילו שומר על ישראל" (נירית, קורס ההכנה)

"רציתי להיות חיילת כמו כולם, כמו כל החיילים" (איילה, שלב ההתנדבות)

דבריהן של נירית ואיילה מהווים דוגמה מיני רבות לתפיסתם של המשתתפים בנוגע לשרות הצבאי. החל מקורס ההכשרה לקראת הצבא ציינו המשתתפים והמשתתפות בתוכנית את חשיבות השרות הצבאי כשלב נורמטיבי בתרבות הישראלית ואת הרצון שלהם "להיות כמו כולם", לשרת בצבא בדומה לאחים שלהם, הוריהם ובני אותו הגיל ללא מוגבלות שכלית. כך למשל מתאר ישי את הציפייה להתגייס כמו אחיו, לדבריו: "בקורס הראשון אני דיברתי עם אמא ואבא: 'אמא, אבא, למה האחים שלי מתגייסים ואני לא?' עד שאבא שלי, זכרו לברכה, לקח אותי לקורס החדש שב[עיר]... אני ידעתי שאני צריך כבר להתגייס. זהו! עוד קורס אחרון ואני מתגייס!" (ישי, שלב ההתנדבות).

ככלל המניעים לגיוס לצבא נחלקו לשניים - מניעים אישיים לגיוס ומניעים אידיאולוגיים שהינם קשורים זה בזה בקשר בל יינתק ונאמרו לרוב בנשימה אחת על ידי המשתתפים. כפי שמספרת נירית בהמשך דבריה: "הגעתי לשם אה... רק שמעתי על הצבא של ישראל כללי... ואני חשבתי לעצמי שרציתי לעשות את זה בשביל עצמי ובשביל ישראל... כדי שישמרו על עצמם, כדי להגן על עצמם... כי הצבא בישראל היא מאוד חזקה... מתחזקת כמה שיותר... חשוב לי שישראל תהיה ממש חזקה אז... החלטתי להיכנס לצבא" (נירית, קורס ההכנה).

כל המשתתפים ציינו כי המניע העיקרי שלהם להתגייס לצבא הוא הרצון להיות חלק מהמדינה, לתרום למדינה, לתת מעצמם על מנת להגן על המדינה. להיות חיילים, מסמל עבור משתתפי הקורס השתתפות במהלך החיים הנורמטיבי שכל אזרח בישראל מחויב אליו, ולא להיות מופרדים, שונים ומיוחדים. כפי שמציין דורי בשלב קורס ההכשרה: "לא להיות אחד ומיוחד [שלא משרת בצה"ל]... אני חושב שזה חשוב כי אלף בשביל להגן על המדינה שלנו ולהגן על הסמל שלך ולהיות חייל כמו כל אזרח בארץ". יאיר בשיחה עימו מציין כי מטרת התגייסותו הינה "להיות חייל". להיות חייל היא מטרה בפני עצמה שיאיר חש שהוא חייב לממש אותה, "חייב להיות חייל חייב להתגייס".

חלק מהמשתתפים ציינו כי הגיוס לצה"ל הוא בגדר הגשמת חלום ילדות שלהם. להלן מספר דוגמאות

לכך:

בן: "באמת אני אהבתי את התהליך הזה, ורציתי להיות חייל. אני רוצה להגשים את החלום הזה".
יעל: "אני החלטתי שאני רוצה להיות פקידה, מאז הילדות... ואני מרגישה שבצבא מאוד כיף, אז החלטתי שגם אני רוצה... להתנסות".

נרית: "הצבא הזאת היא ממש טוב בשבילי...ולפי דעתי החלק הכי חשוב העיקר זה...להגן ו...שאני אהיה בצבא מאוד...גם רוצה להיות חיילת ש...סוף סוף אני מגשימה את החלום שלי להיות חיילת עצמאית לחלוטין...לעשות את העבודה שלי ו...כל מה שאני רוצה. אני רוצה שיתנו לי את העבודה כמו שאני אוהבת".
 ישי: "זה החלום שלי להתגייס לצבא...זה לתרום למדינה" (שלב קורס ההכנה). בשלב ההתנדבות מספר ישי: "זה החלום שלי ואני רוצה להרגיש כמו החיילים האמיתיים. לא סתם. לא סתם...לא להתגייס וזהו. אני באתי לתרום. לתרום למדינה, לתרום לאיכות של המדינה, להיות חייל אמיתי, כמו חיילים אמיתיים".
 בשלב הגיוס מספר ישי: "אני ממש רציתי צבא. אין לי מה לעשות בבית. אני רוצה צבא, זה החלום שלי. ש...אני לא ילד רגיל כמו כולם, אני רוצה צבא. בגיל שמונה עשרה לא עשיתי, אני רוצה עכשיו, אני אעשה עכשיו".
 אריה: "זה מה שרציתי לעשות כל החיים".

בחינת מערך הציפיות של הבוגרים מההשתתפות בתוכנית אף הוא שופך אור על תפיסתם של הבוגרים את הצבא כשלב נורמטיבי, וכחלק בלתי נפרד מהרצון שלהם להשתייך ולקחת חלק במסלול החיים הנורמטיבי בישראל. רבים מהמשתתפים בתוכנית תופסים את הצבא כמקום בו יוכלו לעבוד ובדבריהם בולט היחס המיטונימי בין שירות צבאי לעבודה, בייחוד לאור קבלת שכר עבור שירותם. המשתתפים מייחסים לצבא מושגים השאולים מעולם העבודה לאור היכרותם הרבה יותר עם עולם זה, וכן לאור היחשפותם במהלך קורס ההכשרה למערך הציפיות הקיים לגביהם הכולל מידה רבה של אקטיביות ויצרנות במילוי תפקידם. לבסוף, המשתתפים אוחזים בציפייה כי ההכשרה שיקבלו בצבא תשמש בעתיד כמקפצה להשתלבות בשוק העבודה ותאפשר להם להיות חלק בלתי נפרד מהחברה. כך למשל מציין יאיר במהלך קורס ההכנה כי הוא מתגייס "כדי לעבוד בצבא" ומספר בנוגע לציפיותיו מהשירות: "אני אעבוד שמה [בצבא], אני אעזור להם במטבח". בדומה לכך, מיכל מתארת לפני גיוסה את ציפיותיה מהשירות הצבאי: "אני כל כך רוצה לעבוד בצבא, צה"ל, ובאחרונה קיבלתי מדים חדשים, נעליים חדשות" ובהמשך מציינת: "כי חשוב לי לעבוד. כן, חשוב. עבודה כמו לעבוד בצוות". גם ישי בדומה לקודמים מציין בשלב ההתנדבות את תפיסת הצבא כמקום בו עובדים: "אני גם, כשאומרים לי משהו אני עושה. אני עובד, אני לא משחק. אני עושה דברים שאני צריך לעשות. וגם כשנתגייס, אני גם אהיה...גם שנתגייס אני גם אעבוד... מעדיף לעבוד. מה...למה באתי? לעבוד. זה מה שאני צריך, לעבוד בצבא". כמו המשתתפים האחרים, גם יאיר רואה בצבא מקום של עבודה, ומתפרש מדבריו כי ההתגייסות לצבא מהווה כרטיס כניסה לחברה הישראלית לחוש שוויון, להיות כמו כולם שייך ולא נפרד:

"מראינת: איזה כיף. ומה לדעתך, למה בכלל חיילים צריכים להתגייס לצבא בארץ?
 יאיר: בשביל להיות חייל.
 מראינת: בשביל להיות חייל. ולמה חשוב להיות חייל?
 יאיר: חשוב מאוד...חשוב מאוד להיות חייל בצבא...אני חייב להיות...חייב להתגייס לצבא
 מראינת: אתה חייב להתגייס לצבא?
 יאיר: כן
 מראינת: למה אתה חייב להתגייס לצבא?
 יאיר: בשביל לעבוד בצבא".

להיות כמו כולם עבור המשתתפים קשור למערך הקשרים החברתיים שהם מצפים ליצור בשירות הצבאי שיעיד על קבלתם בחברה. כך לדוגמא, בשלב קורס ההכנה ותחילת ההתנדבות חלק מהמשתתפים רואים בצבא גם הזדמנות להשתלבות מבחינה חברתית עם בני גילם עם מוגבלות וללא מוגבלות. הבוגרים תופסים את הצבא כמקום בו תפתח בפניהם הזדמנות להכיר אנשים חדשים, ליצור קשרים חברתיים ולהשתלב בחברת בני גילם. כבר בשלב קורס ההכנה מציינים הבוגרים את התרומה של הקורס להיכרות עם חברים חדשים. כך למשל, מציין בן בתקופת ההמתנה להתנדבות כי הוא מצפה להכיר בצבא חברים חדשים שהקשר עימם ימשיך גם מחוץ למסגרת הצבאית, לדבריו: "אני רוצה לתרום למדינה וכל מיני דברים...להכיר חברים חדשים, לראות אותם בחוץ". ישי, בדומה לאחרים, מציין כי ההיכרות עם אנשים חדשים בקורס הייתה משמעותית עבורו: "אני זוכר שפגשתי [בקורס]

חברים חדשים שפגשתי, וממש כייף ככה שפגשתי אותם". יואב מציין במהלך קורס ההכנה כי הוא נהנה מהמפגש החברתי והאווירה בקורס, לדבריו: "השיחות שמה, עם החברה וכל הזה, האווירה". גם דן מספר בשלב קורס ההכנה כי הוא מצפה להשתלב מבחינה חברתית בבסיס בו ישרת, לדבריו: "אני בבסיס אוכל עם חיילים בחדר אוכל. עם חיילים...". תימת השילוב החברתי מפורטת בפרק הבא.

3.4.2 שילוב חברתי:

לאורך שלבי התוכנית נשאלו המשתתפים בנוגע להשתלבותם החברתית בשלבים השונים של התוכנית החל מקורס ההכנה, במשך תקופת ההתנדבות והשרות הצבאי ולגבי קיומם וטיבם של הקשרים החברתיים לאחר שחרורם. לצד הרצון והציפיות שהביעו המשתתפים בקורס ההכנה לגבי התפתחותם של קשרים חברתיים והשתלבותם עם חיילים במהלך שירותם, תמונת המצב העולה מהשיחות שהתקיימו איתם במהלך ההתנדבות, השרות בבסיסים ולאחר שחרורם מורכבת יותר. ככלל, ניתן למקם את המשתתפים על פני רצף שבקצהו האחד ממוקמים המשתתפים שסיפרו כי יצרו קשרים משמעותיים עם חיילים במהלך שירותם, ובקצהו השני משתתפים שצינו כי כלל לא יצרו קשרים עם חיילים אחרים בבסיס. בקצוות הרצף מצויים מיעוט של המשתתפים. במרכז הרצף מצויים משתתפים שצינו כי יצרו קשרים משמעותיים עם חיילים עם מוגבלות שכלית ששירתו עימם באותה יחידה ומשתתפים שיצרו קשרים עם חיילים ללא מוגבלות שכלית, אך קשרים אלה היו מצומצמים בהיקפם.

מלבד משתתף אחד שהרחיב בנוגע לקשר משמעותי שיצר עם חייל אחר ללא מוגבלות שכלית, כל המשתתפים ציינו כי הקשרים עם חיילים אחרים התקיימו רק בזמן שהותם בבסיס ולתקופת השרות עצמה, ולא התקיימו מחוץ למסגרת הצבאית (מפגשים/שיחות טלפון) ומחוץ לשעות בהן שהו בבסיס. בנוסף, כל המשתתפים שרואיינו לאחר שחרורם מהשירות הצבאי ציינו כי הקשרים החברתיים לא נמשכו לאחר שחרורם מהצבא. יחד עם זאת, מרבית המשתתפים הביעו שביעות רצון ממצב הקשרים החברתיים שיצרו ולא ציינו כי הם חשים מבודדים או בודדים במהלך שגרת היומיום בשירות הצבאי.

להלן דוגמאות מדברי המשתתפים תוך השוואה בין אלו שהרגישו משולבים חברתית לאלו שחשו שאינם משולבים;

3.4.2.1 משולבים חברתי:

מרבית המשתתפים תארו שביעות רצון מההווה החברתי בבסיס בו הם משרתים וחשים חלק ממנו לאור המפגש שלהם עם חיילים אחרים ובייחוד לאור ההימצאות הפיזית עימם. כאשר המראיינת שאלה אותם על קיומם של קשרים עם חיילים אחרים, לרוב כללו המראיינים בתשובתם את המילה "חברים" או "חברה", מה שמעיד על אופן תפיסתם את הקשרים שיצרו עם יתר החיילים בבסיס, קשרים שהם על בסיס חברות שהמכנה המשותף לה אינו רק העשייה הצבאית והתפקיד הצבאי במהלך שירותם. יחד עם זאת, תשובותיהם של המשתתפים לרוב תמציתיות וכלליות "יש לי חברים", "הקשר שלנו בסדר" ואינן מפורטות לגבי טיב הקשרים. חלק מהמשתתפים מתארים סיטואציות ספציפיות של קשר/ מפגש עם חיילים אחרים או לחילופין מציינים שם של חבר ספציפי עימו הם בקשר, אך לא תמיד כוללים תיאור המבהיר את מהות הקשר וטיבו. מה שברור מדברי המשתתפים הוא כי הקשר עם חיילים ללא מוגבלות שכלית שנוצר במהלך שירותם הצבאי מתקיים רק במסגרת הבסיס ובשעות השהות שלהם שם ולא חורג אל מחוץ למסגרת.

נועה מציינת בדבריה כי המפגש עם החברים בבסיס הוא משמעותי מאוד עבורה ומתארת כי הקשר שלה עם החיילים האחרים מתבסס על נתינה להם (במסגרת עבודתה במטבח) וההימצאות הפיזית יחד בבסיס. להלן חילופי דברים בנושא בין המראיינת לבין נועה:

מראיינת: את יודעת לעשות כדורי שוקולד? איזה כיף. מפנקת את החיילים (צוחקות). ומה הדבר שאת הכי אוהבת פה בבסיס?
נועה: את החבר'ה אני אוהבת פה.
מראיינת: את אוהבת את החבר'ה? אתם נמצאים הרבה ביחד?
נועה: כן.
מראיינת: בגלל החבר'ה את באה לפה, אמרת לי קודם.
נועה: כן.

דותן מציינת כי אחד מהמניעים להתגייסותו לצבא היה הרצון להכיר חברים חדשים. בריאיון שנערך עימו במהלך שרותו הצבאי מציינת דותן כי אחד מהגורמים המסבים לו סיפוק והנאה הוא הקשרים שיצר עם חיילים בבסיס, קשרים של חברות, לדבריו: "להתגייס לצבא כי אני כיף לי בצבא. כי יש לי חברים, חברים, חברות. הם מעגל, ואז.. ואז מדברים איתי וגם.. זהו. זה הכל". בהמשך דבריו מציינת דותן כי לאור החוויה החברתית שלו בצבא הוא גם שואף למצוא בת זוג ביחידה: "חיילים וחיילות. חיילות.. רק הן מדברות איתי וזה... וכולם חברות, אולי... אולי ידידה, או אני אמצא אהבה ואוהב אותה וזה, ואני מציע לה פרחים, אני אקח אותה [לעיר], לארומה... אני אפנק אותה, לארומה". בהקשר זה אדם מציינת: "אני אוהב גם זה, לדבר עם חיילים, לעזור להם". כאשר אסף נשאל למה הוא חושב שבאופן כללי חשוב לחיילים להיות בצבא הוא מציינת: "אני אוהב את החברים שלי" ומאשר כי יש לו קשר טוב עם החברים שבגללו חשוב לו ללכת לצבא. להלן חילופי הדברים עם עידן בריאיון שנערך עימו במהלך שרותו הצבאי בנוגע לקשרים החברתיים:

מראיינת: איזה קשר יש לך עידן, עם חיילים אחרים שפה ביחידה, בבסיס?
עידן: בסדר גמור. מדברים פה ושם בהפסקות.
מראיינת: עם איזה חיילים? כמו שקראת להם חיילים רגילים או חיילים אחרים?
עידן: חיילים רגילים. מדברים, צוחקים, יש גם בנות, צוחקים פה....

ניתן לראות כי הקשרים של המשתתפים עם החיילים האחרים המשרתים איתם קשורים להווי החברתי ביחידות בהן הם משרתים. הם מתארים יחס טוב שמופנה כלפיהם על ידי החיילים והחיילות האחרים. אהוד מתאר את ההווי החברתי במחסן בו הוא משרת, הווי שהוא מרגיש שותף מלא לו: "יש ארוחת בוקר שם במחסן עושים... ימי הולדת יש, מביאים שתייה, חטיפים, כל זה... ליום הולדת.. הכי כיף לי להיות במחסן" (אהוד, תקופת ההתנדבות). גם מתן מתאר כי הוא לוקח חלק בפעילויות המשותפות במהלך היום: "בהתחלה יש ארוחת בוקר, אוכל איתם, אחר כך אני משחק איתם קצת בפלאפון. ואז בשעה שתיים עשרה אנחנו הולכים לאכול". בדומה לכך גם אלה מתארת קשרים המבוססים על תחושת ביחד במהלך היום: בבסיס: "יש ארוחת צהריים ברבע לשתיים עשרה. ברבע לשתיים עשרה כולם הולכים לאכול ארוחת צהריים. יש לנו הפסקה עד רבע לאחת- אחת ואז ממשיכים לעבוד כרגיל... בהפסקות אפשר לדבר. כאילו זה הפסקה שאת אוכלת ארוחת צהריים נגיד ברבע לשתיים עשרה, עד שאת מסיימת את הארוחה. אז קצת יושבים בחדר אוכל מדברים ואחר כך הם הולכים לדברים שלהם". אלה מציינת כי מדובר בקשרים המבוססים על העבודה והנוכחות המשותפת וכי הקשר עם החיילים והחיילות האחרים מוגבל רק לזמן השהות בבסיס ובמובן זה הם מוגדרים על ידה כקשרי עבודה השונים מהאופן בו היא תופסת קשר חברי: "זה לא שאני נפגשת איתן אחרי הצהריים ומתקשקשות כל היום. לא, זה לא ככה. זה לא נקרא חברים. אולי בצבא אפשר... עובדים עם

אנשים. אני לא באה, אומרת להם בואי נהיה ככה וככה...חברים..זה לא חברים. זה חברים לעבודה ש...את יכולה...אפשר להתיעץ איתם אבל לא ב...כשאת הולכת, נפגשת איתם".

תיאורו של ישי בנוגע להשתלבותו החברתית הינו חריג מיתר התיאורים מבחינת העושר, הפירוט של הקשר המתקיים בינו לבין חייל אחר ללא מוגבלות שכלית ביחידה. ישי מתאר קשר של דאגה הדדית "כמו אח", "חבר באמת", שנרקם בין השניים, של נתינה ותמיכה: "אני...יש לי משהו מדהים. קוראים לו [שם]. באמת, הוא בן אדם...אין מה להגיד עליו. אין...בן אדם מקסים שעוזר לי ותומך על כל מה שאני צריך והוא נותן לי את ה...את ה...זה כמו בן אדם...אני אוהב אותו כמו אח שלי, כמו חבר. באמת". ישי מרחיב ומפרט סיטואציה המדגימה את הדאגה של החבר לשלומה והנתינה של החבר: "הוא חייל, הוא חייל. אני אוהב אותו כמו חבר. באמת, זה בן אדם מקסים. זה בן אדם עובד, בן אדם מקשיב. הוא גם...גם כשהוא הביא לי מדים חדשים, המדים שלי היו רטובים וסחוסים מים". בנוסף, ישי מתאר גם קשר טוב ומשמעותי עם בוגרים אחרים מהפרויקט המשרתיים יחד איתו בבסיס: "גם מאור [בוגר נוסף מהפרויקט] הוא חבר. היום הוא לא הרגיש טוב. הוא לא הרגיש טוב, הוא היה חולה, אני החלפתי אותו. אני...אני, מאור הוא כמו חבר. הוא חבר ממש נפלא".

בדומה לישי שתיאר כי יש לו קשרים טובים עם חבר מהתוכנית המשרת עימו ביחידה, גיא מציין כי קשר זוגי שיש לו עם חברה נוספת מהתוכנית היה הגורם המרכזי שהשפיע על בחירתו להישאר לאחר תקופת ההתנדבות ולהתגייס לצבא. בריאיון שנערך עימו בנוכחות מנהלת ההוסטל הוא משתף בנוגע לקשר המשמעותי שיצר עם בת זוגתו מהתוכנית ומציין כי לא היה נשאר בצבא אילולי חברתו. להלן חילופי הדברים במהלך המפגש עימו:

"המנהלת: למה בחרת להישאר בצבא ולא להשתחרר? ספר לה [למראייתך]
גיא: כדי להיות עם [חברה מהפרויקט]
המנהלת: אם [חברה מהפרויקט] לא הייתה ממשיכה בצבא, היית משתחרר או ממשיך לבד?
גיא: משתחרר, אני לא יכול בלעדיה".

מאור וישי בוגרים מהפרויקט שירתו יחד בתקופת ההתנדבות שלהם ומדבריהם עולה חשיבות הקשר שנוצר ביניהם. לאורך הריאיון עימם הם מדברים על עצמם ברבים: "אנחנו צובעים", "אנחנו מנקים" והחברות האמיצה שנוצרה ביניהם תורמת לתחושת המסוגלות האישית והביטחון שלהם. מאור מתאר בריאיון עימו סיטואציה בה ישי נעדר מההתנדבות לשבוע בשל פטירת אביו. במהלך שבוע זה, מתאר מאור את הקושי שלו לתפקד והציפייה שלו לחזרתו של ישי, לדבריו: "היה לי לא כיף השבוע בגלל שאבא של ישי נפטר... לא רציתי לעבוד. ישבתי עם החיילים בחוף. לא רציתי לעבוד, ואז ישי חזר והתחלנו לעבוד ביחד". ההיכרות של מאור וישי היא מעבר לתפקיד הצבאי שהם ממלאים או מכורח הימצאותם יחד באותו מקום. בריאיון עימם הם מציינים שהם מכירים האחד את משפחתו של השני, דואגים אחד לשני ויש ביניהם חברות שעוזרת להם למלא את תפקידם הצבאי בשיגרת היומיום הן בתקופת ההתנדבות ומעבר לה.

3.4.2.2 מנותקים חברתית מחיילים אחרים:

מכלל המשתתפים במחקר, שני משתתפים ציינו כי לא יצרו קשרים עם חיילים אחרים בבסיס במהלך שירותם. נעמה מספרת במפגש עימה, כשבוע לאחר שחרורה, כי היא מרגישה שהיא לא השתלבה חברתית עם החיילות האחרות עימן נפגשה על בסיס יומי בשרותה הצבאי, לדבריה: "האמת שלא ממש השתלבתי עם חיילות אחרות, זה רק אני והבצ"ר [בסיס ציוד רפואי] שעבדתי איתם שמה. אז היו שתיים שממש התחברתי אליהם...ובסוף הם ממש לא...לא רצו כנראה, לא רצו להגיד לי שלום, או רצו להגיד לי, אבל לא התחברו אליי כל כך...". נעמה מסבירה בהמשך

דבריה כי לאורך שירותה ניתנה לה הרגשה מהסובבים אותה שהיא שונה מיתר החיילים מבחינת המסוגלות שלה לבצע את העבודות שהחיילות האחרות מבצעות וקשיים שיוחסו לה שלא תאמו לתפיסתה את היכולות שלה:

"האמת...בואי נגיד ככה, זה הכל היה בסדר חוץ מה...לא היה לי קשה, רק בתקופה הראשונה...בעיקר שככה השירות ממש היה קשה [...] האמת אני...להיות שמה בחברה ולא ממש היה לי כל הזמן קשרים. הם דיברו עם החיילים האחרים שהם היו עם הנשקים. אני לא הייתי... אז שאלתי אותם: 'למה אני בלי נשק?', אז הם אמרו לי: 'הכל יהיה בסדר, את לא צריכה, יש לך מספיק שאת חיילת...'".

בדומה לנעמה גם מהמפגש עם מתן עולה כי הוא מרגיש שלא הצליח להשתלב בבסיס מבחינה חברתית. מתן מתאר בריאיון עימו, שהתקיים לאחר שנה של שירות, כי הוא הולך לחדר האוכל לבדו ומציין כי אין לו כלל קשרים חברתיים עם חיילים אחרים בבסיס. להלן חילופי הדברים בין המראיינת לבין מתן:

"מראיינת: אוקיי. ותספר לי על הקשר, יש לך קשר אל חיילים אחרים פה? בבסיס?
מתן: לא
מראיינת: זה אתה ויורם? [שם בדוי - מפקד]
מתן: כן."

מתן לא מציין כי הוא מרגיש בודד במהלך היוםמום, או חש שחסרים לו קשרים עם חיילים אחרים בבסיס, אלא מתאר את מצב הקשרים כנתון קיים, חלק מהשרות שלו, שמאופיין במפגשים מועטים עם חיילים אחרים ובהיעדר קשרים חברתיים משמעותיים עם חיילים אחרים עם מגבלות שכלית וללא מוגבלות שכלית.

מקבוצת המיקוד בה השתתפו חמישה בוגרים מהתוכנית, שהיו מצויים בשלבים שונים שלה¹, עולה תמונה התומכת בממצאים שעלו מהראיונות ומחזקת את הטענה כי במהלך שירותם הצבאי יצרו המשתתפים מעט מאוד קשרי חברות משמעותיים עם חיילים אחרים ללא מוגבלות שכלית עימם הם שירתו, וכי הקשרים שנוצרו לא התקיימו מעבר לגבולות המסגרת הצבאית. איילה טענה כי עיקר הקשרים שיצרה במהלך שירותה הסתיימו לאחר שחרורה מהצבא וכי הקשר המשמעותי ביותר שיצרה היה עם המפקדת הישירה שלה. חשוב לציין כי בבסיס בו שירתה איילה לא היו חיילים נוספים מהפרויקט. אדם, ערן ודוד המשרתים יחד באותה יחידה טענו פה אחד כי עיקר הקשרים שיש להם מתנהלים מול הגורמים האחראים עליהם וכי אין להם קשרים משמעותיים עם חיילים אחרים בבסיס. להלן חילופי הדברים בין המראיינת לאדם במהלך קבוצת המיקוד, בהם טוען אדם כי הוא מעדיף להשתחרר ולעבוד במע"ש (מפעל מוגן) ולא להישאר בצבא כיוון שבמע"ש הוא מרגיש נוח יותר בחברה ומצליח ליצור קשרים משמעותיים:

"ש: למה אתה מעדיף, את המעש יותר מהצבא?
אדם: כי במע"ש יש לי חברים שאתה מכיר.
ש: ובצבא פחות?
אדם: בצבא הם לא חברים שלי... (מתמהמה) ... הם כן חברים שלי, אבל זה לא בדיוק חברים
ש: אתה מרגיש שחברים במע"ש זה יותר חברים?
אדם: כן לגמרי."

יחד עם זאת, חשוב לציין כי בקבוצת המיקוד בלט הקשר החברי בין שלושת הבוגרים, הדאגה ההדדית אחד לשני והדיווחים שלהם כי הם יצרו קשרי חברות ביניהם במהלך שירותם וכי הם מחזקים ושומרים אחד על השני בבסיס.

¹ שני משתתפים מהקבוצה לקחו בה חלק לאחר שחרורם מהצבא. משתתף אחד היה בתחילת שלב ההתנדבות, ושני המשתתפים הנוספים היו במהלך תקופת שירותם הצבאי.

3.4.3 השתלבות במערך הצבאי:

3.4.3.1 התפתחות זהות חיילית- "אני חייל":

העיסוק של המשתתפים בזהותם כחיילים מופיע החל משלב קורס ההכנה וניתן לראות התפתחות של הזהות של המשתתפים כחיילים בשלבים השונים של הפרויקט. בשלב קורס ההכנה חלקם עדיין לא הבינו את משמעות הפיכתם לחיילים. לקורס ההכנה תפקיד חשוב בסוציאליזציה של הבוגרים לצבא ומאפשר למשתתפים לפתח ציפיות בנוגע לשרות ולאופן שבו הם רואים את עצמם משתלבים במערך הצבאי. בתקופת ההתנדבות הבוגרים מילאו תפקידים של חיילים, אך טרם גויסו באופן רשמי לצבא (לא לבשו מדי א', לא קיבלו תעודת חוגר). שלב זה מאופיין בציפייה של מרבית המשתתפים לגיוס לצבא. יום הגיוס מהווה צומת משמעותית בהפיכתם לחיילים ככל החיילים בצה"ל ומימוש הזהות החיילית מגיע לשיאו בתקופת השרות הצבאי בה הם ממלאים תפקיד צבאי מלא. תהליך זה יוצג להלן על פני השלבים השונים כפי שתופסים אותם בוגרי התוכנית.

שלב קורס ההכשרה:

נרית: "המציאות שלי נותן לי יותר כוח. כי כל יום אני יותר ויותר מתחזקת יותר, וזה מאוד מרגש אותי ואני אוהבת את כל הקטע של הצבא...אני מוכנה להיות חיילת ואני הופעת והסברתי מה זה תסמונת דאון...".
יערה: "[בקורס] אני היחידה שעניתי על תשובות. אף אחד לא ידע מה זה, אף אחד לא ידע את השם צה"ל. אני ידעתי מה זה השם צה"ל. היה כיף. אני אהבתי. גם אהבתי עם האקדח. נהניתי מהאקדח".

קורס ההכשרה מהווה שלב של סוציאליזציה של משתתפי התוכנית לקראת תהליך ההתנדבות והגיוס לצבא. המשתתפים עוסקים בתכנים הצבאיים להם נחשפו במהלכו כאשר בד בבד עם הפיכתם לחיילים מתפתחת ההבנה שלהם בנוגע למשמעות התגייסותם העתידית לצה"ל ומתחזקת תחושת המסוגלות העצמית שלהם. בהתייחס לתכנים הצבאיים שהועברו בקורס, המשתתפים מציינים שלושה נושאים מרכזיים שהיו משמעותיים להם: למידה מהי המשמעות של להיות חייל בצבא, ההתנסות בפועל במהלך הקורס (שימוש באקדח, שבוע גדנ"ע) והקשר שנוצר בין המשתתפים למדריכים בקורס.

המשתתפים שרואיינו במהלך קורס ההכשרה ובסיומו מציינים כי הקורס היה תהליך הדרגתי בו הם למדו את המשמעות של להיות חייל, למדו מה זה אומר להתגייס לצבא ומה נדרש מהם כחיילים במסגרת הצבא. כך למשל, בן מתאר כי הקורס היה תהליך גילוי ולמידה הדרגתי בו הוא למד במקביל מהן דרישות הצבא וכיצד הוא יכול לעמוד בדרישות אלה, בן: "אהבתי את התהליך הזה ורציתי להיות חייל. אני רוצה להגשים את החלום הזה [...], רציתי, זה..רציתי להיות בקורס הזה.. איך אני אגיד לך, הקורס הזה היה לי נחמד. ורציתי את זה גם, וגם למדתי איך ללכת לצבא ו...עוד כמה דברים ולגלות עוד כמה דברים וכל מיני". גם אלה מתארות את תפקיד הקורס להכשיר ולהכין אותה למסגרת הצבאית: "לדעת מה זה באמת קורס הכנה לצבא...הרבה הולכים לקורסים שהם לא מכירים, מנסים לבדוק מה זה...הכנה לצבא". ובהמשך מספרת: "לאט לאט אתה מתרגל למה זה לשרת בצבא. אני אף פעם לא הייתי שם אז אני לא יודעת. כאילו חוץ מהגדנ"ע, אפילו שלבשתי מדים, זה לא משנה ... זה לא אותו דבר. גדנ"ע זה משהו אחר. כאילו זה הכנה, הכינו אותנו...". בדומה לבן ואלה גם יעל מציינת בסיום קורס ההכשרה כי הקורס הכשיר אותה למלא את התפקיד העתידי שלה בצבא, לדבריה: "הוא [הקורס] היה טוב בהכל. הוא גרם לי לזה שאני אהיה פקידה ואני מאוד רוצה...". גם ישי, בדומה לאחרים, רואה בקורס שלב הכנה לקראת ההשתלבות בצבא: "מה שרציתי זה ללכת לקורס וללמוד איך... איך משתלבים בצבא, איך אני צריך להשתלב בצבא, איך אני אתגייס".

לפי יערה, היא למדה בקורס כיצד להתנהג בצבא, על המצופה ממנה במערכת היחסים עם סמכות המפקד ומערכת הכללים בצבא: "למדתי הרבה...איך צריך להקשיב למפקד, אסור להתחצף אליו. למדנו גם שאסור לקלל מפקד. למדנו הרבה". גם אלה מספרות על התהליך ההדרגתי של למידת מערך הציפיות ממנה בצבא: "כדי לשרת את המדינה שלך, אתה עושה משהו שהרבה אנשים לא עשו. ולהיות עם מדים ולהיות עם משהו אחר, חברים שלך... להכיר חברים, לדעת מה עושים...".

תהליך הלמידה וההפנמה של זהות חיילית מוערכת ומשמעותית הינו תהליך הדרגתי הקשור להתפתחות תחושה של יכולת ומסוגלות עצמית. תחושה זו התפתחה במהלך הקורס כתוצאה מההיחשפות וההפנמה של התכנים הצבאיים וההתנסות בפועל בשבוע הגדנ"ע. נירית לדוגמה מדגישה את תפקיד הקורס בהכנתה לקראת השרות הצבאי ובחיזוק העצמאות, תחושת המסוגלות האישית שלה:

"הוא [הקורס] גרם לי להרגיש טוב...זה גרם לי להרגיש חיילת עצמאית לחלוטין...לקחת את האחריות ולגלות את החיים עצמם ש...חלק מהצבא...יש המון דברים שאפשר להיכנס אליהם. הכי חשוב שבצבא זה...חלק הכי טוב בשבילי, בשביל להגן על ישראל במיוחד להציל את ישראל מהמלחמות. ואם יתנו לי עבודה בשביל לנסוע ב...הליקופטרים ומסוקים אני מסכימה בהחלט...ולעשות את זה...זה...חלק מהעבודה הכי טובה. אני יודעת שזה עבודה קשה, אבל...זה לא נראה לי עבודה קשה...אני מסוגלת לעשות הכל. כולל יריות באויבים...כולל...אקדחות ו...מה שחשוב לי כעבודה...הכל. אני פשוט מרוצה מעצמי והכי חשוב להיות בצבא כי זה...חלק מהחיים שלי. זה העיקר".

מרבית המשתתפים מתארים תחושות של מסוגלות אישית ועצמאות הקשורות להגעה העצמאית בתחבורה ציבורית למקום בו התקיים הקורס. המשתתפים תיארו באופן מפורט את התנהלותם בתחבורה הציבורית באופן עצמאי - מציאת קו האוטובוס המתאים לנסיעה, החלפת אוטובוסים, תשלום לנהג, תוך ציון תחושת הסיפוק שעצמאות זו הקנתה להם. עבור חלק מהמשתתפים הייתה זו הפעם הראשונה בה נאלצו להתמודד עם האתגר של הגעה עצמאית בתחבורה ציבורית והם ציינו כי הלמידה במהלך הקורס אודות האופן שבו יש להתנהל בתחבורה ציבורית הייתה משמעותית עבורם, ושיחררה אותם מתלות שהייתה להם באחרים בהגעה ממקום למקום. להלן מספר דוגמאות מדברי המרואיינים:

נירית: "אני...נסעתי [לעיר בה התקיים הקורס]...ל...שבוע, שבוע. כל שבוע אני הייתי צריכה לנסוע ביום ראשון, כל בוקר".
אל: "אני נסעתי באוטובוס אה...קו עשרים, [מ'עיר] עד תחנת אגד, יש עוד אוטובוס מאה, מאה שישים וארבע עד [עיר אחרת] עד [עיר שלישי]... זה יותר קל. זה יותר קל להגיע. יש שלושה קוים"
אלון: "אני נסעתי עם אוטובוס ש...שלא היה לנו תחנה...על תחבורה למדנו איך לנסוע לבד. ואני ככה, מוציא את המפה והולך ברגל. לפה. זה קרוב".
תומר: "אני התחלתי את הקורס בעשרים וארבע לשביעי, והתחלתי עם בחורה ושמה [שם]. אנחנו נוסעים כל יום ראשון [לעיר]. כל יום אני לוקח מאה שקל ומחזירים לי חמישים שקל".
יאיר: "דיברנו על כלי תחבורה...איך לנסוע באוטובוס לבד... למדנו את התחנה לרדת...למדנו לשלם לנהג כסף".
דן: "למדתי בעיקר לנסוע באוטובוס. אוטובוס של נתיב אקספרס. קו 43 נכון? [לעיר 1]. [מ'עיר 1] אה...היה אוטובוס 43 [מ'עיר 2] בעיקר שנסעתי [מ'עיר 3] לבד, באוטובוס... בלי ההורים. כל המשפחה, אבא שלי כבר לא מסיע אותי. כבר לא מסיע אותי".

תחושות המסוגלות והעצמאות הורגשו גם דרך ההתנסויות השונות בקורס ותכני הקורס להם נחשפו המשתתפים; רכיבה על סוסים שתוארה כחוויה משמעותית המשלבת עצמאות, אחריות, יוזמה אישית, התמודדות עם מטלות ואף התמודדות עם קשיים רגשיים כגון פחד. ההתנסות ברכיבה על סוסים מוזכרת בקרב המשתתפים כהתנסות חיובית ומשמעותית עבורם. לצד תחושת ההנאה שהסבה להם הרכיבה, תרמה ההתנסות ברכיבה לתחושת האחריות שלהם דרך הצורך לטפל ולדאוג לסוסים. כך למשל מציינת נירית:

"בקורס הם מכינים אותנו עם רכיבה על סוסים...וזה היה ממש טוב, זה היה מוצלח, ממש נהניתי. רכבתי גם על סוסים יותר ממה שצריך. בעבר אני רכבתי על סוסים ונהניתי מאוד...לימדו אותנו איך לנקות שם, איך לסדר בשביל הסוסים

איך לקחת אותם עם החבלים, ולאן להפנות אותם...מה צריך לעשות. אני אהבת את זה מאוד". בדומה לנירית, ישי מתאר כי נהנה לרכוב על הסוסים ומציין את קבלת תעודת ההצטיינות כמקור לגאווה וסיפוק, לדבריו: "מהקורס אני נהנה מהחוות סוסים...רכבנו על סוסים וקיבלנו תעודות הצטיינות" ומוסיף כי הרכיבה על סוסים הייתה אחת מההתנסויות המשמעותיות עבורו בקורס: "על הקורס..אני ממש שמח על הקורס. הקורס זה...זה ממש כיף. זה ממש כיף כל הקורסים שעשו לנו עם הסוסים זה ממש כיף. הקורס היה...זה היה ממש משהו". אלה אף היא מציינת את הרכיבה על סוסים כחווייה משמעותית עבורה: "היה לנו גם רכיבה על סוסים [עיר], זה חלק מהקורס, זה גם כיף...למדנו לטפל בסוסים ודברים כאלה...זה היה שמונה מפגשים". יעל מציינת כי הלמידה כיצד לטפל ולדאוג לסוסים חיזקה אותה, העניקה לה כוח: "ב..כוח של הסוסים...לנקות אותם, להוביל אותם..אני מאוד אוהבת את זה..לרכב עליהם...אני מאוד אוהבת סוסים...את יכולה לראות, הקלטנו את זה...". שיראל, מוסיפה כי לצד ההנאה מהרכיבה על הסוסים והטיפול בהם, הרכיבה על סוסים עזרה לה ללמוד לשלוט על פחדים שלה: "לפגוש את החברים וללמוד...הסוסים...לומדים להשתלט על הפחד".

שיא העצמאות ותחושת המסוגלות קיבלו ביטוי בשבוע הגדנ"ע בו התנסו המשתתפים בסימולציה של צבא. שבוע הגדנ"ע נתפס כחווייה שדרשה מהם עצמאות ואחריות אישית בביצוע פעילויות יומיומיות שגרתיות כגון, לינה מחוץ לבית, אחריות להתעורר בזמן, מקלחת וכו', וכן שבוע שבמהלכו עטו על עצמם לראשונה בפועל את הזהות החיילית החל מלבישת המדים, עמידה בחוקים ונהלים צבאיים כגון הצדעה, מסדר, הסתדרות בשלשות, סדר יום קבוע, זחילה, אימונים וכו'. נירית מתארת בהתרגשות את שבוע הגדנ"ע. מדבריה עולה המשמעות הייחודית של חוויה זו עבורה, חוויה יוצאת דופן שהעמידה בפניה אתגרים רבים שהעמידה בהם מילאה אותה תחושת ערך וסיפוק, שקיבלו הכרה באמצעות התעודה והתג שקיבלה:

"למדתי ש...נסעתי...לשבוע ימים, מראשון עד יום חמישי. וקיבלתי תעודה וזה..וקיבלתי את הזה..של החיילים, קיבלתי את התג כן... וזה היה ממש מצוין, אני ממש נהנית. וחץ מזה..אני החזקתי..באקדח גדול ממש!! ולי לא היה כבד, אני התרגלתי לזה כבר, לא היה לי כבד. אני התרגלתי ולמדתי איך להחזיק, והכל..היה ממש טוב...".

כמו נירית, משתתפים נוספים מספרים בהתרגשות ובסיפוק על ההתנסות שלהם בגדנ"ע בדגש על לבישת המדים המסמלים את הפיכתם לחיילים לשבוע זה, ההזדמנות להכיר בפועל כלי נשק וללמוד כיצד לתפעלם, תחושת העצמאות והסיפוק לאור ההתנסות בפועל בלהיות חיילים. מדבריו של ישי, לדוגמא, אודות חווית הגדנ"ע עולה הקשר ההדוק בין שבוע הגדנ"ע לתחושות של עצמאות ואחריות הנדרשת מהבוגרים: "הצטלמנו ואז היה לנו סרט משותף עם כל הקבוצה, ואז..עכשיו, אחרי שראינו כולם את הסרט, דיברה איתנו חיילת מהגדנ"ע ש...איך אנחנו צריכים להשתלב בגדנ"ע, להיות עצמאיים, לא להיות זה..צריך להיות עצמאיים". המשתתפים חוזרים ומציינים מפורשות כי ללבישת המדים היה ערך עבורם במהלך שבוע הגדנ"ע בכך שסמלו בפועל את הפיכתם לחיילים ככל החיילים. כך למשל מספר דן: "שמתי אני הלכתי עם מדים. מדים של חייל". אלה מדגישה בדבריה את עובדת לבישת המדים, התכנים הצבאיים להם נחשפו המשתתפים בקורס ההכשרה והאתגרים הרבים להם נדרשו משתתפי הקורס בשלב זה: "הגדנ"ע, מה שעושים בגדנ"ע זה כל מה ש...עומדים בשלשות, המפקדת אומרת לך מה לעשות...ו..הרי לבשנו מדי ב' לא מדי אלף..כן..זה מתי הולכים לחדר אוכל, מתי זה, כל מיני דברים". בדומה לאלה גם אלי מתאר בהתרגשות את שבוע הגדנ"ע ומדגים כי למד בשבוע זה להצדיע ומציין בסיפוק את קבלת המדים והכובע: "היה טור...שורה. אחד ככה ואחד ככה...והיה טקס... שמה...ב..זה..במגרש...כזה ענקית..היה דגל..ומה עשיתי (מצדיע) הצדעת! (את רואה?! ומה קיבלתי?) מה? (מדים וכובע) גם מדים וגם כובע".

יערה מציינת כי החוויה המשמעותית ביותר עבורה בשבוע הגדנ"ע היתה הלימוד על כלי נשק שהעניק למשתתפים תחושה שסומכים עליהם שיגלו אחריות ומסמל דימיון ושוויון בינם לבין כל חייל בצבא, לדבריה: "נהייתי מהאקדח שהביאו לנו. שנתנו לנו. כאילו... לימדו אותנו איך שוכבים על אקדח. זה היה פשוט כיף. נהייתי רק מהאקדח שהביאו לנו. זהו". להלן מספר דוגמאות נוספות מדברי המשתתפים המדגישות את חשיבות שבוע הגדנ"ע, התנסות בפועל בלהיות חיילים, להתפתחות הזהות של המשתתפים כחיילים שווים לכל חייל אחר בצבא;

יונתן: "היינו ב...קורס... זה...דברים על ה...על הכאילו על צבא... כל מה שהחיילים עושים".
דן: "כשעליתי בגדנ"ע עם ה...נו...עם ה...עם השכיבת שמיכה. למדתי גם על הנשק, למדתי על הרובה".
בן: "למדתי על נשק...איך לפרק, איך להרכיב ואיך לירות בו וכל מיני".
אלה: "למדתי הרבה על הצבא. מה זה...הרבה אנשים ש...לומדים על נשק. מה זה נשק. בגדנ"ע שהיינו הראו לנו מה זה נשקים, איך להכניס את המחסנית ואיך להכניס את ה...אני לא יודעת איך קוראים לרובה את זה, זה נשק שקוראים לו עוזי, יש הרבה נשקים, איך מפרקים ואיך עושים".

מדברי המשתתפים הנוגעים להשתלבותם בצבא בשלב קורס ההכשרה עולה כי הקורס מהווה אבן דרך בהתפתחות הזהות החיילית שלהם הקשורה באופן הדוק לתחושה שהם בעלי ערך שווה לזה של חיילים אחרים הן בתהליך הלמידה ובייחוד בהתנסות בפועל בשבוע הגדנ"ע. חלק מן המשתתפים אף ציינו ציפיות בנוגע לשרות הצבאי בהתבסס על הערכים והתכנים שהפנימו בקורס ההכשרה. דבריו של ישי בנוגע לציפיותיו מהשרות הצבאי מדגימים את תהליך הלמידה שעבר בקורס וההבנה של הדרישות והאתגרים הטמונים בגיוס לצה"ל, לדבריו: "אני אפגוש מפקד חדש, החברים חדשים מהצבא, אני אלמד דברים, מה שהמפקד אומר לי אני עושה, אני מבצע, אני לא עושה מה שאני רוצה או משהו. צבא זה צריך להיות אחריות גדולה... כל דבר אני אעשה, מה שמבקשים ממני. מה שמבקשים אני אעשה". ובהמשך מציין: "ביום שאני אגיע לצבא אני אדע...בבוקר אני יכול...שאני אתקבל לצה"ל אני אצטרך ללבוש את המדים, לקחת את החוגר, לקחת את הדסקית ולצאת. ולצאת בזמן, שאני לא אאחר". אלי בדבריו מציין כי הוא רואה בגיוס לצבא התקדמות בחייו. דבריו מדגימים את שאיפותיו להיות חייל מצטיין ולהצליח, ציפיות שהתפתחו במהלך הקורס: "זה חשוב לי...להתקדם הלאה...אני רוצה להיות חייל מצטיין אני רוצה כל שבוע...אני רוצה כל שבוע כל הימים להיות שמה".

תקופת ההתנדבות

ישי: "אבל אני מחכה לגיוס. אני מצפה לזה. מצפה מאוד. אני מצפה לגיוס ואני רוצה להתגייס כבר מה...סתם אני מחכה... זה החלום שלי ואני רוצה להרגיש כמו החיילים האמיתיים. לא סתם. לא סתם...לא להתגייס וזהו. אני באתי לתרום. לתרום למדינה, לתרום לאיכות של המדינה, להיות חייל אמיתי, כמו חיילים אמיתיים".

תקופת ההתנדבות מתוארת על ידי המשתתפים כשלב לימינאלי מבחינת זהותם כחיילים-מחד, הם כבר לא אזרחים, לא עובדים במע"ש או כל עיסוק אחר שהיה להם טרום כניסתם לתוכנית, הם מגיעים לבסיס וממלאים תפקיד צבאי. מאידך, הם "רק מתנדבים", טרם התגייסו לצבא והם עדיין אינם במעמד של חיילים. בשלב זה הבוגרים מגיעים לבסיס בלבוש אזרחי, לובשים מדי ב' ולא מדי א' כשאר החיילים וממלאים תפקיד צבאי זמני. המשתתפים שרואיינו בשלב ההתנדבות מתארים את חווית ההתנדבות כחוויה טובה עבורם שמורכבת מתהליכי למידה, תחושת סיפוק ומפגש עם מסגרת הטומנת בחובה הזדמנויות חדשות. מתן מתאר כי תהליך ההתנדבות עזר לו ללמוד ולהבין טוב יותר את המערכת הצבאית ומה נדרש ממנו בצבא. הוא מרגיש כיום שהוא יודע ומבין טוב יותר מה זה צבא, לדבריו: "אני בהתחלה אני לא ידעתי מה זה צבא, עכשיו כשאני גדול אני כבר יודע מה זה צבא ואני כבר מבין את זה". בהמשך דבריו מציין מתן עד כמה חשוב עבורו הגיוס לצבא ובפרט תקופת

ההתנדבות, ההשתלבות במסגרת הצבאית מעניקה לו תחושה של סיפוק וחיוניות: "שאני עובד. בלי עבודה אני לא יכול לעשות כלום. אין לי חיים בלי עבודה". גם אלה מתארת תחושה של סיפוק לאור ההתנסות במהלך ההתנדבות-המפגש עם מסגרת חדשה, עם אנשים שלא הכירה: "סוף סוף אני הלכתי לראות דברים חדשים. מכירה אנשים חדשים, למה שלא יהיה לי טוב". בדומה לכך, ישי מתאר את תקופת ההתנדבות כתקופה בה הוא חש חיוני, שתפקודו השתפר וכי הוא מרגיש אהוב ומוערך על תפקודו: "אנחנו עובדים ואנחנו מנקים, צובעים...מקווים... מרוצים מאיתנו החיילים והמפקדים. קיבלתי תעודת הוקרה מהמפקדת שלי השנייה, שהיא עזבה. אני משתפר קצת. אני קצת משתפר. אנחנו מנקים, אוהבים אותנו בבסיס ויש לנו הרבה דברים בקשר בבסיס. יש לנו קשר, יש לנו אנשים שעוזרים לנו ולוקחים אותנו לאכול".

בתקופת ההתנדבות חשוב למשתתפים לציין כי הם ממלאים את תפקידם כראוי ועומדים באתגר שניצב בפניהם. מדבריהם עולה מסר כי הם מצייתים להוראות שניתנות להם על ידי המפקדים וממלאים את חלקם מבחינת ההסכם עם צה"ל ועם הפנים לשלב הבא של הגיוס הרשמי. להלן מספר דוגמאות לכך מדברי המשתתפים:

ישי: "אני גם, כשאומרים לי משהו אני עושה. אני עובד, אני לא משחק. אני עושה דברים שאני צריך לעשות".
אהוד: "רק כשנותנים לי משימה אני ניגש למחשב".
אלה: "אני מתארגנת עם המדים ואז...אם צריך לגרוס אני מתחילה לגרוס, אם אני צריכה לצלם או דברים כאלה אז אני הולכת, ושואלים אותי...אני שואלת אם צריכים עזרה וכל הדברים האלה ... מה שאומרים לי לעשות. אני לא עושה דברים שלא צריך לעשות. מה שאומרים לי אני עושה".

יחד עם תחושת החיוניות והסיפוק בשלב ההתנדבות, מרבית המשתתפים בשלב זה מתארים קושי בנוגע למעמד הצבאי. שלב ההתנדבות מאופיין בתחושות של אמביוולנטיות, אי-וודאות, חוסר בהירות לגבי העתיד להתרחש. שאלות כגון האם ימשיכו לשרת במקום בו הם מתנדבים, האם יגויסו ומתי יגויסו, הן שאלות שאין להן תשובה ברורה מבחינת הבוגרים. אהוד מציין כי אחד הקשיים המאפיינים את תקופת ההתנדבות היא העובדה כי הוא עדיין לא חייל ככל החיילים, הוא מציין בדבריו כי אין לו תעודת חוגר, סמל לכך שעדיין לא גויס באופן פורמאלי לצבא, לדבריו: "קשה לי שאין לי חוגר...שאני עדיין לא מגויס". גם מאור מציין בדבריו כי הוא עדיין לא חייל באופן רשמי, הוא לובש מדי ב' ולא מדי א' ככל החיילים: "אני מגיע בבוקר, לובשים מדים, לא א', מדי ב'...לובשים מדים ומתחילים לעבוד". ישי מספר כי הוא מצפה לגיוס, להפוך רשמית להיות חייל, תהליך שיתרחש עם קבלת תעודת החוגר שתעיד באופן רשמי על זהותו החיילית: "וביום שאני אתגייס אני אקבל חוגר. אני צריך לשמור עליו, שלא יהיה לי דרך לאבד אותו ואם אני מאבד אותו אני לא יכול לעלות לאוטובוס".

גם אלה מתארת את הקושי שנוצר בתקופת ההתנדבות שקשור לאי בהירות בנוגע למעמד שלה כמתנדבת המשרתת ביחידה, עדיין לא חיילת מבחינה פורמאלית, לדבריה:

"כאילו, זה מקום בסדר זה לא..נחמד. לא..אם אני עכשיו אעבוד ל..נגיד שאני התחילתי, עכשיו אני עדיין מתנדבת. אני לא אומרת שאני חיילת עדיין. זה לא אומר שאני הייתי על מדי א'. חוץ מהטקס [בו לבשה מדי א'], אני על מדי ב', אני לא...עם מדי ב' אי אפשר לצאת הביתה ודברים כאלה...חוץ מאם את מקבלת אישור, אם המפקדת מרשה לי ללכת לכבס את המדים ככה וככה ואני מחזירה אותם. אבל זה לא אומר שאני..התחילתי".

בהמשך דבריה מתארת אלה תחושות של אי ודאות ואף חשש לגבי עתידה הצבאי, האם תגויס או לא תגויס, לאיפה תגויס ומתי זה יתרחש:

"אני אפילו לא יודעת אם יש תאריך לגיוס או אין. אני לא יודעת. אם כן, אז אני אדע לאן ללכת..מפנים אותך, אני לא אומרת שלא. אם מזמינים אותך, לא יודעת לאן...אבל תראי, זה לא קל לעבור את הדברים. אני יכולה להגיד לך ש...תראי עכשיו אנחנו לא יודעים בכלל אם...מתגייסים, את מבינה? אני אפילו לא יודעת אם אני הולכת ללשכת גיוס

בבאר שבע או בתל השומר יש פה בקום בכלל? אני אפילו לא יודעת איזה תפקיד יתנו לי..אני לא יודעת. לפי דעתי נראה לי שלישות אבל אני לא יודעת".

השרות בצה"ל

אדם: "אני כבר לא מתנדב יותר, גמרתי..אני כבר חייל, לא...לא צעצוע".
איילה: "לפני שהתגייסתי הייתי סתם, סתם...חיילת. עכשיו זה קצת שונה...בהרגשה, בהרגשה. בהרגשה רק".

יום הגיוס

המעבר משלב ההתנדבות לשלב הגיוס ותקופת השרות בצבא הינו מעבר משמעותי עבור מרבית משתתפי המחקר לאור תחושות חוסר הוודאות, הבלבול ואי הבהירות מבחינת זהותם כחיילים שאפיינו את תקופת ההתנדבות. בהתאם לכך, יום הגיוס מקבל משמעות ייחודית בסיפורי המשתתפים, יום המסמל את הפיכתם לחיילים רגילים בצבא כיתר החיילים. מרבית המשתתפים מתארים את יום הגיוס כיום מרגש בחייהם ומפרטים אודות שרשרת החיול שעברו עם דגש על קבלת החוגר, המדים, הכומתה, תהליך שהינו זהה לתהליך שעוברים כל המתגייסים לצבא. חלק מהמשתתפים מצינים את החשיבות של נוכחות המשפחה ביום זה, סגל התוכנית והמפקדים העתידיים שלהם כגורמים תומכים בטקס הפיכתם לחיילים באופן רשמי.
דוגמה לכך ניתן לראות בדבריו של ישי המבטאים את ההתרגשות שחש מהגיוס ומקבלת החוגר והפירוט הרב שלו אודות תהליך החיול:

"יום נפלא [יום הגיוס] באמת; חיכו לנו תיקים כאלה כמו תיקים שהם זה...תיקים עם רצועה כזאת...כל אחד קיבל פתק כזה כמו...כמו מדבקה כזאת- כל מה שאת..איפה שזה...זה, אני קיבלתי ראשון את הפתק הזה, קיבלתי את הפתק הזה. ואז דבר ראשון הלכתי ל...צילמו אותי לחוגר, ואחר כך עשו...עשו לי זה, בדיקת ידיים... באצבעות וגם בשיניים ואחר כך הלכתי לראות את החוגר, לראות את החוגר. אחר כך עשו לי זריקה, זריקה כמו חיסון כזה כמו החיסון, ואחר כך הלכנו להביא את החוגר, ואחר כך באחרון הלכתי ללבוש מדים".

תיאור דומה של יום הגיוס ניתן למצוא גם בדבריו של דותן אודות שרשרת החיול שעבר ביום הגיוס:

"היינו בתל אביב, בבקום. ו..ושמה...עשו לי פה חיסון באצבע גם, וגם את הפה..הם לוקח אצבע לאצבע, פותח את הפה וזהו, עם מצלמה... ואז אחר כך לטביעות אצבע ואחר כך עשינו חיסון. ו..אני גם קיבלתי חוגר, אני קיבלתי חוגר ו..ואני קיבלתי אישור כניסה, הכל".

דבריה של מיכל, כשבועיים לאחר גיוסה, מדגימים ביתר שאת את חשיבות קבלת המדים ביום הגיוס, הכומתה, תג היחידה המסמלים שייכות ליחידה ומעמד שווה של המשתתפים לזה של החיילים האחרים, לדבריה:

"אני כל כך רוצה לעבוד בצבא, צה"ל, ובאחרונה קיבלתי מדים חדש, קיבלתי. קיבלתי נעליים חדשות ... וגם כומתה ירוקה. וגם זה קיבלתי [מראה למראיתך את תג היחידה]... הכל יש לי... וגם את הנעליים ואת הגרביים החדשות קיבלתי".

הבוגרים בתפקידם הצבאי

עידן: "ההבדלים [בין מע"ש לצבא] שפה מתקדמים יותר. מתקדמים. קדימה. ומי שממשיך אחורה זה לא טוב... פה יש משכורת גבוהה יותר מהמע"ש. פה יותר טוב מהמע"ש. פה יש עבודה שונה, ושם יש עבודות עם שקיות, ששמים...כאלה...עבודה קלה. אנחנו רוצים עבודה כיפית ... כיפית שאני מרגיש שאני מזיע".

קיים גיוון רב בתעסוקתם של המשתתפים ובתפקידים שהם ממלאים במסגרת שירותם הצבאי. בראיונות עימם נשאלו המשתתפים בנוגע לתפקיד שהם ממלאים בשרות, סדר היום שלהם והעמדות שלהם כלפי תפקידם (מרוצים/לא מרוצים מתפקידם, קשיים המתעוררים במסגרת השרות וכו'). מרבית המשתתפים ציינו כי הם מרוצים מתפקידם הצבאי, תיאוריהם לא כוללים קשיים המאפיינים את שירותם. בדבריהם חוזרים תיאורים כגון: "כיף לי",

אוירה של כיף", "כיף פה [בבסיס]", "בסדר", "מספיק לי פה", "אוהב הכל", המדגישים את שביעות רצונם מהשירות הצבאי ומתיפקודם. בנוסף, מרבית המשתתפים מציינים שהתפקיד שהם ממלאים תואם את ציפיותיהם טרם השרות. בקרב המשתתפים שהרחיבו ופירטו יותר בנוגע לשירותם הצבאי ניתן לאתר שתי תימות שחוזרות על עצמן בנוגע לתפקידים הצבאיים הראשונים, ניסיון להוכיח כי הם ממלאים את תפקידם כראוי, יודעים לקבל סמכות ולבצע את המוטל עליהם, מגלים אחריות ויוזמה אישית במילוי תפקידם. התמה השניה עוסקת בצורך/ברצון לחוש מוערכים על תפקודם בשרות על ידי המפקדים והממונים עליהם. להלן מספר דוגמאות מדברי המשתתפים לתימות הללו;

ישי מספר כי תפקידו כולל בעיקר עבודות רס"ר שונות- ניקיון המגורים, המשרדים, חדרי האורחים, העברת אספקה וכו'. בשיחה עימו הוא מספר כי הוא מרגיש שהתפקיד שהוא ממלא הינו משמעותי: "אני...אני אוהב...אני אוהב לעזור, לעזור לרס"רית, לעזור למפקדת, לעשות הכל. אני גם...אני גם...גם כשהרס"רית ביקשה ממני לשים את השתייה בתוך תרמוס, התרמוס הגדול, אני שמתי הכל". ישי מדגיש לאורך השיחה עימו את הצורך להיות מוערך על תפקודו, בד בבד עם הניסיון להוכיח כי הוא ראוי להערכה זו, שכן הוא ממלא באופן צייתי אחר ההוראות והמטלות הניתנות לו, לדבריו: "הם מאוד מרוצים מההתקדמות שלי בעבודה, ההתקדמות שלי ב...ראים מה אני עושה, אני עושה באהבה, ב...אני עושה מה שהם אומרים לי. אני לא עושה מה שאני רוצה או סתם. אני עושה מה שאני עושה". בשיחה עם ישי הוא מספר בגאווה על קבלת דרגת רב"ט רק לאחרונה: "אני עכשיו רב"ט עכשיו, במשטרה צבאית". קבלת הדרגה היא בבחינת הוכחה חותכת לכך שהוא מוערך במסגרת תפקידו, חש שהוא מתקדם ויש לכך הוכחות גם לפי הקריטריונים הצבאיים והתגמול בהעלאת דרגה בשרותו.

גילה שרואיינה כשנה לאחר גיוסה לצבא עוסקת בתפקיד פקידותי בצבא. בשיחה עימה היא מתארת את תפקידה בצבא ומדבריה עולה תחושה כי היא יודעת את מקומה ותפקידה ומרוצה ממנו: "מגיעה בשמונה. מביאה ציוד, סופרת הזמנות...אני אוהבת פה [בשרות בבסיס] הכל". מחילופי הדברים בין גילה לבין המראיינת עולה כי לקבלת הדרגות מבחינת גילה יש משמעות רבה במהלך תפקידה הצבאי, היא מצפה לקבלת הדרגות והן מסמנות מבחינתה את הזהות שלה כחיילת:

מראיינת: ומה הדבר שאת הכי אוהבת בלהיות חיילת?
גילה: את זה שאני רב"ט, שקיבלתי רב"ט בחמש עשרה למרץ.
מראיינת: שקיבלת דרגה.
גילה: כן. במאי בעזרת השם אני אקבל סמל, יכול להיות שבפברואר אני אקבל'.

מיכל שהתראיינה כשבועיים לאחר גיוסה מתארת בהתרגשות את הציפיות שלה בנוגע לשירותה הצבאי ואת שאיפתה למלא את תפקידה באופן אחראי ולהיות מוערכת על תפקודה, לדבריה: "כן, ממש. בא לי קצת להמשיך הלאה, לעבוד פה בתל נוף. אני מאוד אחראית". בהמשך דבריה מציינת מיכל את הצורך שלה להוכיח שהיא אחראית, מגלה יוזמה בתפקידה הצבאי, ואת שאיפתה לזכות בהכרה ובהערכה על כך: "אני לקחתי יוזמה הבוקר...אני אחראית על עצמי. תיקים, כמות עבודה, ואני לוקחת הרבה עבודות. שמחים לשמוע?". ובהמשך מספרת: "אני [מגיעה בבוקר]: 'שלום, מה קורה?' הולכת למעלה, לוקחת את התיקים וממשיכה לעבוד".

במפגש עם איילה היא מספרת בגאווה ובפירוט יחסי על תפקידה בצבא. תיאורה של איילה מרובה בפעלים ועולה ממנו הרצון שלה להוכיח כמו ישי ומיכל כי היא ממלאת את תפקידה כראוי, מגלה יוזמה וגמישות בהתאם לצרכים ביחידה בה היא משרתת, ותחושה כללית כי היא חלק בלתי נפרד וחשוב ביחידה לדבריה:

"אני עוזרת להם לתייק, מסדרת את הגריסה...אה...ועוד הרבה דברים שאני לא זוכרת...שאני לא זוכרת כרגע... אני מגיעה בבוקר. אני אוכלת את המעדן שלי. אחרי זה אני עושה טופס טיולים אם יש. עוזרת להם לתייק... טופס

טיולים של חיילים. כן... ואחרי זה... מסדרת את הכביסה... זורקת את הזבל אם יש... וזהו. ואחרי זה הפסקת צהריים ... כשיש המון עבודה אני נשארת לעזור להם עד מאוחר".

עידן בשיחה עימו, שהתקיימה במחסן בו הוא משרת, קיבל את המראיינות בנינוחות וניכר כי הוא מרגיש "בבית", שולט ומכיר את כל הרכיבים במחסן ומומחה בתפקידו. בדבריו מספר עידן כי הוא מגיע מידי יום באופן עצמאי לבסיס וכי יש לו סדר יום ברור וקבוע, לדבריו: "אני עובד רגיל. כל יום אני בא. ו... שש וחצי אני יוצא מהבית, בשבע אני פה. בשמונה וחצי אנחנו מתלבשים במדים ועובדים". עידן מפגין לאורך המפגש עימו שליטה בידע הנדרש לצורך ביצוע תפקידו וכי יש מקום ליוזמה אישית ואחריות שלו בביצוע עבודתו: "אם אין עבודה [סיימו משימה] אנחנו עושים לבד. מחפשים יוזמה ... יוזמה זה חשיבה. שאני חושב לבד ואני עושה לבד". עידן מציין בדבריו כי לעומת המע"ש הוא מרגיש כי הוא ממלא תפקיד חשוב ובעל ערך למערכת הצבאית התואם את יכולותיו ומעניק לו בחזרה תחושה שהוא מתקדם, וגם מספק לו שכר הולם לעבודתו. כפי שבא לידי ביטוי בדבריו הפותחים את הפרק. לעידן הוצע לאחרונה להמשיך את שירותו ולהפוך לאזרח עובד צה"ל. עידן מציין תחושה של סיפוק רב מההצעה שניתנה לו גם בהיותה אלטרנטיבה טובה יותר מאשר חיפוש עבודה לאחר השחרור, וגם לאור ההערכה שזו מסמנת בנוגע לתפקידו: "כי עד שאני אמצא עבודה בחוץ יקח הרבה זמן. עד שאני אמצא, עד שזה... אז טוב פה. התפקיד של העבודה... שלאף אחד לא הציעו את זה, את הצ'ופר הזה, ורק לי הציעו".

הדוגמאות שפורטו לעיל מבטאות תחושה של הבוגרים כי השתלבו במערך הצבאי באופן מספק עבורם, הם מגיעים מידי יום באופן עצמאי, מגלים אחריות אישית, יוזמה במילוי תפקידים וחשים שהם חלק בלתי נפרד מהמערכת ומוערכים על כך. לעומת דוגמאות אלו, בולט המבט הביקורתי שמציע הריאיון עם נעמה אודות השילוב שלה בתפקיד הצבאי במהלך השרות. נעמה מציינת קשים שאפיינו את שירותה בצה"ל החל מהקושי בלבישת המדים והזמן שפעולה זו דרשה ממנה, והמשך בקושי בקליטתה ביחידה בה שובצה והקושי להשתלב בתפקיד שיועד עבורה. להן דוגמא מדבריה בנוגע לקושי שאפיינ את לבישת המדים: "האמת... החוויה... לא הייתה לי טובה, שעליתי על המדים בבוקר, ויש סיכה, ויש סיכה, והיה ממש... מתנדנד לי... כל הזמן בגוף וב... ובכל מיני מקומות. שלא רציתי את עצמי עם המדים, לבזבז את הזמן עם המדים... זה היה בהתחלה קריטי". בנוסף, בשיחה עימה, שהתקיימה זמן קצר לאחר שחרורה מהצבא, מתארת נעמה תחושה כללית שהיא אינה נחוצה- היא לא הרגישה כי השתלבה באופן מלא במערכת הצבאית וכי היה הבדל ברור בין התפקידים שהיא ביצעה לתפקידים שביצעו חיילות אחרות שעבדו עימה, לדבריה: "רוב הזמן הייתי שם עם הבנות... הם היו עושים הזמנות ש... הזמנות שהם עושים, מהצבא, ואני לא עושה את זה כי... אין בי צורך של המפקד". נעמה מתארת כי על אף רצונה, ולעיתים גם בניגוד לאופן שהיא מעריכה את היכולות והמסוגלות האישית שלה, נמנעו ממנה תפקידים מסוימים בטענה שהם קשים מידי עבורה לביצוע. קביעות אלה היו בניגוד לתפיסתה העצמית בנוגע ליכולותיה. נעמה מבטאת בשיחה עימה תחושה של עלבון תחושה כי היא שונה ומסוגלת לפחות מיתר החיילים והחיילות וכי יכולותיה הוערכו באופן לא הולם:

"הרגשתי בהתחלה שהיה לי יותר קטע קשה ולא ממש השתלבותי... רק בקטעים הטובים... אה... השתלבותי פה ושם עם העבודה... שלא רצו לתת לי יותר מזוודות כבדות, או ארגזים שהם עשו שמה. אז זה היה... קצת בהתחלה כבד ולא רצו לתת לי כי הם יודעים שהאצבעות שלי היו קטנות, ו... מכל מיני דברים שהם לא רצו לתת לי... וחץ מזה הזמנות, שבהתחלה אני כן רציתי, ואז הם שינו את הדעה שלהם ולא... לא ממש רצו. לא עשיתי את ההזמנות, זה רק החיילות עשו... אז היה לי את ההזמנה בסוף... כי שאני ביקשתי את זה. שיעזרו לי שמה. זה היה ממש קשה. אפילו החיילות שמה אמרו ש... בקטע הקשה לא כדאי אפילו שאני אעשה את ההזמנות... כי אם ב... בשלב הראשון שעשיתי, הם אמרו לי, לא כדאי לך בכלל לעשות את זה כי... זה ממש קשה לך".

בקבוצת המיקוד שנערכה עלו מספר טענות ותיאורים של המשתתפים המצטרפים לביקורת שמבטאת נעמה ומעוררים שאלות בנוגע לאופן בו הרגישו המשתתפים בנוגע להשתלבותם במערך הצבאי ונתרמו מתקופת השרות. איילה לדוגמה, שהשתתפה בקבוצת המיקוד מספר חודשים לאחר שחרורה מהצבא, מציינת בדבריה כי על אף הניסיונות לשכנעה להמשיך בשירות הצבאי שנה נוספת, היא החליטה להשתחרר ולא להמשיך בשירות הצבאי. מדבריה עולה כי ההחלטה לסיים את השרות הצבאי נבעה מהתחושה כי מיצתה את התפקיד בצבא: "ככה הספיק לי"; "נמאס" וכשנשאלה האם היא מרגישה שהשתנתה בעקבות השרות הצבאי היא משיבה: "לא, לא השתנתי בכלל". אדם מתאר קשיים המתעוררים במהלך השרות הצבאי וניכר כי הוא אינו שבע רצון מהתפקיד שהוא ממלא בצבא, לדבריו: "להרים ארגזים של עגבניות זה הכי קשה, אני לא אוהב להרים דברים כבדים. יש שם גם מלא זבובים בפח הזה כשיוצאים החוצה, אי אפשר ככה". בנוסף, אדם מספר בקבוצת המיקוד כי חתם על המשך שירות לשנה נוספת בעקבות לחץ שהופעל עליו ממפקדיו ולא מתוך רצון שלו להישאר. אדם מביע בקבוצת המיקוד העדפה לעבוד במע"ש שם יש לו חברים טובים, על פני שירותו הצבאי. להלן חילופי הדברים עם אדם במהלך קבוצת המיקוד:

"מראינת: אדם, מה אתה מרגיש? אתה השתנת קצת?
 אדם: אני השתנתי
 מראינת: במה?
 אדם: בזה שכולם מרוצים ממני, עובד יפה, כל הכבוד לך, מה זה אוהבים אותי החיילים והמפקד אוהב אותי, כולם אוהבים אותי, אני שמח שאוהבים אותי בצבא, עוד מעט אני משתחרר אבל
 מראינת: נשמע לי שאתה באמת מאוד רוצה להשתחרר?
 אדם: כן, די מספיק".

3.4.4 קשר עם המפקדים:

נושא הקשר עם המפקדים הינו נושא שהמשתתפים נשאלו עליו באופן ספציפי בראיונות, אך לעיתים הוא עלה באופן ספונטני בדבריהם כאשר תיארו את חוויתם בשלבים השונים של התוכנית. הקשר עם המפקדים מסתמן כאחד הגורמים המשמעותיים עבור המשתתפים ומהווה מרכיב המשפיע על אופי השרות, על תחושותיהם בשגרת היומיום בצבא ועל החלטות כגון האם להמשיך את השרות או לא. לפעמים הקשר עם המפקד מופיע בדברי המשתתפים כחלק בלתי נפרד ממכלול הנושאים אליהם נחשפו במהלך הצבא ועל כן מתואר יחסית בתמציתיות; קשר "בסדר" קשר "טוב", "אני אוהב את המפקד/ת", כחלק מהחוויה הכוללת, ולעיתים המשתתפים מפרטים אודותיו ומרחיבים. ניתן למפות את תפיסת המשתתפים אודות הקשר עם המפקדים על פי הפונקציות השונות שהם ממלאים עבור המשתתפים בשלבי התוכנית השונים.

מדברי המשתתפים בזמן קורס ההכנה ניתן ללמוד על תפיסתם את המפקד כדמות סמכותית. מרבית המשתתפים מתארים כי בקורס ההכשרה למדו על מערכת היחסים העתידית שלהם עם המפקדים, כיצד הם מצופים להתנהג ביחסים עמם. מדברי המשתתפים עולה קול אחיד בדבר דמותו של המפקד העתידי, כדמות סמכותית שעליהם להיות קשובים לו ולמלא בצייתנות אחר הוראותיו. בשלב זה של קורס ההכשרה המשתתפים תופסים את הקשר עם המפקד כקשר היררכי בו תפקידו של המפקד לתת להם הוראות, להציב גבולות, ועליהם החיילים מוטלת החובה להיות קשובים ולמלא אותן על הצד הטוב ביותר במטרה לרצות את הגורם האחראי עליהם. להלן דוגמאות לכך מדברי המשתתפים;

דבריו של ישי במהלך קורס ההכשרה ניתן לראות את האופן שהוא תופס את הקשר העתידי עם המפקד לכשיתגייס ואת יחסי הכוחות בין המפקד כסמכות ותפקידו של ישי כחייל לציית לו, לדבריו: "אני אפגוש מפקד חדש

[בשרות הצבאי]...מה שהמפקד אומר לי אני עושה, אני מבצע, אני לא עושה מה שאני רוצה או משהו, צבא זה צריך להיות אחריות גדולה...כל דבר אני אעשה, מה שמבקשים ממני. מה שמבקשים אני אעשה". כאשר יערה מספרת אודות חוויותיה ועמדותיה כלפי הקורס באופן כללי, היא מתארת כי למדה במהלך הקורס כי עליה להיות קשובה למפקד כדמות סמכותית בשרות העתידי: "למדתי הרבה [בקורס]... איך צריך להקשיב למפקד, אסור להתחצף אליו. למדנו גם שאסור לקלל מפקד. למדנו הרבה". נירית מתארת למראיינת איך היא מדמיינת יום בשרות הצבאי שלה. תיאורה של נירית כולל בתוכו את יחסי הכוחות ההיררכיים בין המפקד שיהיה לה בעתיד לבינה, כאשר תפקידו של המפקד לתת לה הוראות והתפקיד שלה למלאן: "ביום רגיל אני עובדת רגיל...מגיעה לשם, אומרת: 'שלום, בוקר טוב מה שלומכם' וישר לעבודה...מה שנותנים לי אני אעשה הכל. כי אני ממש אוהבת כל עבודות שיתנו לי. וזה עבודה שאני מאוד אוהבת לעשות. כל סוג עבודה אני אוהבת לא משנה איזה עבודה". אלה מתארת כי למדה בקורס ההכשרה איך עליה להתנהג מול מפקדה העתידי, כאשר הלמידה מסתכמת במילוי החובות שיוטלו עליה כחלק מהתנהגות נורמטיבית של חיילת בצבא:

"כדי לשרת את המדינה שלך, אתה עושה משהו שהרבה אנשים לא עשו. ולהיות עם מדים ולהיות עם משהו אחר, חברים שלך, להכיר חברים, לדעת מה עושים...כי אתה עומד מול מישהו, ליד המפקד שלך, אתה לא יודע...אתה מנסה להכיר אותו, לדעת מה החובות".

מדוגמאות אלה עולה בברור כי המשתתפים תופסים בשלב זה של התוכנית את הקשר עם המפקד כקשר קורקטי, המבוסס על התפקיד והמטלות שעליהם למלא במהלך שירותם כאשר הגבולות בינם לבין המפקד הם ברורים ומגדירים באופן חד משמעי כי המפקד הוא הסמכות, אחראי עליהם, נותן פקודות ומטלות, ותפקידם הוא למלא את המטלות ללא עוררין, על הצד הטוב ביותר. אמירות כגון: "אעשה כל מה שיגידו לי", "מה שיתנו", "מה שירצו", חוזרות בדבריהם של המשתתפים ומדגישות תפיסה זו של הקשר עם המפקד.

התפיסה הרווחת של המפקד כדמות סמכותית ואת היחסים עם המפקד כיחסים היררכיים מפקד-חייל שאפיינה את שלב קורס ההכשרה והיו תוצר של תהליך הלמידה של המשתתפים בקורס אודות מה מצופה מהם במערכת היחסים עם המפקד, משתנה ללא היכר כאשר המשתתפים מתנסים בפועל בשרות צבאי במהלך תקופת ההתנדבות ולאחר גיוסם לצבא. בחינה רוחבית של דברי המשתתפים בשלבים אלה מלמדת כי את דמות המפקד הסמכותי והפונקציות של המפקד הנגזרות מתפיסה זו מחליפות תפיסות אחרות של המפקד-המפקד כמורה דרך בחייהם הצבאיים של המשתתפים, המפקד כשותף-חבר, המפקד כדמות מטפלת דואגת ומכילה והמפקד כדמות מעצימה. הגבולות הנוקשים שהתבטאו בתפיסה של המשתתפים את המפקד כסמכות עליונה, כל יודעת, מתגמשים בתקופת השרות, לאחר המפגש עם המפקדים באופן יומיומי והקשרים שנוצרו בפועל בין המשתתפים למפקדיהם. חשוב לציין כי פונקציות אלה של המפקדים אינן באות האחת על חשבון השנייה אלא לעיתים מתארים המשתתפים כי הקשר עם מפקדיהם ממלא בו בעת כמה פונקציות.

לעומת התפיסה הקורקטית והנוקשה של תפקיד המפקד בזמן קורס ההכשרה והתפקיד של המשתתפים כחיילים לציית לפקודותיו, מתארים מרבית המשתתפים את הקשר עם מפקדיהם כקשר הדדי המבוסס על אהבה, דאגה, אכפתיות ושוויוניות. להלן נדגים את תפיסות המשתתפים כפי שאלה עולות מדבריהם:

אלי מתאר במהלך הריאיון עימו את הקשר עם המפקדת שלו כקשר שבבסיסו דאגה הדדית ואכפתיות אחד לשני. הוא מתאר בדבריו כיצד הוא דואג למפקדת ומביא לה מידי יום אוכל מחדר האוכל כחלק ממערכת היחסים של דאגה ואכפתיות המאפיינת את הקשר שלהם. אלי מתאר את המפקדת כדמות דואגת מטפלת ומגינה, לדבריו: "כן. היא [המפקדת] לא רוצה לבוא איתי [לחדר אוכל]...מה אני אביא לה כל יום? פיצה, הבאתי לה אורז, הבאתי לה

לחם. פרי אני אביא לה. הכל. אני אוהב אותה. היא דואגת לי. היא כל הזמן מטפלת בי". בדומה לאל, גם ירון מתאר קשר חם ואוהב: "כמו משפחה פה" כאשר הוא מתייחס לקשריו עם מפקדיו בשרות. סדר היום במחסן בו הוא משרת הינו משותף לו ולמפקד הישיר שלו במחסן, יחד הם אוכלים, משוחחים ועובדים. כאשר ירון נשאל אודות הקשר עם מפקדו ויתר האנשים במחסן הוא מציין: "הם קשורים אליי" ושהדבר המשמעותי ביותר עבורו זה האווירה הביתית במחסן בו משרת. אהוד מתאר בתקופת ההתנדבות כי הוא מרגיש קשור ומחובר רגשית למפקד שלו: "[מגיע בבוקר] אומר להם שלום, בוקר טוב...האחראי שלי, הוא מאוד מאוד, התחברתי עם הבן אדם, פשוט בן אדם מדהים". בדומה לאהוד רבים מהמשתתפים מפרטים בנוגע לתחושות אהבה, הערכה והחיבור האישי שהם חשים למפקדים ולמפקדות שלהם.

תחושות האהבה והערכה שחשים המשתתפים כלפי המפקדים קשורות לא רק להדדיות של הקשר שנרקם ביניהם, אלא גם לחשיבות של המפקדים כדמויות מעצימות בשירותם הצבאי. תפיסת המפקד כדמות מעצימה מתבטאת באופי המטלות הניתנות למשתתפים על ידי המפקדים, אופן הביצוע של המטלות ולמשוב וההערכה הניתנים למשתתפים לאחר ביצוע המטלות. החשיבות של המפקד כדמות מעצימה מתבטאת למשל בדבריו של ישי בהם הוא מדגיש כי לאור הקשר שנוצר בינו לבין מפקדיו, הוא מבצע את המשימות שהוא מקבל באהבה ומציין את חשיבות התחושה כי המפקדים ערים להתקדמותו ומעריכים אותה, לדבריו: "אני אוהב את...איך שהם מתייחסים אלי בצבא. המפקדת שלי והמפקד מאוד אוהבים אותי...הם מאוד מרוצים מההתקדמות שלי בעבודה, ההתקדמות שלי ב...רואים מה אני עושה, אני עושה באהבה, ב...אני עושה מה שהם אומרים לי. אני לא עושה מה שאני רוצה או סתם. אני עושה מה שאני עושה". אלה מתארת תחושה של הדדיות בקשר עם המפקדת שלה בשלב ההתנדבות. אלה חשה מוערכת על עבודתה ומתארת תחושה של תלות הדדית- היא סומכת על המפקדת שלה ובהתאמה המפקדת שלה סומכת עליה:

"אז אני הולכת אליה [מפקדת] ומדברים... היא יכולה להגיד לי מה לעשות ו...אם צריך לעזור לה אז אני עוזרת לה ודברים כאלה...אם אני לא אסמוך עליה אז על מי אני אסמוך...יש הרבה אנשים שאי אפשר לסמוך עליהם היא לא יודעת אם...אם אומרים להם מה לעשות והם לא עושים, אני לא חושבת שאפשר יהיה לסמוך עליהם...אני סומכת עליה, אם היא סומכת עלי אז כן".

תפקיד ההעצמה קשור גם לתחושת השותפות, שיתוף הפעולה, שוויון בין המפקדים השונים למשתתפים. חלק מהמשתתפים מתארים שיתוף פעולה עם המפקדים, עבודת צוות, תחושה של "ביחד". בתיאוריו של עידן בנוגע למערכת היחסים עם מפקדו בולט תפקידו של המפקד כמעצים והתחושה של עידן כי הוא נמצא בתהליך של התקדמות לאורך שירותו בצבא. עידן מתאר כי לרוב העבודה מתבצעת בשיתוף פעולה בינו לבין המפקד ומתאר תחושה של שוויון, הווי משותף במחסן, שהם הרבה מעבר לביצוע מטלות, לדבריו: "לפעמים אנחנו צוחקים, מדברים, כשיש זמן...כשאין זמן אנחנו בלחץ כזה ואנחנו עובדים...הוא גם, אותו דבר, כמוני. עושים ביחד". בדומה לעידן, אסף מתאר בדבריו כי הוא חש מוערך ואוהב על ידי מפקדיו ותחושה של שיתוף פעולה: "הוא [המפקד] אוהב אותי המון...כן. ביחד [עובדים ביחד]". מיכל, בדומה לאחרים, מדגישה בדבריה את החשיבות הרבה של עבודת הצוות במהלך שירותה. צוות מבחינת מיכל כולל הן את החיילים והן את המפקדים. בריאיון עימה חוזרות המילים "צוות" ו"לעבוד ביחד" המעידות על החשיבות של השותפות והשוויון בינה לבין יתר החיילים והמפקדים. להלן חילופי הדברים בין המראיינת ומיכל:

"מראיינת: ולמה רצית להתגייס לצבא?
מיכל: כי חשוב לי לעבוד. כן, חשוב. עבודה כמו לעבוד בצוות.
מראיינת: לעבוד בצוות ולמה את חושבת שחשוב בכלל לחיילים להיות בצבא?
מיכל: כי צריך לעבוד, וגם כסף בצבא שם.

מראיית: בצבא מקבלים כסף?
מיכל: כן. משכורת. שם [שם הבסיס] גם כסף לעבוד צריך, לעבוד יחד, לעבוד ביחד.
מראיית: חשוב לעבוד ביחד.
מיכל: כן, צוות אנחנו".

מדברי המשתתפים, כפי שהודגם לעיל, עולה כי המפקדים והמפקדות הן דמויות משמעותיות עבורם וכי הקשר עימם צובע את החוויה של שרותם בצבא. כל המשתתפים, מלבד שניים, תארו את הקשר עם המפקדים כממלא אחת או יותר מהפונקציות של לימוד, העצמה, הדדיות, שיתוף, דאגה וטיפול שצוינו. ניתן לראות כי לעומת התפקיד של המפקד כדמות סמכותית, ותפיסת הקשר הקונקרטי וההיררכי עם המפקד עימה יצאו המשתתפים מהקורס, הקשר בפועל עם המפקדים בתקופת ההתנדבות והשרות מתאפיין בהדדיות ובשוויון ואינו מתמצה רק במטלות ובעבודות שעל המשתתפים לבצע בשרותם.

מבין כל המשתתפים נעמה ודונית הם היחידים המתארים את הקשר עם מפקדיהם באופן שלילי. דונית מתאר כי לעומת הקשר שלו עם המפקד הקודם בתקופת ההתנדבות, הוא מרגיש כי הקשר עם מפקדו הנוכחי בשרות איננו הדדי ובדבריו מודגשת תחושת הכמיהה שלו ליצירת קשר עם המפקד שיהיה זהה לזה שהיה לו עם מפקדו הקודם. להלן, דבריו של דונית:

"אני אוהב...את המפקד. אוהב אותו הכי הרבה, בגלל אני, אני מתגעגע ל[מפקד קודם]...הכי..אני לא אוהב..אה..עכשיו, [המפקד] עכשיו, הוא מסתובב ו...והוא מדבר עלי מאחורי הגב ו..אני אומר לו, אני אומר לו ואני דואג לו, ואני אומר לו שאני הבאתי לו שסק. ואני דואג לו. וזהו...כי זה לא נעים. זה לא נעים לי".

גם תיאורה של נעמה בנוגע למערכת היחסים עם מפקדיה הינו חריג ביחס לזה של יתר המשתתפים. נעמה מציינת כי מפקדיה לא היו גמישים עימה בשעות ההגעה שלה לבסיס ולא היו ערים לקשייה להגיע לבסיס מרחוק. היא מספרת כי הקושי במערכת היחסים הוביל אף להתערבות של הוריה בניסיון לפתור את המתח שנוצר בינה לבין מפקדיה, ואת חששה כי המצב ידרדר:

"בהתחלה המפקדים התעצבנו [על קשייה להגיע מרחוק והצורך להתגמש בזמני ההגעה] אחרי זה הם לא רצו..אחרי זה היה ממש..התנהגות כזאת בקטעים שאני ממש לא אהבתי... היה קטעים שההורים שלי דיברו עם [שם המפקד], שאמר כל מיני דברים שלא מסכים פה לא מסכים שם. אז אמרתי לו שאני קיבלתי את הרעיון אבל לא רציתי יותר מפני שזה יהיה יותר מסובך, ואז זה יהפוך את המצב ליותר גרוע...סך הכל זה היה בסדר שם".

בנוסף, בניגוד לדפוס המכיל והמעצים של המפקדים שעלה מדברי המשתתפים האחרים, נעמה מתארת תחושה של הגנתיות יתר של המפקדים והפרדה בין המשימות שניתנו לה לבין אלה שהחילות האחרות מילאו מתוך מסר שהיא אינה מסוגלת לבצען מבחינה פיזית ולהיות כמו כולן:

"הם היו עושים הזמנות ש..הזמנות שהם עושים, מהצבא, ואני לא עושה את זה כי..אין בי צורך של המפקד".

ובהמשך מפרטת נעמה בנוגע להגנת יתר של המפקדים שהייתה בניגוד להערכתה בנוגע ליכולותיה:

"בהתחלה שהיה לי יותר קטע קשה ולא ממש השתלבותי..רק בקטעים הטובים...השתלבותי פה ושם עם העבודה. ש[המפקדים] לא רצו לתת לי יותר מזוודות כבדות או ארגזים שהם עשו שמה..אז זה היה..קצת בהתחלה כבד ולא רצו לתת לי כי הם יודעים שהאצבעות שלי היו קטנות, ו..מכל מיני דברים שהם לא רצו לתת לי..והחץ מזה הזמנות, שבהתחלה אני כן רציתי, ואז הם שינו את הדעה שלהם ולא..לא ממש רצו".

מחקר 2:

תפיסות הורים ובני

משפחה של חיילי

התוכנית שווים במדים

4.1 הורים ובני משפחה אשר השתתפו במחקר:

בקבוצת מחקר זו השתתפו בעיקר הורים לבוגרי התוכנית. הריאיון התקיים עם הורה אחד בלבד או עם שני ההורים, בהתאם לבחירתם. במקרים בודדים הראיון התקיים עם אחים לבוגרים, ובמקרה אחד עם אפוטרופוס (דוד) של בוגר. טבלה 3 מסכמת את נתוני המשתתפים מקבוצת מחקר זו והשלב של התוכנית בו הם רואיינו. הורים (או אפוטרופוסים/ אחים) השתתפו במחקר בארבע נקודות זמן: בתקופת קורס ההכנה, בשלב ההתנדבות, בעת השירות הצבאי, לאחר השחרור ובמספר מקרים רואיינו לאחר נשירה מהתוכנית. בסך הכל נערכו 58 ראיונות עם הורים או בני משפחה אחרים (כולל ששה זוגות הורים, דוד אחד, זוג אחים ואחות) של 36 בוגרים: 19 רואיינו בשלב קורס ההכנה, 16 בשלב ההתנדבות, 16 בשלב השירות, ארבעה רואיינו לאחר שחרור הבוגרים ושלוש אמהות רואיינו לאחר שילדיהם נשרו מהתוכנית.

מתוך כלל בני המשפחה אשר השתתפו בראיון המחקר האיכותני, 32 מילאו גם שאלוני מחקר כמותניים; 7 במהלך קורס ההכנה, 12 בתקופת ההתנדבות ו- 13 בתקופת השירות. ארבעה משתתפים מילאו שאלוני מחקר כמותניים ביותר מנקודת זמן אחת, אולם לאור המספר הקטן של משתתפים אשר ענו במספר נקודות זמן, מחקר זה לא בחן את השינויים לאורך זמן. עבור כל אחת ממשתתפות אלו נבחר שאלון אחד בלבד לצורך הניתוח (זה אשר מולא בתקופת זמן המאוחרת ביותר בתוכנית).

טבלה 3: ראיונות עם הורים (ובני משפחה) לפי שלבי התוכנית:

שם בדוי	קשר לבוגר	קורס	התנדבות	שירות	לאחר שחרור	נשירה מתוכנית
1. עלית	אמו של איתן			1	1	
2. עמי ותמי	הורים של נעמה			1	1	
3. שרי	אמא של בוגר שלא השתתף במחקר			1		
4. נסים וחגית	הורים של גילה			1		
5. שולה ויוסף	הורים של גיא		1	1	1	
6. אמנון ושרה	אחים של אריה		1	1		
7. גלית	אמא של אלי	1	1	1	1	
8. קרן	אמא של נירית	1	1			
9. סיגל	אחות של יעל	1				
10. איתמר	אבא של ירון		1	1		
11. שמשון וכלנית	הורים של אסף		1	1		
12. אדיר	הורים של בוגר שלא השתתף במחקר		1	1		
13. מיטל	אמא של מתן		1	1		
14. דבורית	אמא של אדם			1		
15. בני	אפוטרופוס/ דוד של ערן			1		
16. מזל	אמא של דותן		1	1		
17. יעלה ואברהם	הורים של איילה		1	1		
18. לובה	אמא של בוגר שלא השתתף במחקר, פרש מהתוכנית חודשיים לאחר ראיון		1			
19. יונה	אמא של אהוד		1			
20. ישראלה	אמא של אלה	1	1			
21. גאולה	אמא של מאור	1	1			
22. יהודית	אמא של ישי	1	1	1		
23. יותם וניצה	הורים של תומר	1	1			
24. חביבה	אמא של שיראל	1				
25. חדוה	אמא של יונתן	1				
26. לימור	אמא של הילה	1				1
27. נירה	אמא של בוגר שלא השתתף במחקר	1				
28. אודליה	אמא של אביגד	1				
29. דוד	אבא של יואב	1				
30. ציפי	אמא של יערה	1				
31. ורדה	אמא של בן	1				
32. מירי	אמא של נעמי	1				1
33. סתיו	אמא של אחשלום	1				
34. רינה	אמא של דורי	1				
35. נאווה	אמא של בועז	1				
36. סביון	אמא של בוגר שלא השתתף במחקר ונשר בשלב התנדבות					1
סה"כ		19	16	16	4	3

4.2 שיטות המחקר:

בקרב ההורים (ובני המשפחה) נעשה שימוש בשיטות מחקר מעורבות (איכותניות וכמותיות) לצורך איסוף נתוני המחקר.

4.2.1 כלי המחקר האיכותני: באופן דומה לבוגרי התוכנית, גם בקרב קבוצת מחקר זו נעשה שימוש בגישה הפנומנולוגית בכדי לבחון את מהות החוויה של ההורים (ובני המשפחה האחרים) ומשמעות השירות הצבאי של ילדיהם מתוך הפרספקטיבה האישית שלהם. המשתתפים התבקשו להשתתף בראיון איכותני בהתבסס על מדריך ראיון מובנה למחצה אשר הותאם לשלב בו היו הבוגרים בתוכנית (נספח, עמ' 146). בני המשפחה נשאלו שאלות כגון: מדוע רצו שבניהם ישתתפו בתוכנית? מהי החשיבות של גיוס לצבא של אנשים עם מוגבלות שכלית? באיזה אופן ההשתתפות בתוכנית תרמה לילדיהם? אלו שינויים חלו בילדיהם? מהן שאיפותיהם עבור ילדיהם? אלו השפעות היו לשירות הצבאי על ההורים ועל המשפחה עצמה?

4.2.2 כלי המחקר הכמותי (נספח, עמ' 148): בנוסף לראיון האיכותני, בני המשפחה התבקשו גם למלא שאלון כמותני קצר אשר כלל:

- (1) **שאלון פרטים דמוגרפיים:** (שנת לידה, שנות לימוד, הרכב המשפחה, מספר הילדים במשפחה והכנסה).
- (2) **שאלון עמדות כלפי שילוב במסגרת צבאית:** כלי זה מבוסס על עבודת מחקר בנושא שילוב במסגרת של תנועות נוער (מונק וקליבנסקי, 2009). השאלון כלל 6 פריטים הבוחנים את המידה שבה השילוב בצה"ל עונה על צרכים שונים של הבוגרים, 8 פריטים נוגעים לתרומת השילוב בצה"ל לילדיהם (מדורגים על גבי סולם ליקרט בעל חמש דרגות מ-1=כלל לא ועד 5=במידה רבה מאוד), ולבסוף 10 פריטים המודדים את עמדות ההורים לגבי שילובם של חיילים עם מוגבלות שכלית בצה"ל (בסקאלה מ-1=בהחלט לא מסכים ועד 5=מסכים בהחלט). נמצאה מהימנות פנימית גבוהה ($\alpha=0.90$) ל-24 הפריטים המרכיבים כלי זה.
- (3) **שאלון איכות חיים/תחושת רווחה למבוגרים (Personal Wellbeing Index - PWI):** כלי זה כולל 9 פריטים אשר נועדו לבחון שביעות רצון מתחומי חיים ספציפיים וכן פריט אחד על שביעות רצון מהחיים באופן כללי. כל פריט מדורג על סולם ליקרט בעל 11 דרגות מ-0=חוסר שביעות רצון מוחלטת ל-10=שביעות רצון מוחלטת. המהימנות הפנימית של הכלי נעה בין 0.70 ל-0.85 במחקרים קודמים (Lau & Cummins, 2005). במחקר הנוכחי נמצאה מהימנות גבוהה ($\alpha=0.88$).

4.2.3 עיבוד הנתונים:

ניתוח נתונים איכותניים: עיבוד הנתונים האיכותניים נערך באופן זהה לתיאור אשר ניתן במחקר אודות הבוגרים עם מוגבלות שכלית במחקר מספר 1 (ראה עמ' 21).

ניתוח נתונים כמותניים: ניתוח הנתונים הכמותניים נועד בעיקרו להעשיר ולאשש את הממצאים שעלו מן הנתונים האיכותניים. לאור מספר המשתתפים הקטן, בניתוח זה נעשה שימוש בסטטיסטיקה תיאורית בלבד בכדי לתאר את הממוצעים ואת סטיות התקן של המשתתפים של עמדות הורים כלפי שילוב במסגרת הצבאית.

4.3 ממצאים איכותניים:

בפרק זו יוצאו ממצאי המחקר האיכותניים מתוך הראיונות אשר נערכו עם ההורים (ובני משפחה אחרים) על-פי שלוש תימות עיקריות: מניעים להצטרפות לתוכנית, מעורבות ההורים בתוכנית והשלכות של התוכנית על הבוגרים ועל ההורים.

4.3.1 מניעים להצטרפות לתוכנית:

המניעים, או הסיבות, להצטרפות לתוכנית לתפיסת ההורים נחלקים לשלוש: מניעים הקשורים למשמעות הגיוס בחיי ילדיהם, מניעים הקשורים למשמעות של הגיוס עבורם כהורים ומניעים הקשורים למשמעות הגיוס לחברה הרחבה.

4.3.1.1 משמעות הגיוס עבור הבוגרים והבוגרות:

אחת מן התמות העוברות כחוט השני בדברי ההורים היא המשמעות שיש לגיוס לצבא עבור ילדיהם. מרבית ההורים מצינים כי הגיוס לצבא הוא בראש ובראשונה דרך להגשמת חלום של ילדיהם, לממש את רצונו של ילדם לקחת חלק פעיל בחברה הישראלית בדומה לבני גילם ללא מוגבלות שכלית ולאחרים במשפחה שהתגייסו לצבא. דבריה של מזל מהווים דוגמא אחת מיני רבות למניע זה: "זה חלום שלו שהתגשם. זה ממש התגשם לו. כשהוא היה יותר קטן הוא הלך לחיל האוויר לבסיס...הוא אמר 'אמא אני רוצה להיות חייל רוצה להיות חייל'". דבריו של שמשון מדגשים כי השרות בצבא הוא בבחינת הגשמת חלום של הבוגר וחשיבותו לתחושת הדימיון והשוויון של הבוגרים לבני המשפחה האחרים: "הגיוס של הצבא זה אצלי במשפחה...אני עשיתי צבא, אשתי עשתה צבא, הוא ילד חמישי-ארבעת האחים שלו הראשונים גם עשו צבא...והוא כל הזמן רצה מדים. רצה רצה רצה מדים, אמרתי איך אני אעשה את המדים האלו...". פרספקטיבה מעניינת מספק לנו יותם אשר מדגיש את החשיבות כי ההורה יתמוך בהחלטות של הבוגר, ברצונות שלו ובשאיפות שלו, גם אם אלו אינן מצויות בהלימה לשאיפות ורצונות ההורה:

"אני חושב שזה בשבילו, לא בשבילי. אני נותן לו שהוא יבחר את הדרכים שלו. גם בשירות לאומי, אני לא אמרתי לו מה לעשות. לקחתי אותו למקומות שהוא צריך ללכת אליהם כדי לבחור, אבל הבחירה שלו היתה. שלו בלבד. לא ניסיתי אפילו להשפיע עליו לכאן או לכאן. הוא בכלל עכשיו משרת בקצה השני של העיר, כמעט שלושים וחמש דקות נסיעה. זה הרבה זמן נסיעה עד שהוא מגיע והוא חוזר. אבל הוא החליט שם. היה לו פה בית ספר במרחק עשר דקות נסיעה, אבל הוא החליט. זה הוא עושה, הוא נהנה, הוא שלם, מה שקורה זה הוא, זה לא אני".

בנוסף, לדברי ההורים, הגיוס לצבא אינו מופיע כאירוע בודד בחיי הבוגר אלא המשך לחוויות חיוביות מהעבר של השתתפות ילדם במסגרת התנדבותית כזו או אחרת במסגרת הצבא. לדברי גאולה: "אז הבן שלי כל הזמן...זה היה החלום שלו להיות בצבא...ממש החלום שלו, כל הזמן הוא ביקש את זה. אה...הוא עשה שירות לאומי שנה אחת. אה...הוא התנדב לצה"ל במסגרת בית ספרית אחת לשבוע, וגם פרויקט...ש...בשיתוף עם ג'וליס, בסיס ג'וליס". בהמשך מתארת גאולה את הציפייה והרצון המפעמים בבנה להצטרף לפרויקט שאינם קשורים רק לעצם המסגרת הצבאית בה הוא כבר מתנדב, אלא שבבסיסם עומד הרצון להתגייס, להיות כמו כולם, ללבוש מדים כמו אחיו: "כיום הוא רואה שהאחים שלו התגייסו, אז הוא כל הזמן שאל: 'למה אני לא יכול להתגייס, למה אני לא מתגייס, זה לא העיקר להתנדב זה לא'...הוא אומר, 'להתנדב אני מתנדב [מקום התנדבות], אבל אני רוצה לבוא הביתה, לצאת מהבית עם מדים ולחזור הביתה עם מדים'..."

ההורים מתארים תחושה של פגיעה, קנאה ועלבון של הבנים כאשר לעומת חבריהם ואחיהם ללא מוגבלות שכלית הם לא התגייסו לצבא. לדוגמא, ורדה: "למרות שזה באיחור מאוד גדול. בשלב שכולם, הוא רואה את התמונות של החברים בפייסבוק וכל השטויות האלה, שהם במדים, ובתפקידים וחלק מהם בתפקידים של סג"מים וכאלה, והוא..הוא רוצה ממש להיכנס לתוך הנעליים שלהם. הוא מאוד מקנא". גם יהודית מתארת את המשבר של בנה כאשר אחותו התגייסה לצבא: "כשאחותו התגייסה הוא בכה. 'אמא, למה אני לא יכול להתגייס'. אמרתי לו, 'בעזרת השם'..תשמעי, לא ידעתי מה, איך זה..אתה תתגייס..זה היה החלום שלו. ברגע שהגיע- אני..הילד כבר פרח מפה עד הודעה חדשה..". אדיר מתאר ניסיונות כושלים שיזמו באופן עצמאי לגייס את בנם שניתקלו בסירוב וחסימי ביורוקרטיה:

"התחלנו בשלב ראשון בהליך באופן פרטי. כאילו לפני שיצא הפרויקט הזה. פנינו ללשכת גיוס..הליך רגיל ברגע שהוא קיבל צו גיוס ראשון...כמו כל חניך...התחלנו בהליך. הלכתי איתו פעם ראשונה ללשכת גיוס, צו ראשון, ואז קבעו לו פטור וזה...ואז התחלתי בהליך ההתנדבותי שמקובל בצה"ל וזה...בלי שום קשר לפרויקט, עוד לא התחיל הפרויקט הזה. אהה..זה היה לפני ארבע שנים, כשהוא היה בן 17...ראינו ש...המצב קטסטרופלי מבחינת ביורוקרטיה. ממש..ועוד המצאנו אישורים ונכונות וזה...קיבלנו שלילי".

ההורים מציינים כי הגיוס לצבא באמצעות התוכנית מהווה תיקון לתחושות פגיעה ועלבון בהם נתקלו הבוגרים וההורים, כאשר ניתן להם פטור אוטומטי מהשרות הצבאי במסגרת הצו הראשון. כך מתארת גאולה שיחה עם בנה:

"אמא אני יכול לשאול אותך שאלה? אני אומרת: 'כן'. 'למה לא התגייסתי כשהייתי בן שמונה עשרה? למה רק עכשיו מגייסים אותי? מה, קודם הייתי לא בסדר ועכשיו אני בסדר?' אמרתי לו: 'תקשיב, אתה גם קודם היית בסדר, אבל לא היו פרויקטים כאלה שהיית בן שמונה עשרה, וזאת היתה בעיה, אי אפשר, יש אנשים שמוסמכים... לוקחים על עצמם לכוון אתכם, לקחת אתכם, לטפח אתכם, מה שלא היה כשהיית בן שמונה עשרה..והיום יש את זה, והחברה הולכת ונעשית יותר מודעת למוגבלויות ולחריגים ולאנשים עם מוגבלויות, מה שלא היה פעם. המודעות היא הרבה יותר גדולה'. הוא אומר לי: 'אז עכשיו' אמרתי לו 'עכשיו אתה יכול להיות גם גאה, ותהיה גאה, אתה כאילו בן שמונה עשרה, וזה בסדר גמור, וזה בסדר'".

מניע נוסף לגיוס לצבא הינו התנסות חברתית במפגש עם חברה של אנשים ללא מוגבלות. התנסות זו חשובה לחלק מן ההורים אשר מציינים כי ילדיהם מביעים לאורך חייהם העדפה להיות עם אנשים ללא מוגבלות שכלית, במסגרות שהן נורמטיביות, שלא כגון התעסוקה המוגנת. כך לדוגמה מציינת חביבה את ההעדפה של ביתה: "היא מעדיפה להיות בחברה רגילה, ודווקא היא נרתעת מ...מעדיפה להיות עם בנים שיהיו רגילים...היא לא מתחברת לאנשים מוגבלים. שזה בעיה. (מראיינת: למה זה בעיה?) כי זה לא יהיה בר השג. אז היא תהיה לבד". באופן דומה, גם גאולה מציינת את העדפת בנה להתנסות במסגרת נורמטיבית על פני מסגרות שמיועדות ספציפית לאנשים עם מוגבלות: "הוא לא אוהב ללכת לקייטנה של חברה מוגבלים. הוא אוהב להיות עם החברה שלו, הוא לא יותר על המועדון שלו, ומצד שני הוא משתלב גם בחברה נורמטיבית". הרצון להיות חלק ממסגרת נורמטיבית בהתנסות שאותה מספקת המסגרת הצבאית, בא לידי ביטוי גם בדבריה של ישראלה: "זו יכולה להיות התנסות מעניינת, בייחוד שהיא מכוונת תחת השגחה..ואנחנו דוגלים בפתיחות..זאת אומרת כמה שיותר עם אנשים נורמטיביים להיפגש ולחוות דברים ולהשתלב, אנחנו בעד שילוב, ו..אמרנו ננסה".

הורים נוספים מתארים את הצבא כהליך טבעי בו הבוגר הינו חלק בלתי נפרד מהקהילה והחברה ומבלה עם בני גילו ללא מוגבלות. לתחושת ההורים, הסביבה הטבעית, קרי הקהילה הכוללת אנשים ללא מוגבלות, מאפשרת התפתחות של תחושת עצמאות. כך, לדברי אדיר בנו:

"מכיר הרבה אנשים, זה היתרון שלו הוא מאוד מקושר לקהילה, יש לו חברים רגילים, רגילים ו..הוא מאוד מקושר לקהילה וגם לבית כנסת וגם..אהה..כאילו כולם חיילים, יש שניים מפנימייה צבאית שהם החברה שלו..הוא יוצא איתם והם יוצאים איתו חוזר ב..שלוש לפנות בוקר איתם, מדורות, ל"ג בעומר, חוזר בבוקר..כן, ממש הוא..הוא נוסע

חופשי באוטובוסים מגיל 13! התחיל לנסוע ב[עיר] חופשי..חופשי באוטובוסים..תפס עצמאות ו..ככה.. תפס ביטחון".

חגית מסכימה עם תפיסה זו:

"אני חושבת שזה ברור מאליו כשיש לך ילד, במיוחד במסגרת מיוחדת, מן הסתם את רוצה שהילד יהיה כמה שיותר- יתרגל לחיים הנורמטיביים מה שנקרא, לעשות מה שכולם עושים...כולם עושים צבא-צבא, כולם הולכים ברגל בחוץ וחוזרים- כולם...כולם הולכים לעבוד, רגיל, במקום עבודה נורמלי. הם גם נורמליים מעש, הם מקסימים...אבל, הקטע של הנורמלי זה סביבה יותר, יותר, הייתי אומרת, יותר טבעית, סביבה טבעית, כן, סביבה טבעית זו הסביבה. אני חושבת שזה המטרה. והמטרה היא גם שהיא תקבל ביטחון עצמי ושהיא תהיה עצמאית יותר, פה היא נוסעת וחוזרת לבד, לא במקום מוגן עם הסעות כל הזמן וזה..".

גם לובה תומכת בתפיסה כי בניגוד למסגרות שהן ברמה נמוכה משל הבן, שילוב עם אנשים ללא מוגבלות בצבא מהווה המשך ישיר לצורה שבה חינוכו את בנם בבית ובעל פוטנציאל לקדם את היכולות והתפקוד של בנה:

"מזמן שהוא נולד עשינו כמו שאין לו בעיה בבית..בגלל זה בשבילנו שהוא יהיה בצבא נראה לי יהיה לנו רגיל..כי לא עשינו הבדל בין ה...יש לי ארבעה ילדים..היינו איתו כמו אין לו בעיה. ואני חושבת שזה עזר לו..אבל הפרויקט עזר לו כי עד עכשיו הוא היה בבית ספר עם ילדים מ...עם בעיות יותר קשים מהבעיה שלו ו..זה לא עוזר כי הרמה שלו היא נשארה למטה. אבל, אם הוא עם אנשים רגילים הוא חייב להיות אותו דבר והוא עולה ברמה שלו".

הן ההורים אשר הצבא מהווה עבורם המשך ישיר וטבעי לשילוב ילדם כפי שניסו לעשות לאורך שלבים שונים בחייו הבן והן הורים אשר ההתגייסות לצבא היא בבחינת הישג שלא העזו אפילו לחלום עליו, מתארים את המסגרת הצבאית כתורמת לילדיהם בכך שתאפשר להם, למרות המגבלה שלהם, לממש יכולות רבות. ההורים חושבים שמיומנויות שרכשו ילדיהם במקומות אחרים ניתנות ליישום בצבא. בכך יוכלו הבוגרים והבוגרות לתרום למסגרת הצבאית ולהיתרם ממנה במקביל. לדוגמא, גאולה מציינת בדבריה כיצד הגיוס לצבא מהווה המשך ישיר לאופן בו גידלה וחינכה את בנה, מה שמקנה לבנה יכולת לתרום מעצמו למסגרת הצבאית:

"אני שיתפתי אותו בהכל...כל מה שקורה במדינה הוא יודע, אקטואליה, הרבה יותר טוב ממני. הייתי אומרת אפילו יותר טוב מהאחים שלו. ידע- יש לו ידע עולם רחב מאוד מאוד. ואפשר לנצל אותו גם בצבא...מי שייקח אותו בצבא, בבסיס עצמו, הוא יהנה ממנו. הוא יהנה ממנו ויהיה לו קשה מאוד להיפרד ממנו. הוא ילד מאוד מאוד, בחור מאוד מאוד חיובי. ולא בגלל שהוא שלי. אני מדברת, אני מנטרלת את זה לרגע שהוא הבן שלי. אמא שלו מדברת עכשיו מהפן שמה אני חושבת עליו אובייקטיבית".

גם נאוה מתארת את התרומה הפוטנציאלית של בנה לצבא, וכי באמצעות הכוונה מתאימה ניתן לנצל את יכולותיו של בנה לצורכי המערכת הצבאית:

"אני יכולה להגיד לך על בועז שלי מה הוא יכול לתרום...כשהוא לוקח איזה שהוא פרויקט ושהוא צריך לעשות משהו, הוא לא יזוז ממנו עד שהוא לא יסיים. אם תתני לו איזה מטלה עכשיו לעשות, הוא יעשה אותה בצורה הכי טובה שיש...הוא לא מוותר לעצמו, גם אם תתחנני אליו בזמן שהוא צריך לעשות, יש לו אחריות. ואני חושבת ש..הצבא יכול מאוד להרוויח מבעז".

לימור מדגישה כיצד הצבא מהווה הישג עבור בתה:

"צריך לתת להם להתנסות, לפגוש אחרים, לתקשר, להעזיז אני אומרת, וככה יראו החיים שלהם אני חושבת. כאילו, אם אנחנו נגיד זה לא מתאים, זה קשה וכולי, אז באמת אנחנו סוגרים אותם בתוך קופסא ש...ולא נותנים להם ליכולות שלהם לפרוץ קדימה, לפרוץ החוצה. כאילו באמת, לראות מה הם כן יכולים, רק צריך לעזור להם למצוא את השביל המתאים להשגת היעדים שלהם".

מניעים נוספים של ההורים לצירוף בנם לפרויקט קשורים לתפיסתם בנוגע למשמעות שיהיה לגיוס לצבא על ילדיהם הן ברמה הפסיכולוגית- תחושת בטחון, ערך עצמי, עצמאות, שייכות למסגרת, הן ברמה של פיתוח הכישורים של ילדיהם על ידי העשייה בצבא והן מבחינה חברתית בעיקר לאור צמצום הפער שבין אנשים עם מוגבלות שכלית לאנשים ללא מוגבלות.

באשר לתרומה במישור הפסיכולוגי, חדווה מציינת כי הגיוס לצבא יתרום לחיזוק הביטחון העצמי של בנה, יגרום לו להרגיש שייך, חלק מקבוצת בני גילו. חווית השירות הצבאי תהווה בסיס לתקשורת ושפה משותפת בין בנה לבין בני משפחה אחרים וצעירים ללא מוגבלות שכלית:

"שהביטחון העצמי יעלה, וכשחבר'ה יושבים, או שאחים שלו, שכנים יושבים לספר על הצבא: 'אני הייתי חייל ועשיתי ועשיתי', שגם לו יהיה.. יהיה מה להגיד בתוך כל האנשים שמדברים על זה. כי במקום לשבת ולהקשיב, ואני בטוחה שהוא מקשיב, כשמספרים על הצבא ואני עשיתי בצבא ואני הייתי... כל מיני סיפורים, אני בטוחה שאיפה שהוא זה, זה... קצת אולי מפריע לו הייתי אומרת. זה כן שבא לו להגיד גם הוא משהו. כי הוא, כשאנחנו במשפחה מדברים על משהו, הוא מאוד אוהב להרגיש חלק בשיחה עצמה ולהרגיש מה הוא עשה ומה הוא חושב, ו... וגם שיהיה לו חלק בלתרום למדינה. אפילו במעט. שזה בשבילו המעט, אני חושבת שבשבילו זה הרבה".

גם גאולה מציינת כי הצבא יתרום לתחושת הערך העצמי:

"רק לטובה. זה גאווה, אפשר להגיד גאווה יחידה. גאווה, ביטחון עצמי, המוראל שלו... שהנה, גם אני כמו כולם מתגייס לצה"ל. וזה יעשה לו רק את הטוב ביותר. למשך החיים שלו. יהיה לו מה לספר, יהיה לו מה להגיד לכל אחד. יהיה לו תוכן".

באשר לתרומות ברמת כישורים ומיומנויות, הצבא נתפס כמסגרת שיכולה לתרום לפיתוח אחריות, בגרות ורצינות. לדברי סיגל (אחות של יעל):

"היא כבר עכשיו מאוד אחראית ומאוד בוגרת ומאוד רצינית... אבל אני חושבת שזה יעשה אותה עוד יותר אחראית ובוגרת ורצינית... אולי... ככה.. אה.. הילדותיות שבה שמדי פעם יוצאת, ככה בעיקר בנוכחות אבא שלי, אולי קצת תעבור לה. מעבר לזה, שוב היא גם עכשיו חברותית אז... ועצמאית אז... זה יתרום לה, אין לי ספק שזה יפתח אותה, זה יצמיח אותה. אה.. אני לא חושבת שאנחנו נראה איזשהו שינוי מאפס למאה כי... היא מתחילה כבר בתשעים וחמש... אבל, אני בטוחה שיהיה איזה שהוא שינוי... בבגרות בעיקר. שבנוכחות ההורים שלי טיפה יותר לעמוד על שלה".

גם חביבה תומכת בתפיסה זו: "בצבא אדרכה, היא תסע לבד, תחזור לבד, תצטרך להסתדר שם בפנים לבד, זה יתרום לעצמאות שלה". שמשון מדגיש את החשיבות של התפתחות עצמאות זו עבור ההורים: "החשיבות שהוא ישתלב בחברה, שיהיה עצמאי. תראי אני הולך ומזדקן, אני לא הולך להיות צעיר, אז אני רוצה שהוא ידאג לעצמו... החשיבות שהוא יהיה עצמאי.. כמה שיותר..".

באשר לתרומה מבחינה חברתית, היכולת של הבוגרים לתרום למערכת הצבאית מתוארת ככזו שמשפרת בקרבם את התחושה כי הם שווים בין שווים ותורמים לחברה בדומה לאחרים. הגיוס לצבא, לתפיסת ההורים, מבטא שוויון ותחושה של שייכות הילדים לחברה ולמדינה. השילוב של הבוגרים והבוגרות במערכת הצבאית מממש בפועל ערכים עליהם ההורים חינוכו את ילדיהם, ערכים של אהבת המדינה ומחויבות של כל אזרח לתרום מעצמו למען המדינה. לדברי נאווה: "אני מאמינה אמונה שלמה שגם בועז יכול לתרום. שזה יתרום לו באופן אישי. לעצמאות ולאופי שלו, ולחברה, ו... זה מאוד חשוב. להיות חלק שווה בין שווים בעצם". התרומה של הבנים ככל האזרחים בתורה מקנה להם זכויות. כך, לדוגמא, מציינת חדווה: "אני חושבת שהם צריכים להרגיש שווה. כמו שזה. שווים במדים. הם צריכים להרגיש כביכול שווים כמו כל אדם. שהם יכולים להתגייס אף על פי שהם לא יכולים לעשות כל תפקיד בצבא, אבל שגם להם תהיה הזדמנות לשרת את המדינה ולהרגיש כמו כולם". באופן דומה מציינת ורדה בהקשר זה: "הוא הולך סך הכל להרגיש כמו כולם ולהיות שווה. הנה, גם אני לבשתי מדים, גם אני הייתי בצה"ל. גם הוא אומר: 'אני רוצה לתרום

למדינה'. הוא אומר את המשפט הזה כאילו הוא יודע שהוא נותן איזו שהיא תרומה למדינה שהוא חי בה. הוא יודע שזה נותן זכויות לאנשים". ציפי: "לראות אותם שווים, כשווים לכולם. ושהמוגבלות לא מפריעה להם בכלל. המוגבלות, המוגבלות לא מפריעה להם להיות מין המניין וגם לתת את מה שיש להם. לתת מעצמם לחברה. גם אם אני מוגבל, זה לא אומר שאני לא שווה..."

בהמשך לחשיבות הצבא במישור החברתי, ההורים מדגישים את מרכזיות הצבא כחלק אינטגרלי מהחברה הישראלית, מהזהות הישראלית, ומכאן נובעת החשיבות של השתתפות הבוגרים והבוגרות ותרומתם למערכת הצבאית. דברים אלה מודגמים היטב על ידי אברהם:

"במדינה שלנו, מה לעשות, כאילו מי שלא מתגייס, חוץ מבשנים האחרונות, אבל מי שלא התגייס הוא היה מחוץ לחברה. והאווירה כזאת עם כל המגזר החרדי וזה, זה כאילו מחוץ לחברה. והיא.. היא רוצה להתגייס, היא רוצה לתרום, מעצמה, כאילו לא שדחפנו או משהו. כאילו היא מרגישה צורך כזה. אחים שלה שירתו בצבא והיא מרגישה אותו דבר. והיא שמחה מאוד לתת מעצמה".

שולה מרחיבה בהקשר זה:

"לאפשר להם להרגיש יותר כחלק מהמיינסטרים... יותר כחלק מהאוכלוסייה הנורמטיבית, פחות בשוליים. אה... זה כמובן אנשים שמבינים שהצבא כאילו זה חלק מהתהליך הרגיל של מתבגרים פה, או של מבוגרים צעירים פה בארץ. ואם הם יכולים לקחת חלק, אז הם מרגישים יותר כחלק מהמיינסטרים של החברה... זה העיקר. חוץ מזה שהם לומדים מיומנויות, ומקבלים עצמאות, ומקבלים ביטחון וזה הזדמנות לשילוב בחברה הרגילה. אבל אני חושבת שהעיקר שבלי הצבא.. מה שהצבא מוסיף... הערך המוסף... זה באמת הנושא הזה של להרגיש חלק מהמיינסטרים".

לדבריה של לימור:

"לתת להם להרגיש שהם תורמים, ביכולות שלהם. שלא מוותרים עליהם, שלא מנפנים אותם. כאילו תראו בעצם מה אתם יכולים... אם מושיבים ילדה כזאת במשרד לתייק או לענות לטלפונים, היא כן יכולה, או להטעין משהו ב windows היא כן יכולה. זאת אומרת אדם שעובר את התכנית הזו הוא, מרגיש שהוא שווה. שהוא למרות היכולות המוגבלות שלו, הוא יכול לתרום למדינה ואפילו בחלק מסוים, הוא עוזר לה בשנתיים או שנה".

ההורים גם מתארים כי הצבא יעניק לבוגרים הזדמנות להיות בתפקיד התורמים, במקום אלה שנתרמים ונעזרים, דבר שלכשעצמו בעל השלכות חיוביות לשני הצדדים. כפי שקרן מתארת:

"זה נותן להם אפשרות לתרום לארץ, כל הזמן הם מקבלים. הם מקבלים את הקצבאות והם מקבלים אה... עזרה ו.. אבל פה הם יהיו ב- driver seat? הם יכולים אהה לתרום משהו. ו.. לראות איך שהם יכולים לתרום. ואני חושבת שזה אה... אין יותר חשוב מזה".

מניע נוסף להצטרפות לפרויקט קשור לתרומה הפוטנציאלית של ההשתלבות בצבא כמסגרת חלופית לאנשים עם מוגבלות שכלית אשר מתפקדים ברמה גבוהה, בייחוד כאלטרנטיבה למפעל המוגן. כך, לפי לימור:

"אני מחפשת לה הרבה תחומים, לדחוף אותה, למעשה כמו אדם רגיל. כי, אחרי שהיא סיימה חינוך מיוחד, היא סיימה למעשה בגיל כמעט 22. עכשיו, כשהיא סיימה, למרות שהכשירו אותה, הכנה לעבודה וכולי, את מכירה את התכניות האלה?! היא סיימה בית ספר ובעצם אף אחד לא הסתכל עליה... היא מוגדרת שהיא בעלת פיגור קל, והיא זקוקה לעבודה נתמכת. עבודה נתמכת. הם אמרו לי ברווחה: 'אנחנו מאוד מצטערים, יש פה את המע"ש', ואני לא, לא הסכמתי. אני יודעת מה זה מע"ש, היא רמה מעל מע"ש. מע"ש זאת רמה מאוד מאוד נמוכה בשבילה. היא יש לה יכולות. במקום להרים אותה למעלה, אם אני אכניס אותה היא פשוט תלך ותדר. אז אני התנגדתי להכניס אותה למע"ש".

באופן דומה, יונה מציינת תקווה כי הצבא יקדם את בנה בחיים:

"כי, תשמעי, השכלה גבוהה אין לו. היום בשוק, את הולכת לעבוד, אם אין ניירת, אם אין לך תעודות, אם אין לך השכלה, הדלתות סגורות, אין מי שיקבל. עכשיו, איפה הרווחה שלחה אותו? שלחה אותו למע"ש. במע"ש, אין לו הרבה מה לעשות שם. כל יום היה בא בוכה: 'אין לי מה לעשות במע"ש'. וכאב לי לשלוח אותו. תראי, זה לא בגלל שאני מזלזלת במקום, חס וחלילה, אבל זה לא לרמה שלו. שם, מה היו עושים? מקפלים ניירות, אחר כך היו לוקחים

אותו בצבא שלוש פעמים בשבוע לעשות אריזות... אבל הוא, התחום המחשוב הוא מאוד חזק. אני שלחתי אותו לקורסים אינסוף, על חשבוני פרטי, שלחתי אותו לדי.ג'י, שלחתי אותו למחשבים, שלחתי אותו לקורס תופים ל... כל קורס שנפתח, אני שולחת אותו, שילמד. כמה שילמד זה בשבילי טוב. אז הוא בתחום המחשב הוא מסתדר מצוין. ומאוד רציתי שדרך, אולי דרך הצבא זה יסתדר לו, משהו, יתקדם במשהו, ואז אולי הוא יוכל לצאת לאוויר. את יודעת, דרך זה שיהיה לו קצת ניסיון, קצת ידע, אז הוא יוכל להתקדם הלאה... כי ככה מי יקבל אותו? מי יתן לו את הניסיון? מי, מי ירצה להשקיע בו? אף אחד. אני חושבת שהדרך הזאת של הגיוס הזה, זה יכול לתרום לו המון, להתקדם בחיים".

בהתאם לכך ההורים רואים בהצטרפות של ילדם לתוכנית ובשילובם בצבא כחוויה אשר תפתח עבור ילדיהם בעתיד אופק חדש של הזדמנויות לתעסוקה. חלק מההורים מביעים תקווה כי ילדיהם יוכלו להישאר במסגרת הצבא כאזרחים עובדי צה"ל. ההורים מתארים תקווה ליצור המשכיות לשירות הצבאי לאור הבטחון התעסוקתי שהצבא יכול להעניק לילדיהם ולאור הקושי למצוא תעסוקה הולמת בשוק החופשי שמקורו בנטייה של מקומות עבודה להימנע מהעסקה של אנשים עם מוגבלויות. כך מציינת חדווה:

"אני מקווה, יש מצב שהם, ככה הבנתי, שאחרי שהם מסיימים את השירות הזה יש אפשרות שהם יהיו אזרחים עובדי צה"ל. שזה באמת בשבילם זה... זה משהו ענק. כי במקום עבודה הם לא, הם לא מצליחים להיכנס לשום מקום עבודה, כי לא כולם מוכנים לקבל את השונה. וזו הזדמנות שלהם לעבוד ולהשתכר, כי במע"ש הם נותנים להם את השמונים שקל או מאה חמישים שקל לחודש".

הורים רבים סברו כי השרות בצבא יעניק לילדיהם נקודת פתיחה טובה יותר להשתלבות בשוק העבודה, כמעין מקפצה לשילוב עתידי בשוק החופשי לאור הניסיון שיצברו בצבא, ולאור התפיסה החיובית הרווחת בדבר שרות צבאי בחברה הישראלית. לדברי מיטל:

"המקום הזה [מע"ש] הוא בסך הכל... נתן לו גם את החממה. כי בסך הכל זה גם מסגרת שהוא למד בה. ו... בעוד שנה כשהוא יסיים את הצבא, אז הוא יוכל כבר ללכת למקום אחר כמו הום סנטר וכאלה מקומות שכבר הוא עשה את השלב הזה, הוא עלה עוד שלב במדרגה. שהוא למד להיות עם אנשים רגילים... הוא למד עבודה... לעשות עבודה בחוץ וזה... והמוכנות הזאתי היא בסך הכל עוד מדרגה לעבודה לצאת בחוץ יותר בשל".

גלית מציינת:

"מסתכלים אחרת על מישהו... את יודעת איך תמיד היינו אומרים כשאני הייתי צעירה וחלק היו מתגייסים חלק לא, היו אומרות שהן דתיות וכל מיני... כל מיני סיפורים וקב"ן... אז תמיד היינו אומרים: 'אם אני טוב בשביל הצבא, אני טוב להכל. אם אני לא טוב לצבא, אני לא טוב אחר כך להרבה דברים אחרים'".

לדברי יותם:

"[בצבא] הוא ילמד לעבוד, יהיה לו מוסר עבודה. אבל התמקצעות, שיהיה לו משהו שהוא ידע לעשות. זה טוב להכניס את החבר'ה האלה למסגרות. שירות לאומי, צבא, לא יודע. כל מה שהמדינה צריכה, להכניס אותם, אני חושב בשביל כולם. גם בשביל המדינה, גם בשביל ההורים וגם בשביל האנשים עצמם. ואם בוחנים אותו ורואים שיש פוטנציאל, והוא יכול לעשות דברים שמבקשים ממנו לעשות, אז להמשיך הלאה איתו. אם זה היה אפשרי זה היה מצוין. ואני חושב שיש מקומות שכן... במשרדי ממשלה או דברים כאלה".

4.3.1.2 משמעות הגיוס לצבא עבור ההורים:

מדברי ההורים עולה כי לגיוס לצבא ישנה משמעות גם עבורם כהורים. ההורים מדווחים על תחושת גאווה לאור ההישג שבגיוס ילדם לצבא. כמו כן, הורים רבים חשים כי מעצם הגיוס לצבא הם מקבלים שכר עבור עמל קשה והשקעה שהשקיעו בילדיהם לאורך השנים. כפי שגאולה מציינת:

"אני חושבת שזה בשבילנו דבר שאני לא יודעת איך להגדיר אותו... שעם כל המגבלות שלו, ויש לו מגבלה, אני לא אומרת שלא, אמנם ב... אפשר להגיד במינון נמוך, קטן... שאחד כזה משרת את המדינה. זה גאווה. גם לו, גם לנו, וגם לאחים שלו. מה גם, שהוא רואה את האחים שלו שכולם שירתו. כולם שירתו אצלי".

כפועל יוצא ההורים מתארים תחושת הצלחה, הגשמה של חלום שלהם כהורים לאור השתלבות בנם

בצבא. ניתן לראות את דבריה של ורדה כדוגמא:

"לנו כהורים זה יעשה רק דבר אחד- להרגיש שהנה הצלחנו לקיים את מה שחלמנו שיקרה. זה נותן לנו כתפיים, כן, לראות את הילד פורח ושכולם, כולם הרי מסתכלים עליו. אצלנו ביישוב בכל אופן, הוא מאוד מוכר ומאוד אהוד על האנשים. אז כן, זה ייתן לנו...כן, זה יאיר לנו את העיניים בשמחה כזו של הצלחנו. הצלחנו".

באופן דומה, סתיו אומרת: "אני חושבת שזה דבר נהדר. קודם כל, באמת קודם כל להורים. כשאתה עובר חוויות מאוד קשות עם ילד שהוא באמת חריג, וכשאתה רואה שהוא מתפתח זה נותן המון. לדעתי קודם כל להורים".

חביבה מספרת כי לעומת תחושת העלבון והמשבר שחוו כשביתם קיבלה פטור אוטומטי בצו הראשון, הגיוס מהווה תיקון ונחמה עבורם כהורים וסמל לכך שהמערכת עושה מאמצים לשלבה:

"כשהיא קיבלה את הצו גיוס, אז לא מאבחנים מה...שולחים צווי גיוס לצבא. אוטומטית. וזה, להורים, אני חושבת להרבה הורים אם לא כולם...זה החלק הכי קשה. שאת יודעת שהילד שלך לא יתגייס, לא יהיה תהליך כזה. אז זה שוק כזה בהתחלה לקבל את הצו גיוס הראשון. ועכשיו בכל זאת, היא כן מתאימה לגיוס, וכן תשתלב ב...בין חיילים, אז זה עושה לנו, ממלא אותנו מאוד. ו...כאילו שהם לא...את יודעת, לא מנודים, הם בכל זאת עושים משהו ומתאמצים בשבילם. כי תכלס מה...אפשר לוותר, מוותרים על אנשים רגילים לגמרי גם...זהו, לנו זה עושה ממש טוב".

4.3.1.3 משמעות הגיוס ברמת החברה:

ההורים מאמינים כי גיוס ילדיהם לצבא משמעותי לא רק להם ולילדיהם, אלא לחברה בכללותה. חשיפה לאנשים עם מוגבלות שכלית, מפגש והיכרות קרובים עימם עשויים להוביל לשינוי עמדות והפחתת הסטיגמה של החברה כלפיהם. גיוס אנשים עם מוגבלות שכלית לצבא מאפשר מפגש לרוב ראשוני וייחודי של אוכלוסיה ללא מוגבלות עם אנשים עם מוגבלות שכלית. מפגש זה לרוב לא מתקיים בתחנות קודמות בחיי האנשים עם מוגבלות שכלית (כגון גן, בית ספר וכו') בהן לרוב מתקיימת הפרדה. מפגש זה מאפשר חשיפה, היכרות ופיתוח עמדות חיוביות כלפי אנשים עם מוגבלות; לדברי אודליה:

"אני חושבת שהחברה לא נתקלת כל הזמן בילדים האלה, בוא נאמר ככה. הם די סגורים. וככל שחושפים אותם יותר, החברה לומדת להכיר אותם ולהאמין בהם, ביכולות שלהם וזה מאוד חשוב לנו...אני חושבת גם אנחנו כמשפחה, אם הילדים שלי, לא יודעת, אם לא היה נולד להם אח כזה, אני לא יודעת אם הם היו מכירים את האנשים האלו בכלל. איפה הם נתקלים בהם? בבית הספר אין להם אנשים כאלה, בצבא אין להם. בעבודה אתה לא פוגש אותם. אז איפה אתה רואה אותם? איפה אתה לומד להכיר אותם? איפה אתה לומד להתייחס אליהם? אצלנו, גם בתור משפחה, זה גם עזר לילדים שלי להיחשף וזה מאוד עניין אותם כל הנושא הזה של מוגבלויות...היחס בחברה. וזה עובר הלאה. לא רק לילדים שלי. הנכדים שלי מתייחסים אחרת, כשהם רואים בן אדם מוגבל אז הם לא ילעגו ולא יצחקו. הם יבינו שזה משהו מולד או שמהו שזה קרה. שבעצם האדם עצמו הוא לא אשם במה שקרה איתו ושבסך הכל צריכים לעזור לו".

רינה תומכת בתפיסה זו, לדבריה:

"לדעתי כל השילוב הזה לנו כחברה זה מאוד עוזר...להסתכל על עוד אנשים שלאנשים קצת יותר קשה או...וכן מוכנים לעשות או...גם להכיר...ילדים אחרים של אנשים אחרים. שזה לא רק הסטיגמה של ילד מפגר וזהו, שצריכים להתייחס אליו כילד מפגר, אלא אפשר לעשות איתו דברים אחרים, להפיק ממנו תועלת אחרת".

בנוסף, ההורים מדגישים ששינוי עמדות חשוב בייחוד בשלב החיים של חיילים צעירים: "כל מה שקשור לשילוב בקהילה הוא מאוד חשוב. גם לחיילים, דווקא בגילאים האלה שכבר מתרחקים מחריגים...זה עדיין לא בעלי ילדים שרואים דברים אחרת, וכבר לא ילדים שגדלים איתם, זה ממש סוג אחר של אנשים" (גלית). חביבה מוסיפה:

"שיראו אותם. ככה לא רואים אותם. ממש לא רואים אותם. פה יראו אותם והחיילים הצעירים גם. כאילו...יראו שזה לא כל כך נורא. אני בתור ילדה זוכרת, אם היינו רואים מישהו עם פיגור, היינו מתרחקים, ממש ככה, כאילו ממש מתרחקים. פה לא, זה נותן את הצ'אנס להתערבב, להיות ביחד, ולראות שהם אנשים טובים והם לא מזיקים והם

לא איום, והם..כאילו לא בעייתיים לא רוצים, מה שיתנו להם לעשות הם בשמחה. זה תורם לכולם. גם לחברה הרגילה ש..לא יתרחקו, אלא להיפך".

4.3.2 מעורבות ההורים:

התימה השנייה עוסקת במעורבות ההורים לאורך השלבים השונים של התוכנית החל ממעורבות בהגעה לתוכנית, דרך שלב ההתנדבות ובמהלך השירות הצבאי.

4.3.2.1 ההגעה לתוכנית וקורס ההכשרה:

המשותף בתיאורי ההורים בנוגע להגעה לפרויקט הוא שסיום בית הספר מהווה צומת בו עליהם כהורים להיערך מחדש ולשלב את ילדיהם במסגרות. האופציות העומדות לרשותם לשילוב בתעסוקה הינן מצומצמות ביותר וכוללות בעיקר את מסגרת המע"ש (תעסוקה מוגנת), המתוארת על פי רוב כמסגרת שאינה מספקת ומתאימה ליכולות של ילדיהם ואינה תורמת להתקדמותם. בתוך הואקום שנוצר לאחר סיום בית הספר, מהווה הגיוס לצבא אלטרנטיבה המועדפת ולעיתים היחידה שאפשרית לאור הקושי למצוא עבודה עבור ילדיהם. שמשון:

"הייתה לו ברירה אחרי הבית ספר, שהוא גמר את הבית ספר וכל הדברים האלו, והוא הלך לדיור מוגן, הוא היה חייב לעבוד..אז עכשיו לעבוד, איפה הוא יעבוד? אז אמרו לו במע"ש וכל זה..והוא לא רצה. הוא רצה ללכת לצבא. אז ביקשתי שאולי אם אפשר הוא יכול להתנדב, לצבא, לא..לפני הגיוס..לא צריך לקבל תשלום, לא צריך לקבל כלום..."

ההורים מציינים שתי דרכים מרכזיות להגעה לפרויקט- האחת, הפנייה על-ידי גורמי רווחה או בית הספר שבו למדו ילדיהם והמליצו על הצטרפות ילדיהם לפרויקט והשנייה, פנייה יזומה של ההורים למנהלות הפרויקט לאחר ששמעו על קיומו. בכל אופן, וללא הבדל בין דרכי ההגעה השונות, המסר העולה מדברי ההורים הוא שעל מנת שילדם יצטרף לפרויקט היה צורך במעורבות אקטיבית שלהם שכללה יצירת קשר עם מנהלות הפרויקט, בירור והשתתפות במפגש הורים מקדים. מרבית ההורים מתארים מוכנות להשקיע מאמצים רבים על מנת לשלב את ילדיהם במסגרת הצבא. כך לדברי לובה:

"הוא סיים את הבית ספר ולא היה לנו פרויקט ככה אחרי הבית ספר, ו..המנהלת הבית ספר היא חברה של אחד מאקים שבתוך הפרויקט של הצבא...הם דיברו ביחד, והיא אמרה שהיא חושבת ש[הבוגר] יכול לעשות צבא".

חדווה מספרת כי שמעה על הפרויקט דרך עובדת סוציאלית שעדכנה אותה כי הפרויקט מתרחב גם לאזור הצפון:

"היינו באיזו ישיבה, והעובד הסוציאלי סיפר לנו שהתחיל פרויקט של שווים במדים. ו..היה כבר, היה כבר מחזור אחד ואם אנחנו מעוניינים שנמשיך, זאת אומרת שהפרויקט יכנס גם כן אלינו לצפון פה. מאוד שמחנו לשמוע את זה ו..כמובן נענינו בחיוב. ו..ככה הוא ארגן למעשה את הכל. ו..הוא בא אלינו יום אחד, אמר: 'זהו, אנחנו מתחילים, בואו, מי מההורים מעוניין שהילד שלו יכנס לפרויקט הזה של שווים במדים'..."

לעומת דוגמאות אלו, הורים אחרים מתארים לעומק את יוזמתם האישית, ורדה:

"ותוך כדי ה- 12 שנות לימוד, בכיתה בערך י' או יא', התחלתי ככה לדעת שאוטוטו מתגייסים כל החברה שבאותה שכבה. אז שמעתי על בסיס, שמעתי מגיסתי שיש פרויקט כזה, והיא הביאה לי גיליון שהופיעה בו תמונה של ילדים כאלה, עם מפקד ועם בסיס שבו מגייסים את החברה האלה, מאפשרים להם להתגייס בהתנדבות. אמרתי אם זה לא יהיה זה, אז זה יהיה משהו כמו שרות לאומי אבל אני- הבן הזה ילבש מדים, כמו כולם. אני מתקשרת לבסיס שמופיע שם בגיליון, מדברת עם הממונים, עם המפקדים, עם מי שצריך לדבר איתו, כדי לראות אם אנחנו מתקדמים. ואז פניתי לאותו קצין ברמלה, דיברתי איתו, הוא קלט את הנקודה. הסברתי על הבעיה, הסברתי על הילד שלי באופן ספציפי, איך הוא, מה הוא, והכל...איפה הוא למד, מה הוא למד וכל הסיפור. והוא מאוד התלהב מהסיפור שלי, מהילד, וביקש ממני מאוד מהר להגיע איתו, שהוא רוצה לראות אותו. ואז הגענו לשם. הוא פגש אותו, שוחח איתו. הוא כל כך התלהב ממנו שהוא ביקש ממני להשאיר אותו כבר שם".

גם קרן מתארת את המאמצים שעשתה על מנת לאתר את הפרויקט ולצרף אליו את ביתה בהקדם:

"אני הלכתי מסביב העולם כדי למצוא את מי שאחראי על זה, ובסופו של דבר אני מצאתי את האחראית. והיא אמרה שבבאר שבע לא יעשו, אולי בעוד שנה. אז אני אמרתי: 'אני לא רוצה לחכות עוד שנה, שעכשיו הם צריכים לעשות את זה כי הם הבטיחו לבת שלי שהיא תצא ממע"ש כבר לפני שנה בעוד שישה חודשים'... אני רציתי להכניס אותה לאיזו מסגרת אחרת, שזה עבודה, בהקדם האפשרי. בסופו של דבר היא אמרה לי שאנחנו יכולים להצטרף לרחובות, וכך עשינו".

מעורבות ההורים בהגעה לתוכנית ובשלב קורס ההכנה לצבא מתוארת כתנאי הכרחי להוצאתו לפועל של גיוס הבוגרים לצבא, ההורים הם החוט המקשר בין הבוגרים לבין התוכנית. הם אלה שדואגים תוך מאמצים רבים להגעה סדירה של ילדיהם לקורס ההכנה. כך למשל מתארת ישראלה את ההשקעה הנדרשת על מנת שביתה תשתתף בשלב הראשון של קורס ההכנה:

"הבת שלי היא נכון לרגע זה הילד האחרון שנשאר לנו בבית. זאת אומרת, הם גדלו ויצאו ו...לכן אנחנו מלווים, כאילו, יש לנו את הזמן, יש לנו את ה...גם אפילו היכולת הכספית...כי למשל בקורס ההכנה, אף אחד לא השתתף עם הוצאות הנסיעה, את אף אחד זה לא מעניין, ולא משנה כמה...כי זה לא פייר".

יונה מציינת כי הסיעה את בנה לכל מפגשי קורס ההכשרה:

"כל יום ראשון, שישה חודשים, לקחתי אותו. הוא יכול לנסוע לבד, אבל בעלי מעדיף. הוא פוחד...הוא אומר: 'מה, ילך להסתובב', אני יודעת, יפגוש מישהו, יגיד לו בוא איתי...פחד. אמר שהוא מעדיף, יש לנו רכב, 'אני מעדיף לקחת אותו ולהחזיר אותו'... עד שהוא היה מסיים והיינו מחזירים אותו. שישה חודשים".

גם שמשון מספק תיאור דומה:

"היה שנה, שנה ומשהו ש...לא הייתי עושה חשבון, הייתי עוזב עבודה, עוזב הכל, לוקח אותו ואת נירית [בוגרת אחרת]. הולך לדירה שלהם, לוקח אותם ונוסע. מחכה להם, עד שהיו גומרים את כל הרכיבת סוסים וכל מיני פעילויות הייתי בא באחת וחצי לוקח אותם, מחזיר אותם לבית".

4.3.2.2 תקופת ההתנדבות:

בהמשך ישיר לתקופת קורס ההכשרה, גם בתקופת ההתנדבות ההורים מדגישים את מעורבותם האקטיבית בחיי ילדיהם- ההורים נרתמים להסיע את ילדיהם כאשר יש צורך, מגיעים לראות את המקום בו משרתים ילדיהם ומקיימים קשר רציף עם המפקדים הישירים של ילדיהם. מרבית ההורים ציינו כי הלכו לבקר במקום בו מתנדבים ילדיהם על מנת להכיר את הבסיס בו הם מתנדבים, את התפקיד שילדיהם ממלאים ואת הסביבה החברתית. שולה מתארת את ביקורה:

"נסעתי פעם לבקר. ו...פגשתי את החיילים שעובדים יחד איתו, היה ממש נחמד. זה באמת היתה חוויה ממש נחמדה. הם ישר באו, התיישבו כולם סביבי, התחילו מיוזמתם...אני כאילו רק באתי לראות, חשבתי להישאר שתי דקות, בסוף נשארתי איזה שעתיים כי הם גם הכריחו אותי להישאר לאכול יחד איתם. נורא נחמד היה...והם באמת מסרו לי הרבה מידע מיוזמתם".

בנוסף, כל ההורים מכירים את המפקדים של ילדיהם ומשתדלים לשמור על קשר רציף איתם, בייחוד כאשר מתעוררים קשיים ספציפיים; שגית:

"היום...כשאני יודעת שהוא במסגרת הזאת, אתה יודע עם מי הוא נמצא והם כל הזמן מעדכנים אותנו בטלפון- אנחנו פה, היום ב...בבוקר, היום נסע ל...לצריפין, נסע לתל השומר...הקשר הוא מאוד רציף כי אנחנו ידידים גם מעבר ל...לצבא אנחנו שכנים פה...אנחנו נפגשים".

חלק מההורים מספרים על התערבותם מול ילדיהם במקרים בהם מתעוררים קשיים במהלך ההתנדבות. מזל מתארת כיצד היא עוזרת לבנה להתמודד עם מצבים שהוא נתקל בהם במהלך ההתנדבות:

"אם זה הצבא...קשה לך? אתה בחרת את הצבא. אתה רצית להיות חייל, נכון? אתה באת עצבני, למה? מה קרה? היה משהו? מישהו הכעיס אותך? מישהו אמר לך משהו? כשהוא מספר לי את הרקע אז אני כבר מבינה מה קרה. לא נורא, גם אנחנו כועסים אחד על השני וזה לא נורא. אל תתערב בדברים שלא שייכים לך'. כי לפעמים הוא רואה בין החיילים שיחות, שהם במילולי שזה בטון גבוה, כן מריבות, אז הוא מקבל את זה כאילו שהוא צריך להיכנס בעניין הזה. אז אני אומרת לו: 'דבר שהוא לא שייך אליך, אל תתעצבן. לא צריך', אז אני מסבירה לו כל מיני דברים שזה...המציאות. אין מה לעשות, זאת הדרך שאני יכולה להסביר לו. זו הדרך שאני יכולה לתת לו להבין. שהוא לא יהיה לבד. אם כל הדרך הזאתי שהוא הולך, הוא לא עושה אותה לבד".

גלית מתארת כי היא עורכת סימולציות עם בנה למצבים שעשויים להוות איום לביטחונה האישי: "עשיתי איתו הרבה סימולציות כאילו- מה יקרה אם מישהו יעצור ויגיד לך לבוא איתו באוטו? אז הוא יודע שאסור. ומה יקרה אם מישהו יקח אותך בכוח? אז הוא כאילו לא הבין, הוא מסתכל ואומר לי- אסור בכוח".

מעורבות ההורים הינה גם אל מול המערכת בהתאם לצורך. כך לובה מתארת את התערבותה בשינוי מקום ההתנדבות של בנה, לאור שיבוץ ראשוני שלא התאים לו:

"אמרתי לה שאני חושבת שטעינו ב..שהמקום לא מתאים לו. היא אמרה לי: 'טוב, ננסה עוד פעם'. בדרך כלל לא עושים את זה אבל...והיא מצאה מקום ב[שם בסיס], וזה בסיס טירונות, זאת אומרת שזה הרבה צעירים והרבה חברתי. ובסוף הוא היה בתוך מחסני מדים, אז זה יותר קל...זה בגדים מלוכלכים של...צריך לשים במשאים ו...ובסוף הוא כבר כמעט שנה. עוד ארבעה ימים הוא כבר שנה. ועכשיו אנחנו מחכים לתאריך של הגיוס".

4.3.2.3 מעורבות ההורים במהלך השרות הצבאי:

מעורבות ההורים בשלב הגיוס והשרות הצבאי מתקיימת בשתי זירות מרכזיות; האחת מעורבותם בליווי, תמיכה ועזרה לילדיהם והשנייה, היא מעורבותם מול המערכת הצבאית בכל הנוגע לקשר עם המפקדים וטיפול בקשיים המתעוררים במהלך השרות. מעורבותם של ההורים מתאפיינת באקטיביות, הם אינם צופים מן הצד, אלא מעורבים בכל הנוגע לשרות הצבאי של ילדיהם.

המעורבות האקטיבית של ההורים בשלב זה מתחילה ביום החיול, אותו מתארים כל ההורים כיום מרגש בו נכחו באופן פיזי עם ילדיהם וליוו אותם לאורך שרשרת החיול. יום החיול מתואר כיום חג עבור ההורים והבוגרים כפי שמציין אדיר: "היה יום מדהים. למה מדהים? זה היה יום ממש...יום...אני לא חושב שהיה לי יום כזה בחיים. אפילו החתונה לא הייתה כזו...". ההורים מתארים בהרחבה את חשיבותו של יום החיול להם ולילדיהם, ואת החשיבות של נוכחותם ביום זה והאפשרות שניתנה להם על ידי הגורמים הצבאיים ללוות את ילדיהם לאורך שרשרת החיול; כך לדוגמה מתארת מיטל את יום החיול כחוויה חיובית ומשפחתית, בה הם נכחו ותיעדו את החיול וקיבלו הסבר על העתיד להתרחש עם בנם במסגרת הצבאית:

"הם עשו את כל התהליך, כל ה..אפילו ממש החשבון בנק וכל הטביעות אצבעות וכל הדברים האלה...ואחר כך יצאנו החוצה, אז גם, נתנו להם המון מתנות, מהוועד למען החייל. קודם כל הביאו להם את המדים, שלושה סטים של מדים חדשים והם התלבשו שם ו...תמונות...היה מרגש, היה ממש ככה, יום כזה כיפי כזה. הלכנו כל המשפחה, הצטלמנו, הרגשנו ממש...כיף. היה יום ממש מלא...הסבירו לנו על כל מה שהולך להיות ומה שהילדים הולכים לעשות, שזה הולך להיות עכשיו יותר, ממש מסגרת, ממש צבא...כאילו לא מה שזה היה לפני כן, כשזה היה בהתנדבות זה היה פחות...ועכשיו זה ממש הולך להיות חיילי לגמרי, מבחינת שעות מבחינת מסדרים".

שרי מוסיפה:

"כשראיתי אותו עם המדים חשבתי שאני מתעלפת במקום...נורא ריגש אותי שהמפקדים שלו ליוו אותו, מאוד. זה היה מאוד חשוב זה שאפשרו לנו לעבור איתו את כל התחנות, זה היה משהו אדיר לדעתי מבחינת הצבא...שייחדו איזה שעה מסוימת שאף אחד לא מתחיל, זה גם מצוין".

שניים מתוך ההורים מתארים התערבות שלהם בבחירת הבסיס או התפקיד שילדיהם יעשה. דבורית מספרת כי הייתה מעורבת בהתאמת התפקיד הצבאי ליכולות והנטיות האישיות של בנה:

"אני כיוונתי שהוא יעשה את מה שהוא עושה. כי מתוך הניסיון בבית, הוא מאוד אוהב לערוך שולחן, פחות לפנות אבל הוא עושה... ואז ביקשתי שהוא ישולב במטבח, בחדר אוכל, ב... אז זה מה שהוא עושה שם. כל מיני עבודות לפי מה שנדרש".

בזמן השרות הצבאי, ההורים מתארים את מעורבותם בהתנהלות היומיומית של ילדיהם החל מליווי בכל הנוגע להתארגנות מסודרת, הסעה בעת הצורך וקשר שוטף עם ילדיהם במידה ואינם מתגוררים בבית אלא במסגרת דיור מוגן. גלית מתארת:

"קשה לו קצת בימים של גשם להגיע. הוא נוסע בשני אוטובוסים, והמתנה והכל... אז בימים של גשם הוא קצת לחוץ, אז אני ככה אמא טובה עושה לו הקפצה עד לשער של הבסיס. אני מפעם לפעם גונבת להם עזרה, מה, לילדים רגילים גם עוזרים, למה שאנחנו לא נעזור להם?".

מיטל מתארת כיצד נחלצו לעזרת הבן כאשר טעה בדרכו לבסיס:

"לפני חודש הוא גם טעה בדרכו. היה גשם ממש חזק והוא עלה על קו אחר והגיע לתחנה המרכזית של תל אביב. והוא פתאום ראה שהוא לא מכיר, אז הוא נלחץ. צלצל ואמר: 'אמא אני לא יודע איפה אני נמצא', אפילו נתן לאיזה בחור לדבר ואז הוא אמר: 'הוא בתחנה המרכזית החדשה בתל אביב', הסברנו לו שלא יזוז מהמקום, שאנחנו בדרכו אליו והכל".

גם במהלך השירות, מרבית ההורים מגיעים לבקר בבסיס בו משרתים ילדיהם על מנת לבחון מקרוב את המקום, להכיר את החיילים עימם הם משרתים, לצפות ואף לפקח על ההתנהלות בבסיס. בנוסף, ההורים מציינים כי לקחו חלק פעיל בטקסים שונים, כגון טקס קבלת דרגה בבסיס. כך לדוגמה מתארת יהודית:

"שבוע שעבר קיבל דרגה, רב"ט, ואני באתי וראיתי איך שהחיילים מתייחסים אליו, את יודעת מה? הפתיע אותי. בקיצור, כל הצוות שלהם צוות מעולה. יש להם רגש, אכפת ממנו, יחסים מאוד יפים, מדברים איתו יפה. ממה שאני רואה הוא חייל רגיל, אותו הדבר".

ההורים מתארים את הקשר עם המפקדים של ילדיהם כקשר רציף והדדי המבוסס על תקשורת פתוחה. שרי:

"בצבא יש לו את [שם האחראי הישיר], ויש את [שם המפקד] המפקד שלו. יש עוד איזה בחור שככה התחברתי איתו, וככה אני מדברת איתו עליו, שהם ממש דואגים לו. אם יש לי בעיה אני פונה אליהם, הם דואגים לו הם מדברים איתו, הם משוחחים איתו, הם מחפשים אותו אם צריך, הם בפירוש דואגים לו. ממש דואגים לו".

ההורים מתארים בייחוד את מעורבותם מול המפקדים כאשר מתעוררים קשיים במהלך השרות. כך למשל מתארת גלית את מעורבותה במקרה של חיילת ספציפית לבנה:

"יש שם בעיה קשה מאוד [חיילת] אחת, היא עובדת שם באחד המשרדים. לפי מה שהבנתי היא לא יכולה לסבול חריגים ודברים שהם לא בנורמה, וכל פעם שהוא נכנס לשם אז היא צורחת עליו שיצא מהחדר והיא מקללת, והיא כועסת על המפקדת שלו, והיא צועקת על המפקדת שלו. ואלי בא אליי בחשש: 'היא אמרה על המפקדת איזה קללה', אני יודעת... אני יודעת על זה מאלי. וכמובן שהלכתי לשאול, וגם דיברתי פעם עם המפקד הכללי והוא אמר לי: 'כן.. יש שם איזה סיפור ארוך איתה'".

נושא נוסף אותו מעלים ההורים נוגע למעורבותם בשאלת המשך השירות הצבאי של ילדיהם בצבא. כל ההורים ציינו כי היו מעוניינים שילדיהם ימשיכו בשרות הצבאי, כל עוד זה מתאפשר מבחינת המערכת. ההורים רואים במערכת הצבאית אלטרנטיבה עדיפה לילדיהם מהמסגרות האחרות או משילוב בתעסוקה מוגנת. אדיר מספר על מאמצים שהוא עושה על מנת ליצור המשכיות לשרות הצבאי:

"עכשיו, אני מנסה לחבר את הניצב הזה במשטרה, שהוא מתעסק בכוח אדם, הוא מכיר את כל המפקדות הפועלות בצבא. היתה לנו כבר ישיבה אחת. ליצור המשכיות... אני יודע, קבע, אזרח עובד צה"ל, תקראו לזה איך שאתם רוצים, רק שהוא יידע שהוא קם בבוקר והולך לשם. עם מדים, בלי מדים, זה כבר... פינאטס".

יהודית מתארת רצון חד משמעי שלה כי בנה ימשיך לשרת בצבא ואף יחתום קבע, וכי המסגרת הצבאית הנוכחית היא הטובה ביותר עבור בנה:

"אני רוצה שיחתום קבע, כן. אני רוצה שיחתום קבע. זה אבל, הם עושים הכל שיחתום קבע- הם החתימו אותו עוד שנה. תאמיני לי שהכי טוב שמה. תאמיני לי, לא מע"ש ולא כלום, זה המקום שלו. את יודעת מה, שלא יחתום קבע, אבל שימשיך לשרת אצלם. לא מעניין אותי. לא אכפת לי. באמת שלא אכפת לי. באמת."

בדומה לכך, גם חגית מביעה רצון ועניין שביתה תמשיך לשרת בצבא עד כמה שמתאפשר. יחד עם זאת, היא אינה פוסלת אפשרות לשילוב עתידי של הבת בתפקיד מתאים בשוק החופשי:

"לא יפריע לי אם היא תמשיך לשרת בצבא כמה שאפשר וכמה שיותר. ומעבר לזה, בוודאי שהייתי רוצה שהיא תשתלב בעבודה במשק. בעבודה שתתאים לה. שתהיה עם סביבה טובה, עם סביבה שהיא תקנה ממנה מה שנקרא, המון תרבות ושהיא תקנה לה גם ערכים, שהיא תבין מה טוב, מה רע. היא יודעת, אבל יש דברים שהם יותר מורכבים..."

מסיפורי ההורים עולה כי ברוב המקרים קיימת התאמה בין הרצון שלהם עבור ילדיהם לבין הרצון של הבוגרים והבוגרות להישאר במסגרת הצבאית. במקרים בהם מתעוררת מחלוקת בין רצון ההורים לרצונם של ילדיהם ניתן לראות מאמצים רבים של ההורים לשכנע את ילדיהם לא להשתחרר, להמשיך לשרת שנה נוספת ובמקרים ספורים אף להחליט עבורם. ההורים מתארים אסטרטגיות התמודדות שונות עם רצון מנוגד של ילדיהם. יעלה מתארת כי למרות רצונה כי ביתה תמשיך בשרות הצבאי והניסיונות לשכנע אותה להישאר במסגרת הצבאית, הבת החליטה להשתחרר:

"כרגע היא במע"ש שלהם. העניינים זזים מאוד לאט. ברגע שידעו שהיא עומדת להשתחרר כי היתה אופציה, הציעו לה להמשיך את השירות, והיא לא כל כך רצתה... כנראה שזה כבר התיש אותה- שלושה אוטובוסים, ללכת ברגל, בחורף, בקיץ. הציעו לה להיות אזרחית עובדת צה"ל, היא לא כל כך רצתה להקשיב. קצת עייף אותה. היא מיצתה את זה. ו... היא במע"ש כרגע. וממש לפני השחרור דיברתי עם העובד הסוציאלי, הוא התקשר, ואמר שיחפש לה עבודה. לא פשוט למצוא עבודה היום בשביל חבר'ה כאלה."

לעומת יעלה שתמכה ברצון ביתה, מתארת גלית כיצד פעלה באופן אקטיבי על מנת לשכנע את בנה להישאר שנה נוספת בצבא, למרות הרצון והשמחה שהביע בנה לקראת השחרור:

"הוא במאי אמור היה להשתחרר. הוא בא בהתחלה בשמחה, אמר לי: 'אני משתחרר, אני משתחרר!' אמרתי לו: 'סליחה, לאן בדיוק אתה הולך? למע"ש חזרה?' לא טוב... אמרו לו שהוא משתחרר, אז את מבינה, זה כאילו נגמר לו איזשהו פרק. ואז הסברנו לו שעדיף להמשיך עוד. כי זה טוב, עבודה מעניינת. פתאום הוא קלט שהוא יצטרך להיפרד מהמפקדת שלו, אז זה היה מאוד קשה הקטע הזה גם כן. ואז הוא אמר שהוא רוצה להישאר עוד שנה, כן. והמפקדת שלו רוצה ואנחנו רוצים אז... כן."

לעומת יעלה וגלית המצויות במשא ומתן עם ילדיהם בנוגע להמשך השרות, דבורית מתארת כי היות והיא תופסת את המשך השירות הצבאי כמהותי ביותר לחיי בנה, היא זו שמחליטה עבורו, וכי הנושא אינו נתון למשא ומתן עימו:

"יש דברים שאני מתייעצת איתו מחליטה איתו, ויש דברים שאני קובעת. כי הוא לא רואה מה שאני רואה. אז אני ביקשתי, אני דיברתי עם [אחראית הפרויקט] כבר, במיילים, וביקשתי להאריך כי: אלף, יהיה לו יותר קל אחר כך להשתלב בעולם החופשי בשוק החופשי, שיהיה לו יותר ניסיון. ככה, שנה וחצי שהוא בצבא שם, יהיה לו יותר ניסיון, הוא ישתפשף יותר, ככה גם בנסיעות באוטובוס וכולי וכולי, יהיה לו יותר קל להשתלב. חוץ מזה, ככל שהוא יהיה יותר בחוויה הזו, זה הרווח הנקי שלו. תראי, אם תשאלי אותו ותשווי את זה לשאלה שתשאלי כל חייל, כולם רוצים להשתחרר, אז הוא יגיד לך שהוא רוצה להשתחרר הוא רוצה שינוי, הוא רוצה לחזור לחממה של המע"ש. אבל אני רואה את הדברים קצת אחרת, אז אני אצטרך להגיד לו שהוא ימשיך לשרת. אני אמצא את הדרך."

4.3.3 השלכות ההשתתפות בפרויקט:

השלכות ההשתתפות בפרויקט העולות מדברי ההורים נחלקות לשני מוקדים מרכזיים: השלכות על הבוגרים והבוגרות והשלכות על ההורים והמשפחה בכללותה.

4.3.3.1 השלכות ההשתתפות בפרויקט על הבוגרים והבוגרות:

להלן יוצגו ההשלכות של ההשתתפות בפרויקט על הבוגרים והבוגרות בשלביו השונים החל מקורס ההכשרה ועד לשחרור כפי שעולה מדיווחי ההורים.

תקופת קורס ההכשרה

ההשלכות של השתתפות בקורס ההכשרה על הבוגרים נחלקות לשלוש קטגוריות מרכזיות- השלכות פסיכולוגיות, השלכות תפקודיות וחששות, אם כי ניתן לראות גם חפיפה בין הקטגוריות הללו. מבחינה פסיכולוגית, ההורים מציינים פה אחד כי החלו לחוש בהתרגשות ושמחה של ילדיהם החל מקבלת הידיעה על פתיחת קורס ההכשרה ותחילת התוכנית. ההורים מציינים את ההנאה שחשים ילדיהם בהשתתפות בקורס וציפייה שלהם במהלך השבוע ליום שבו מתקיים הקורס. כך לדוגמה, מספרת גאולה, כי בנה חש גאווה גדולה והתרגשות מההצטרפות לתוכנית ומהגיוס העתידי וכי שיתף בכך את כל מכריו: "ובאמת לא משנה באיזה גיל. והוא מחכה לזה שהוא יבוא עם מדים, אין לך מושג. והוא הלך לכל, את מי שהוא רק מכיר, אם זאת מנהלת המתנ"ס, ראש העיר, הסגנים, כולם, כולם במשטרה, פשוט הוא פרסם- אני הולך לצבא, אני הולך לצבא". בנוסף, ההורים מתארים כי הקורס הינו חוויה חיובית ומשמעותית עבור הבוגרים, המלווה בהתרגשות, הנאה, ושמחה של ילדיהם. נאוה מתארת את הציפייה של בנה למפגשים של קורס ההכשרה ואת החשיבות שיש לקורס בחיי בנה: "זה עשה לו ממש ממש טוב. הוא הולך לשם בשמחה, הוא כבר- הוא מחכה לימים, הוא זוכר כל דבר שאומרים לו, מתי ואיך. את כל הפעילויות שיש לו לעוד חודש הוא זוכר, מרוב שהוא נהנה ללכת לשם". אודליה מתארת את ההשלכות הפסיכולוגיות של המשובים שקיבל בנה מהסביבה מהמעגלים הקרובים והרחוקים שהביעו התפעלות מגיוסו ומהישגיו:

"אנחנו מרגישים שממש חל בו שינוי, שהוא גדול, שהוא יכול. את כל המחמאות שבעולם ואת כל הקרדיטים הוא קיבל כשראו אותו אחים שלו ואחיינים. כולם: 'לא מאמינים, לא יכול להיות ומה'...אפילו הנכדים כבר עשו ממנו אליל. הם ראו אותו עם המדים וזה היה כל כך מרגש לראות אותם ככה סביבו ומחבקים אותו ועולים עליו: 'אתה גיבור, אתה חייל אתה גיבור'. זה ממש שינה. שינה אותו. בפני כולם".

באשר להשלכות התפקודיות, נאוה מציינת את התרומה של עצם ההשתתפות בקורס ההכנה לתפקוד העצמאי של בנה, לנסיעה העצמאית בתחבורה ציבורית ולפיתוח מיומנויות חברתיות: "טרם הגיוס, בבועז חל שינוי מאוד מאוד גדול לטובה. אה...הוא מאוד אוהב לעשות את מה שהוא עושה איתם, הוא מאוד נהנה ללכת לקורס הקדם צבאי בעצם, והוא..מאוד טוב לו שם. הוא פורח. הוא נוסע באוטובוסים, הוא יותר חברותי, הוא יותר מדבר על הדברים. הוא יותר פתוח. זה עשה לו טוב בנשמה". שולה מציינת את חשיבות התכנים של קורס ההכנה, שהכינו את בנה להתמודדות עם החיים בכלל ולצבא בפרט: "היה נחמד כאילו היה מגוון. הם עשו כל מיני דברים, נגעו בכל מיני נושאים. והיתה גם עבודה עם סוסים, נושא של מיניות שהיה מאוד במקום ומאוד חשוב- על איך לשמור על עצמם וכל מיני דברים שבאמת הם חשובים לחיים".

ההורים מציינים כי לקורס היתה חשיבות בהעצמת ילדיהם, בכך שהוא הקנה לילדיהם מיומנויות חשובות לקראת שילובם במסגרת הצבאית, הכריח אותם להתמודד עם אתגרים חדשים תוך העברת מסר כי הם יכולים,

מסוגלים ומצפים מהם לעמוד באתגרים אלה. ציפי מתארת את הקורס כחוויה מעצימה עבור ביתה ואת תרומתו של הקורס לתחושת המסוגלות שלה: "זה יכול רק להעצים אותה. אני רואה את זה, אני רואה את הכיף שהיא עושה ואת איך שאכפת לה. ואני רואה שזה מאוד מעצים אותה, זה עושה לה טוב. עושה לה טוב שהיא יוצאת והיא יודעת שהיא אחראית ויש משהו, וסומכים עליה... והכל". ציפי אף היא מתארת כי חלו בביתה שינויים מאז השתתפותה בקורס הנובעים מהמסר שהועבר לבוגרים ולבוגרות כי מצפים מהם להוכיח את עצמם, לתרום מיכולותיהם למערכת הצבאית, מה שכשלעצמו מהווה גורם מעצים עבורם:

"ואני רואה שזה כן משפיע עליה. זה כבר, כבר עושה לה טוב שהיא יודעת שאוטוטו... היום למשל [אחראית הפרויקט] אמרה שאוטוטו תהיה לה תשובה לאיזה בסיס היא תיכנס כבר החודש, אז אני רואה שזה כבר עושה לה טוב. שהיא רוצה ללכת ורוצה להיות עם מדים והכל. להרגיש מין המניין. שהיא גם שווה, שגם היא יכולה לתת משהו ולהעניק. היא מאוד אכפתית. היא מאוד מאוד אכפתית".

אודליה מציינת את חשיבות שבוע הגדנ"ע בהעצמת ביתה לאור הקניית מיומנויות הדרושות לקראת השרות הצבאי:

"הם עשו שם מין גדנ"ע כזה. גם הכנה לצה"ל. הם הכירו את הבסיסים, הכירו להם את הכלי נשק, את הפקודות את העמוד דום, עמוד נוח. חדר אוכל של הצבא, חדריים של הצבא, מקלחות של הצבא. איך אתה מתארגן לקראת המקלחת, איך אתה מתארגן לקראת שינה. החברה למדו שם את הדברים".

חדווה מתארת כי חווית הגדנ"ע הייתה משמעותית בייחוד לאור המפגש של הבוגרים והבוגרות עם אנשים בני גילם ללא מוגבלות שכלית, האתגרים שהם התמודדו עימם והתחושה שהם שווים ולא חריגים תרמו לערך העצמי של הבוגרים:

"הוא חווה שם דברים נוספים שהוא לא התנסה בהם. והמחנה שהוא היה מספר ימים עם קבוצת חיילים אחרים. ולא שדורי לא חווה חוויות עם אנשים רגילים, הוא חווה אותם. אבל זה מאוד חשוב שזה במסגרת כזאת, של אנשים בני גילו גם. זאת אומרת, מפקדים בני גילו וזה... זה מאוד היה לו כיף. בכלל, כל הפרויקט הזה, חוויה של גם ביחד ועשייה. והפרויקט הסופי של הסדנא הזאת עם [שם], היתה ממש מדהימה בעיניו. אני חושבת שזה תורם להם לערך העצמי שלהם. הוא עושה חוויות טבע, והוא היה איתם במפגשים ביער בן שמן. חוו חוויות של לעשות אחד בשביל השני, לדעת לסמוך אחד על השני, לדעת להתארגן בשטח. גם [שם המדריך בסדנא] הוא מתייחס אליהם כרגילים. הוא לא עושה להם שום הנחות. וזה מה שחשוב לדעתי בשילוב של ילד חריג, שאף אחד לא עושה לו הנחות. לא אומרים לו: 'טוב, לא נורא, אל תעשה את זה', אלא לא עושים הנחות".

לצד החוויה החיובית בקורס ההכשרה, מעלים ההורים גם קשיים וחששות שעורר סיום הקורס בקרב ילדיהם שמקורם בהמתנה, לרוב ארוכה, להתנדבות. לדברי לימור: "ואז אמרו לנו להמתין עד אוקטובר. באמצע אוקטובר היא תשולב באיזה מחנה צבאי. וביתניים היא ממתנה, ממתנה, ולפני שבועיים היא אומרת לי: 'אני מחכה שהם...', היא מחכה שיפנו אליה מהצבא ואז נשלב אותה". לימור מספרת כי בשל ההצטרפות לפרויקט ביתה עזבה התנדבות במסגרת תעסוקתית נתמכת בשוק החופשי, מה שיצר קושי להתמודד עם תקופה ארוכה של שהות בבית ללא תעסוקה: "אבל עדיין הילדה בבית. הילדה בבית כבר כמה חודשים. לפני ה... בזמן שהיא השתלמה לצבא ועכשיו גם כן היא היתה ב... כי לפני זה הכנסתי אותה להתנדב ב[מסגרת תעסוקה בשוק החופשי] בקרבת הבית. קשה לה מאוד בבית לבד. את יודעת, אני הולכת לעבודה ו... היא אין לה מה... אין לה לאן ללכת...".

תקופת ההתנדבות

"קודם כל זה דבר שהוא רוצה לעשות אותו, וזה כיף לו שזה כבר טוב שזה תורם לו... למשל במע"ש הוא היה הולך בעל כורחו שזה דבר לא טוב... פה הוא עושה משהו שהוא רוצה, משהו שטוב לו, משהו שכיף לו, הוא משתלב עם אנשים שהם רגילים, עם חיילים רגילים ואז הוא כבר מרגיש שהסביבה שלו יותר בריאה, יותר טובה יותר... הוא לומד ממנה יותר... הם לומדים ממנו, הם לומדים להכיר אותו, הוא לומד להכיר אותם... כל הדברים האלה... כל פעם הוא

חוזר עם דברים חדשים...עם חוויה חדשה, עם למידה חדשה- לאכול בצוותא עם החיילים...כל הדברים האלה...עושים לו כיף" (מיטל).

כפי שעולה מדבריה של מיטל, ובמבט כולל על דיווחי ההורים בתקופת ההתנדבות, עולה כי תקופה זו נתפסת על ידי ההורים כתקופה חיובית ומשמעותית בפרויקט, בה ילדיהם נוטלים חלק פעיל בהתנדבות בבסיסים השונים. תקופת ההתנדבות מציבה בפני הבוגרים והבוגרות אתגר של השתלבות במערכת הצבאית ומילוי תפקיד צבאי כהכנה לגיוסם לשרות צבאי מלא.

באשר להתאקלמות, גם אם בתחילת שלב ההתנדבות הופיעו קשיים, הללו מתוארים אצל מיעוט ההורים ובצורה מאוד מינורית ביחס להשלכות החיוביות של ההתנדבות על ילדיהם. כך, לדוגמה, קרן מתארת כי בתחילה היו לביתה בעיות של מצבי רוח שהקשו על הקליטה, אך מציינת כי המערכת הצבאית למדה תוך זמן קצר להתמודד עם כך: "אבל יש לה מצבי רוח, כמו שהיו לה תמיד. והם לא ידעו איך להתמודד עם זה...ועכשיו זה בסדר. קודם כל זה פחות, ושנית, הם יודעים בדיוק מה לעשות, אז, זה לא בעיה, והם רוצים שהיא תמשיך בשירות סדיר". הקושי להתאקלם לתפקיד ההתנדבותי מופיע גם בדבריה של גאולה, המתארת את הקושי של בנה לוותר על מקום ההתנדבות הקודם שלו במסגרת בית הספר ולהגיע למקום ההתנדבות שנקבע בפרויקט:

"בהתחלה הוא התחיל לשחק איתם, כי היה לו מאוד קשה להתנתק מ[מסגרת התנדבותית בה התנדב]. אז הוא היה אומר לי שהוא הולך, והוא לא הולך...היה הולך ל[מסגרת ההתנדבות]. הוא היה צריך להגיע לשם, מתקשרים אלי מהצבא: 'מה קרה, למה היום מאור לא הגיע? מה?' אני לא האמנתי. אמרתי: 'אוקי, אני אסדר את העניינים. אני כבר קלטתי מה, מה הבעיה. שהוא רצה, לא רצה לוותר על [מקום ההתנדבות]'".

מרבית ההורים מתארים את ההתאקלמות למסגרת ההתנדבות כהתאקלמות מהירה:

"שהוא נכנס לבסיס הזה, כאילו כבר מכיר את כולם. ואחרי שבועיים שהוא כבר היה שם [אחרית הפרויקט], הביאו את החברה לסיור שם בבסיס והוא קיבל אותם. הייתי צריכה לראות איזה כבוד היה לו לקבל אותם...הוא עשה להם, לא היה להם אישור כניסה, מי דאג להם לאישור כניסה? דרור [הבוגר] רץ לנגד שם במשרד, הודיע לו שהחברה שלו שם, והוא התקשר לש.ג. כדי שיכניסו אותם...כן! תראי איזה אחריות! תראי איזה... (אדיר).

מדיווחי ההורים עולות השלכות רבות של תקופת ההתנדבות במישורים שונים בחיי ילדיהם- מבחינה פסיכולוגית, ההורים מתארים תחושה של ערך ומסוגלות עצמית ובגרות של ילדיהם. מהבחינה התפקודית, ההורים מדווחים כי הצבא הקנה לילדיהם מיומנויות שונות שהובילו בייחוד לשיפור בתקשורת, יוזמה ועצמאות של ילדיהם המתבטאים לא רק בתפקודם במסגרת הפרויקט, אלא בעלי השפעה גם על מעגלים נרחבים בחייהם. לצד ההשלכות החיוביות, חלק מההורים מדווחים גם על קשיים וחששות שהתעוררו בתקופה זו. ההשלכות בשלושת המישורים הללו יפורטו להלן.

תיאור תקופת ההתנדבות כתקופה חיובית הינו דומיננטי בקרב ההורים. תקופת ההתנדבות מתוארת על ידם ככזו שעוררה בקרב הבוגרים והבוגרות רגשות חיוביים (שמחה, סיפוק מהעשייה וכו'), בה הם מבחינים לעיתים לראשונה, ברצון הנובע מילדיהם לקחת חלק מלא בפעילות. מיטל:

"אני מרגישה שהוא יותר שמח. כמו שאמרתי לך, היה לי תקופה איתו מאוד קשה. שהוא לא היה רוצה ללכת בבוקר למע"ש וכל זה...השגרה הזאתי שגם הבית ספר החינוך המיוחד ולבוא עוד פעם לאותו מקום, ועוד פעם, זה כאילו אתה בבית ספר מאה שנה...אין לך את ה...אין לך את השינוי הזה, אין לך את המעבר הזה למקום אחר, להכיר משהו חדש, להכיר צורות חדשות של אכילה, להכיר התנהגויות חדשות של אנשים. אז כל הדברים האלה, הוא לא הכיר, כאילו, עד עכשיו. אז עכשיו הוא ממש מתחיל להרגיש שכיף לו, ובאמת זה, זה עשה טוב".

מבחינה פסיכולוגית, ההורים מדגישים כי הכניסה למערכת הצבאית במסגרת ההתנדבות השליכה על תחושת הערך העצמי, הביטחון העצמי והמסוגלות של ילדיהם. עצם הכניסה למערכת הצבאית והשילוב של

הבוגרים בה, כשלב נורמטיבי בחברה הישראלית, הקנתה לבוגרים תחושת של שייכות, שיווין, ערך עצמי, גאווה וביטחון; שולה:

"הוא יודע שהצבא זה חלק מהשגרה פה בישראל, כי יש לו שני אחים שהיו בצבא, אח ואחות. ואם זה משהו שכולם עושים, והוא מבין שזו איזו שהיא תרומה למדינה, הוא גם רוצה לעשות את זה. וזה שהוא יכול, והוא עושה זה באמת, נותן לו הרגשה שהוא מועיל והוא עוזר ועושה כמו כולם ו...שווה. ואני מרגישה את הגאווה שלו כשהוא אומר שהוא חייל. והוא כל כך חוכה לזה וכל כך רצה, כאילו, זה היה דבר עצום כשזה התגשם".

באותו נושא מתארים אברהם ויעלה את התרומה הגדולה של ההתנדבות לביטחונה העצמי של ביתם, לדבריהם:

"אברהם: גם מבחינת ביטחון שלה, ביטחון עצמי, הרבה יותר...אני אומר, היה לה את זה, את החוצפה הזאת, והביטחון ללכת ולשאול ולדבר ואין לה בעיה. והיום יש לה את זה עוד יותר, כי היא במסגרת, כאילו, היא לא מרגישה את ההבדל, אבל המסגרת שהיא נמצאת בצבא מראה לה שהיא שווה בין שווים, ולא איזה חריג או משהו שכל הזמן מסתכלים עליו ויש לו איזו שהיא בעיה. יעלה: זה כל מה שזה מעניק להם, הביטחון, העצמאות, האחריות, אכפתיות. אברהם: בכלל, ללכת ברחוב ולהיות שווה בין שווים ולא.. יעלה: להרגיש שהנה גם אני שירתתי בצבא, אני גם תרמתי".

ההורים מדגישים בהקשר זה את לבישת המדים כסמל לקבלה של ילדיהם באופן שווה למערכת הצבאית, מקור לגאווה ותחושת שייכות. אדיר: "פגשנו...היינו בקניות שבוע שעבר. הוא הולך איתנו עם המדים, הוא מסתובב כמו טווס אחרי הכתבה [כתבה על בוגר בעיתון המקומי]. גם ככה כולם מכירים אותו, אבל שרואים אותו עם מדים גאה כזה ושמוח זה, את יודעת, זה עושה טוב לאנשים". גם שולה מדגישה את חשיבות המדים: "והגאווה שהוא מרגיש, כאילו, זה ענק. ביום הראשון שהוא לבש מדים זה פשוט היה משהו ממש מרגש".

בנוסף, ההורים מקשרים את תחושת הערך והמסוגלות העצמית של ילדיהם הקשורה להימצאותם בסביבה יחד עם חיילים ללא מוגבלות שכלית. כפי שמסבירה לובה:

"בשביל זה כיף גדול. כי קודם כל הוא מרגיש כמו כולם, מרגיש רגיל. והוא נוסע לבד עוד מאוטובוס, מאוטובוס הוא יורד מהכביש הראשי, ושמה יש תחנה איפה יש טרמפ לחיילים עד הבסיס, והוא עושה את זה לבד בלי בעיה. ויש לו הרבה חברים כי הם קצת יותר צעירים ממנו, אבל בראש שלו הוא קצת יותר צעיר, זאת אומרת שזה מתאים". בהמשך מציינת לובה: "הפרויקט עזר לו כי עד עכשיו הוא היה בבית ספר עם ילדים עם בעיות יותר קשים מהבעיה שלו, וזה לא עוזר כי הרמה שלו היא נשארה למטה, אבל אם הוא עם אנשים רגילים הוא חייב להיות אותו דבר והוא עולה ברמה שלו".

"השירות בצה"ל, זה גם לו נותן ביטחון. אני מרגיש ככה. כי הוא מאוד רוצה את זה. הוא רוצה, לראות אנשים, להכיר אנשים אחרים, הוא נמצא עם אנשים, כאילו, רגילים, בקהילה. הוא נמצא איתם שם, הוא מדבר איתם ונוצר קשר, כאילו, טוב בינו לבינם, בעניין הזה. וזה מוסיף לו. הוא אוהב את זה". (אדיר)

בנוסף, ההורים מציינים כי תקופת ההתנדבות תרמה לבגרות של ילדיהם, המתבטאת באופן שבו הם מתמודדים עם האתגרים שמציבה המסגרת הצבאית, אכפתיות שהם מפגינים כלפי המערכת הצבאית ולאופן תפקודם בה ובפיתוח שאיפות וציפיות להמשך ההתנדבות והשרות הצבאי; יהודית מתארת את השינוי הגדול שחל בהתנהגות של בנה בשלב ההתנדבות: "הרבה, הרבה שינוי. בהכל. הוא קודם כל נהיה יותר בוגר. הוא נהיה, אכפת לו לתרום למדינת ישראל. הכל אכפת לו. טוב לו. הוא חוכה לזה שנים, שנים. הוא כל יום: 'אמא, אמא, נו...מתי אני מסיים? מתי אני כבר יקחו אותי להיות עם החוגר, עם הדיסקית, עם הכל?'...הוא מחכה ליום הזה. טוב לו, טוב לו. ממש טוב לו. הכל טוב לו שם". בדומה לכך מתארת גאולה את השינוי שחל בבנה המתבטא בבגרות, רצינות, עקביות ומשמעת עצמית: "אני רואה את התהליך. את הבגרות, את הרצינות, את ההתייחסות לדבר הזה. שכשהוא פעם הלך, פעם הוא לא הלך, היום הוא מאוד עקבי והוא יודע בדיוק למה כל הכוונות האלה. אם לא, אז לא. אם לא מתנדבים כמו שצריך, אז גם לא משרתים כמו

שצריך. והוא..הוא מודע לזה, והוא יודע את זה היטב". קרן מתארת כיצד תוך כדי תהליך ההתנדבות ביתה למדה להתמודד באופן מיטיב וגמיש יותר עם שינויים ולהתאים את עצמה לצרכי המערכת:

"היא הרבה יותר סובלנית. וגם, לפי דעתי, ילדים עם תסמונת דאון הם צריכים מסגרת, הם צריכים לדעת מה יקרה אחר כך, ואחר כך, ואחר כך...ושם אי אפשר לדעת. הם קוראים לה, ופתאום לא צריכים לעשות את מה שהיה צריך לעשות, אז כל הזמן זה משתנה, וכל הזמן היא לא יודעת בדיוק, והיא עכשיו מאוד רגועה בקשר לזה. אם יקרה יקרה, אם לא, לא. מפקד אחד אמר לה שהיא תעלה במטוס, שהוא רוצה להראות לה איך להצניח את הדברים. המפקד הזה נסע בג'יפ קודם. אז כאשר היא עלתה על האוטובוס מפקד אחר אמר: 'את תישארי פה, את לא הולכת איתנו'. אז היא לא, היא הייתה קודם מתנגדת ועושה בעיות...והיא אמרה: 'כן המפקד', ירדה בלי בעיות, הכל היה טוב ויפה וזהו. אז זה שינוי ענק".

לצד ההשלכות הפסיכולוגיות, ההורים מתארים את השלכותיה של תקופת ההתנדבות על התפקוד של ילדיהם הקשורות קשר בל יינתק לחוויה החיובית של הכניסה למסגרת הצבאית. לדברי ההורים, תחושת המסוגלות והערך העצמי משפיעים על אופן התפקוד של ילדיהם בצבא, התחושה כי עשייתם משמעותית ותורמת למערכת הצבאית בפרט ולחברה הישראלית בכלל; שמשון:

"הוא מבסוט. הוא יום יום הולך לשם. במקום שילך ויקבל כסף, אז הוא הולך מתפזז בלי כסף. עושה את העבודה משבע וחצי עד שתיים וחצי שלוש וחצי ביום, חמישה ימים בשבוע. יש לו מסגרת, יש לו משמעת, והוא..צמוד לזה. הוא בא ואומר לי: 'תשמע עבדתי קשה היום, אבל מה, אני כיף לי'. אני אומר לו: 'מחר יהיה לך עבודה קשה?' הוא אומר לי: 'כיף לי'. הוא מבסוט, הוא, הוא מחכה ליום הזה. לדוגמא במוצאי שבת הוא כבר מכין לו את הדברים שלו בשביל להתלבש ביום ראשון, לקחת את הבגדי עבודה בשביל שהוא יוכל לעלות להסעה וללכת לצבא".

כאשר ההורים מתארים את תפקוד ילדיהם בהתנדבות, הם מדגישים את תפיסת המערכת הצבאית את ילדיהם כמדד להערכת תפקודם. מידת הצייתנות של ילדיהם למפקדים ושביעות הרצון של המפקדים מתפקוד הבוגרים בשילוב עם הערכה כי ההתנדבות היא חוויה חיובית עבור ילדיהם, מהווים עבור ההורים מדד להצלחת השילוב. כך, למשל, יהודית מדגישה את העמידה של בנה במשימות המוטלות עליו והתנהגות לפי כללי הצבא כמדדים להערכת תפקודו: "מה שמבקשים ממנו הוא עושה. אם זה גינון, ואם זה לצבוע. מה שמבקשים ממנו הוא עושה על הצד הכי טוב. הוא ילד ממושמע, הוא לא ילד שחוצפן...הכל בסדר". בדומה לכך, גם גלית מדגישה כי הערכת המפקדים בהתנדבות היא מדד לבחינת תפקודו של בנה: "אני יודעת שמאוד אוהבים אותו. אני הייתי שמה והכל. הוא, הוא מעיף לפעמים, הוא מתיש. יש לו שאלות, הלוך וחזור, הלוך וחזור, ואורך ורוחב וכל דבר, אבל אה..אבל הם מאוד אוהבים אותו, הם גם אומרים שהוא עושה עבודה בסדר". לדברי אדיר: "מאוד מאוד מרוצים ממנו. תראי, הוא בחור ממושמע, הוא ממושמע, הוא, מה שאומרים לו הוא עושה, אין אצלו חוכמות. הוא עושה, הוא עובד, גם מרוצה שם. נראה לי שהוא יותר מרוצה שם מאשר במע"ש. זה ככה נראה לי. לפי התגובות שלו".

ברמה התפקודית, בדיווחי ההורים הם מדגשים את התרומה של תקופת ההתנדבות לתפקוד מיטיב של ילדיהם, החל מהתארגנות עצמאית מידי יום, עמידה באתגר של נסיעה עצמאית לבסיס בו הם מתנדבים ותפקוד עצמאי בבסיסים השונים בהם שובצו. יונה מתארת את השינוי שחל בבנה והתארגנותו העצמאית בבקרים, לדבריה:

"יש בגרות, שמחת חיים יותר. הוא מאוד אוהב, הוא קם לבד. שהיה הולך למע"ש, היה הולך בשמונה בבוקר, הייתי צריכה במלחמה, הייתי רבה איתו בשביל לקום. עד שהיה מגיע לשם, זה היה תשע. פה, הוא קם בשש בבוקר, מתלבש, אני אפילו לפעמים לא מספיקה לראות שהוא הלך... אני קמה: 'איפה הוא?' כבר הלך, התלבש, הלך, כבר מסודר לעצמו. למה? כי הוא אוהב. וזה חשוב לי. דבר שהוא אוהב, זה חשוב לי. הלוואי ויצליח, והכל יהיה בסדר".

באותו נושא מתארת יהודית אירוע שבו בנה נרדם וטעה בדרכו, באמצעותו היא מדגישה את העצמאות והתושיה שגילה הבן שהיו מעבר לציפיות שלהם כהורים מבנם:

"לפני כמה חודשים הוא עלה לאוטובוס ונרדם. וירד בנוף ים. חבר שלו [בוגר נוסף מהפרויקט] מתקשר אליי ואומר: 'יהודית, ישי לא הגיע'. אני מתקשרת לבעלי, הוא אומר לי שהוא הלך בשעה שמונה. ולא היה לו טלפון. אני מתקשרת...בסוף, נכנסתי לפאניקה. בסוף גילינו, תראי איזה חוכמת חיים היה לו, הוא ירד, שאל בחורה: 'תגידי איך אני יכול להגיע ל...?', שאל את החייל. אמר לו: 'תבוא, תעלה איתי'. מי חשב? לבד לבד. את יודעת, היינו המומים. היינו המומים. אני לא הייתי חושבת על זה. הוא לבד, לבד עלה, הלך לאוטובוס, ירד בבסיס."

העצמאות אינה מתבטאת רק בהגעה העצמאית, אלא גם באקטיביות ויוזמה אישית שהבוגרים מגלים;

שולה: "הוא מאוד שמח שהוא מרגיש שהוא לוקח חלק בכל דבר. ואני חושבת שזה נותן לו את האפשרות להרגיש את הדברים האלה. וזה, כאילו, שינוי שזה חולל. אז כמו שאמרתי לך, שהוא יותר עצמאי, ויותר בטוח, והוא יותר פעיל. גם בבית אני רואה שכשהוא בא פעם בשבועיים לבלות איתנו סוף שבוע, אז הוא לוקח יוזמה והוא מסדר לי כל מיני דברים, ואחר כך הוא אומר: 'הנה, סידרתי לך פה ועשיתי לך ככה', כאילו, הוא בא לעזור לי בלי שאני אבקש. שלפני זה, אז הוא את הדברים האישיים שלו הוא כן הוא שומר על סדר, הוא יכול לחמם לעצמו אוכל, הוא דואג לצרכיו, אבל הוא עשה את זה בצורה מאוד מצומצמת. ועכשיו, הוא יותר מנסה להראות כמה שהוא עצמאי וכמה שהוא בוגר וכמה שהוא גם יכול לתרום, ומאוד שמח גם להראות לי: 'בואי, תראי, עשיתי כך וכך'. ו...זה נחמד."

השלכה נוספת שעלתה מדברי ההורים נוגעת להתפתחות התקשורת והשפה של הבוגרים והבוגרות. ההורים מספרים כי החוויה הצבאית מהווה בסיס משותף לתקשורת של ילדיהם עם אחרים במשפחה או עם בני גילם ללא מוגבלות שכלית, ומדווחים על שיפור בתקשורת בינם לבין ילדיהם. יותם, לדוגמה, מעיד על שיפור שחל בתקשורת של בנו שמקורו בחוויה הצבאית, כחוויה משותפת לבני משפחה רבים, המהווה בסיס לתקשורת:

"נפגשים עם האחיינים שלי שגם הם עשו צבא או אחרי צבא, אז כל פעם הוא משתלב בקטע הזה של הצבא. גם לו יש לו חוויות שם."

בדומה לכך, אדיר מתאר שיפור ניכר ביכולת ההתבטאות של בנו, ומתאר כי החוויות החדשות מספקות לו תכנים חדשים לשוחח עליהם:

"לפני שהוא התגייס [מתייחס עדיין לתקופת ההתנדבות] הוא לא התבטא ככה. החודש וחצי הזה הוא התבגר, יש לו פתאום מסה של סיפורים, יש לו עולם ומלואו שיש לו להוציא ולספר. קודם כל זה ביגר אותו החודש וחצי הזה...תראי הוא הולך לבית ספר הוא היה מת על המסגרת הזאת, אבל הוא היה בא הביתה מה היה לו לספר לך? עוד פעם על הילד הזה, עוד פעם על הילד ההוא...פה כל יום יש לו חוויות חדשות."

גם יעלה מתארת כי ההתנדבות במסגרת הצבא מספקת נושא לשיחה ודרך לתקשורת של ביתה עם אחרים:

"היא יכולה לדבר מול האחים שלה: 'והיינו ככה והיה ככה', זה נותן לה הרבה ביטחון. יש משהו משותף, היא לא יושבת בצד. את מדברת על שירות צבאי ומישהו שהוא לא שירת אז הוא לא יכול".

לצד ההשלכות החיוביות שפורטו לעיל, ההורים מדווחים גם על קשיים וחששות המתעוררים בקרב הבוגרים בתקופת ההתנדבות. אחד מהנושאים החוזרים בהקשר זה הוא ההמתנה הארוכה של הבוגרים לשירות הצבאי ולגיוס מלא לצבא, כנושא שמעסיק את הבוגרים והבוגרות ומעורר בקרבם חרדה, חוסר ביטחון וחשש שמא לא יגויסו לצבא. כך לדוגמה מתארת גאולה: "מחכה לגיוס. הוא מחכה: 'אמא, תגידי, עושים את הזריקה? איך זה יהיה? אם אני אהיה חולה, לאיזה קופת חולים אני אשתייך? לצה"ל או לקופת חולים שלנו?' אמרתי לו: 'זה אני עדיין לא יודעת, את הפרטים אנחנו נדע, אני מניחה שנקבל את כל הפרטים'". שולה גם מצטרפת לקשיים אלו: "רק צר לי שהם עוד לא התגייסו כי הם באמת חיכו לזה, הם מבינים את המשמעות של להיות מתנדב זה עדיין להיות קצת אחר. והם רואים את הגיוס כאילו זה המיינסטרים האמיתי, והם נורא מחכים לזה, וחבל שזה קצת מתמסמס כי זהו, הוא כבר הפסיק אפילו לשאול. כי, כי זה לא קורה והוא התייאש. וחבל לי שזה לא נעשה במומנט שזה היה מתוכנן".

קושי נוסף המאפיין את תקופת ההתנדבות צוין על-ידי אם אחת (קרן) עוסק בכך שהשילוב של ביתה

במסגרת הצבאית חדר לביתה את השוני בינה לבין חיילים ללא מוגבלות:

"זה תורם לה הרבה, הרבה. אלף, היא שמחה. היא הולכת, מאוד רוצה ללכת כבר שהיא עם אנשים רגילים, היא אחת מהחברה, היא מאוד מאוד בבית שם. אני חושבת שזה גם גורם לה בצד השני בעיות חברתיות כי היא לא מאה אחוז מקובלת שם. היא כן מקובלת אבל, לא כמו, לא כמו חברים חברות. והיא חוזרת הביתה, והיא רואה את ההבדל בין זה לזה, שהיא לא רוצה להיות חלק מהבית, היא רוצה להיות בצבא. אז זה, זה קצת קשה אני חושבת, אבל היא מתמודדת..."

השרות הצבאי

השרות הצבאי מתואר על ידי ההורים כחוויה חיובית עבור ילדיהם במובנים רבים- מבחינת התפקוד של

ילדיהם במסגרת הצבאית, נכונותם למלא את תפקידם באופן מספק ומבחינת הקשרים שיצרו ילדיהם עם המפקדים בבסיס ועם יתר החיילים עימם הם משרתים. קיים דמיון רב בין תקופת ההתנדבות שתוארה לעיל לבין תקופת השרות, מבחינת ההשלכות על הבוגרים.

כל ההורים מציינים כי ילדיהם קמים מידי בוקר ושמחים ללכת לצבא, וכי החוויה הצבאית הינה

משמעותית עבורם. לרוב ההורים מתייחסים לחוויה זו כשונה מתקופות קודמות בחיי ילדיהם בהן הם התקשו לקום למסגרות השונות ולא הביעו נכונות/רצון ללכת. ניסים לדוגמה מתאר את השגרה היומיומית של ביתו:

"כשאת תראי אותה איך היא מגיעה...היא קודם כל בבוקר קמה פורחת. היא דבר ראשון מתלבשת ומוכנה לצאת. זהו, גמרנו, היא מוכנה לצאת ברבע לשבע, החוצה. אני מכין לה משהו לאכול, היא מכינה לה איזה סנדביץ' והיא באה. איך שהיא מגיעה יש לה תעסוקה, לא כמו במע"ש, לקחת שקית, לשים בתוך שקית, להוציא מהשקית, לעשות מהשקית, עבודות יזומות..."

ניסים קושר את הרצון והסיפוק של ביתו במסגרת הצבאית לכך שהיא מרגישה שהתפקיד שהיא ממלאת

הינו בעל משמעות, חוסך במשאבים ומקל על יתר החיילים: "שמה היא מקלה על הרבה הרבה חיילים אחרים". גם יעלה מתארת את תקופת השרות כתקופה חיובית ומשמעותית עבור ביתה וכי היא לקחה חלק פעיל ומלא בכל הפעילויות בבסיס:

"היא מאוד נהנתה, מאוד היה לה טוב. הרבה פעמים הייתה נשארת עד מאוחר. היו מבקשים ממנה להישאר אם יש איזה ביקור או אני יודעת, כל מיני דברים, והיא תמיד הייתה נשארת. אה...יציאות, שהם יצאו החוצה וטיולים תמיד היא הייתה שותפה. ברגע שהיא הייתה חיילת והיה אישור, כחיילת היא יכלה להצטרף, אז טיפלו בה מאוד יפה".

בדומה לתקופת ההתנדבות, גם בתקופת השרות מעריכים ההורים את התפקוד של ילדיהם על סמך

שביעות הרצון של המפקדים מתפקודם ומרבים להדגיש את הפן המתפקד, הצייתי והממושמע של ילדיהם כמדד לתפקוד טוב בצבא; יהודית:

"הוא עושה הכל בצבא. מה שאומרים לו הוא עושה. אם זה בניקיון...מה שאומרים לו. כל עבודה שאומרים לו הוא עושה. והוא לא מסרב. הוא בכלל לא, הוא עושה את זה בצד הכי טוב. החיילים והמפקדת וזה: 'תאמיני לי, אין לי מילים. אין לי מילים'. זה היא אמרה. היא אמרה: 'אנחנו קיבלנו שני תלמידים [שני הבוגרים], להוריד את הכובע לילדים האלה. הם ילדים מסורים, אכפת להם, הם עושים את העבודה הכי טוב, על הצד הכי טוב הם עושים'. וזה באמת. זה באמת".

בנוסף, ההורים מרחיבים אודות מערכות יחסים יוצאות דופן של ילדיהם עם המפקדים הממונים. הם

מתארים יחסים של קרבה, אהבה, דאגה ואכפתיות של המפקדים כלפי ילדיהם ויחס של שוויון כלפיהם המתבטא

בשיתוף מלא בפעילויות השונות בבסיס. אחת המטאפורות החוזרות בדברי ההורים בתיאור הקשר עם המפקדים היא יחסי הורה-ילד. אדיר לדוגמה מתאר את הקשר הייחודי שנרקם בין בנו לבין המפקד האחראי עליו:

"יש חבר שהוא התחבר אליו ביום הראשון שהוא התגייס לצבא, בזמנו הוא היה תת אלוף, הוא היה אחראי לכל כוח האדם של הירוקים. הבחור הזה באיזה שהוא שלב לפני שנה, הוא כל כך התחבר אליו, בצורה מדהימה, מדהימה, באמת. ברמה כזאת שבאחד החגים, בראש השנה, הוא הלך לבנקט, הוציא אלף שקל וקנה לו שעון לחג...כאילו, ואני חייב לספר את הסיפור הזה, כי זה כל כך קיצוני, לא בגלל השעון, החיבור מדהים. הבחור הזה התחבר גם למשפחה".

גם יהודית מתארת את האכפתיות והדאגה לבנה, תוך הקפדה שיהיה שותף מלא ושווה:

"מפקדת ממש, שתיהן נחמדות. את יודעת מה, לפני שבועיים, זה היה סביבות חנוכה, והיא שכחה להתקשר אליי להגיד לי שצריך להביא בגדים למסיבת חנוכה. התקשרה אליי ביום ראשון, אומרת לי שהיא מבקשת סליחה, אני צריכה בגדים ליש. אני אומרת לה: 'איך אני אגיע?' היא אומרת לי: 'לא יהודית. אני אשלח לך חייל שייקח ממך את הבגדים'. כמה שהם, היה להם אכפת להם שהוא יגיע למסיבה כמו כולם, לא עם בגדי צבא. וככה זה היה, שלחה חייל מהבסיס שלה להביא בגדים ליש, והלך למסיבה. לקחו אותו והחזירו אותו עד לבית. את רואה שאכפת ממנו, ומתייחסים אליו יפה".

ניכר בדברי ההורים כי המפתח לשילוב נכון של ילדיהם טמון באיזון העדין שבין הכלה של הבוגרים והבוגרות על כל קשייהם, לצד הקפדה על יחס שוויוני מבחינת מערך הציפיות וכללי ההתנהגות; מיטל מדגישה מחד את החשיבות שהמסגרת הצבאית תכיל את הקשיים של בנה ובמקביל תעניק לו יחס שוויוני הכולל גם מערך של ציפיות לעמוד בכללי ההתנהגות כמו כל חייל אחר:

"קשיים של ההסתגלות, כאילו גם הדרך, הזמנים שהם מגיעים. אז, עד שלאט לאט מכירים ויודעים את השעות, ויודעים את האוטובוסים, ויודעים את הזה אבל, היתה להם את הסבלנות לכל הדברים האלה. עד שאת מגיעה לנחלה. וזה חשוב, זה דברים שהם חשובים לדרך. כי בכל מקום, כאילו, צריך את ההסתגלות הזאת. ואם לא נותנים את זה, אז זה לא, לא יכול להצליח בשום מקום".

ובהמשך מציינת:

"והוא צריך להיות ממש מדוגם. הוא הולך למסדרים הוא חייב להיות פרפקט, ואם זה לא, אז הם מתקשרים להעיר. זה ממש מקפידים על הדברים האלה. וזה נותן לו, זה מלמד אותו לחיים, שלא מזלזלים, יש דברים שצריך את המסגרת שלהם. חייבים להיות בשעות הנכונות, ובלבוש הנכון. ובאמת, הם לא מוותרים לו על הדברים האלה, הם ממש, אפילו אם הוא ככה סוטה מהדרך, הם ישר מעירים לו. וזה...הם מלמדים אותו איפה מותר ואיפה אסור ועד איפה מותר. ומידי פעם הוא מנסה למשוך את החבל לראות אם עוד קצת מותר לו, וישר הם מכניסים אותו לתלם".

מבחינת השילוב החברתי עם חיילים אחרים בבסיס ללא מוגבלות שכלית, ההורים מתארים כי ילדיהם מוכרים ואהובים בסביבה בה הם משרתים, כולם מכירים אותם ומתייחסים אליהם באופן מקבל ומעריכים אותם. יחד עם זאת, מלבד מקרים בודדים, ההורים מדווחים כי לא נוצרו קשרי חברות שהם מעבר למסגרת הבסיס ולמפגשים המתרחשים בשגרה היומיומית. יוסף:

"עם המפקדים הקשר מעולה. מצוין. ועם החיילים גם. עם המפקד קשר ממש מצוין. באמת, המפקד, כל הכבוד לו, ממש אוהב אותו. ביחסים ממש טובים. עם חיילים אחרים, אני יודע שאלה שעובדים איתו אז מסתדרים מאוד יפה. מעבר לזה אני...כמוכן שהוא לא יוצא איתם ולא נפגש איתם, אי אפשר לעשות חיבור כזה. כל החיי חברה זה נגמר שם בעבודה, מה שהוא עושה שם, אחר כך הם חוזרים להוסטל".

שרי מתארת כי בנה לא מוכן לחזור למע"ש לאחר השרות הצבאי ולהיות בסביבה של אנשים עם מוגבלות שכלית, למרות שהשילוב החברתי של בנה הינו חלקי:

"אני חושבת שהוא גם מאוד מבין את ההבדל בין איפה שהוא היה ב[מע"ש] שזה המקום תעסוקה לאנשים מוגבלים, לבין הצבא. הוא לא מוכן שידברו איתו בכלל על לחזור לשם. הוא אומר ש...הוא משתמש במילים לא יפות על

האנשים שם: 'הם מפגרים, הם לא מבינים, אין עם מי לדבר'. כאן יש לו המון חברים. אבל הם חברים רק לשעות הצבא".

אדיר הינו ההורה היחיד שתיאר יחסי חברות של בנו עם חיילים אחרים שמסגרת הבסיס:

"והוא עושה שם, אני חושב שהוא עושה יותר לחיילים שם מאשר הצבא עושה לעצמו. כן, באמת! מתקשרים אליו הורים של חיילים שמספרים לי איך הם השתנו, הם יוצאים איתו ל[עיר], אוכלים שם צהריים לפעמים. כן, כאילו, ברמות ש...אין, גם החברה מאקים מאוד מופתעים מהקטע הזה. החיבור - אין דבר כזה". בהמשך מתאר אדיר: "הוא כל כך מחובר לצבא, גם כן. זה נפל עלינו, כאילו, מעבר לזה שהוא משרת והוא החיבור לאנשים שם, שמעי, זה בסיס ענק, כמות האנשים שמכירים אותו. היית צריכה לראות למסיבה, עשינו לו מסיבת גיוס בבית, היו מעל מאה איש. ושתבני, אני הזמנתי שישים, ארבעים פלוס שמעו שיש מסיבה ובאו. ובאו מהבסיס חיילים, חיילות. והקטע הכי מרגש שהיה שם, האנשים הרגילים, כאילו, החברים, ראו כמה אוהבים אותו. זה היה מדהים. אנשי קבע שמשתחררים, עדיין שומרים איתו על קשר. מתקשרים אליו כל יום שיש הוא מקבל שיחות מהם, כאילו, החיבור הזה נוצר באמת".

בקצה השני, רק בראיון עם גלית עלה תיאור של יחס פוגעני מצד חיילת אחרת בבסיס כלפי בנה, תיאור חריג ושאין דומה לו בראיונות האחרים: "היא לא יכולה לסבול חריגים ודברים שהם לא בנורמה, וכל פעם שהוא נכנס לשם אז היא צורחת עליו שיצא מהחדר והיא מקללת".

ניכר מדברי ההורים כי לגיוס הרשמי של ילדיהם לצבא היתה משמעות ניכרת עבור הבוגרים בהדגישו את מעמדם השווה לבני גילם ללא מוגבלות שכלית. הגיוס היווה בפני עצמו גורם לגאווה, תחושת ערך וביטחון של ילדיהם. כך לדוגמה יוסף מדגיש כי הגיוס הוא בבחינת סטטוס אחר של בנו שניכר בציבור ובתורו לתורם לתחושת גאווה ושוויון של בנו: "הרגשה טובה, כי הוא יודע שהוא תורם והוא יודע שהוא עשה את הדברים שגם האחים שלו עשו. וזה התחיל כל הסיפור שהאחות שלו התגייסה והייתה בצבא, וגם הקטן התגייס, ומה איתי? [הבוגר שואל על הגיוס שלו], אז כך התחיל הסיפור. אז הוא כן, הוא מרגיש טוב, הוא מרגיש גאה וזה בטח. יש לו מדים וזה...מרגיש כמו חייל". שרי מתארת כי התפקוד של בנה בצבא ולבישת המדים תורמים לגאווה ולתחושת ביטחון של בנה לאור ההכרה החברתית לה הוא זוכה והתחושה כי הוא שווה בין שווים:

"הוא אחראי על ה...הוא עוזר להם במחסן תרופות. ממיין. הוא גם קצת סוחר כי יש לו כוח. אז לפעמים מנקה, לפעמים, כמו החיילים ומרגיש בעננים. פשוט מרגיש בעננים. הוא כל הזמן אומר: 'אמא זה וזה ראה אותי עם המדים, אמא הוא ראה אותי, הוא יודע...אמא'. היום זה כבר יותר בשגרה אבל, אה...זה נתן לו, שידרג את עצמו, חבל על הזמן. מבחינה של ביטחון, מבחינה של אני נחוץ, מבחינה של אני כמו כולם, אני עושה הרבה, אני תורם. אני אומרת לך הוא פורח, הוא בן אדם אחר".

בראיונות חשוב להורים להדגיש כי בעקבות הפרויקט בכלל והשרות הצבאי בפרט, ילדיהם השתנו מאוד, הם לא אותם אנשים שהיו בעבר, אחרים ממה שהיו. יחד עם זאת, ההורים מתקשים לפרק את השינוי למדדים ספציפיים שיעידו על השינוי שחל בילדיהם. מדיווחיהם ניכר כי תקופת השרות הצבאי העצימה את השינויים שהתחוללו בשלבים קודמים של הפרויקט כתהליך הדרגתי של התבגרות, רכישת בטחון, עצמאות וצמיחה אישית. מבחינת ההשלכות הפסיכולוגיות, בדומה לתקופת ההתנדבות, ההורים מדגישים את תרומתה של תקופת השרות לחיזוק הבטחון העצמי, תחושת הערך והמסוגלות העצמית של ילדיהם כתהליך הדרגתי של רכישת עצמאות והתבגרות השלובים זה בזה. להלן דוגמאות מדברי ההורים לשינוי ההדרגתי שחל בילדיהם מהבחינה הפסיכולוגית; חגית מתארת את השינוי שחל בביתה בעקבות השרות הצבאי כתהליך הדרגתי שבו ביתה צברה בטחון והערכה של היכולות והמסוגלות שלה:

"יש התקדמות בקטע שהיא יותר, הרבה יותר, היא גם הייתה עצמאית אבל, עכשיו הרבה יותר ביטחון, ביטחון עצמי. עזבי עצמאות, עצמאות תמיד היה לה, באמת שהיה לה, מגיל קטנות, מגיל שנתיים שלוש היא כבר הייתה

מתקלחת לבד, ועצמאות תמיד היה לה אבל, הביטחון העצמי, אני חושבת שזה מה שזה נתן לה, להיות בטוחה בעצמה, שהיא מסוגלת, שהיא עושה. היציאה מהבית לבד, החזרה לבד, זה לא דברים פשוטים בכלל".

כלנית: "האהבה שלו, ואיך שהוא קם, ואיך שהוא..ממש הוא מחכה לזה. הוא יודע זה צבא, אני לא צריכה להגיד לו. זה עשה משהו, בטח שזה עשה. זה תרם לביטחון, לעצמאות, לאהבה, לאהוב את הצבא". איתמר מתאר את ההתאקלמות בשרות הצבאי כהליך הדרגתי שלאורכו בנו רכש ביטחון, יכולת לעמוד על שלו:

"הוא ביישן ומופנם. אבל מה, כשהוא מתרגל למישהו, אז הוא כבר לא מתבייש. העניין של, הקטע הזה, עד שהוא מתרגל למישהו. בהתחלה בבסיס גם היה ככה. עם המפקד וכל העובדים בבסיס זה. בהתחלה הוא היה סגור אבל, לאט לאט...עכשיו הוא [המפקד] אומר לי: 'תשמע, הוא אחד מהחבר'ה שלנו. מאוד מעריך שהוא עומד על שלו גם'. הוא אומר שכשהוא צריך משהו הוא יודע לעמוד על שלו יפה מאוד. הוא קיבל ביטחון שם".

יוסף מתאר שתחושת הביטחון של בנו מקורה בתחושה שהוא נחוץ למערכת הצבאית:

"הוא הולך כל יום, ואין חופשים. אין, כן בא לי, לא בא לי ללכת. הוא הולך כל יום. הולך מבסוט. קם, הוא יודע שמחכים לו, יודע שיש עבודה שהוא צריך לעשות, והוא חייב לעשות את זה. זה נותן לו, כן, זה נותן לו ביטחון, זה נותן לו משהו שדוחף אותו לעשות את זה. הוא יודע שצריך לעשות את זה".

התחזקות הביטחון העצמי, תחושת הערך והמסוגלות באים לידי ביטוי גם בשיפור מיומנויות התקשורת, יכולת הביטוי העצמי בכלל ובתקשורת בין ההורים לילדיהם כמעין מעגל שבו הביטחון העצמי מאפשר לילדיהם להיפתח יותר, לקבל פידבק מהסביבה וחוזר חלילה; שרי מתארת את השיפור ביכולת הביטוי של בנה והבנה של סיטואציות חברתיות:

"מקודם הוא צלצל אלי. אני אומרת לו: 'אני נורא עצובה היום'. הוא שאל: 'מה קרה', 'יש לי בעיה בעבודה' וזה...זהו, סגר. אחרי כמה דקות הוא מצלצל ואומר: 'אמא את רוצה שאני אגיד ל[אחראי על הבוגר ביחידה] שהוא יחזק אותך?' כל מיני אמירות ומילים והתייחסויות שהוא לא...לא השתמש בהם, לא אמר אותן. ואת רואה שזה במקום, ובהחלט השתנתה לו השפה וההבנה".

בהמשך מרחיבה שרי בנוגע למיומנויות התקשורת שרכש בנה:

"אני חושבת שמתפעלים ממנו ברגע שהוא פותח את הפה ופתאום יוצאים ממנו דברים שלא מצפים ממנו שיצאו. אז אומרים: 'ואללה הוא מבין עניין'. הוא גם נורא שידרג את עצמו במובן הזה שהוא קודם כל מחקה אותם, הוא מדבר בשפה שלהם. והשפה השתפרה לו לאין ערוך, לאין ערוך. הוא מדבר חבל על הזמן. עכשיו, הרבה יותר טוב. וגם אם הוא לא מבין משהו, אני שמה לב איך הוא יודע להיחלץ, היום יותר טוב. למשל, אם משהו מדבר איתו על נושא מורכב, ואני חושבת שהוא לא כל כך מבין, אז אני רואה אותו שהוא יושב הוא אומר: 'אה, כן הבנתי'. או כל מיני, את יודעת, משפטים או אמירות סתמיות שהן, הן מקשרות בין דברים. תכלס הוא לא הבין את מה שאמרו לו עד הסוף. הוא מחקה, הוא מחקה את אלה שהוא נמצא איתם. והם חבורה נורמאלית ורגילה וזה עושה לו רק טוב במובן הזה".

בנוסף, בדומה לתקופת ההתנדבות, ההורים מתארים תהליך מתמשך של התבגרות של ילדיהם, יכולתם להתאים את עצמם למסגרת ולגבולותיה ולהתמודד באופן עצמאי עם סיטואציות שונות בחיי היומיום. גלית מתארת בהקשר זה:

"תשמעי, הוא התבגר ממש. המפקדת שלו אומרת שזה ילד אחר לגמרי ממה שהיא קיבלה. היא קיבלה ילד שהיה קצת מפונק והיה מנסה כל הזמן לסובב את כולם ולעבוד על כולם ולא תמיד הקשיב והכל...היום היא אומרת: 'הוא ילד ממושמע, הוא עושה מה שאומרים לו, את רואה ילד בוגר ועצמאי בצורה יותר ברורה'".

אדיר:

"הוא התבגר מאוד. הוא התבגר מאוד. האחריות. את צריכה לראות...קודם כל הוא מחקה את המפקדים שלו, כן? אחד הדברים הכי יפים שקרו לו. הוא רוצה, לדוגמא אני מתכנן איתו משהו, הוא רוצה שאני אתן לו תכנית מדויקת. אני מרגיש כאילו כמו אני מדבר עם איש צבא. את מרגישה. תראי, הוא תמיד היה אחראי אבל, הוא נפתח יותר. בבית ספר כבר שעמם לו. כאילו, לא הפרו אותו שם. פה, מרוב שנותנים לו משימות בכל התחומים, אין לו תחום

אחד שהוא אוהב. אמנם הוא מקושר ל[יחידה], למפקד שלו, הוא שייך אליהם אבל, הוא עוזר להם בהכל. אם זה באירועים אם זה בבינוי. נותן אחריות על כל הבינוי שם. הוא נתן לו אחריות על צרור מפתחות של כל הבינוי בבסיס. והמפקד שלו מספר לי שהוא מתפקד שם חבל על הזמן. הוא התבגר. הוא גם יודע היום לנהל יותר שיחה, מה שבעבר הוא לא היה יכול לנהל, לא היה לו מה...היום כל היום הוא מספר לך. כל יום, כל יום יש לו משהו חדש, באמת, זה פותח אותו ברמות".

מבחינת התפקוד של ילדיהם, מתארים ההורים תהליך של רכישת מיומנויות חשובות להתמודדות בחיי היומיום, מעורבות רבה יותר של הבוגרים והבוגרות במה שקורה סביבם וכי השרות הצבאי תרם רבות לעצמאות של ילדיהם. איתמר מתאר כי בנו מעורב הרבה יותר בפוליטיקה ובמתרחש במדינה:

"הוא שומע חדשות בקול ישראל, הוא מגיב. ואם יש איזה משהו בתקופה של המלחמה, הוא ידע הכל מה שמתרחש, הוא לא "אאוט" לחלוטין. הוא כל הזמן יודע מה שקורה. אפילו להיפך, לפעמים דברים שאני לא יודע, אז הוא מחדש לי. הוא אומר לי: 'כך וכך קרה'. אני אומר: 'באמת, איפה שמעת?' הוא אומר לי: 'שמעתי בחדשות'. אני לא שומע כל יום חדשות, והוא כן שומע. בתקופה של המלחמה איפה נפלו הטיילים ואיפה זה, הכל".

שרי מתארת כי בנה רכש בתקופת השרות מיומנויות רבות הקשורות לעצמאות בהתארגנות ובנסיעה בתחבורה ציבורית, התפתחות שפה והבנה:

"הוא לומד המון. המון מיומנויות נוספות הוא רכש בכל התקופה הזאת. עצמאות. עצמאות. מבחינה של טופוגרפיה, אוטובוסים ודברים כאלה. שוב, עצמאות של כל ההתארגנות עם דברים. אה..אני אומרת לך גם שפה. שפה והבנה. אני חשבת שזה מסתיים באיזה גיל יחסית צעיר וזהו אי אפשר יותר. זה ממש לא נכון. גם ההבנה, גם השפה, השפה היא מעידה על ההבנה".

גם שמשון מתאר את האחריות של בנו וההתארגנות העצמאית מידי יום:

"זה ילד, שאיך אפשר להגיד, שהוא אפילו עובר את הילדים הגדולים שלנו. בגישה, ברצינות. הוא, אם הוא צריך לקום בשש ורבע, הוא יקום בשש ורבע, יתלבש, תסתכלי, התיק למחר כבר מוכן. יש לו תיק, הוא כבר יודע מה שיש בתיק למחר, לצבא. המדים שלו כבר מוכנים. עכשיו, זה יותר טוב מאיך אומרים, פדנט יותר גדול מהאחים שלו, האחים שלו בוגרים. אלה עד שהיו קמים, היו עושים טובה עד שהם יוצאים, פותחים את הדלת, הולכים לצבא, לא הולכים. אפילו הוא כמה פעמים היה חולה, לא הרגיש טוב, אבל הלך".

חלק מההורים גם מתארים כי השרות הצבאי חשף את הרצונות של ילדיהם והיכולת של ילדיהם להגדיר מה הם רוצים בשביל עצמם; מיטל לדוגמה מתארת את הכעס שהביע בנה לאור עיכוב בקבלת דרגת רב"ט: "הנה השבוע הוא בא, כעס כזה במוצאי שבת, אני אומרת לו: 'מה הבעיה?' – 'אני כבר שנה בצבא ולא נתנו לי דרגה'. הוא אומר: 'אני צריך שיתנו לי דרגה'. אמרתי לו: 'בסדר, נדבר עם המפקד שייתן לך דרגה'". אדיר מתאר רצון/שאיפה של בנו להאריך את השירות הצבאי ולהישאר במסגרת הצבאית: "אין מצב כזה, כאילו, אנשים לא מבינים את זה...אבל, אין, כאילו, הוא עצמו מדבר על המשכיות. את מבינה? הוא יודע שהוא הולך להמשיך שם, עד אין סוף, אני יודע מה...".

4.3.3.2 השלכות התוכנית על ההורים:

תקופת קורס ההכשרה

בתימה שעסקה במעורבות ההורים הודגשה האקטיביות של ההורים ופעולתם על מנת לשלב את ילדיהם במסגרת הפרויקט. מדיווחי ההורים ניכר כי לצד מעורבות זו, שלב ההכשרה מלווה במתח רב ובחששות מן העתיד להתרחש בחיי ילדיהם. חששות ההורים נחלקים לשלושה: חששות מפגיעה אפשרית בילדיהם במסגרת הצבאית- פגיעה נפשית, פיזית ומינית במסגרת הבסיס ומחוצה לו, חששות כי ילדיהם לא יסתדרו במסגרת הצבאית/ שאין להם את המיומנויות הנדרשות על מנת להתמודד עם השרות וכן חששות הקשורים להשלכות

שליליות אפשריות עם דגש על מפח הנפש במקרה שילדיהם ינשרו מהפרויקט. חששות אלה מעסיקים את ההורים ביומיום וגורמים למתח רב ודאגה לילדיהם.

אודליה מתארת חשש ודאגה כי בנה ייפול קורבן להתעללות נפשית מצד חיילים אחרים בבסיס, וחשש כי בנה לא יסתדר במסגרת הצבאית. "תראי, זה לא פשוט להיכנס לבסיס צבאי. יכולים להתעלל, יכולים לפגוע, יכולים להעליב. הרבה דברים. הוא יכול ללכת לאיבוד שם אם הוא לא מכיר את המקום". תאור דומה ניתן לראות בדבריה של יהודית:

"יהיה לנו קשה. אני כבר, הלב שלי, על מאה ועשרים. הוא הולך יום ראשון לגדנ"ע, אני כבר עם פרפרים בבטן. תשמעי, זה חיים אחרים. זה כבר לא אותו חיים. זה משמעת אחרת, זה הכל אחרת. הבנת? קודם אני אומרת איך יתנהגו אליו, אם יתייחסו אליו יפה, לא יצחקו עליו. תשמעי, הכל זה אני עובר לי בראש. אני מקווה ש...שיתחשבו בהם, בילדים האלה".

גם רינה מתארת חשש כי יתנכלו לבנה ולא יהיו לו מספיק כלים להתמודד עם כך:

"מספיק שאיזה מישהו שם בבסיס יחליט להתנכל לו או משהו כזה. תראי, הכלים שיש לו הם...למרות שדורי אמנם ילד נבון והכל והוא יידע בעיקר להתעלם ממנו, אבל זה לא, זה לא שאני שולחת ילד ואני יודעת שיש לו את הכלים להתמודד אחד מול אחד בשיא הכוח. זה לא. ללא ספק יש חששות. ואמרתי מראש, איך החיילים מכילים אותם, שוב אני אומרת, דורי באמת למד בחינוך הרגיל במהלך כל השנים, והוא חווה חוויות עם חברים מהאוכלוסייה הרגילה, ותמיד היה מקובל ותמיד היה אהוב, אבל תמיד יש חששות. אי אפשר לומר שאין חששות בדברים האלה. אני מקווה שגם חיילים שיצליחו להכיר גם את האדם שבו, ולא רק את הדאון שבו. אני מקווה מאוד שהם יתייחסו בצורה כזאת, את יודעת, זה החיילים, זה כבר גיל שכן יודע להסתכל הלאה. זה לא ילדים בכיתה ו', או, או עד י'. ילדים יותר גדולים מתייחסים כבר שונה".

ורדה מתארת חשש מפגיעה או ניצול מיני של בנה כאשר יאלץ לנסוע בתחבורה ציבורית באופן עצמאי ללא השגחה:

"נסיעה בתחבורה ציבורית, זה משהו שאף פעם לא ציפיתי ממנו לעשות אותו, כי אני חוששת מזה שהוא יסע בתחבורה ציבורית. במקרה הספציפי הזה. שלא מישהו ינצל אותו. ולא חסר בחברה, במדינת ישראל, ברוך השם, שמנצלים את התמימים האלה ולא הצליחו תמיד לצאת בשלום. אז קל וחומר ילד תמים שישב לידו מישהו באוטובוס שינסה לנגוע בו או אני לא יודעת מה. מאוד פוחדת".

גילי מתארת את הקונפליקט בין מתן עצמאות לבנה לבין מצב התלות בה כהורה המאפשר לה להשגיח עליו, והחשש הגדול מסכנות להן ייחשף בנה:

"בקטע הזה, אני לא, אני שלמה עם עצמי שאני לא מאפשרת לו לנסוע בתחבורה ציבורית. כי זה לא מה שיוכיח על העצמאות שלו. למרות שזה סוג של עצמאות. אבל זאת עצמאות שכרוכה בסכנה מאוד גדולה. החברה שלנו היא חברה מאוד אגרסיבית, היא חברה עבריינית. ואני לא בקטע של הלקחת על עצמי רגשי אשמה וכל ה...ממש לא".

ישראלה משלבת בדבריה חששות רבים ביניהם החשש כי יתעוררו קשיים במפגש של ביתה עם חיילים גברים וכן חשש מהמאמץ הדרוש לצורך עמידה באתגרים שמציב הפרויקט: "אני די מפחדת מהמפגש עם החיילים היותר צעירים, חיילים וחיילות, כאשר הדגש הוא גם על חיילים, זכר הכוונה. והשאלה אם באמת, היכן יהיה הבסיס הזה ומה מידת ההתאמצות כדי להגיע אליו כל יום". בהמשך מתארת ישראלה חשש שהבת תאבד פיזית בבסיס: "השדה הוא רחב, זאת אומרת, אנחנו לא יודעים גם לתכנן מראש מה יכולים להיות, לא רוצה להגיד תקלות, אבל היתקלויות עם החברה הנורמטיבית. אז אם זה במסגרת מצומצמת, סגורה פחות או יותר, אז זה בסדר. אבל, אם זה כזה בסיס רחב ואפשר ללכת בו לאיבוד, ובאיבוד הכוונה לאיבוד פיזי, אז צריך לתת גם על זה את הדעת".

חלק מן ההורים מתארים חשש כי השילוב הצבאי יגרום למפח נפש בקרב ילדיהם כתוצאה מחוסר התאמה בין הציפיות של ילדיהם לאופן השילוב שלהם בפועל. חביבה לדוגמה מספרת:

"היא מעדיפה להיות בחברה רגילה. ודווקא היא נרתעת מ...מעדיפה להיות עם בנים שיהיו רגילים, היא לא מתחברת לאנשים מוגבלים. שזה בעיה. כי זה לא יהיה בר השג. אז היא תהיה לבד. ברגע שהיא תשלים עם זה. אז נגיד בצבא, גם אז היו חיילים שהיא הייתה...הבעיה היא שיש לה אכזבות באיזה מקום, כי היא מצפה. אז פה היא תהיה בחברה רגילה אמנם, אבל, זה יכול גם טיפה לבלבל אותה, זאת אומרת, אז אוקיי בחברה רגילה, בין חיילים, אבל היא לא תהיה יכולה להיות, להתחבר אליהם ממש, רק בזמן הפעילות עצמה. ו...ואם היא תהיה יותר מעורבת נגיד בסביבה שלה, נגיד עם אוכלוסיה כמוה, אז יהיה לה יותר קל, כאילו זה מה יש, ושם היא תוכל למצוא את מה שהיא, את הזוגיות שלה לדוגמא. זה הקונפליקט לגביה- שאולי הציפיות, כאילו, אוקיי אני רגילה ואני אכיר מישהו רגיל.למה אני מדגישה את זה? כי זה תחום שמאוד מעסיק אותה".

גם ישראלה מתארת חשש כי אי מימוש בפועל של הציפיות הגבוהות של ביתה עלול לגרום למפח נפש. היא מוסיפה כי החשיפה למסגרת הצבאית תקשה על חזרה בשלבים מאוחרים יותר למסגרות קודמות המיועדות לאנשים עם מוגבלות שכלית בהן הייתה ביתה בעבר:

"שיכול להיות שהציפיות יהיו גבוהות מדי, כי...יהיה מפח נפש. מצד שני, כשהפריקט יגמר, השאלה היא מה יהיה אחר כך? אם היא תחזור סתם לעבודה רוטינית שדי קשה לה. אחרי שהיא נחשפה לכל מיני פעילויות אחרות, מאוד קשה לה לחזור למע"ש, כי זו עבודה משעממת, מאוד לא מפתחת, כאילו, לא פותחת קצת את הראש ודברים כאלה. אז השאלה היא אחר כך, מה קורה אחר כך, שלא יהיה משבר. שגם על זה צריך לחשוב קצת".

חשש נוסף שהעלו ההורים קשור לספקות שלהם ממידת ההתאמה של ילדיהם למסגרת הצבאית ודאגה ממצב בו ילדיהם לא יצליחו לעמוד באתגרים שמציבה התוכנית. גלית לדוגמה מתארת קשיי התנהגות של בנה וחשש כי אלה ימנעו ממנו להתמיד בפריקט:

"יש קטעים די ילדותיים...שבגלל זה אמרתי שאני מקווה שימשיך הפריקט, שהוא באמת יישאר בתכנית עד הסוף. כי כל הזמן הוא במין סימן שאלה כזה, כי הוא לא בדיוק יכול, כאילו. ומצד שני, אנחנו נורא רוצים וגם הוא רוצה. אז הוא עושה שטויות לפעמים, כל מיני- הוא מנדנד הרבה, הוא שואל הרבה, הוא יכול את אותה שאלה שמונים אלף פעם בכל מיני צורות ווריאציות בשביל אולי לקבל תשובה אחרת. הוא מעסיק, תמיד אומרים שהוא מעסיק את כולם מסביב. אה...וזו אחת הסיבות שגם לא לקחו אותו, לא הוציאו אותו לעבודה בחוץ".

חביבה מציינת בהקשר זה כי היא חוששת שביתה לא תצליח להתמיד במסגרת ולעמוד באתגרי הפריקט: "יש לה קטע, שהיא נכנסת נגיד למסגרת עבודה, אז היא בהתחלה מתלהבת, ואז פתאום אין לה חשק, ואני מאוד חוששת בקטע הזה של הצבא".

לצד החששות של ההורים, מרביתם מתארים כי הם חשים התרגשות וגאווה גדולה לאור ההצטרפות של ילדיהם לתוכנית. במרבית הפעמים מקשרים ההורים את הגאווה לפידבק שהם מקבלים מהסביבה, תחושה שעבודתם ארוכת השנים נראית בציבור, וכי ההצטרפות של בנם לפריקט מסמלת הישג שלהם ופרי על עמל של שנים ארוכות; גאולה:

"משפיע רק לטובה. גאווה. ואני מקבלת פידבקים. גם היום. לאורך כל הדרך. אין אחד שלא אומר לי שאפו. שאפו על מה שאת עושה לילד הזה. הוא במועצת הנוער, הוא בכל הפריקטים, הוא משתלב והוא הולך לאן, איפה שרק יהיה אפשר. אם זה עם עלות, בלי עלות, כסף, לא מעניין אותי...הכל הוא עושה, אני פשוט נותנת לו לשחות. וכל מי שרואה אותי...הוא גם בדרמה, כבר עשר שנים, וכל מי שרואה אותי ורואה את אבא שלו והאחים שלו, אומרים שאפו, אנחנו מצדיעים".

סתיו מתארת כיצד ההצטרפות של בנה לפריקט העצימה אותה בקרב חברותיה:

"אין לי מילים להגיד מה זה. ולאו דווקא...לא בגלל שזה יעשה משהו. אני שמה אותו בצד עכשיו. מה זה עושה לי. את מבינה שאני יכולה, זה לא ש...זה לא שאת כאמא מתביישת לדבר על הבן שלך. אבל, תקשיבי, כשיש לך חברות, וכשהיא מספרת שהילד שלה התחתן ושהילד שלה פה והילד שלה פה...יש לנו ילדים באותו גיל. מה אני יכולה לספר עליו? אני כאמא מה אני יכולה לספר על אחשלום [הבוגר]? שהוא ילד נהדר? יופי. איזה הישג! את יודעת מה זה עושה לי? עזבי אותו. לי, לי כאמא. מה לי זה עושה? אבל, את יודעת מה? אם זה יעשה לו, אם זה יעשה לו,אם זה יעשה לו חמישים אחוז, ארבעים אחוז, שלושים אחוז...זה פחות חשוב. באמת. אני מדברת מאוד בכנות. אני כאמא שלו, אני חושבת שהפריקט הזה הוא עשה לי יותר מאשר לו. את יודעת מה, אני אקצין אפילו."

כשאת מספרת את זה, שהבן שלך הלך לגדנ"ע שלושה ימים, את פשוט משוויצה. את פשוט משוויצה. פתאום יש לך, כמו שאמא לילד רגיל תגיד: 'הבן שלי הכיר חברה, או הבן שלי עומד להתחתן'. זה, זה להשוויץ. זה פשוט להשוויץ. אני לא מתביישת להגיד, זה פשוט להשוויץ".

בנוסף, ההורים מתארים קשר בין איכות החיים של ילדיהם לאיכות החיים שלהם, תחושות חיוביות של אושר, שמחה וסיפוק לאור השמחה וההתרגשות של ילדיהם; לימור מתארת כי כל המשפחה מתגייסת ומעודדת את הבוגרת ותומכת בה בדרכה להגשים את חלומה:

"כולם, כולם מעודדים אותה. כולם. אז הם מגבים אותה, מלווים אותה, הם כל כך אוהבים אותה. ויש להם איתה קשר מאוד מיוחד. ו..כולם באמת מאוד מעודדים אותה, קדימה. ואנחנו תמיד נדחוף אותה למעלה, נדחוף אותה לדברים שבאמת אנחנו חושבים, שכאלו, זה חלום בשבילה. והנה, לפעמים חלומות מתגשמים, אני אומרת, אם מאמינים..."

באותו נושא מתארת קרן:

"זה ייתן לי את ההרגשה שאם היא שמחה בתכנית, שאני בטוחה שהיא שמחה, כי היא הייתה שמחה גם קודם בשישה חודשים בקורס, אז אני חושבת שזה ייתן לי גם כן הרבה. ואני, אם היא יכולה לראות שהיא יכולה לתרום ולהיות שמחה ולא לפחד ובלי ה ups and downs של האמוציות שלה, אז זה יתרום לי לכל החיים".

דוד:

"אם הוא יצליח זה יעשה לנו טוב.. אנחנו רוצים מה שטוב לו. אנחנו איתו חופשיים. ואם מה שהוא רוצה הוא יקבל. מה שהוא ירצה להיות אנחנו נעזור לו בתנאי שזה לא יזיק לו. כי בסך הכל יש לו מוגבלות".

לצד זאת, הן ההשלכות החיוביות והן ההשלכות השליליות נתפסות ככאלו שיכולות להשפיע על מערכת היחסים של כלל המשפחה. סיגל, אחות של יעל, מתארת חשש כללי מההשלכות השליליות של התוכנית הן לבוגר והן למשפחה בכללותה:

"כל ההתפתחות של אחותי תשפיע גם על ההתפתחות שלנו כיחידים וכמשפחה. אה...אני בטוחה שזה ישפיע. אני לא יודעת עוד איך ומה. אני מקווה שאלו יהיו רק השפעות חיוביות, שלא יהיו לה שמה חוויות לא נעימות שאנחנו נצטרך להתמודד אחר כך עם הכעס ועם התסכול. אה...אבל, אני מאמינה ש...שיהיה בסדר. שזה ישפיע על כולנו לטובה".

שני הורים ציינו כי ההצטרפות לפרויקט הובילה להפחתה בעול המונח על כתפיהם בגידול ילדיהם, לתחושה שהחברה לוקחת אחריות על ילדיהם וכי הם אינם בודדים במערכה; יותם: "אם אני רואה את הילד שהוא מסתדר וזה, אז זה עושה לי טוב. שאני לא צריך לחשוב עליו יותר מידי, חושבים אבל לא יותר מידי". חביבה: "לראות את כל זה, זה ממש כיף. לדעת שיש אנשים שלא מתעלמים מהם, פשוט. הנה, עושים דברים, זה כיף. זה מעודד אותך שאת לא לבד במערכת, בעולם הזה, שכן מנסים לעזור, לשלב אותם".

לבסוף, ההורים מתארים כי ההצטרפות לפרויקט הולידה בהם תובנות חדשות בנוגע ליכולות של ילדיהם, תחושה שילדיהם מסוגלים ליותר ממה שחשבו או האמינו. לדברי אודליה:

"הרגשתי שחסמתי אותו, שלא נתתי לו מספיק להתפתח. שבעצם, כאילו, גוננתי עליו כל הזמן. אבל, עצם העובדה שהוא יצא מהבית ושהוא היה בגדנ"ע הזה, והוא הצליח לעמוד בכל המשימות שם, זה נתן לי הרבה כוחות לשחרר ולבטוח באחרים שנמצאים איתו".

בהמשך לכך מתארת אודליה כי הגיעה לתובנה כי יש לשחרר את הבוגרים היות והפחד של ההורים לשחרר יכול למנוע ולפגוע בהתקדמותם:

"אני חושבת שלא צריך, שאנחנו לא צריכים לוותר. כמו שאני לא ויתרתי. אני חושבת שאני, אני מעודדת עכשיו המון המון הורים, מתקשרים אלי ושוואלים. אני ממש יש שלחות לנושא. אני אומרת ואני מעודדת. ממש מעודדת את ההורים. אני אומרת להם לא לסגור את הילדים בבתיים. לא לפחד לחשוף אותם. לא לפחד לשלב אותם במקומות עם אנשים רגילים. פעם זה היה מה זה...הכל היה סגור, ואף אחד לא ראה אותם, ואף אחד לא ידע עליהם ואף אחד לא שמע עליהם. אני חושבת שזה טעות. טעות גדולה. שהחברה כן צריכה לראות אותם. שכן צריכים להכיר אותם ולשלב אותם בכל מקום שאפשר, לאו דווקא בצבא".

תקופת ההתנדבות

בדומה לתקופת ההכשרה, גם בתקופת ההתנדבות ההורים מדווחים על חששות וקשיים עימם הם מתמודדים לאור הכניסה של ילדיהם להתנדבות במסגרת צבאית. ההורים מציינים מעין מצב של דריכות, הכולל השקעה רגשית רבה בדאגה וחשש שלא יאונה לילדיהם כל רע; כפי שמתארת ישראלה: "כמו שאנחנו תמיד בהיכון מאיפה שהיא לא צריכה לחזור, אז זה לא השתנה". יחד עם זאת, החששות בתקופת ההתנדבות מופיעים בשכיחות נמוכה יותר ביחס לתקופת ההכשרה. בשלב זה, ההורים מתארים חשש ודאגה לפגיעה אפשרית בילדיהם שעשויה להתרחש כאשר הם נוסעים באופן עצמאי בתחבורה ציבורית או במסגרת הבסיס בו הם משרתים. ההורים מתארים דאגה וחשש מכך שילדיהם ילכו לאיבוד או חוששים מניצול לרעה ומפגיעה פיזית או מינית בילדיהם במהלך נסיעתם בתחבורה הציבורית; יונה: "תראי, ל[עיר] אין לנו בעיה, שיסע, הוא רגיל לנסוע. ל[עיר אחרת] גם הוא יכול לנסוע. יש הרבה שהם, הרבה ברמה פחות ממנו, ונוסעים וחוזרים והכל, והוא יכול. אני סומכת על זה שהוא יסע ויחזור. הבעיה שבעלי יש לו חששות, והוא פוחד. הוא מעדיף. הוא אומר: 'אני מעדיף להתאמץ קצת, ואני יודע שהוא מסודר'. אז זהו, רק בגלל זה". יעלה ואברהם מתארים חשש מפגיעה לרעה או ניצול לרעה של ביתם מחוץ לבסיס: "הכרנו אותה, בנינו אותה, אז היא עצמאית. אבל, מצד שני, תיפגשי איתה, יש לה כנות, ולעזור, וזה יכול להפיל אותה בעיר הגדולה, כי בחוץ יש הרבה זאבים שמחכים לחלש". לעומת תקופת ההכשרה, גלית היא ההורה היחיד המתאר בתקופת ההתנדבות חשש מהחשיפה לחיילים או מניצול לרעה של משתתפי הפרויקט על-ידי חיילים: "נכון שהחשיפה לחיילים שמה, כאילו, החיילים הרגילים והכל...הסבירו לנו שהאיכות של האנשים שנמצאים שמה, זה לא אנשים עם איזה איי קיו גבוהים כאלה. אז יכול להיות שיהיה כל מיני תאקלים, כל מיני בעיות. אז איפה שהוא זה יושב כזה, כאילו, את יודעת, המחשבה שפתאום את חושפת אותו לאויר. מצד שני, אני חושבת שזה חלק מהחיים. הוא בוגר, הוא מבין מה כן ומה לא, הוא מאוד שומר על הגוף שלו, ואל תיגעו בי וכן תיגעו בי".

מעבר לחששות הנ"ל, ההורים מתמקדים בקשיים ספציפיים כגון, התמודדות עם שיבוץ במקום שאינו מתאים לבן, הצורך להתמודד עם מימון הנסיעות של ילדיהם לבסיס, הקושי להתמודד עם העיכובים במעבר מתקופת ההתנדבות לגיוס, חוסר במידע על תפקוד ילדיהם בהתנדבות והתעוררות של לבטים בנוגע להשלכות עתידיות של השילוב במסגרת הצבא לתקופה שלאחר השרות הצבאי. להלן מספר דוגמאות מדיווחי ההורים; לובה מתארת את הקושי שהתעורר בעקבות שיבוץ לא מתאים של בנה, והחשש כי זה יוביל לנשירתו מהפרויקט:

"והוא התחיל התנדבות בבסיס [שם] אבל, שמה טעינו במקום. זה לא מקום שמתאים לו. הוא מחכה מהצבא לחברים ולהיות עם אנשים מאותו גיל. וב[בסיס], זה היה מקום בתוך המוסך של הטנקים, היה מישהו לא צעיר והוא רצה ללמד את [הבן] לתקן מנוע של טנק...ובטוח ש[הבן] לא יכול לעשות את זה, וגם הוא היה לבד כמה שעות בתוך חדר, ובשבילו זה משהו לא בסדר. בסוף, אחרי חודשיים התפוצצה שמה. אמרתי לה [למנהלת התוכנית] שאני חושבת שטעינו, שהמקום לא מתאים לו. היא אמרה לי: 'טוב, ננסה עוד פעם, בדרך כלל לא עושים את זה אבל...'. והיא מצאה מקום [שם בסיס], וזה בסיס טירונות, זאת אומרת שזה הרבה צעירים והרבה חברתי, ובסוף הוא היה בתוך מחסני מדים, אז זה יותר קל".

יונה מתארת את המעמסה הכלכלית הכרוכה בתשלום הוצאות הנסיעה להתנדבות:

"הוא נוסע כל יום. קניתי לו כרטיסיות. כי זה על חשבוני כל החצי שנה הזו עד שיעבור את התהליך של הגיוס, זה על חשבוני. זה עולה לי איזה אלף שקל בחודש רק נסיעות. זה מפה ל[עיר], מ[העיר] הוא לוקח שירות פנימי, או אם

הוא מספיק לאוטובוס של הבסיס, הוא נוסע באוטובוס של הבסיס. אם הוא לא מספיק, אז הוא מחכה לשירות פנימי. אז קניתי לו כרטיסייה של חמש עשרה נסיעות פנימי. כל פעם אני מחדשת. וקניתי לו הרבה כרטיסיות של שש נסיעות".

אדיר מתאר את הצורך להתמודד עם העיכובים במעבר מההתנדבות לגיוס ואת הציפייה של בנם ושלם

לגיוס רשמי:

"לדעתי, הטעות שהם עושים בפרויקט הזה שהם לא מכינים את השיבוצים לפני. את מבינה? צריך לעשות את זה לפני. מפני שעוד פעם, אני לא מכיר טוב את החברה שעשו איתו את הקורס, אבל, אני, כאילו, אני מרחם עליהם שהם צריכים להמתין. אה...מצד אחד הכנסתם לקופסא שהם הולכים לשרת וזה הולך לקרות, נתת להם לטעום קצת בגדנ"ע, ופתאום את עושה להם... (מגלגל עיניים)...טעות. דיברתי עם [רכזת הפרויקט] על זה ואני מקווה שהיא תיישם את זה. באמת. זו נקודה, זה אחת הנקודות הכי חשובות. הכי בסיסיות. כי זה, זה גורם להם עוול. עוול".

יונה מתארת את הצורך שלה ביותר מידע על ההתנהלות של בנה במהלך ההתנדבות, לדבריה:

"אני ביקשתי מ[מתנדבת בפרויקט], שהיא בשמי תשאל אותם, שאני אדע מה הוא עושה שם, איך הכל...כי כשאני שואלת את האחראי שלו, הוא אומר הכל בסדר...אבל, מה זה הכל בסדר? אני רוצה לדעת אם הוא לומד משהו, אם יש לו איזה התקדמות בינתיים, אם הוא יודע מה שהוא עושה. זה מאוד חשוב לי. היום התקשרה אליי, אז ביקשתי ממנה שברגע שתתקשר אליהם, שתברר קצת, שתיתן לי קצת פרטים. למה אני שואלת אותו, הוא לא מספר. אני לפעמים מתעצבנת, אומרת לו: 'מה אתה עושה, מטאטא רחובות?' כי הוא לא מספר. הלכתי, אכלנו צהריים, עבדתי, חזרתי...בסדר, אבל, אני רוצה לדעת פרטים. אין. הוא לא מספר".

מיטל מתארת קונפליקט המתלווה לשילוב המוצלח של בנה והחשש כי שילוב זה הוא בגדר אשלייה

ומוביל להכחשת המוגבלות ולא להתמודדות עימה:

"המערכת בעצמה, מערכת כמו עובדות סוציאליות וכל האלה שמסביב, אומרים שזה לא טוב בגלל שכאילו הוא חייב להיות עם החברה שלו, ולהכיר כאילו במוגבלות שלו. וזה או שהוא לא יוצא מהבית ונשאר בחדר ולא זז, או שכאילו הוא הולך למקום שכיף לו וטוב לו והחיים שלו נראים אחרת. ממש נראים אחרת. אז אני לא יודעת. אני בינתיים זורמת, ואני מנסה לשלב אותו עם חברים, רוצה לקחת אותו למסיבה, לכל מיני דברים אחרי הצבא. זה עדיין לא כל כך הולך, אבל אני עובדת על זה".

לצד החששות והקשיים ההורים מתארים כי הם שבעי רצון מההשתלבות של ילדיהם במסגרת

ההתנדבות. מרבית ההורים מתארים תחושה של גאווה והתרגשות לאור השינויים החיוביים שהם מזיהם בתפקוד של ילדיהם, הפידיבקים הטובים שהם מקבלים מהמפקדים בבסיס על תפקוד ילדיהם והן כתוצאה מהפרגון של הסביבה. שמשון מתאר את הפרגון של הסביבה: "הסביבה, המשפחה, האחים, הבני דודים, הדודים, קודם כל, כולם מבסוטים שהוא התגייס. וכולם רוצים לראות אותו. גם אנשים זרים, אני יכול לשמוע את המורות והמורים שלו לשעבר, ששומעים שהוא התגייס אומרים לי: 'תשמע, הוא עשה את שלו, הוא הגיע לטופ שלו'. שולה: 'נתנו להם איזה תעודת הצטיינות פעם, נורא נחמד, כאילו, באמת, זה מחמם את הלב. להרגיש שבאמת הם עושים שם משהו...והגאווה שהוא מרגיש, כאילו, זה ענק. ביום הראשון שהוא לבש מדים, זה פשוט היה משהו ממש מרגש...".

בנוסף, ההורים מתארים תחושה של רוגע, הקלה, סיפוק, שלוה ונחת מהימצאות ילדיהם במסגרת

ההתנדבות ואף מתארים ציפייה שלהם כי ילדיהם יוכלו להישאר במסגרת הצבאית לתקופה ארוכה יותר מעבר

למסגרת הפרויקט כאזרחים עובדי צה"ל; גאולה:

"אני יודעת שהוא הולך למקום קבוע, שהוא מסודר. המסגרת הזו תרמה לו המון. המון. וגם לנו. לנו. אנחנו יודעים שמתשע, תשע ועשרה, עד אחת אחת וחצי הוא נמצא שם, ואנחנו שקטים. משם הוא עובר ל[מקום התנדבות שלו] זה חצי שעה, ואז הוא הולך למועדון שלו. אני יודעת שהמסגרת שלו היא מובנית ומסודרת ולכן זה באמת מרגיע. זה מרגיע שיש לו את המסגרת שלו".

איתמר:

"אפשר לומר שיש שיפור באיכות החיים. כי בכל אופן אנחנו מרגישים שהוא נמצא במקום טוב, ואין איזושהי בעיה. יש לו את הצרכים שלו שמה ומספקים לו. במידה וחסר אני מספק לו. ואני מרגיש שהוא...אנחנו מבחינתנו יש שיפור גדול מאוד. כן, שיפור גדול מאוד. אנחנו יותר רגועים שהוא נמצא במקום הזה".

כל ההורים מתארים כי יש קשר ישיר בין שביעות הרצון והשמחה של ילדיהם לבין תחושות חיוביות שלהם- כאשר טוב לילדיהם, טוב גם להם. להלן דוגמאות ספורות מתוך רבות המופיעות בדיווחי ההורים; מזל: "עושה טוב בלב. הוא בא מבסוט, אני מבסוטי. הוא בא מרוצה עם חיוך על הפנים, זה עושה סיפוק. זה נותן את הסיפוק. זה עושה לי טוב בלב. זה עושה לי טוב בלב. ש...הוא הגשים את המטרה שלו. קודם כל. שהוא רצה את זה"; שמשון:

"אני רואה שילד, יהיה לו טוב, אז לכולם יהיה טוב. עכשיו, אם הוא לא יהיה מבסוט ב...איך אומרים, בחיים, אז כולם לא יהיו מבסוטים בחיים, ויתחילו לדאוג לו. אני היום, אני מרגיש את זה שהוא הולך בבוקר, חוזר בשעה שלוש מהצבא, שלוש וחצי, עם ההסעות וכל זה, אוטובוסים...הולך לדירה, מתקשר אומר לי: 'אבא הגעתי לדירה'- זה עושה לי טוב. אני יודע שהוא עשה את הזה. אחר כך הולך, יש לו את היום שלו, את העיסוקים שלו, כמו ילד רגיל".

תקופת השירות הצבאי

תהליך הגיוס לצבא ותקופת השרות מופיעים בדיווחי ההורים כמשמעותיים בתהליך הכולל של הפרויקט. תהליך הגיוס מתואר כתהליך מרגש עבור ההורים בו הם לוקחים חלק פעיל בהשתתפות וותיעוד (פרוט נרחב מופיע בתימה של מעורבות ההורים). כל ההורים מביעים שביעות רצון מתהליך הגיוס ומתקופת השרות של ילדיהם הן מבחינת התפקיד שילדיהם ממלא, השינויים החיוביים שחלו בו והיחס של המסגרת הצבאית כלפיהם. דבורית לדוגמה מציינת את שביעות רצונה מן התוכנית: "אנחנו מאוד מרוצים. מאוד מרוצים. זה פרויקט נפלא. לכן אני מוכנה להתראיין ולענות על כל השאלות ולהשתתף בכל פורום". כלנית מציינת כי היא שבעת רצון מהשרות של בנה וכי לאורך הפרויקט התפוגגו חששות רבים שהיו לה קודם לכן: "סך הכל אני מרוצה מהמסגרת שהוא נמצא, אם זה בצבא ואם זה בדיוור. זה עשה לו טוב. היה לי קשה בהתחלה, אבל היום אני כבר שמחה ואני מאושרת. אם לו טוב, אז אני מאושרת".

בדומה לתקופת ההתנדבות, מרבית ההורים מציינים כי ישנו קשר ישיר בין שביעות הרצון של ילדיהם מן הפרויקט לשביעות הרצון שלהם; דבורית: "אני יודעת שאוהבים אותו והוא מרגיש טוב שם. זה מה שהיה חשוב לי. טוב לו, טוב לי. ולא אכפת לי מה הוא עושה, ולא משנה עם מי הוא נמצא. אם טוב לו, זה מספיק". איתמר:

"אנחנו פשוט, אנחנו מרוצים. תראי, כשירון מרוצה, אני מרוצה. אם ירון מרגיש טוב שם, והוא מרוצה מאוד, אז גם לי טוב שהוא מרוצה שם. תראי, במע"ש, אז אני הייתי רואה את זה, אני הייתי בא לבקר במע"ש אז הייתי רואה שהוא לא מרוצה שם כל כך במע"ש, אבל, לעומת זאת, בבסיס, הוא מרוצה מאוד. בשבילנו וגם בשבילו בכל זאת זה גאוה שהוא משרת. בחור עם צרכים מיוחדים שהוא משרת בצבא ההגנה לישראל, זה יפה מאוד. זה יפה מאוד. גם בשבילנו וגם בשבילו וגם בשביל הצבא".

ההורים מתארים התרגשות, סיפוק וגאוה מההצלחה של ילדיהם בתוכנית ורואים בכך גם הצלחה שלהם; שרי מתארת התרגשות יומיומית מהאופן שבו בנה מתפקד ועומד באתגרים קטנים כגדולים שמציבה המסגרת הצבאית: "התרגשות. נראה לי שלא היתה לי נשימה. לא נשמתי. מאוד התרגשתי...מאוד מאוד מאוד...ומאוד הייתי גאה. הייתי גאה בו, הייתי גאה בעצמי, בעצמנו, לאן שהבאנו אותו. זהו. ואני זוכרת שנזכרתי איך הוא נולד, ואת החוסר תקווה אה...או את הבהלה מה יהיה איתו, לאן הוא יגיע בכלל, אם בכלל...אבל, נהיה חייל, נורא נורא גאוה...מאוד". בהמשך מציינת שרי את תחושת הסיפוק, הגאוה והתקווה נוכח הגיוס של בנה לצבא: "זה נותן לנו סיפוק. זה נותן תקווה. זה הגעת לאיזה מקום שעוד פעם, לא חלמת שתגיע, אז אתה מסופק. כמו כל דבר אחר בחיים- שאתה מגיע לאיזה הישג מסוים שהוא הישג מבחינתי. הישג ענקי". כלנית מציינת בהקשר זה כי ההישג הוא מעבר להישג האישי של בנה

בהשתלבותו, אלא הוא רחב יותר מבחינת קבלת השונה בחברה, ומתבטא ביכולת שלה לא לחוש בושה בבן ולהתגאות בהישגיו:

"איכות חיים תמיד יש לנו איכות חיים. אנחנו חיים את החיים שלנו. אבל לפעמים זה פוגע. זה היה פוגע. אני לא אשכח, אז כשהוא היה...אני מדברת כשהוא היה בגילאים הצעירים, היום זה כבר לא. היום זה כבר לא. אבל בסדר. היום החברה גם השתנתה. זהו וברוך השם. אני שמחה. לא רק בגלל שהוא הבן שלי, אני בכלל שמחה בשביל כל הילדים, בשביל כל ה...שהיום החברה היא שונה, ומקבלים ובאמת ומשבצים אותם בעבודות. אפילו אם זה התנדבות, זה עבודה. וזה דבר שלא היה קיים. הפתיחות של החברה, הקבלה, לקבל את השונה כמו שאומרים. ואנחנו מאוד שמחים עם זה. כי לפני שנים, כשהוא היה קטן, אני ממש התביישתי. אני הייתי יוצאת ברחוב, היו מסתכלים עליי, היו כאילו איזה משהו...מוזריות. היום לא. היום החברה השתנתה. שזה כולל בצבא, וזה כולל בבית ספר, וזה כולל בכל מקום."

בנוסף, ההורים מציינים תחושה של נחת ושלווה נוכח הימצאות ילדיהם במסגרת הצבאית והידיעה כי הם נמצאים במקום שמקדם אותם ומעניק להם מיומנויות שימשו אותם בהמשך חייהם; כלנית מתארת תחושה של רוגע נוכח היכולת של בנה להסתדר באופן עצמאי וכיצד השרות הצבאי פוגג חששות שהיו לה בעבר:

"אני, בשבילי, מהיום הראשון, שהוא נסע באוטובוס לבד, זה היה בשבילי...כי כל הזמן היו לי דאגות וחששות, כל הזמן. היינו איתו, ועזרנו לו, אבל אז בעלי אמר: 'את יודעת מה, פעם אחת שיסע לבד'. אמרתי לו: 'אוי ואבוי, הוא ירד לי באיזה תחנה ואני לא אדע', הוא אמר: 'תני לו'. ומאז אמרתי תודה לאלוהים. אם הדבר הקטן הזה בשבילי, אמרתי, זה כבר שווה הכל. עכשיו אני יכולה ללכת לעבודה בשקט. ואני אומרת לו: 'תשמע, היום אני מגיעה מאוחר, תבוא הביתה לבד, אתה יודע מה אתה עושה בבית', אני, איך אומרים, שקטה".

אדיר מתאר תחושה של רוגע שנובעת מעצם הימצאות בנו במסגרת שטוב לו ובה הוא שותף מלא לעשייה:

"הוא בידיים מאוד טובות. המפקדים שלו, אין עליהם. אחת הבעיות הכי גדולות זה ההמשכיות. באמת. אז אמנם יש לו עוד שנתיים ויותר...הרוגע. הרוגע. רוגע שאת יודעת שהוא יוצא בבוקר, אני בכלל לא דואג לו. לא בכלל, כאילו, באמת כאילו לא קיים. תראי, בבית ספר גם לא דאגתי לו, כי הוא היה עצמאי בכל, אבל זה היה כזה, הוא מגיע בשתיים, שתיים וחצי ונכנס לסדר יום שלו. ואמנם הוא לא השתעמם אף פעם, הוא תמיד מצא לעצמו חברים, תמיד היו לו חברים רגילים, אבל פה ממש, קודם כל הוא מגיע מאוחר, הוא מגיע לפחות בחמש, לפעמים באחת עשרה בלילה, לפעמים יש להם אירועים. הוא מבקר בכל הבסיסים בארץ. אין, הוא...הוא גם למד להכיר את כל הארץ. את נוסעת איתו לדוגמא לתל אביב, הוא יודע להגיד לך פה תל נוף, פה גדרה, באמת, הוא התפתח. הוא נחשף להרבה דברים".

חלק מההורים מציינים כי התוכנית בכללותה והשרות הצבאי בפרט גרמו להם להעריך באופן שונה את היכולות של ילדיהם ולהבין כי ילדיהם מסוגלים ליותר ממה שחשבו. ההבנות החדשות בנוגע ליכולות של ילדיהם גרמו גם לשינוי במערך הציפיות של ההורים מילדיהם וציפייה כי ילדיהם לא יחזרו לתעסוקה המוגנת לאחר שחרורם מהצבא, אלא ישתלבו בשוק החופשי; יוסף: "אחרי הצבא אנחנו רוצים שהוא ימצא איזו עבודה טובה שמתאימה לו. ולא משהו סתם בשביל להעביר את הזמן. ושיהיה מרוצה מזה. שיתרום. אולי זה יתן לו יותר ביטחון העבודה בצבא או זה שהוא נמצא בצבא, אולי זה יוכל להכניס אותו למקום יותר מעניין מבחינת עבודה".

לצד ההשלכות החיוביות שצינו, ההורים מתארים חששות רבים שמתעוררים בשלב השרות הצבאי הנוגעים בעיקר לעתיד של ילדיהם לאחר שחרורם מהצבא וחשש מרגרסיה. כל ההורים מתארים חשש גדול שלא תמצא מסגרת שתתאים לילדיהם לאחר השחרור, כזו שמצד אחד תכיל את הבוגרים ומצד שני תקדם אותם. ההורים מביעים חשש כי ילדיהם יאלצו, לאחר השחרור מהצבא, לחזור למסגרות שונות של תעסוקה מוגנת שאין הולמות עוד את יכולותיהם. כל ההורים הביעו רצון חד משמעי כי ילדיהם ימשיכו בשרותם הצבאי כל עוד זה מתאפשר, איתמר:

"אם אני אוכל לסדר לו מקום עבודה אז...תראי, אם לא, אז שיתנדב הלאה במקום הזה. אם אני אוכל לסדר לו מקום עבודה בשוק הפרטי, איזושהי מסגרת, את יודעת, שתהיה מסגרת מתאימה לו, אז מה טוב. אם לא, הייתי מעדיף

שהוא לא ילך למע"ש יותר. כי במע"ש הוא לא יתקדם שם. במע"ש הוא ישאר במקום. ואם אני אוכל לסדר לו איזושהי מסגרת שתוכל להתאים לו...את מבינה? שתהיה גם הוגנת וגם שתוכל להתאים לו מבחינת הרמה שלו".

מיטל:

"זה קצת מטריד אותי...כי אני יודעת שאת המסגרות של אקים הוא לא כל כך אוהב, הוא לא משתלב בהן. זה חלק מהבעיה שלו בעצם. הוא לא משתלב כל כך בחברה הזאת. הוא לא מוצא. הוא לא נפגש איתם. הוא לא...זה הבעיה הכי קשה, הכי קשה שהיום אני מתמודדת איתה. ...עדיין לא כל כך מתמודדת איתה. כי בסך הכל יש לו לאן ללכת והוא חוזר ממש מאוחר. הוא יוצא בשבע בבוקר, וכל היום הוא עסוק, אז הוא כבר עייף. ואז בסדר, אז הגוף שלו פעיל במהלך היום וזה הבעיה שלי זה מה יהיה עוד שנה, שהוא יצא? אני לא יודעת".

באותו נושא, ההורים מציינים את הקושי במציאת מסגרת עבודה בשוק החופשי שתוכל להכיל את

הבוגרים ובה בעת לאתגר ולקדם אותם; דבורית:

"זה כבר עלה קצת, גם עם בעלי וגם עם מנהלת המע"ש, שהם יחזרו דרך המע"ש למצוא לו עבודה נתמכת. זה קשה למצוא מקום כזה. והוא אדם מאוד רגיש, הבן שלי, ואני די חוששת. לחשוש זה לא אומר שזה לא יהיה, אבל זה עולם אכזרי המקומות החופשיים. בדיוק דיברתי עם הרכז של הדירות. היתה בחורה ממערך הדיור שהם הכניסו אותה לארומה. בחורה גבוהה. וניצלו אותה, נתנו לה ערימות של כלים והיא היתה נורא מסכנה, היא היתה לבד שם, מול האחרים, ולא היה לה טוב. אז זה אחד החששות. נצטרך להשקיע בו המון מאמץ בלמצוא מקום שנחשוב שמתאים לו. יחד איתו. זאת אומרת, איזה סוג של העדפות יש לו, ולנסות להתכוון למקום כזה שמתאים למה שהוא יכול לעשות, מתאים לעשות ויודע לעשות".

שרי מחדדת:

"הבעיה עוד פעם איך הוא ישתלב אחר כך במעגל עבודה עם ילדים עם...עם...נגיד במע"ש, הוא לא יכול יותר לחזור לדעתי, way סת, ממש way סת...ואז אתה צריך לשלב אותו במעגל עבודה נורמאלי, שגם, גם שם אתה צריך מישהו שיהיה אכפת לו ממנו, שיראה לאן הוא הולך, ושהוא לא נעלם לו באמצע היום, ו...ויכניס אותו לסדר לפעמים שהוא רוצה ככה להתמזמז עם הזמן, ודברים כאלה. ואני לא בטוחה שיש הרבה מקומות עבודה כאלה, כלומר זה צריך להיות מישהו שממש אכפת לו ממנו. זו אחת הבעיות שאני כל הזמן מוטרדת, מה יהיה אחר כך".

לבסוף, ההורים הביעו פה אחד רצון ותקווה כי ילדיהם יוכלו להמשיך ולשרת מעבר לתקופה שתוכננה וכי

תפתח בפניהם האפשרות לחתום קבע בצבא ולהיות אזרחים עובדי צהל; שמשון:

"קודם כל אני מקווה שאולי יאריכו לו את הצבא עוד. זה לא עניין של כסף פה. למה?! הוא שנתיים וחצי, כשהוא התנדב, הוא גרוש לא קיבל. ואנחנו לא חיפשנו להרוויח עליו כסף או משהו. הוא יכל לעבוד ב...בפרויקטים לקבל שמונה מאות שקל, אמרתי לא צריך. לשבת ולא לעשות כלום, אלא לשחק משהו, הוא לא בשביל זה, איך אומרים, אין לו תחת לשבת. הוא ילד פעיל. עובדה שהוא משחק טניס, הוא עושה ספורט, כדורגל...אם את תבואי עכשיו לכדורגל, את לא תכירי אותו באצטדיון. זה ילד...חשבתי על עבודה. אני אומר, זה לא אכפת לי הכסף, אכפת לי התעסוקה שיתנו לו. אני לא יודע למי לפנות. אין מישהו שייתן לך תשובה. חייל משוחרר, מה הוא יכול ללכת לחיילים משוחררים? אני לא יודע אם יסתכלו עליו. עוד פעם, לא בדקתי, אבל אני מתעניין. איפה שחיילים משוחררים, מה יגידו עליו?".

כלנית:

"אני הייתי שמחה אם היו ממשיכים איתו בצבא. באמת הייתי שמחה. אפילו כאזרח עובד צה"ל. אם יש דבר כזה. למה לא? בכיף. תראי, יש גם בדיור, הדיירים של הדיור הם גם מתנדבים בצה"ל, הם גם עובדים בצה"ל. אז לא אכפת לי שגם אם יש דבר כזה אצלם בדיור, שהם הולכים לעבוד בבסיסים. למה לא, למה לא. ואני רואה אותם, באמת, כשאני הולכת, כשהלכתי כמלווה, אז ראיתי האמת גם מבוגרים, בגילאי ארבעים חמישים, איך הם עובדים, איך הם...ממש. ממש כוח עבודה טוב לצה"ל. והם עובדים ורציניים. אמרתי, למה לא?! הייתי רוצה לראות גם את הבן שלי, אבל אני לא יודעת מה יהיה. לא יודעת מה יהיה. יכול להיות שכן ייקחו אותו, יכול להיות ש...זהו. נראה לאן זה יתפתח".

4.4 ממצאים כמותניים:

ממצאי המחקר הכמותניים מוצגים בעיקר כהשלמה ותמיכה בממצאי המחקר האיכותניים אשר הוצגו לעיל. ממצאים תיאוריים באשר לעמדות ההורים כלפי שילוב במסגרת צבאית מוצגים בטבלה 4 על-פי הממוצע וסטית התקן של כל אחד מהפריטים.

כפי שניתן לראות בטבלה, באשר לפריטים המתייחסים למידה שבה השילוב בצבא עונה על צרכים של הבוגרים- בני המשפחה הביעו ציפיה כי השירות הצבאי יאפשר לילדיהם לפתח עצמאות, להציג את כשרונותיהם ותחומי העניין שלהם, יספק להם פעילות ואפשרות לתרום לחברה. במידה פחותה יותר של תמיכה, ההורים ציפו כי השירות יאפשר לילדיהם לא להיות מבודדים ולרכוש חברים. באשר לתרומות השילוב בצה"ל לילדיהם, ההורים חשו כי התרומה הרבה ביותר באה לידי ביטוי בכך שהבנים חשים גאווה על לבישת מדים, הכרות של החברה עם הילדים והפחתת הפחד מאוכלוסיה זו מצד חיילים אחרים. באשר לעמדות ההורים לגבי שילוב ילדיהם בצה"ל, הם הביעו תמיכה בתפיסה כי שילוב בוגרים עם מוגבלות שכלית בשירות צבאי יכין חיילים ללא מוגבלות לחיים בחברה, שיש לספק לחיילים עם מוגבלות שכלית הזדמנויות שילוב רבות וכי שילוב יוביל לכך שאנשים עם מוגבלות שכלית ירגישו טוב יותר בקשר לעצמם ויתפתחו יותר.

טבלה 4: עמדות בני משפחה כלפי שילוב ילדיהם במסגרת צבאית:

ממוצע סטיית תקן		
באיזו מידה שירות צבאי יענה על צרכים הבאים:		
0.61	4.67	בני/ ביתי יפתחו עצמאות (N=30)
0.73	4.50	אחרים יכירו שגם לבני/ ביתי יש כישרונות ותחומי עניין (N=30)
0.88	4.39	יספק לבני/ ביתי פעילות במהלך שעות היום (N=31)
0.82	4.29	בני/ ביתי יוכלו לתרום לחברה (N=31)
1.17	3.81	בני/ ביתי לא יהיה מבודד (N=31)
1.22	3.68	לבני/ ביתי יהיו חברים (N=31)
תרומת השילוב לבן:		
0.25	4.93	בני/ ביתי חש/ה גאווה על כך שהוא/היא ילך לצבא במדים (N=30)
0.68	4.55	אני מאמין שהחברה תלמד להכיר את האנשים עם המוגבלות השכלית ולכבד אותם (N=31)
0.72	4.52	אני מאמין שהשילוב יביא לכך שחיילים רגילים יפסיקו לפחד מחיילים עם מוגבלות שכלית (N=31)
0.72	4.39	אני מאמין שהשילוב בצה"ל יביא לכך שאנשים עם מוגבלות שכלית ירגישו נוח ויסתדרו בחברה רגילה (N=31)
1.11	4.19	בני/ ביתי יותר עצמאית/ מאז שהוא/ היא משתתף בקורס ההכנה לצה"ל (N=31)
0.96	4.10	בני/ ביתי יותר חברותי/ מאז שהוא/ היא בקורס ההכנה לצה"ל (N=30)
0.80	3.97	בני/ ביתי משתף/ת אותנו במה שהוא עושה במסגרת קורס ההכנה (N=31)
0.94	3.97	אני חושב שחל שיפור בהתנהגות של בני/ ביתי כתוצאה מההשתתפות בקורס ההכנה לצה"ל (N=29)
עמדות לגבי שילוב חיילים עם מוגבלות שכלית בצה"ל:		
0.51	4.74	סביר להניח שהשילוב יכין את החיילים הרגילים לחיים בחברה (N=31)
0.61	4.65	צריך לתת כמה שיותר הזדמנויות לשילוב חיילים עם מוגבלות שכלית בכל פעילות יחד עם חיילים רגילים (N=31)
0.81	4.58	סביר להניח ששילוב יגרום לאנשים עם צרכים מיוחדים להרגיש טוב יותר בקשר לעצמם (N=31)
0.81	4.55	נראה לי שהילד שלי יתפתח יותר ביחידה של חיילים רגילים המשלבת חיילים עם מוגבלות שכלית (N=31)
0.73	4.53	שילוב יעניק לאנשים עם מוגבלות שכלית הזדמנות להשתתף בפעילויות מגוונות (N=30)
0.51	4.52	סביר להניח שהשילוב ילמד את החיילים הרגילים לגבי שוני בין אנשים (N=31)
0.89	4.42	סביר להניח ששילוב יכין אנשים עם מוגבלות שכלית לחיים (N=31)
0.94	4.29	לדעתי המפקדים מסוגלים להתאים את רוב העבודות והתפקידים גם לחיילים עם מוגבלות שכלית (N=31)
1.31	2.61	אני מאמין שהורים לחיילים רגילים לא יהיו מאושרים מהשילוב של הילדים שלהם יחד עם אנשים עם מוגבלות שכלית (N=31)
0.89	1.42	עדיף לחיילים עם מוגבלות שכלית להיות ביחידות נפרדות בצה"ל (N=31)

מחקר 3:

תפיסות מפקדי

היחידות בהן

משולבים חיילי

התוכנית

5.1 מפקדים אשר השתתפו במחקר:

בחלק זה של המחקר השתתפו מפקדי היחידות הצבאיות בהן משולבים חיילים עם מוגבלות שכלית והממונים הישירים של חיילי התוכנית (נעשה שימוש במונח "ממונים" היות וחלקם אזרחים עובדי צה"ל ואינם בדרגת קצינים צבאיים). פירוט הראיונות אשר בוצעו עם קבוצה זו מופיע בטבלה 5. בהתאם למצוין בטבלה, נערכו סך הכל 22 ראיונות אשר כללו 28 מפקדי יחידות, מפקדים או ממונים ישירים וחונכים מ-12 יחידות צבאיות שונות.

טבלה 5: ראיונות עם מפקדים:

מספר ראיון	שם בדוי	תפקיד	גיל	בסיס	החייל שמשרת
1	דורין	מפקדת ישירה	60	צריפין 6820	אלי
2	ישראל	מפקד ישיר	43	צריפין 6820	ירון
3	שייקה	מפקד מחסנים (מפקד של דורין וישראל)	45	צריפין 6820	אלי וירון
4	שגיאתום	סגן מפקד יחידה מפקד היחידה	30	צריפין 6820	אלי וירון
5	צבי	מפקד ישיר	46	מז"י	דרור
	משה	מפקד היחידה	50		
6	רוני	מפקד ישיר	46	מז"י	אדם, ערן, נועה
7	שני	מפקדת ישירה	20	מז"י	לא השתתפה במחקר
8	אילי	מפקד ישיר	28	תל נוף	מיכל
	חורחה	מפקד היחידה	45		
9	מוטי	מפקד היחידה	46	צריפין מג"ל	איילה
	אבנר	מפקד ישיר	23		
10	ניסים	סגן מפקד היחידה	40	פלמחים	דודן
11	יורם	מפקד ישיר	60	מצל"ח	מתן
12	דקלה	מפקדת ישירה	30	גלילות מפקדה	אריה
13	ששי	סגן מפקד יחידה	35	גלילות מפקדה	אריה
14	מני	מפקד ישיר	-	מחנה נתן	אהוד
15	תוליק	מפקד ישיר	46	מחנה נתן	אסף
16	שלמה	סגן מפקד יחידה	-	מחנה נתן	אהוד ואסף
17	רון	מפקד היחידה	28	נבטים	נרית
	טלי	חונכת, מפקדת אישית	19		
18	יוסי	מפקד ישיר	45	גלילות 8200	לא השתתף במחקר
	רינה	מפקדת ישירה	30	גלילות 8200	גילה
19	יואב	מפקד היחידה	35	גלילות 8200	גילה ובוגר נוסף
20	שלומי	סגן מפקד יחידה	39	תל השומר	נעמה
21	מנחם	מפקד ישיר	45	תל השומר	נעמה
22	יעד	רמ"ח אג"מ	45	מצ"ח	בוגרים שלא השתתפו במחקר
סה"כ 22 ראיונות	סה"כ מספר מראיינים 28			סה"כ יחידות מיוצגות 12	

5.2 שיטות המחקר:

5.2.1 כלי המחקר: מפקדי היחידות הצבאיות והממונים הישירים רואיינו בראיונות עומק חצי-מובנים בפורמט הדומה לראיונות שנערכו עם הבוגרים ועם ההורים. נעשה שימוש במדריך ראיון חצי מובנה (נספח, עמ' 152). הראיון אפשר למפקד ולממונה הישיר לספר באופן חופשי, עד כמה שניתן, תוך הכוונה מעטה בלבד. מדריך הראיון כלל שאלות כגון: מה דעתכם על תוכנית השרות הצבאי? מהן השלכות השילוב של חייל עם מוגבלות שכלית? על חיילים אחרים ביחידה? על המפקד עצמו? על הצבא כמערכת?

5.3 ממצאים:

ניתוח ראיונות המפקדים העלה שלוש תימות עיקריות אשר יוצגו בפרק זה: תפקידי המפקדים ומעורבותם, אתגרים וקשיים והשלכות השרות הצבאי.

5.3.1 תפקיד המפקדים ומעורבותם:

כל המפקדים ציינו כי הקשר שנוצר בינם לבין הבוגרים המשרתים הינו תנאי הכרחי להצלחת השילוב במערכת הצבאית, החל מבחירת תפקיד המתאים ליכולות של הבוגרים, תמיכה וליווי יומיומי, קשר עם מערכות שונות בחיי הבוגר בבסיס ומחוצה לו ועוד. המפקדים כללו בדבריהם פונקציות שונות ומגוונות מהן מורכב תפקידם השלובות זו בזו ואינן מוציאות האחת את השנייה. מדבריהם עולה כי על מנת שהשילוב של הבוגרים בבסיס יצליח, על המפקד למלא במקביל תפקידים שונים ועליו להיות מעורב בתחומים שונים בחיי הבוגרים. מניתוח רוחבי של הראיונות עם המפקדים עולים מספר תפקידים מרכזיים שלהם: תפקיד המפקד כמורה דרך ודמות חינוכית, תפקיד המפקד כדמות מעצימה, המפקד כדמות הורית, המפקד כדמות סמכותית והמפקד כדמות מתווכת הפועלת במערכות השונות בחיי הבוגרים.

5.3.1.1 המפקדים כדמות חינוכית וכמורה דרך:

חלק עיקרי מתפקידם כמורי דרך ומחנכים בא לידי ביטוי במאמצים שנקטו המפקדים על מנת להתאים לבוגרים תפקיד שיתאים ליכולות שלהם ובו יוכלו למצות את כישוריהם. בשלב הראשון מוטלת על המפקד האחריות לבחון את היכולות והכוחות של הבוגרים. כך למשל מציינת דורין: "כל ילד שאני רואה, מה אני רואה, מה טוב אצלו? אחד יודע לגזור, אחד יודע לספור. עכשיו, מה עשיתי איתם? עשיתי מין טבלה עם מספרים, וסופרים את הפריט. נגיד יש שקית של ברגים, את סופרת עד עשר. לימדתי אותו לספור. את עכשיו תגיד מה המספר הזה- הוא יודע את כל המספרים. הוא יודע הכל. הרי כל פריט ופריט הולך עם כל מיני סוגי ניילון, זה לא הולך אותו דבר". גם מני מציין כי בתחילת תקופת השרות הוא עסק בעיקר בבחינת התפקוד של הבוגר וביכולותיו: "לראות מה בדיוק הרמה שלו, לראות מה...מה תהיה הרמה שלו. ובשביל לראות מה הרמה שלו, נתנו לו כל מיני סוגי עבודות. אם זה לספור, לראות אם הוא יודע לספור. אם זה למיין, לראות אם הוא יודע למיין. אם זה לקרוא, לקרוא שוברים, לקרוא מסמכים, לקרוא את הדברים. ואז כל מה שדיברו עליו וככה וככה. ובכל זאת, בשטח היינו צריכים לראות מה היכולות שלו". יוסי מסביר על התהליך של התאמת התפקיד לבוגרים: "לקח שנה וחצי, שנה ושמונה כמעט, עד הגיוס עצמו. ובזמן הזה התאמנו לכל אחד מהאנשים עם המוגבלות שלו, עם היכולות שלו, את התחום שהוא יכול לתפקד בו בבסיס, לעזור, לתרום. התעקשנו שאנחנו לא שמים אותם בקטע של הניקיונות ודברים שהם, כאילו, להעמיס עליהם. רצינו לראות מה הפוטנציאל". יוסי אף מציין כי לאחר בחינת יכולותיו של הבוגר הם יזמו תפקיד חדש עבורו, שלא היה קיים קודם לכן, במטרה להתאים את התפקיד

ליכולותיו: "הכנסנו אותו לתחום של הביטחון מידע...פונקציה שלא היתה בעבר. אז היום אנחנו בטוחים אחרי כל הבדיקות שאנחנו בודקים, חיילים, אנשי קבע, חוגרים...[בוגר] עדיין מאתר כל מיני הארד דיסקים שנשכחו בתוך מחשבים."

כמורי דרך, המפקדים נדרשים לספק לבוגרים תמיכה תמידית, בעיקר בשלבים ראשוניים, עד שהבוגרים למדו את תפקידם לעומק. כך תוליק מציין: "בהתחלה, אז היינו צריכים להיות תמיד איתו. בשבוע, בחודש חודשיים הראשונים אז היינו תמיד יושבים איתו, משהו, חיילת, אני, עוד אזרח שהוא באמת עשה בשבילו מעל ומעבר, ומתנדבים מבוגרים שכל אחד היה בא לשלושה שבועות...אז זה פחות או יותר". באופן דומה, שייקה מתאר כי בהתחלה המפקד והצוות היו צריכים ללמוד איך להקנות לבוגרים מיומנויות בסיסיות הדרושות לביצוע תפקידם:

"בתהליך ההטמעה, זה ראינו במשך הזמן, לפחות בהתחלה, את הקושי שלהם להסתגל. אוקיי? הקושי שלהם להבין את המשימות. אז פיתחנו מיומנויות- מה לעשות בשביל לתת לו להבין איך לבצע. זאת אומרת, לקחנו דף, חילקנו אותו לעשר, רשמנו בכל משבצת את המספר, ואמרנו שהוא צריך לספור עד עשר ולהכניס לתוך שקית, כי זה חלק מהמטלות שהיה לו. אז אמרנו לו: 'עכשיו תשים פה אחד, ותשים פה אחד. ברגע שתראה שהמשבצת מלאה, אתה אוסף הכל ומכניס לתוך השקית' אז זה דברים שבעצם בהתחלה הוא לא הבין איך לבצע".

חלק מרכזי מהתאמות אלו נערכו תוך כדי השרות הצבאי ביחידה אליה שובצו הבוגרים משתתפי הפרויקט; מוטי מספר:

"הגיעו לפה אקים, לימדו אותנו, דיברו איתנו וכל מה שקשור לזה. והתחלנו לתפור את החליפה האישית לאיילה. כשאני אומר חליפה, זה גם איזה מפקד, איזה תפקיד, איזה סביבה היא צריכה. אפילו ברמה הכי קטנה, שנגיד, אם היא עובדת על המחשב, לוקח לה יותר זמן, היא לא יכולה לתפוס את המחשב של המשרד. ניסינו להקטין את מוקדי החיכוך שיפילו את העסק. ולכן, גם פה, אם תלכי אחרי זה לשם, יש לה את המחשב שלה, את הפינה שלה. הבאנו עוד מחשב נוסף למשרד, ותפרנו לה את החליפה לאט לאט".

בהמשך מוטי מציין:

"בהתחלה זה סביבת עבודה שתתאים לה. בשביל שהחברה מסביב לא ירגישו, ולא היא, שהיא נטל. לדוגמא, שעובדים איתה על המחשב, אחת כזו, שקצת לוקח לה זמן יותר...בסוף, יש עבודה שהוא דורש מהחברה, מהמשרד, והיא חלק מהמשרד. ואם פתאום היא תקועה על המחשב, ואז, זה כבר, איך אומרים, לתת לה כניסה שהיא לא שווה, כאילו, כאנדרדוג, כגורם מעכב, גורם מסרבל. ותפרנו שהיא לא תתנה או לא תותנה את העבודה של כל המשרד. לדוגמא את הפינת עבודה עם המחשב שלה".

חלק מהתפקיד של מחנך ומורה דרך כולל גם הקניית מיומנויות לבוגרים, על מנת שיוכלו לבצע את תפקידם על הצד הטוב ביותר, יוסי:

"בהתחלה התמודדתי עם זה שהוא לא יודע להחזיק מברג, לא יודע להחזיק פלאייר...מוטורית. אז בהתחלה הבאתי לו פלאייר שהוא קפיץ, שאתה יכול לסגור, אבל הוא גם נפתח. אז הוא ידע שהוא צריך להיפתח. ולאט לאט הוא למד לעבוד עם הכלים האלה. והיום הוא יודע לעבוד עם הכלים, והוא יודע מה שייך למה ומה פותח את מה, ולהתאים ולעשות הכל עצמאית".

רוני מתאר את הצורך במתן הסברים חוזרים לבוגר שבאחריותו עד שהבוגר יפנים את החוקים והכללים: "היום אומר לו זה אסור- מחר הוא יעשה את זה שוב פעם. אבל, מחר אני עוד פעם אגיד לו זה אסור וגם אסביר לו למה, ועוד שבוע זה יכול לקרות. אז עוד שבוע עוד פעם אני אשב ואסביר לו, עד שזה יכנס, וזה נכנס". בהמשך, רוני, אשר ביחידתו שלושה בוגרים מהתוכנית, מציין כי עליו להתאים את סוג הליווי באופן שונה לכל אחד מהם.

"ערן זה לא אחד שהייתי צריך להיות צמוד אליו כדי ללוות אותו. ערן באופן ספציפי. בטח ובטח שלא נועה. נועה, שדה לכל דבר ועניין. אי אפשר לעבוד עליה, אי אפשר לערבב אותה. היא יודעת מה היא עושה, היא יודעת מה היא רוצה, היא יודעת מה מותר, מה אסור, וזה מעולה. אדם הוא מופנם יותר. והוא צריך יותר את הליווי. אז אם אדם בהתחלה היה מרשה לעצמו לברוח לפה קצת או לברוח לשם קצת, אז בשיחות איתו לאט לאט זה התקדם".

5.3.1.2 המפקדים כדמות מעצימה:

תפקיד המפקדים כדמות מעצימה חוזר בוריאציות שונות בדיווחי המפקדים וכולל בתוכו התמקדות של המפקדים בכוחות וביכולות של הבוגרים ולא בחולשותיהם או בקשיים שהתגלו במהלך השרות. כך, לפי דורין תפקידה הינו לזהות כוחות וללטש אותם: "את יודעת, אני קצת ליטוש, בתכלס, יש הרבה דברים שהם טובים בו, ואני מלטשת אותם, את מבינה? מלטשת".

כחלק מתפקידם בהעצמת הבוגרים, מציינים המפקדים את החשיבות של התאמת תפקידים משמעותיים למשתתפי הפרויקט, תפקיד שבו הם ירגישו כי הם תורמים וישיביע את רצונם. כפי שמתאר זאת שלמה: "גם אם תשאל את המתנדבים עצמם, אני חושב שאת תגייע לטופ של השביעות רצון. הם מעורבים בהכל. הם משתתפים איתנו החל ממסדרי בוקר. אסף, דרך אגב, הוא זה שמרים את הדגל. הוא קבוע- הוא מרים את הדגל, הוא מניף את הדגל כל בוקר". המפקדים מתארים לא אחת את מאמצייהם למצוא תפקיד מתאים כדרך להעצים את משתתפי הפרויקט ולהעניק להם תחושה של ערך, מסוגלות, נחיצות ושייכות. להלן מספר דוגמאות הממחישות את החשיבות של מתן תפקיד משמעותי לבוגרים והבוגרות מנקודת מבטם של המפקדים; שלומי: "ושאתה נותן לו פתאום סמכות, שאתה נותן לו פתאום כוח, שאתה מראה לו את היכולות, שמה שאתה עושה עכשיו מגיע בסוף לחיילים בקצה...מה שאתה עושה הוא מציל חיים. ונותנים להם את הפידבקים ואת החיזוקים- אם זה תעודות הצטיינות, ואם זה להעלות אותם חיילים מצטיינים, ואם זה לתת להם דרגה, אתה נותן להם משהו". אבנר: "הסגן תמיד לימד אותנו, אל תביא אותה לשם האמירה, לשם זה שהיא תשב פה ותסתכל, והעיקר שיש לנו פרויקט...היא עושה, והיא עושה דברים". מוטי: "אתה רואה שלא מוותרים לה, זה משהו, שתרגיש משמעותית. לא רק שמתי מדים, איזה כיף...אני עושה! אני משפיעה! אני עוזרת! מאוד חשוב לתת לה את התוכן". בהקשר זה מציינת דקלה את החשיבות של מתן תפקיד משמעותי עם אחריות ואת ההשפעה הישירה לתחושת הערך של הבוגר הנמצא באחריותה:

"יש לו צרור מפתחות. שבעצם הצרור מפתחות הזה הוא רגיש. הוא אחראי על ציוד רגיש. עכשיו, מה זה רגיש? לא מבחינה סיווגית, אלא רגיש, לדוגמא, מדים- כל חייל רוצה שיהיה לו ככה מדים או, את יודעת מה זה אפסנאות, כאילו, "להתקמבן" עם האפסנאים. הוא יודע מה האחריות שיש לו בידים. והוא יודע שהוא נותן ציוד והוא חייב להחזיק או לקבל אישור על להוציא ציוד. יש לו אחריות, והוא מבין את זה שיש לו אחריות".

בדומה לכך מציינת שני:

"היא גם תורמת, היא כן עושה דברים פה. וכן, כאילו, היה לנו במשרד ת"ש מאוד חשוב לתת לה לעשות דברים ושהיא תרגיש שהיא לא באה לפה סתם, והיא מרגישה שהיא עושה משהו. היא מרגישה שהיא תורמת. בכל זאת, היא, כאילו, אני בטוחה שבתוך תוכה היא כאילו רוצה לעשות דברים, היא רוצה לתרום. היא רוצה לעשות, כאילו, להרגיש שהיא עושה משהו עם החיים שלה באיזשהו מקום. ואני בטוחה שהיא לא אומרת את זה, אבל כאילו מרגיש לי שבתוך תוכה, ואני...וחשוב לי לתת לה את התחושה הזאת".

5.3.1.3 המפקדים כדמות הורית:

תאור המפקד כדמות הורית הינו תאור חוזר בדברי המפקדים ומצביע על הקשר הרגשי העמוק שנוצר בינם לבין הבוגרים. הראיונות מצביעים על פונקציות הוריות שונות המרכיבות את מעורבות המפקדים בחיי הבוגרים, ביניהן: דאגה, חום ואהבה, חינוך והגנה. דורין מתארת את הקשר שלה עם הבוגר שבאחריותה המבוסס על חום, אהבה ודאגה אימהית לשלומם: "צריך אהבה. צריך לדאוג להם. כל פעם שהילד נוסע- הוא יודע, הוא מגיע להוסטל, הוא מתקשר להגיד שהוא הגיע: 'תן לי משהו מההוסטל'. אני מדברת עם האחראי שלהם, לוודא שהוא הגיע. אני חייבת לוודא שהוא יגיע". בהמשך מתארת דורין כי הקשר שלה עם הבוגר אינו מבוסס על אהבה ודאגה חד צדדית כי אם על הדדיות בינה לבין הבוגר המתחזקת את הקשר ביניהם:

"הוא גם דואג לי. חבל לך על הזמן איך הוא דואג. הוא נותן לך אהבה. את לא יכולה לא לאהוב אותו. ודרך האהבה הזאת את מגלה אכפתיות. את מגלה דברים ש...את יודעת, אני מעורבת בדברים שלו, בקיצר זה כמו הילד שלי. אני לוקחת אותו איתי...אני, תראי. אני כאן יש לי עזרה, יש לי עם מי לדבר. אני לא לבד, אני מרגישה שאני לא לבד. כאילו, את יודעת, הוא דואג לי, הוא מקרקר סביבי, את מרגישה שיש לך עוד מישהו איתך באותו מקום. אני נותנת לו דאגה מא' ועד ת'".

בדומה לכך, שייקה מפקד ביחידה סמוכה לדורין, מעיד על הקשר היומיומי של אמא ובן בינה לבין הבוגר: "במחסן השני, בעצם איפה שנמצא החייל שני, יושבת שם בחורה, שהיא אמא לכל דבר, היא אמא לילדים. מהרגע שהוא מגיע ועד הרגע שהוא הולך. כשהוא מגיע להוסטל הוא מחוייב להתקשר אליה ולהגיד לה הגעת. את מבינה? זאת אומרת, זה מגיע למצב שבעצם חוץ מהתעודות זהות והשם, הוא בן שלה לכל דבר. פשוט ככה". בהמשך שייקה מתייחסת אל עצמו ולאחראים נוספים ביחידה שעליה הוא אחראי: "לשמחתי היום אותם שני חבר'ה מבינים שמלבד ההורים הביולוגים שלהם יש להם פה הורים מאמצים די טובים, ואני שמח שהגענו למצב הזה". ישראל מתאר כי הוא מחובר רגשית לבוגר שבאחריותו ומהווה כתובת לכל בעיה או קושי שמתעורר אצל הבוגר: "התחברנו אליו רגשית. אמרתי, כשהוא יעזוב פה, אני אישית בוכה. אישית בוכה. באמת. זה לא סתם. עצוב לי. הוא בן אדם כזה יקר. אבל הוא יודע שהוא, אם יש לו בעיה, כל דבר, הוא ניגש רק אלינו". גם ניסים מדגים את הקשר אב-בן בינו לבין הבוגר: "הביא השבוע שסק, אמרתי לו: 'אני לא אוכל'. ההוא היה עצוב למה אני לא לוקח, והוא קטף במיוחד והוא כמעט בכה. ואתה רואה איך בן אדם מתנהג, יעני, כמו ילד שאוהב את האבא. ואתה רואה, אתה רואה, את השמחת חיים שלו שהוא עושה דברים ומקבל דברים. ו...זה כמו שאתה מגדל ילד".

חלק בלתי נפרד מהתפקיד ההורי, הוא תפקיד של הגנה הקשורה הן בדאגה יומיומית לשלומם של הבוגרים והבוגרות והן בהגנה עליהם מול חיילים אחרים או בשעה שמתעוררים קשיים. אחת הדאגות היומיומיות העיקריות של המפקדים הינה לשלומם של הבוגרים, ובעיקר הדאגה כי הגיעו בשלום לבסיס וחזרה ממנו. ניתן לראות זאת, לדוגמא, בדבריו של יוסי:

"כשהם מגיעים בבוקר, לבדוק שהם הגיעו, שהכל בסדר. כשהם יוצאים הביתה, אתה מוודא שיש להם את ההסעה. כשאיין, אז אתה ממחר להסיע אותם לתחנת אוטובוס, משם הם יודעים עצמאית להגיע. אתה יוצא לנופש, אז בשבע וחצי בבוקר אתה מתקשר מהנופש לבדוק שהם הגיעו. אין יום, אני חושב חוץ משישי שבת, שאני לא מתקשר לשאול או מחכה לראות, או לש"ג, אם הם הגיעו".

בדומה לכך מתאר ישראל: "תשמעי, אני מתייחס אליו כמו בן אדם רגיל, כמו לכולם פה. הוא לא מגיע בבוקר-אני מתקשר אליו. למה לא הגעת? איפה אתה? מה קורה איתך? אולי חס וחלילה נפל, אולי קיבל מכה, אולי מישהו לא נתן לו להיכנס בשער". תחום נוסף בו המפקדים רואים צורך להגן על הבוגרים הינו בקשר בינם לבין חיילים אחרים בבסיס. כך, לדוגמא, דורין מספרת: "לפעמים כשמישהו מציק לו הוא אומר לי. אני הולכת אליו, אני לא מוותרת. הם יודעים שיש לו גב. כאילו, אני לא נותנת לאף אחד פה, אפילו במחסן, לצחוק עליו. יש לכם בעיה-איתי! אף אחד שלא יפריע לו. דיר באלקום. אף אחד. כן. כי תשמעי, אתה רוצה לקדם משהו, את לא יכול לתת לאנשים שירדו עליו או משהו". דאגות נוספות עשויות לעלות בשטח הבסיס. לעיתים המפקדים מטפלים בדאגות אלו בעצמם או דרך חונכים אותם הם מצמידים לבוגרים. לדוגמא, לדברי רונן: "טלי חנכה אותה גם בעבודה וגם בעיקר, הכי חשוב, מעבר לשעות העבודה. לאוכל, או שיש איזו פעילות שהיא לא בתחום העבודה, אז שיהיה איתה מישהו. זה חשוב גם במתחם של הבסיס, שיש פה רכבים ותעלות ומטוסים, זה חשוב שתהיה פה ושלא יקרה משהו. וגם למעלה בחדר אוכל, במגורים. אז טלי לרוב דאגה לה".

5.3.1.4 המפקדים כדמות סמכותית:

לצד האהבה, החום, ההגנה הגמישות והדאגה לבוגרים והבגרות שתחת אחריותם, מתארים המפקדים את תפקידם הסמכותי. המפקדים רואים צורך להציב גבולות שלתפיסתם חשובים והכרחיים להתפתחות הבוגרים, ומאפשרים ביצוע מיטיב יותר של תפקידם הצבאי. דורין, לדוגמא, מסבירה כיצד הצבת גבולות מהווה חלק מסוציאליזציה ראשונית של הבוגר למסגרת הצבא: "שבתחלה קיבלתי אותו והוא היה ילד, אבל לאט לאט ישרתי אותו. הם צריכים לדעת גבולות. ועם כל האהבה שאני נותנת לו, אני אומרת לו: 'אלי, אתה מפה לא זז'. והוא יודע שהוא לא זז. אתה לא מתחצף לאנשים מבוגרים'. את מבינה?! את צריכה להעמיד לו גבולות".

מספר מפקדים מציינים כי חלק מהתפקיד שלהם הינו להציב גבולות לבוגרים, לצפות מהם לבצע את ההוראות והפקודות בדומה ליתר החיילים ביחידה. כך לדוגמא דקלה מסבירה "עבודה הוא עושה לכל דבר. מרים, סוחב, מנפק ציוד, מזכה ציוד, כמו שאר החיילים. מקבל פקודה, מקבל הנחייה, הוראה, עושה, מבצע. אם הוא לא מבצע, הוא חוטף מאיתנו. כן מבצע, הוא גם מקבל חיזוקים חיוביים". באופן דומה, לדברי ניסים: "אני, דותן בשבילי כוכב. אני איתו מתנהג רגיל. אני לא לוקח אותו בתור אחד שעם מגבלה. דותן צריך זה, דותן תעשה. הוא לפעמים מתעצבן. ושצריך לכעוס עליו אני אומר לו: 'דותן, עכשיו לשם, לא רוצה אותך פה. אתה היום יצאת זה'. הוא מבין. קצת כועס". לדעת המפקדים, הצבת דרישות וגבולות תורמת לתחושת השיוויון בין משתתפי הפרויקט לחיילים האחרים ביחידה. מוטי מציין: "לא רק וותרנות. דרישות. להעמיד אותה במקום לפעמים. זה לא, כאילו, את מתנדבת ובסדר... זה חלק מהעניין של להרגיש חלק, שווה בין שווים". בדומה לכך, רוני מציין את חשיבות הצבת הגבולות והשילוב בין רכות וגמישות לסמכותיות:

"ביום שני השבוע הם היו צריכים לצאת לחופש לאיזו שהיא תחרות. יש להם כמה תחרויות ספורט. ואמרתי להם- 'לא יהיה לכם תחרות כתלות בהתנהגות שלכם. הכל יהיה בסדר, תצאו. לא יהיה בסדר, לא תצאו'... מכיוון שהיחס שלי אליהם הוא לא שונה משל שאר החיילים במטבח. לחלוטין לא. איפה שצריך לכעוס, אני כועס. ואיפה שצריך להיות רך, אז אני רך, ואיפה שצריך לתת להם חופש, אז חופש".

יש לציין כי שימוש בגבולות בחלק מהמקרים לא היה הדפוס הראשוני בו נקטו המפקדים. לעיתים רוך וחום היו תגובות ראשוניות, אך עם חלוף הזמן המפקדים למדו כי יש חשיבות ליישם גם את התפקיד הסמכותי יותר. כך מציין רוני: "הייתי רך, ובאופן כזה שאם הם לא עושים משהו לא בסדר, אז שוב, רך איתם. אבל, הרכות הזאת, היא פגעה. עד ש[מתנדבת בתוכנית] אם אני לא טועה, באה ואמרה לי שאם תמשיך ככה זה לא ילך. ואז התחלתי להיות איתם כמו שאני עם החיילים שלי". יחד עם זאת, למרות הרצון לנקוט בגישה סמכותית באופן דומה לחיילים אחרים, נמצא כי יש צורך להתאים את אופן הטלת הסמכות. כך, מציין רוני: "הענישה איתם היא אחרת. אבל היא עדיין ענישה. וחייבת להיות ענישה".

5.3.1.5 המפקדים כדמות הפועלת במערכות שונות בחיי הבוגרים:

מרבית המפקדים ציינו כי מלבד העבודה הישירה עם הבוגרים, הם נדרשים גם לעבודה עם מערכות נוספות בחייו של הבוגר- לתווך בין הבוגרים לבין חיילים אחרים, או לעמוד בקשר אל מול מערכות נוספות מחוץ למסגרת הצבאית, ביניהן משפחת הבוגר, צוות ההוסטל בו מתגורר הבוגר ומנהלות התוכנית. מרבית המפקדים שרואיינו ציינו את תפקידם כמתווכים בין הבוגרים לבין חיילים אחרים בבסיס. חלק מהמפקדים ציינו כי ערכו עבודת הכנה לחיילים אחרים ביחידות טרם קליטת הבוגרים ליחידה. חורחה מציין כי כל הפלוגה הגיעה להסברה שנערכה מטעם מנהלות התוכנית: "אז כל הפלוגה באה להסברה מה זה אדם עם מוגבלות שכלית, איך הוא מתפקד. שזה [מתנדבת בתוכנית] עשתה". יורם מציין בהקשר זה את תפקידו לחנך לתרבות מקבלת ומכילה ביחידה:

"קודם כל אני הבאתי את המצב לזה שכולם צריכים לאהוב אותו ולקבל אותו. אין. מי שלא יכול לקבל את זה, אין לו אצלו מקום. הוא יותר חשוב מכולם. למה?! אלה, כולם, כבר הגיעו לגובה. הוא עוד צריך להגיע. ואם מישהו יעשה ככה, את מבינה, אין דבר כזה שמישהו יגיד לו: 'לך תביא'...אתה רוצה להגיד לו- 'בבקשה תביא'. זאת אומרת יש התנהגות. יש תרבות אחרת".

אבנר: "ובשיחות של המחלקה כשמגיע חייל חדש אתה אומר לו תשמע, יש את הדבר הזה. קודם כל- עבדת עם זה פעם- לא. זה הרבה עבודה פסיכולוגי, זה הרבה לעבוד בפסיכולוגיה, ולהסביר לו בראש למה צריך לעבוד ואיך צריך לעבוד איתה". יוסי מסביר כיצד התערבותו במסגרת הבסיס צריכה להיות מעבר ליחידה הספציפית בה משולב הבוגר ולכלול את כל המקומות שעמם יש לבוגרים נקודות מגע:

"להגיד בשער- זה [הבוגר]. להסביר לו [לשג] אחרי זה: 'אל תעשה לו בבוקר, אל תבהיל אותו כשהוא מגיע, תרים אלי טלפון, הוא ייתן לך את הטלפון שלי, אם לא מכניסים אותו'. אז כן, להגיע לכל הנקודות- הרס"ר שידע, וכל מיני מוקדים כאלה במטבח. או ניקח דוגמא, במטבח, ללכת ולהסביר להם הלו, וכן לקבל טלפונים- תקשיבי, הם לא יכולים לאכול כמה שהם רוצים. שימי עין, תעשי טובה, אם הוא חורג, תעירי לו".

בנוסף, חלק מהמפקדים מציינים התערבות ישירה שלהם על מנת למנוע חיכוך בין הבוגרים לחיילים אחרים, או בפתרון קשיים שהתעוררו במערכות היחסים ביניהם; מני: "הוא מתחיל עם הבנות, ולפעמים בהתחלה הוא קצת הגזים טיפה. אז יצא לי קצת לדבר עם הבנות, יצא לנו לדבר, לקחנו את הבנות ולקחנו את אהוד, וישבנו איתם ואמרנו תקשיבו...בהתחלה הושבתי את הבנות בנפרד, והסברנו להם תבינו עם מי יש לנו עסק. איך להתנהג, מה לעשות, ולא לקחת את הדברים יותר מידי קשה". בדומה למני גם דקלה רואה את ההסברה לחיילות האחרות ביחידה כחלק בלתי נפרד מתפקידה: "הסברתי לבנות השלישיות שאם הוא מגיע אז לבקש ממנו יפה, לומר לו: 'אנחנו כרגע עסוקות, יש לנו עבודה. תחזור יותר מאוחר'".

כחלק בלתי נפרד מתפקידם מתארים המפקדים את חשיבות הקשר בינם לבין צוות התוכנית, המשפחות של הבוגרים והבוגרות וכן קשר עם אנשי צוות בהוסטלים בהם מתגוררים חלק מהבוגרים. באשר לצוות התוכנית, ניתן לראות מעורבות עיקרית בלמידה של המפקדים מהצוות. דבר זה בא לידי ביטוי בקבלת מידע על הבוגרים, הכנת הקרקע להכרות עם הבוגרים ולמידה כיצד עליהם להיערך מבחינת היחידות לקבלתם. לדוגמא, ניתן לראות את דבריו של מוטי: "להכין יחד עם אקים את המחלקה. מאוד קריטי. איך מקבלים אותה, מה מותר, מה אסור. לא רק וותרנות. דרישות. להעמיד אותה במקום לפעמים. זה לא כאילו את מתנדבת ובסדר. זה חלק מהעניין של להרגיש חלק, שווה בין שווים". באשר לקשר עם משפחות הבוגרים, המפקדים מציינים את חשיבות ביקור ההורים ביחידה בה משרתים ילדיהם לצורך הכרות עם המסגרת היומית של הבן וגם לצורך הפחתת החששות של ההורים. בהקשר זה מציין שלומי: "אחת הסיבות שמביאים גם את ההורים של החיילים, שההורים יכירו את היחידה שבה הילד שלו משרת". עוד מחדדים המפקדים כי הקשר בינם למשפחות הופך לקשר קרוב וחם, לדברי יואב: "באמת המשפחות שלהם, המשפחות נהיו כבר, אנחנו נהיינו משפחה אפילו. מכירים אותנו, כי אנחנו כל הזמן מדברים. ובחגים ככה מכתב, וכל חייל מקבל מכתב למשפחה, מקבלים מכתב למשפחה עם הקדשה אישית שלי. ואני מקפיד על זה, כי אני חושב שבאמת המעגל הנוסף הזה הוא כל כך חשוב".

המפקדים מבהירים כי הקשרים עם המערכות האחרות הינם חשובים בכדי שתהייה בידיהם תמונה מלאה אודות חיי הבוגרים ותיאום ציפיות בין מסגרות שונות בחיי היומיום של הבוגר. לתפיסתם כאשר עולים קשיים או ארועים באחת מן המסגרות, אלו עשויים להשליך על הבוגר גם בבסיס ועל כן חשוב להם להיות מיועדים בנעשה עם משתתפי הפרוייקט במסגרות האחרות. אבנר מדגיש את חשיבותה של תקשורת שוטפת עם מערכות אחרות בחיי הבוגר:

"קורים דברים, לצורך העניין בהוסטל, קורים דברים בבית שאני לא יודע אותם, ואז הם משתפים אותי ואני אומר אוקי, אז אם זה ככה אז ההתאמה לפה. צריך קצת לשחרר יותר, יש אירועים פה ואירועים שם. קצת לעזור לה לתקן, והיא גם לא אומרת הכל. היא יכולה גם לשבת בשקט, להגיד: 'הכל בסדר', ואתה מסתכל, פתאום אתה מגלה שיש לה איזה בעיה בבית, איזה... זה קשר רציף שלהם איתי, אתה עושה כל הזמן".

כמו כן, קשרים אלו הינם בעלי חשיבות לצורך פתרון קשיים שעשויים לעלות לאורך הדרך. כך מתאר שלומי את התקשורת עם ההורים בנוגע לטיול שהתרחש מטעם היחידה במטרה להפחית את חששותיהם ולהוביל לכך שהבוגרים יצטרפו לטיול: "ובהתחלה ההורים לא נענו בחיוב. אז הרמתי טלפון הורה הורה ושכנעתי אותם שהמסלול שהם עושים הוא לא מסלול קשה, אבל גם לא מסלול קל, ושאני מתחייב שבכל רגע ורגע במסלול שבו לילד יהיה קשה אני מתחייב, ויש לנו את האמצעים, להחזיר אותו חזרה לאוטובוס. וכך היה".

5.3.2 אתגרים וקשיים בתקופת השירות:

תקופת השירות של משתתפי התוכנית בצבא מציבה לא מעט אתגרים עימם היו צריכים המפקדים להתמודד. האתגרים שמתארים המפקדים נחלקים לשתי קבוצות מרכזיות- אתגרים שטומן בחובו הקשר חייל-מפקד ואתגרים שמציבה המערכת הצבאית בכללותה.

5.3.2.1 אתגרים בקשר חייל – מפקד:

ככלל המפקדים מתארים אתגרים רבים בקשר חייל-מפקד, הקושי להכיל ולהתמודד עם דפוסי התנהגות המאפיינים את משתתפי הפרויקט ולהמציא פתרונות הולמים למצבים הבלתי צפויים שנוצרים לעיתים במפגש עימם. מפקדים רבים מתארים את תחושת האחריות הכבדה והחששות המלווים את המפגש עם הבוגרים והבוגרות. אבנר מתאר תחושה כללית של קושי במפגש עם משתתפי הפרויקט שבאחריותו: "אז זה לא פשוט. ואתה עובר רגעים שאתה אומר: 'כמה? די. פעם, פעמיים, שלוש, ארבע, חמש...די'. ואתה כל הזמן בראש אומר: 'מה זה הפרויקט הזה ולמה אני עושה אותו?!', אז זה רץ [בראש]. זה בסדר. ואתה באמת עובר את האתגרים". תום מתאר את תחושת האחריות הכבדה המונחת על הכתפיים שלו כמפקד: "יש גם בזה הרבה חששות ופחדים. כאילו, גם לנו כמפקדים, כשהוא מתנדנד ומתנדנד והוא אזרח, אין לנו אחריות, מה שנקרא, מעבר לשעות הפעילות. היום, יש לנו אחריות מלאה עליהם מכל הבחינות. עכשיו, צריך להבין, צריך להכיל את זה נפשית, גם אנחנו כמפקדים". בדומה לכך, ששי מתאר את תחושת האחריות של המפקד וחשש לניצול של הבוגרים: "נכון שיש גם הרבה סכנות. אם אין ניתוב כמו שצריך, במקום הלא נכון, בסביבה הלא נכונה, אתה יכול להפוך להיות ללעג או מקום לניצול... אז המפקדים מאוד מבקרים את הסוגיה הזו. מאוד מנסים לחבר את האנשים ולהסביר ולקרב". האתגרים העומדים בפני המפקדים בקשר חייל-מפקד כוללים חוסר מיומנויות וידע לגבי דרכי הפעולה המתאימות, קושי בהקניית משמעת למשתתפי הפרויקט, התמודדות עם קשיי התנהגות ורגישות יתר, חששות סביב ארועים של היעלמות הבוגרים וקשיים הנוגעים לאופן ביצוע העבודה של הבוגר. קשיים אלו יפורטו להלן.

בתחילת השירות מתארים מרבית המפקדים חשש גדול שמקורו בחוסר במיומנויות וידע כיצד עליהם לנהוג עם משתתפי הפרויקט; רונן מתאר את החשש הבסיסי מהמפגש עם משתתפי הפרויקט: "מהצד שלנו, קודם כל, בהתחלה זה מפחיד. מי שלא רגיל לזה, פעם ראשונה לראות את זה, זה לא קל. לדבר איתם, להבין את המגבלה, מה מותר, מה אסור". שייקה מתאר חשש מהאופן בו יתקבלו משתתפי הפרויקט ביחידה: "גם אנחנו לא ידענו איך זה יראה, כי גם, את יודעת, מישהו שהוא נבדל, ולא משנה אם בגלל צבע עור שלו, בגלל חזות, או בגלל... תמיד יש לסביבה את הבעיה הזו לקבל אותו. וזה אחד הדברים שאני חששתי ממנו, אבל לשמחתי זה לא ככה". יועד מספר על הקשיים המאפיינים את

תחילת השרות של משתתפי הפרויקט: "בהתחלה אתה בסימני שאלה לא פשוטים: איך זה יהיה? ואיך זה יעבוד? אני חייב להגיד בהתחלה החששות לא קטנים, כי בכל זאת מכניס אנשים שהם לא חיילים, עם כל המשמעות והמגבלה". אבנר מתאר קושי במציאת תפקיד מתאים בתחילת השרות: "אני יכול להגיד שבהתחלה, נכנסתי לתפקיד לפני שנה, ונכנסתי לתוך משהו. ואז כשאתה נכנס, אז לוקח לך זמן, שנייה, והיה איזה שבוע וחצי כמעט שהיא לא עשתה כלום. כי לא ידעתי מה לעשות איתה". מני מתאר כי בתחילת השרות נתנו לבוגר עבודה שאינה מותאמת ליכולותיו: "רציתי באמת שהוא יתעסק רק במיונים. כי באמת זה תהליך שהוא מאוד, שלוקח מאיתנו הרבה זמן, ושזה עבודה לא קשה, אבל הוא לוקח לנו זמן, וראיתי שהוא לא כל כך, שזה לא זה. שזה לא זה, שיש לפעמים הוא מתבלבל".

בנוסף, המפקדים מתארים קושי בהקניית משמעת למשתתפי הפרויקט הכוללת הקפדה על הופעה מסודרת ותיקינות, הגעה בזמן לבסיס וכו'; יוסי: "אז בימים הראשונים הוא לא בא כזה מסודר. לא נעליים, לא שרוכים. אחרי הערה אחת שם לאם בית, למחרת הילד מגיע פרפקט". מנחם: "מבחינת משמעת, בהתחלה היו רופפים, לא יודעים מה זה משמעת צבאית, עושים בלאגן. עם הזמן הם הסתדרו כמו שצריך ונכנסו לתלם שם. אבל זה היה קשה. זה לקום בבוקר, זה איחורים". בהמשך מתאר מנחם: "המשמעת פה אחרת. העבודה פה אחרת. הלחצים פה אחרים. ממפעל וכל דבר אחר, זה שונה לגמרי... אבל זה הופעה ולבוש, דיגום. בהתחלה היינו בקאנטים, באמת. היה בא עם חולצה בחוץ, זרוק, בלי שום דבר, אבל עם הזמן הוא השתלב ונכנס לזה כמו שצריך. נכנס לזה. עד שהוא נכנס הוא כבר השתחרר". באשר להקניית גבולות ומשמעת מנחם מתאר כי הקשיים מתעצמים לאור הקושי של המפקדים להשתמש בסנקציות ועונשים אותם הם מפעילים מול חיילים אחרים ללא מוגבלות שכלית: "כשזה [התוכנית] הגיע לפה לקחתי את זה קשה מאוד. כי שוב, אתה לא יכול לפנות אליו כמו שאתה פונה לחייל רגיל. לחייל רגיל שלא מבצע את העבודה שלו אז אתה יכול לצעוק עליו, ואתה יכול להעניש אותו ולשפוט אותו ולהשאיר אותו שעות והכל".

בהמשך השרות, מתארים המפקדים כי ההתנהלות מפקד-חייל מציבה אתגרים רבים הקשורים להתנהגות של הבוגרים בזמן השרות, התמודדות עם רגישות יתר של משתתפי הפרויקט, מצבים בהם משתתפי הפרויקט נעלמו והיה צריך לנסות לאתרם וכן קשיים הקשורים לאופן ביצוע התפקיד שמוטל עליהם. המפקדים מתארים צורך להתמודד עם רגישות יתר/קשיים רגשיים של הבוגרים והבוגרות; דקלה: "סתם דוגמא. היה לנו בפורים תחרות תחפושות. והוא לא זכה, כי... אז הוא נורא לקח את זה קשה והיינו צריכים להסביר לו שהכל בסדר וזה". ניסים: "בהתחלה הוא היה נפגע הרבה. הסביבה פה הייתה קצת לא מאוזנת. היה לו רק מפקד אחד שהוא היה איתו, והיה לו קשה ללכת לעוד אנשים". יוסי: "להתמודד עם כל מיני קשיים שלהם, לא יודע, אם לקרוא לזה קונצים, זה לא קונצים, זה תשומת לב שהם רוצים למשוך לפעמים".

"היא הייתה, נקרא לזה, מפונקת. כן, מפונקת ברמה כזאת. כי, אני חושב שהם רגילים למשהו אחר, שכל היום מלטפים אותם, אומרים להם כל הכבוד, בסדר, זה מחזק אותם, אבל מצד שני המסגרת הצבאית לא מתאימה לזה. זה לא עובד. חוץ ממנה יש פה עוד חיילים שצריך להיות איתם. וזה יחס שונה- אתה לא יכול להביא לזאתי יחס כזה ולחייל השני יחס כזה". (מנחם)

באותו נושא, יוסי מתאר צורך להתמודד עם התפרצויות זעם של הבוגר שבאחריותו: "תרמו. כן. תרמו. אבל שוב, כל בן אדם עם היכולות שלו, עם הקשיים שלו. למשל, אצל [שם הבוגר], כשהוא היה חוטף קריזה הוא היה חוטף קריזה באמת, היה צריך לשבת להירגע, ואז הוא היה נרגע". רונן וטלי מתארים קושי להתמודד עם שינויים במצבי הרוח של הבוגרת:

רונן: "זה היה 8-9 חודשים, כאילו, ואז זה כבר לא עבד טוב. היו הרבה עליות וירידות, מוטיבציה גבוהה, וכל זה... טלי: היא נוטה למצבי רוח רונן: הרבה מצבי רוח, הרבה מצבי רוח, כאילו, היא יכולה להיות עכשיו חייכנית שעתיים ולתת עבודה והכל, ופתאום נכנסת לדאון, מתפרצת או לא מגיבה. ואני בעד לתרום ולעזור, וברור שיש פה הכללות, אבל זה נהפך להיות נטל.

אנחנו יחידה שכל היום עובדים ברצינות ואין לי בעיה קצת נטל, קצת אחריות, אם ניתן...אני חושב שזה מצווה לעשות את זה, אבל זה כבר הפריע. הפריע בקטע של טלפונים, היא הייתה מרימה טלפונים לכולם, עד הרמה של המפקד שלי...זהו. התחושה היתה שחלה התדרדרות...
טל: היא היתה מתפקדת כאילו חבל על הזמן, היא היתה מתקתקת את העבודה והכל, אבל ברגע שהיא הייתה נכנסת לדאון שלה, לא מקשיבה לאף אחד, לא מתייחסת, הולכת, מתעלמת כאילו אוויר. והייתה ירידה, תוך חצי שעה חוזרת כאילו כלום לא קרה. היה לה הרבה מצבי רוח פה, הולכת, חוזרת...הייתה יכולה לבוא בבוקר בוכה, לא מתייחסת לאף אחד, אחרי שעה לבוא אליך ולחבק אותך".

המפקדים והמפקדות מתארים את הצורך להתמודד עם חששות ולחץ לאור אירועים של היעלמות של משתתפי הפרויקט במהלך יום העבודה והצורך להתמודד עם התנהגויות אלו. להלן מספר דוגמאות מדברי המפקדים; ניסים: "בהתחלה היה לנו חשש, היה נעלם, היינו קצת נלחצים. עובר בין מחלקות פה". מנחם מספר על מקרה שבו הבוגר נעלם ולא חזר לביתו: "שש וחצי, שבע בערב הוא לא הגיע הביתה. הוא יצא בשתיים ולא הגיע הביתה. אמא שלו, כולם מחפשים אותו. בקיצר, מסתבר שהוא הלך לטייל באיזה מקום, הוא שכח לעדכן את אמא שלו". חורחה מתאר אירועים חריגים שבהם הבוגרת התרוצצה במחלקה ודיברה עם עצמה:

"היה לנו פה איזה כמה סיפורים שלא ידענו איך להתמודד איתה. שהיא פתאום התחילה לרוץ במחלקה ולדבר עם עצמה. ויצרנו קשר עם [צוות הפרויקט], והם ישבו והסבירו לנו שזה בסדר, קורה, לראות שזה לא נהיה חריג מידי, שזה לא קורה יותר מידי פעמים. ובאמת פעם פעמיים היא קיבלה את התשומת לב, יכול להיות שזה מה שהיה חסר לה באותו רגע, וזה עבר".

מנחם מתאר מקרים של העדרויות של הבוגרת ומקרים בהם היא עזבה את הבסיס מוקדם מהמצופה בתירוצים שונים: "לקראת הסוף היא גם עשתה בלאגנים, פחות באה, כן באה...מבחינת יציאות, שעות עבודה שלהם, העבודה שלהם הייתה משעה שמונה וחצי עד שלוש וחצי ארבע, היא, הבנתי ממנה שהיא שיחקה [ספורט], זה יציאות שהיא הייתה אומרת לך אני צריכה לצאת היום בשתיים עשרה, ואחרי שאתה בודק אין לה בכלל אימון באותו יום".

המפקדים מתארים קושי נוסף שעיימו היה עליהם להתמודד והוא הסחת דעת והפרעות של משתתפי הפרויקט לחיילים אחרים בעבודתם. כך לדוגמה מתארת דקלה:

"היה מאוד מבקר את בנות השלישות, וזה כבר הגיע למצב שזה הטריד אותן. שיש להם עבודה ושהוא פתאום בא, מתיישב אצלם, לא עושה כלום...אז נפתי בו. אמרתי לו: 'תשמע, בשעות העבודה אתה עובד, אתה באפסנאות. אתה לא הולך לשום מקום. כמו שאר החיילים. כמו שלחיילים האחרים אני לא נותנת להסתובב במקומות אחרים, אלא אם כן בהפסקה או אחרי שעות הפעילות, שזה בכיף'. אז הערתי לו, והיה לו קצת קשה לקבל את זה, אבל הסברתי לו, והסברתי לו כמו בן אדם בוגר ותקיף ושהוא חייל כמו כולם".

מני: "חיילות, אז מדברים, אז יאללה בוא נתחיל לדבר, בוא נתחיל זה, ואז זורמים איתו והוא מדבר איתו ומתחיל כל...אז אני נמנע מלהכניס אותו לשם. כי לא מספיק שהם לא עובדים, הוא גם מפריע להם בעבודה".

לבסוף, חלק מהמפקדים מתארים קשיים הנוגעים לאופן ביצוע העבודה על ידי הבוגרים, דבר המצריך לעתים קרובות התארגנות מערכתית להצמיד לבוגר מישהו שישגיח ויכוון אותו. מני מתאר את הדינאמיקה בעבודתו של הבוגר בה לעיתים הבוגר שוכח את התפקיד שהוטל עליו ודעתו מוסחת בקלות:

"הוא מסדר, מסדר, מסדר, יכול לשנייה, לשנייה, להעביר, כאילו, לדבר עם מישהו...הוא מדבר עם מישהו, הוא חוזר לעבודה הזאת, הוא שכח בינתיים מה לעשות. ואז הוא לא מוצא את עצמו. הוא לא מוצא את עצמו, והוא עוזב את העבודה והולך לעבודה אחרת. כי, אני חושב שהוא שכח מה הוא צריך להמשיך לעשות. בסופו של דבר מישהו צריך להיות בתוך הארונות להוציא את המלאי. אני לא יכול לקחת מישהו, אזרח עובד צה"ל, לשים אותו צמוד אליו וזהו, ולהיות אליו צמוד ולשמור עליו. כל העובדים פה נעזרים, כאילו, מנסים להיעזר פה. אז נגיד הוא עובד על איזה משהו, עובד, פתאום מישהו רואה אותו לא עושה כלום...קורה כזה דבר שהוא לא עושה כלום, אבל יש מישהו

שאמר לו לעשות. נגיד אני אמרתי לו: 'תשמע, אתה צריך לסדר את הציוד הזה גומי בנפרד ברזל בנפרד'. פתאום הוא עזב את המקום העבודה, הגיע לרחבה של המחסן, והוא עומד. אז יש פה אחד אחר שרואה אותו לא עושה כלום, אז הוא מושך אותו אליו, ואומר לו: 'מה אתה עושה? בוא אלי'. אז הוא מושך אותו, ואז מתחיל הבלאגן. ואז פתאום אהוד מוצא את עצמו במצב שהוא חייב לכולם משהו. חייב לכולם משהו. פתאום הוא חייב לי את זה, הוא חייב לו את זה...הוא לא יכול להגיד חברה' תשמעו, אני עושה את זה. זהו. נקודה".

בהמשך מתאר מני את החשש כי הבוגר יעשה טעויות שמתרגמות להפסד כספי: "הבעיה פה היא בעיה שמדובר בכסף. מדובר בכסף. אפילו הציוד מדובר בכסף. כי אני לא יכול להרשות לעצמי שאהוד יטעה במשהו". בדומה למני, גם ניסים ושייקה מתארים את הקושי להיות צמודים אל הבוגר; ניסים: "לפעמים אני בא בבוקר, יש פה לחץ של עבודה. אני אומר לו: 'דווקא, שב במועדון, קח גריסה, קח זה', ובמהלך היום מתחברים אליו חזרה. אי אפשר להיות, זה לא כאילו אתה עכשיו לוקח משהו ומצמיד אותו אליך". שייקה:

"בכל תהליך היה יותר את הקושי של...הרי בסוף הוא הולך לשירותים, ומישהו צריך לעזור לו לפתוח את המכנסיים, לא בגלל שהוא יושב על כיסא גלגלים, הוא עצמאי לחלוטין, אבל יש לו בעיה במוטוריקה, אוקיי? אז אותו מפקד מחסן היה מלווה אותו לשירותים, ואומר לו: 'אתה נכנס לשירותים, אז זה שירותים ציבוריים. תחשוב איך לא ללכלך את הרצפה, או איך לא ללכלך את המושב...".

5.3.2.2 אתגרים מפקד- מערכת צבאית:

המפקדים והמפקדות מתארים גם חששות ואתגרים שערים עליהם להתמודד ברמה המערכתית, דוגמה לכך היא במצבים בהם מתערערת היציבות או השגרה ביחידה. חורחה מתאר חשש לירידה בתפקוד של הבוגרת בעקבות חילופי מפקדים שהתרחש בזמן השרות הצבאי: "אני עצמי חששתי. עוד פעם, לפני שהגעתי ליחידה, שזה יגרום לאיזה ירידה מסוימת. שזה יגרום לאיזה ואקום מסוים שפתאום המפקד מתחלף. זה גורם לאי יציבות". באותו נושא מתארת רינה קושי של משתתפי הפרויקט להיפרד מחיילים אחרים אשר מסיימים שירות לפניהם וצורך להרגיל את הבוגרת לחונכת חדשה: "יש פה חילות שעבדו איתה כל השירות שלה, והן עוד חודש משתחררות. וזו מישהי שהובילה אותה, ולימדה אותה, ולקחה אותה...ואני לא יודעת, עוד חודש אחרי השחרור שלה, איך היא תקבל את זה. שעכשיו היא הולכת הביתה ולא תחזור, ואני צריכה לשבץ אותה לחיילת חדשה". בהמשך חורחה מתאר קושי להכיל את הבוגרת בתקופה של הסלמה ביטחונית שגרמה לבוגרת לחששות רבים:

"עברה איתנו תקופה גם, של ההסלמה האחרונה, שנפל איזה טיל פה קרוב. והיה הרבה מתח באוויר ופאניקה והבנות ככה נכנסו לחרדה. ובעניין הזה גם אילי [מפקד] ככה איכשהו ניסה לדעת איך אוכלים את המצב הזה, זאת אומרת איתה ביחד. היא לא ממש הבינה מה קורה. ואני חושב שזה נתן עוד איזה נדבך, ניסיון לראות איפה היא באמת לא מאבדת שליטה ואיך להסביר. בסוף אנחנו בצבא, וצבא צריך להמשיך לתפקד תוך כדי אירוע, או תוך כדי לחימה, או תוך כדי התקפת טילים, או מה שלא יהיה. אבל בסוף, באמת, היא עברה את הפרק הזה, אני חושב בגבורה".

רינה היא המפקדת היחידה המציינת את הקושי (עבורה כמפקדת ועבור הבוגרת) שנבע מההמתנה הממושכת לגיוס שנגרמה בעקבות עיכובים מערכתיים שונים :

"זה יותר מחייל רגיל. היא כבר פה שנתיים ושמונה. שנה ושמונה ועוד שנה של הגיוס, ועוד שנה עכשיו, שלוש ושמונה, זה ארבע שנים, זה קבע...אז, פה אנחנו, פה זאת הבעיה, כי זה לא נכון. זה לא הצבא הנכון. היא אמורה לדעת מה זה הצבא הנכון. אז זה התפקוש פה איפה שהוא. עוד פעם, כל הנושא של הבירוקרטיה, עד שהם מעבירים אישורים, עד שהם התגייסו...בואי נגיד, יצא לנו המיץ. כי עוד פעם, הם באים על אזרחי, הם לא מרגישים חיילים. אז נתנו להם מדים, ונתנו להם כומתה, ונתנו להם דיסקית, אבל זה דברים שהם, שאם היא רוצה לקחת חופש, אני אומרת לה תהיי בחופש...את חולה? אל תבואי. אבל עוד פעם, רק לפני שנה התחיל באמת המעקב אחריהם. הלהיות חייל. וזה קצת מאוחר".

אחד החששות הבולטים ביותר שהדגישו מרבית המפקדים נוגע לעתידם של הבוגרים, חשש כי אין

המשכיות וכי לאחר השיחרור לא ימצא להם מקום מתאים שישמר את המיומנויות שרכשו בשרות הצבאי; יואב:

"וגם המשפחה, וגם עובדת סוציאלית, וגם מלווה מאקים, ובאמת כל המכלול שנמצא לא בצבא, אמרו: 'אנחנו עלולים להיות בבעיה. כי אנחנו לא כל כך יודעים מה להציע לו. הוא עשה מה שעשה לפני שהוא נכנס לפרויקט, משהו נורא בסיסי, עבודות נורא בסיסיות, והיום הוא כבר לא ברמה הזאת. כל כך לא ברמה הזאת, שיהיה לנו קשה להציע משהו שיאתגר אותו, משהו שישאיר אותו מחובר לעבודה כמו שהוא מחובר היום'".

בהמשך מציין יואב:

"זה מטריד אותנו. כן. אנחנו לקחנו אותו מפה, והבאנו אותו לפה. ולא היינו רוצים לראות שהעבודה הקשה, גם שלי אישית וגם יש לו תחושה גדולה של סיפוק, הוא מבין מצוין כמה הוא התקדם, והוא מבין מה היכולות שלו. ואם היום הוא היה עובר לעבודה שהיא לא מאתגרת אותו, וכל מה שהוא עושה כל היום זה רק להתגעגע למה שהוא עשה פעם, באיזה שהוא מקום ברמת הפרט אנחנו מפספסים".

באותו נושא מציין יוסי: "אנחנו גם שאלנו אז מה קורה ביום שהם משתחררים? כאילו מה, להחזיר אותם אחורה.

פה הכשרנו אותם. זה לא משנה הכסף שהיא תרוויח. ההעסקה שלהם חשובה. כל השאלות האלה פתוחות, אף אחד לא עונה עליהם". רינה מציינת את הקושי של הבוגרת להתמודד עם ההמתנה להארכת השרות שלה: "היא קיבלה את זה מאוד קשה. היא פשוט, ימים שלמים שהיא ישבה ובכתה שהיא צריכה ללכת הביתה, גם כשאמרנו לה: 'אנחנו כבר חתמנו לך והארכנו לך לעוד שנה', היא פשוט לא האמינה עד שלא עבר". בהמשך מתארת רינה את אי הוודאות בנוגע לעתידם של הבוגרים והבוגרות והיעדר הכנה שלהם לחיים שאחרי השירות הצבאי: "וכן להגיד לאן הם הולכים, לאיזה מערכת אחר כך הם ילכו. שאולי, גם נוכל לתרגל איתם לאזרחות...איזה שהוא מפעל שמחכה להם, אז אין בעיה לגרום להם לעבוד או זה, וללמד לקראת המפעל הזה".

5.3.3 השלכות השירות הצבאי:

על אף הקשיים והאתגרים שנסקרו לעיל, מרבית המפקדים מתייחסים בכובד ראש להשלכותיו של השירות הצבאי. תימה זו מתחלקת להשלכות השירות על הבוגרים, השלכות השירות על המפקדים, השלכות השירות על המערכת הצבאית והשלכות השירות על החברה בכללותה כפי שיוצגו להלן;

5.3.3.1 השלכות השירות הצבאי על הבוגרים:

קיימת תמימות דעים בין המפקדים בדבר השינויים החיוביים שחלו בבוגרים עם כניסתם לשירות צבאי מלא (לאחר הגיוס הרשמי לצבא). המפקדים מציינים פה אחד כי תהליך הגיוס הרשמי, קבלת המדים והחוגר הינם משמעותיים ביותר עבור הבוגרים והבוגרות וקשורים לתחושה של גאווה ושייכות אמיתית ובלתי מעורערת למערכת הצבאית. להלן מספר דוגמאות מדברי המפקדים בהקשר לכך; צבי: "ביום שהוא נכנס באתי לרב, אמרתי לו: 'תברך אותו כי הוא מתגייס ביום ראשון'. את יודעת מה זה עשה לו? את יודעת מה היה ביום שהוא לבש את המדים? הוא לא רצה להוריד אותם, הוא רצה ללכת לישון אתם". משה: "אני חושב שברגע שאנשים שמים מדים, יש להם שינוי אחר לגמרי". שלומי: "החייל עם המוגבלות עצמו, זה מעצים אותו בעצם. קודם כל, בעצם זה שהוא חייל, שהוא לבוש מדים שהוא חלק מ...ועצם זה שהוא לובש מדים, עצם זה שיש לו חוגר, כמו ילד בן 16 שפעם ראשונה מקבל כספומט, או בגיל 18 מקבל יזזה, או בגיל 16 רץ ומוציא תעודת זהות, משווץ איתה, זה מעצים אותו".

השירות הצבאי הינו גורם שלדעת המפקדים העצים את הבוגרים והבוגרות מעצם הנוכחות בסביבה שהיא נורמטיבית, עשיית תפקיד שהוא משמעותי, תחושה של ערך ומסוגלות עצמית, שייכות ושיוויון הן מבחינת

התפקידים שהם ממלאים, והן מבחינת הדאגה של המפקדים להשתתפות פעילה שלהם בכל פעילויות היחידה. המפקדים מצינים כי הם מבחינים בהשלכות של השירות הצבאי על הבוגרים והבוגרות המתבטאות במישור הפסיכולוגי, התפקודי, והחברתי השלובים זה בזה.

במישור הפסיכולוגי, תחושת שוויון ושייכות מתוארים כגורמים משמעותיים ביותר עבור הבוגרים והבוגרות ומהווים תנאי בסיסי לכל שינוי שחל בהם במהלך השירות הצבאי. כך לדברי שגי: "הצבא הוא בעצם הגשמת חלום בשבילם. אנחנו ממלאים את המשאלות שלהם. בסופו של דבר זה משאלה שלהם להיות פה בצבא, לשרת, ולהיות כאחד העם". לדברי תום:

"הם בסוף הולכים, עולים על מדים. ברגע שמגיעים ליחידה, הם נמצאים במסגרת צבאית, מרגישים שהם חלק מהאוכלוסייה, חלק מהעם. שהם ממש... בגלל זה גם הם התאמצו כל כך להתגייס. הם יכלו להישאר מתנדבים כל החיים שלהם, אבל הם התחילו והיה להם חשוב לעבור את השלב הזה של הבקו"ם, בגלל העניין הזה של להרגיש חיילים, להרגיש כמו כולם".

"זה עושה טוב לשני הצדדים, לאותו חניך שהגיע, זה שהוא מגיע כל יום ורוצה להגיע ומשווע לזה, אז יש משהו שתורם לו בצורה משמעותית. כי ברגע שאתה משתלב בתוך חברה, גם אם אתה קצת שונה, וגם אם אתה ייחודי, וגם אם אתה קצת מוגבל בצורה כזו או אחרת, כשאתה בתוך סביבה שמתייחסים אליך בצורה רגילה ושגרתית, אז זה עושה לך משהו". (יועד)

אילי: "לפרויקט קוראים שווים במדים, אז אני מאמין שהיא מרגישה שווה, ושהיא יכולה לעשות את הכל כמו כולם". טלי: "אז אולי לה לפנימי זה עושה טוב, היא מרגישה שייכת ולא מנודה מכולם או שונה מכולם. ולה זה, כאילו, גרם לה להרגיש טוב עם עצמה".

עוד במישור הפסיכולוגי, המפקדים מצינים את החשיבות שהבוגרים עוברים תהליכים דומים לאלו שחווים כלל החיילים, נחשפים לסמלי הערכה צבאיים, מה שתורם להעלאת הדימוי העצמי שלהם ולתחושה שהם חלק מהכלל. כך, לדוגמא, המפקדים ציינו את חשיבות הגיוס הרשמי שכלל בפועל את שרשרת החיול הנהוגה בקרב כל חייל שמתגייס לצבא, לדברי רוני:

"שרשרת הגיוס היא כמו של כל חייל. הם עוברים משהו, כאילו, עכשיו שמים מדים עליהם, שזה שלהם עכשיו, ולא משהו שקיבלו מהאפסנאות פה בבסיס. ומצלמים אותם, והתעודת חוגר. וברגע שהם רואים את החוגר והדיסקית שמביאים להם, הם באוויר, כאילו, את לא מבינה באיזה רמות הם, הם מצטלמים עם זה באותו רגע שהם קיבלו את זה. החוויה הרגשית שם היא אדירה. כי מה שעבר כל חייל זה מה שהם עוברים. וזה השלב שהם מרגישים שווים, לחלוטין".

בנוסף, המפקדים מתייחסים לקבלת הדרגות כתהליך מרגש ומשמעותי עבור הבוגרים, לו הם מצפים במהלך שירותם; לדברי דקלה: "הוא כל כך התלהב כשהוא עלה על מדים. כל כך התלהב שיש לו את החוגר. עשינו לו הפתעה לפני פחות משנה, המפקד של בית הספר עשה לו הפתעה והקדים לו את הדרגת רב"ט. הוא בכלל, זה היה שיא שלו, והוא מחכה לדרגת סמל". יוסי מוסיף על דברים אלו: "ולובשים את המדים, ונראים חיילים כמו כולם. היום הם מחכים לדרגות. וכן קיצרנו להם, ונתנו להם דרגה ותעודות הצטיינות, תעודת הערכה, מול כל המרכז עם מפקד היחידה. כן לחשוף אותם לכולם". באופן דומה, שני מצינת את החשיבות של אות הערכה שקיבלה הבוגרת המשרתת ביחידה שלה: "קיבלה למשל תעודת הערכה לא מזמן, מתת אלוף, אז זה משהו מדהים".

במישור של ההשלכות הפסיכולוגיות, המפקדים מתארים את השירות הצבאי כתהליך הדרגתי בו צברו המשתתפים בפרויקט ביטחון עצמי ועברו תהליך התבגרות מואץ. כך למשל מתארת רינה את השינוי שהיא חשה שחל בבוגרת, תהליך של התבגרות שכלל הסרה של סממנים ילדותיים שאפיינו את הבוגרת בתחילת השירות: "אז יש, יש איזה שינוי. את רואה שהיא התבגרה יותר. היא לא ילדותית". בדומה לכך מתארת טלי תהליך של התבגרות

שהינו תוצר של היחס השוויוני שניתן לבוגרת ביחידה: "היא מרגישה יותר, כאילו, יותר בוגרת לגיל שלה. ורואה שמתייחסים אליה לא כאל מישהי עם מוגבלות, נתנו לה יותר יד חופשית". השיפור בביטחון העצמי הוביל לעיתים קרובות גם לשיפור ניכר ביכולת של משתתפי הפרויקט להביע את עצמם בשגרת היומיום ביחידה, ולבסס תקשורת עם חיילים אחרים ביחידה. ניסים, לדוגמה, מתאר את התחזקות הביטחון העצמי של הבוגר שתחת אחריותו המתבטאת גם בהתחזקות היכולת להביע את עצמו: "לדעתי קיבל ביטחון. דותן קיבל ביטחון! הוא, אם תראי אותו פה, איתנו, הוא מדבר שוטף. אתה רואה שיותר נמצא בחברה, מתרגל, וזה נותן לו ביטחון עצמי. אתה רואה אותו כבר מסתובב לבד, הכל". לדברי תום: "הוא פשוט נפתח יותר מהתקופה שהוא הגיע לכאן. והיום הוא קיבל ביטחון מאוד גדול מול המפקדת". גם ישראל מוסיף בהקשר זה: "הוא נפתח פה. הוא בא מעולם אחר. ועכשיו מי שמסתכל עליו הוא בן אדם אחר מהבחינה הזאת של הפתיחות והדיבור, הוא השתנה פה. הוא השתנה פה מהקצה לקצה. והוא מגיב לדברים". בנוסף, ההימצאות במסגרת הצבאית הגבירה בקרב משתתפי הפרויקט את התחושה כי הם מסוגלים ויכולים. לדברי תום: "אני נותן להם עבודה, שהיא עבודה מאוד מאוד פשוטה שהם מסוגלים להתמודד איתה, אז זה נותן להם ברמה האישית הרגשת מסוגלות". ישראל: "פרויקט מבורך לילדים האלה דווקא. שתתני להם הרגשה שהם בצבא, שהם תורמים. הם לא גוף זר ש...הם לא כאילו נטע זר בין כל הטווחים פה, אלא זה גוף שיכול לתרום ויכול לתת".

באשר להשלכות של השירות הצבאי על התפקוד של הבוגרים, המפקדים מתארים תהליך של שיפור ניכר בתפקוד של הבוגרים ובאופן שבו הם ממלאים את המוטל עליהם. בתהליך זה המשתתפים רכשו בהדרגה את המיומנויות הנחוצות לצורך ביצוע התפקיד, פיתחו אכפתיות, אחריות ועצמאות במילוי תפקידם. יורם מתאר תהליך הדרגתי של למידת התפקיד ורכישת מיומנויות: "המפקד קרא לי ואמר שהוא רוצה לעבור אליי, אמרתי בסדר. אז מהיום הראשון ושני ושלישי בשבוע הראשון, הוא לא ידע איך לגשת לזה, אבל כל יום עוד קצת, והיום הוא יודע, הכל הוא מוכן, כל דבר שיש הוא יודע לגשת". יואב מתאר שיפור ניכר ביכולות המוטוריות והחברתיות של הבוגר: "כשהוא הגיע לפה הוא ככה לא הסתדר. אני רואה היום את התוצאה. אם כשהוא הגיע לפה הוא בקושי ידע להחזיק פלאיר, היום הוא ברמת הבורג". משה מתאר את תחושת האחריות והאכפתיות שהתפתחה בקרב המשתתפים בפרויקט המתבטאת ביכולת לבצע משימות באופן עצמאי ומשביע רצון:

"ברגע שבהתחלה אתה עושה עבודה יחד עם עוד חייל, ואחרי זה עושה את העבודה לבד, אתה כבר מרגיש את השינוי. יש להם אחריות, יש להם אכפתיות יותר מכל אחד. אכפתיות זה משהו. אתה נותן להם משימה, הם עושים אותה מאלף עד ת', בלי לעצור באמצע. כי הם יודעים שזה מה שהם צריכים לעשות. פעם עם ליווי, פעם בלי ליווי. וזה ההתקדמות".

משה מתאר תהליך הדרגתי של שיפור איכותי בביצוע התפקידים המוטלים בד בבד עם רכישת עצמאות בביצועם: "את רואה איך הם הגיעו ומה הם היום, את התהליך שהם עברו. מה היית נותן להם לפני חצי שנה, ומה אתה יכול לתת להם היום. זה דברים שונים לגמרי. אם פעם היית מצמיד לו חייל כדי שיעשה עבודה מסוימת, והיום הוא עושה אותה לבד, אז הגענו למטרה".

לדעת חלק מהמפקדים ניתן לזקוף את השיפור בביטחון העצמי, בכישורי השפה ובכישורים תפקודיים אחרים לעצם העובדה שהבוגרים משולבים יחד עם חיילים ללא מוגבלות. לדברי ששי:

"הוא מסגל לעצמו אורח חיים של בן אדם רגיל. הוא לא לומד את החיים בתיאוריה, בטלוויזיה. הוא חווה אותם. זה גם סוג של הרגלה לדברים שאצלנו הם טבעיים. בפורים הוא בא מחופש לאדם הקדמון, היה לו תחפושת מדהימה, ואז כן, זה נחמד מאוד. מה שכולם עושים, גם הוא עושה. זה משפר אותו גם ברמה האישית מאוד. בכל המובנים. אפילו הקוגניטיבי. זה משפר לו את השפה, את היכולת לתקשר עם אנשים. כמובן שקפיצה היא יותר גבוהה, כי התקשורת של אנשים בסביבה. שמקיפה אותך באנשים נורמטיביים, אז אתה עושה שיפורים יותר גדולים מאשר באינטראקציה עם אנשים כמוך שהם מוגבלים".

גם צבי מתאר את השינוי שחל בבוגר, לקיחת אחריות, כפונקציה של נוכחות בתוך סביבה שהיא נורמטיבית: "מהיום שהוא התגייס, הוא התחיל להיות עם אנשים נורמטיביים. ברגע שהוא היה עם אנשים נורמטיביים, הוא התהפך לגמרי. נהיה בן אדם אחראי, נהיה בן אדם חבל על הזמן, רציני, עושה את הדברים כמו שצריך, אחראי. הוא השתנה. מדבר לעניין, מדבר ברור, מכוח זה שהוא נמצא עם אנשים נורמטיביים, זה גרם לו לעשות תפנית בחיים".

תחושת השיוויון והשייכות המתוארת לעיל והעובדה שהבוגרים משרתים לצד אנשים ללא מוגבלות, מעבר להיותה בעלת משמעות במישור הפסיכולוגי והתפקודי, היא תורמת גם לשילובם החברתי של הבוגרים. בתחום החברתי, המפקדים מתארים שיפור משמעותי ביכולות החברתיות של משתתפי הפרויקט. לדוגמא ניתן לראות את דבריו של מנחם:

"למדו לעבוד עם סביבה. לא יודע אם במקום אחר הם עבדו, איפה שהם נמצאים, אם עבדו עם סביבה, אבל פה יש דברים אחרים. זה חיילים, זה אנשים בני 18-20, זה יחידות שמגיעות לפה, זה אנשים עם מפקד יחידה ומפקד המקום, זה חיילים שעבדו איתם. ידעו להסתדר איתם, להשתלב. למדו לעבוד עם סביבה".

בהקשר זה, תוליק מתאר את ההנאה שמסבה העבודה המשותפת: "כשהוא לבד, את מבינה, גם אם זה בן אדם רגיל, שבן אדם לבד, אז הוא יש לו את האופן העבודה שלו, אבל כשהוא עם קבוצה ועם מתנדבים, אז זה כיף לו". השילוב החברתי בא לידי ביטוי גם בכך שהבוגרים לוקחים חלק בתפקידים נוספים בבסיסים ובפעילויות וארועים נוספים שהם מעבר לשגרת היומיום בבסיס. כך לדברי שלומי:

"כחברה אני מקבל אותם, כפרט אני מקבל אותם. מסתכלים על החייל, על הילד הזה כפרט. וכשהוצאנו אותם, למשל, לטיול השנתי, אתה לא מודיע לחיילים. בבוקר כולם עולים לאוטובוסים, פתאום הם באים, מצטרפים לטיול. אה, רגע, אז הוא גם יודע לטייל, הוא יודע ללכת, הוא יודע מעבר למה שהוא עושה כאן. וזה השוני. ואני חושב שזה רק מעצים אותם, נותן להם כוח. שלא נדבר על ההורים לחייל, לילד בסוף עם המוגבלות, זה קפיצת מדרגה, זה קרש לדעתי".

באשר לשילוב החברתי, המפקדים מתארים רבדים שונים של שילוב חברתי הנבדלים ביניהם בעומק השילוב האפשרי. מפקדים רבים מציינים את החשיבות שהם רואים בשילוב משתתפי התוכנית באופן מלא ושווה לחיילים אחרים, בכל פעילויות היחידה, גם אם שילוב זה מעורר קשיים או חששות. כך מתארת רינה את היחס השווה שלה כמפקדת לבוגרת בעת ישיבת צוות: "אני כמפקדת, הן כולן מבחינתי שוות. בישיבות צוותיות אז כן הן כולן שוות. גילה שומעת אם אני מטיפה, אם אני מחמיאה, אז זה לכולן, ולה באותה מידה. כן, יש את המאחורי הגב, תקשיבו תוותרו קצת, יהיה בסדר, אל תדאגו, אבל אפשר להגיד שהן לא, היא כבר חלק מהמחסן כמו כל חיילת". המפקדים מציינים כי הבוגרים לוקחים חלק פעיל בטקסים, אירועים של היחידה, טיולים ועוד. שייקה מדגיש בדבריו את שייכותו הבלתי מעורערת של הבוגר ליחידה: "הוא חלק מהיחידה. הוא חלק מהדברים שאנחנו מבצעים פה ביומיום. זאת אומרת, שהוא יוצא איתנו לטיולים. כמובן, אם צריך להכין את עצמנו לגבי זה. והוא עומד למסדרי בוקר, וחלות עליו כל ההוראות של הופעה ומשמעת. אמנם לא שמירות, אבל הופעה ולבוש ומשמעת, הוא כמו החיילים האחרים". אבנר מציין כי הבוגרת שותפה לכל ההרצאות וההסברות שיתר החיילים הולכים אליהן: "היא גם איתנו בכל ההרצאות. כל הרצאה או הסברה שבועית שיש פעם בשבוע, היא איתנו. אין פה, היא לא יושבת במשרד, ואנחנו הולכים. היא איתנו בהרצאות, היא איתנו בשיחות, כל תהליך שקורה, היא מצטרפת אלינו לכל דבר". שלומי מציין כי משתתפי הפרויקט לוקחים חלק בטקסים שונים: "שיש טקס מצטיינים בראש השנה וביום העצמאות, אז אנחנו כן מתעקשים להעלות אותם לבמה. ובואי נגיד גם אם הם לא מצטיינים, אבל עצם זה שהם פה זה סוג של הצטיינות...".

באותו נושא, דקלה מספרת כי הבוגר הצטרף לטיול בין יומיים של היחידה:

"היה לנו טיול שנה שעברה ליומיים, שישנו בחוץ. והתקשרתי לאחים, וידאתי שזה בסדר, שהם מכירים ויודעים. שאלתי אם הם צריכים להסב את תשומת ליבי לאיזה משהו בלילה, שאם קורה לו משהו. אז באמת הצמדנו לו

חיילים. עכשיו, לא הצמדנו אותו בבטות, שהנה, הם שומרים עליך, אבל אמרנו להם לפקוח עיניים, רק לוודא שבאמת הכל בסדר, שהוא לא עושה שטויות. ובאמת הוא נהנה".

בדומה לכך, ישראל מספר על הרצון כי הבוגר ישתתף באירוע של היחידה שהתקיים מחוץ לבסיס ולא בשעות השרות עצמן: "פה אחד יש לו וילה, עשה על האש. עשה על האש. אז התקשרנו לאבא שלו, רוצים שהוא גם יבוא, הוא אחד מהחברה. זה לא איזה...מתייחסים אליו סוג ב'. אין פה סוג ב', הוא אחד מכולנו".

המפקדים מתארים תהליך הדרגתי של שילוב חברתי. כך, למשל, מספר מנחם על הקשיים שאפיינו את תחילת השרות של משתתפי הפרויקט וקשיי התקשורת בין משתתפי הפרויקט לחיילים אחרים שהשתפרו בהדרגה:

"בהתחלה זה היה קשה. החיילים לא, לא כזה היו מבסוטים מזה. שוב, אתה מכניס בן אדם שאתה לא יכול לדבר איתו. השפה שלך ושלו זה לא אותו דבר. קשה לתקשר עם בן אדם כזה. אבל עם שיחות, הרבה חיזוקים והסברים לחיילים פה מה המשמעות של זה של מה שהם עושים, עם הזמן הם הבינו את זה והשתלבו איתם. למדו לעבוד איתם בצורה כמו שצריך".

לאור זאת, מנחם מתאר את השילוב החברתי כתהליך שארך זמן: "השתלבו איתם. וידעו להביא להם משימות. וישבו איתם בארוחת צהריים וצחקו איתם...לדעתי, זה היה מצוין. אבל, עד שזה קרה, זה תהליך שלקח הרבה זמן". רינה אף היא מתארת תהליך הדרגתי של למידת מערכת היחסים בדינאמיקה שנקמה בין הבוגרת לחיילות האחרות עימן היא משרתת: "גם אם נגיד היא סתם בוכה על משהו. בוא נגיד, הן לא חסות עליה כמו ביום הראשון שהיא הייתה כאן. ניתן לה את החודש הסתגלות שלה. היום הן אומרות לה: 'גילה, אין לך על מה לבכות. א', ב', ג', ככה תעשי, ותפסיקי'. היא מפסיקה. כי, עוד פעם, הם גם איכשהו התרגלו אליה. למדו אותה".

מבחינת איכות/טיב השילוב החברתי ביחידה ומאפייני הקשר של משתתפי התוכנית עם חיילים אחרים ביחידה, מרבית המפקדים מתארים תהליך של הכרות עם משתתפי התוכנית, קבלה של החיילים האחרים את משתתפי התוכנית ויחס נאות כלפיהם. מני מסביר שחלק ממעלות הבוגר הינן שהוא תמיד משתלב, חברותי: "מה שאני אוהב בו, הוא בן אדם שהוא, לא משנה איפה תזרקו אותו, הוא יודע להשתלב. הוא חמוד לאללה. כולם אוהבים אותו, חולים עליו. הוא ממש..אין, את לא רואה, הוא תמיד מחייך. תמיד מחייך. תמיד". המפקדים מציינים כי הבוגרים מוכרים היטב לחיילים אחרים הן ביחידה והן בבסיס ובהתאם זוכים ליחס חם. שייקה מצוין בדבריו כי משתתפי הפרויקט מוכרים לכל החיילים ביחידה והפכו לחלק בלתי נפרד ממנה: "בואי נגיד, היום, שאם את תיכנסי ליחידה ותגדי את השמות שלהם, אין אחד שלא מכיר. גם העובדים פה. לא רק מהמחסן הספציפי שהוא נמצא פה. זה פשוט, הם חלק מהנוף כאן". ניסים מצוין כי הבוגר משתלב היטב ביחידה, מוכר ואהוב על החיילים האחרים:

"הרוב פה זה חברה איכותיים באמת. אז דותן היחיד פה, והוא משתלב פה. באמת משתלב ברמה גבוהה. כולם אוהבים אותו[...]. כולם בבסיס כבר יודעים מי זה דותן. באמת כולם יודעים מי זה דותן. מההסעה מרגע שהוא עולה בהסעה, עד שהוא הולך הביתה, כולם יודעים דותן דותן. הספר, הרסר, הטבחים, מי שאת רוצה מכיר מי זה דותן".

גם מנחם מצוין כי נוצר קשר קרוב בין משתתפי הפרויקט לחיילים אחרים: "החיילים פה התלהבו מהם. חבל על הזמן. החיילים פה, שהם השתחררו, היה להם קשה. כשהם הגיעו היה קשה, כשהשתחררו היה יותר קשה (ש: כן, הם נקשרו?) כן. אתה נקשר לבן אדם".

דקלה: "לא נתקלתי באיזה שהם חילוקי דעות איתו. או חייל, בוא נקרא לזה רגיל, בא אלי ואומר לי תשמעי קשה לי עם אריה. לא. אף פעם לא. נורא אוהבים אותו. וגם הוא בקשר טוב עם בנות השלישיות, ועם המש"קיות חינוך ועם כל החיילים פה. קשר טוב איתם, אוהבים אותו. יש פה חיילים בוגרים, והם מבינים, ורואים את המוגבלות שלו, ואני חושבת שקיבלו אותו בצורה חיובית".

ישראל מציין כי החיילים האחרים דואגים לבוגר כאשר אינו מגיע וחשים בחסרונו: "והאנשים פה שעובדים אצלנו במחסן, נגיד הוא לא מגיע שואלים: 'איפה הוא, למה הוא לא הגיע?' דואגים".

חלק קטן יחסית מן המפקדים מציינים כי נוצר קשר אמיתי של חברות בין משתתפי התוכנית לחיילים ללא מוגבלות שכלית; כך למשל מתאר יורם רצון אמיתי לשהות במחיצת הבוגר: "גם הוא נותן את עצמו שיאהבו אותו. יש בו את הדבר הזה. אז לפעמים אתה רואה אדם עובד על כל דבר, קשה לא להתאהב בו...את יודעת, אתה רואה אותו, אתה מתאהב בו. עד כדי כך אתה רוצה שהוא יהיה איתך. ממש כיף". ובהמשך מציין יורם קשר ספציפי וקרוב בין חייל ללא מוגבלות שכלית לחייל מן התוכנית: "מה זה התחברו, הוא לא יכול בלעדיו. הוא יושב איתו, מדבר איתו, משחקים ביחד". גם שני מתארת חברויות אמיתיות שנוצרו בין חיילת מהפרויקט לשתי חיילות אחרות: "ברגע שאני מסבירה גם הן מבינות. אז לאט לאט הן מתחברות. ובאמת נוצרו פה חברויות. אני חושבת שיש לי משקיות שהן באמת חברות שלה, הן באמת אוהבות אותה". בדומה לכך מתאר אילי: "היא מתחברת לכולם. יש לה שתי בנות שהיא מתחברת במיוחד, במיוחד אחת מהם. היא הייתה צמודה אליה מהרגע שהיא נכנסה לפלוגה. וזהו. היא חברה של כולם...".

חלק מהפקדים מציינים כי על אף שמשותפי הפרויקט מוכרים ואהובים ביחידה החברויות שנרקמו בינם לבין החיילים האחרים מוגבלות לזמן ולמקום בו הם משרתים. כך למשל מציין שייקה:

"הם באים לכאן, עולים על מדים, אז הם מרגישים חלק מהחיילים. הולכים לאכול איתם ארוחת צהריים מי שרוצה בחדר אוכל, וממש מתרקמות כאן חברויות, אני אגיד חברויות- לא חברויות מעבר לידידות ורעות, אבל מתרקמות כאן חברויות. ויש לאותו ילד עם תסמונת דאון יומולדת, אז במדור חגגו לו יום הולדת, ובשבילו זה וואו".

גם שלומי מסייג את דבריו בנוגע לחברויות שנוצרו: "באים לכאן, פה הם באמת מקבלים את היחס, ומתקמים פה באמת חברויות. עוד פעם, לא בפאן האישי...זה להביא להם מתנה, זה להגיד להם בוקר טוב, להתקשר להגיד להם חג שמח". תום: "אני לא יכול להגיד שזה עדיין מתנהל בקטע האידיאלי של שיפור המוטיבציה...בחיילים אחרים כתוצאה מאלה, אבל הם לפחות מקבלים אותם כשווי ערך, וזה מבחינתי חשוב".

מספר מפקדים ציינו כי היחס של החיילים האחרים כלפי משתתפי התוכנית אינו עשוי מקשה אחת. לצד אלה הרואים בשילוב דבר חיובי, יש כאלה שאינם מרוצים מכך ותופסים זאת כמעמסה. דוגמא לכך ניתן לראות בדבריו של מנחם: "כל חייל זה משהו אחר. יש חיילים שייקחו את זה בצורה של וואו קיבלנו עזרה, ויש חיילים שיגידו עזוב, לא חסר לנו כאבי ראש, עושים עוד כאב ראש". גם שלומי מסביר שהקבלה של הבוגרים לא תמיד קלה ושלאורך הדרך פגש התנגדויות של חיילים:

"היו חיילים שחיפשו בזה מפלט ואמרו רגע, אם אתה שם אותו במחלקה שלי, אני עוזב. כי הם רצו לעבור למקום אחר. חיילים אחרים או אנשי קבע אפילו, היו לנו אנשי קבע אפילו שבהתחלה התנגדו לזה, מהפחד של להתמודד עם...כי מגיע ילד עם תסמונת דאון, להיות קשוב לצרכים היומיומיים, לצרכים של שירותים...והיו כאלה שהיו יורקים. צריכים לדעת להתמודד, להתמודד עם העניין הזה דווקא של להכיר את האחר, להכיר את השוני".

לדברי דורין: "אני לא יכולה להגיד לך שמאה אחוז, כולם מבינים את זה, אבל רוב האנשים שנתקלתי איתם, הם אוהבים את האנשים האלה. אולי בהתחלה כאילו זה...אבל לאט לאט הם מבינים שיש להם עסק עם מישהו שהוא לא פראיר" בדומה לכך מציין ניסים:

"תקשיבי, זה, יש חברה שמקבלים את זה. יעני הכירו, בשבילם זה, אומרים משהו כבוד האדם ומשימה מבורא עולם אני קורא לזה, דבר מיוחד. ויש כאלה רואים את זה- יעני מה עכשיו הבאת לנו, כאילו, פה המחלקה התרגלו אליו, אבל אה...אני אומר לך, פה נגיד אני לא כל מחלקה שאני יודע איפה מקבלים את זה בהבנה, איפה פחות, איפה יש סבלנות, איפה אין סבלנות. יש כאלה, זה אופי של בן אדם. לפעמים באים אנשי מילואים שלוקחים אותו, בשבילם זה אוצר. ויש כאלה שדווקא גם אומר: 'עזוב אותי, אין לי כוח בשביל הבן אדם הזה'. לא, אין, אין כימיה. יש כאלה. זה טבע העולם, אין מה לעשות".

לבסוף, רק במקרה אחד תיארו המפקדים טלי ורון תהליך של הרעה במערכת היחסים לאור ההיכרות

בין הבוגרת לחיילים האחרים המשרתים עימה;

טלי: "ואז מתי שהוא כבר החיילים התחילו להתרחק כי הם חשבו שהם פוגעים בה. כי היא כל פעם היתה מאשימה אותם- זה בגלל, זה בגללה. בגלל שהיא היתה בלי מצב רוח. אז חלק מהחיילים לקחו צעד אחורה כיזה לפעמים היה גורם לבעיות".
רון: "בהתחלה זה השפיע טוב, היא דיברה עם כולם, היא מאוד חברותית. דיברה עם כולם, והם היו איתה, התחלקו איתה, וזה היה בסדר גמור. באיזשהו שלב, בגלל ההתפרצויות והמצבי רוח, היא נכנסה ל'תאקלים' עם חיילים. עכשיו, יש כאלו שהם יותר בוגרים, שמבינים, קרה עכשיו מקרה, היא לא שולטת בזה, עוד שעה שעתיים יהיה בסדר. יש חיילים שאני מניח שהתרחקו. לקחו צעד אחורה..."

5.3.3.2 השלכות השירות הצבאי על המפקדים:

המפקדים מתארים את ההשלכות של התוכנית עליהם כמפקדים הן ברמה אישית והן ברמה המקצועית. ברמה האישית מתארים המפקדים תחושה של סיפוק לאור ההתקדמות של הבוגרים והבוגרות עימם הם עובדים. שלומי לדוגמה מתאר את תחושת הסיפוק האישי לאור ההישגים של הבוגר ששירת תחת אחריותו: "ואז אתה בעצם יודע שבמעט שעזרת להם, הוצאת אותם מכאן יותר גדולים, יותר מחוזקים, יותר מחושלים, יותר שמחים, אז עשיתי משהו. ואין את זה במקום אחר". בדומה לכך מתאר שייקה: "שאותו שתיל ששתלת, היום אפשר לקצור את הפירות. אני לא מתמודד. אני עברתי את השלב של ההתמודדות. השלב של ההתמודדות היה בעצם בכל תהליך ההטמעה. היום אני רק קוטף את הפירות". רוני מציין את תחושת הסיפוק שחש מכך שהצליח בתפקידו, מההישגים של הבוגר ברמה החברתית ולאור הצלחת הבוגר לסיים את השירות הצבאי: "רואה פה את ההפריה בינם לבין שאר החיילים, שלי זה עושה הכי טוב. כמו שעושה הכי טוב שחייל שרוצה להשתחרר שלא בזמנו, בסוף מסיים את השירות שלו. זה עושה לי הכי טוב. וזה באיזה שהוא מקום הסיפוק. לגרום לאנשים שהכי קשה להם, בסוף לעשות את השירות". באותו נושא מתאר יועד את תחושת הסיפוק האישית מעצם התחושה שתרם למען החברה: "אין ספק שזה עושה לך טוב כי אתה עושה פה משהו למען הכלל".

בנוסף, המפקדים מתארים כי המפגש עם משתתפי הפרויקט תרם באופן משמעותי להכרות שלהם עם תחום המוגבלות השכלית והוביל לשינוי עמדותיהם בנוגע לאנשים עם מוגבלות שכלית. כפועל יוצא מההכרות עם הפרויקט, המפקדים גם הצמיחו חיבור אישי לתחום. להלן מספר דוגמאות מדברי המפקדים המשקפות את המודעות הרבה יותר והידע אשר רכשו בתחום. שני ציינה: "אני הרי לא, כאילו, לא נתקלתי בזה לפני. אז, גם זה פותח אותי בכלל לעולם הזה. ובכלל לכל ה... עם ורדה שאני תמיד מדברת, וזה באמת פותח אותי, אה...גם מלמד אותי המון עליהם". ישראל: "הייתי (בהוסטל), ולא שיערתי שזה ככה. תמיד היתה לי סטיגמה כזאת, שזה נראה אחרת, כמו בית חולים, כמו מוסד כזה אפל. ולא הכרתי בכלל את זה שזה נראה כמו ארמון". רכישת ידע זה תרמה לשינוי עמדות המפקדים כלפי אוכלוסית האנשים עם מוגבלות שכלית. ניתן לראות ביטוי לכך בדבריו של יוסי: "עלינו כמפקדים, תשמעי, זה השפיע בחשיבה. עלי, כאילו, בוא, אתה יכול לקלוט גם כאלה". תוליק: "כלפי כל בן אדם שאת רואה אותו, או סתם אני אומר, שאני רואה בן אדם עם מוגבלויות כמו של אסף, שאני רואה אותו בחוץ, אז אני אומר- גם אחד כזה יכול להתקדם. כי זה חשוב לתת לו עצמאות. ככה הוא יכול להתפתח. זה לדעתי מילת המפתח". כאמור, הידע הרב יותר והעמדות החיוביות יותר הובילו גם לחיבור אישי של המפקדים לתחום. לדברי יואב: "אני מדבר עם אשתי על זה, אני מאוד מחובר לזה באופן אישי, אותי זה תפס. גם בתפקידים קודמים שלי זה נורא עניין אותי, אני נורא מחובר לזה, זה ככה התחבר לי ממש מצוין".

מבחינה מקצועית מתארים המפקדים תהליך הדרגתי של למידה כיצד עליהם להתנהל מול הבוגרים, שכלל לעיתים ניסוי וטעייה וצורך להתאים את הכלים העומדים לרשותם להתנהלות מול הבוגרים. לדברי מנחם:

"יש יתרונות ויש חסרונות. יתרונות, זה שאתה לומד לעבוד עם דברים שלא עבדת אף פעם. זה אוכלוסיה שאתה לא רגיל אליה ביום יום. וזה קצת קשה. אבל, אם אתה לא נופל על דברים, אתה משתלב איתם, אתה לומד להכיר אותם. זה השפיע מאוד. אתה, שוב, אתה לומד להכיר דבר ש...אני לא ראיתי דבר כזה אף פעם". מבחינת למידת ההתנהלות מול משתתפי הפרויקט, המפקדים מתארים תהליך לינארי של התקדמות ממצב של חוסר היכרות או ידיעה כיצד עליהם להתנהג עם הבוגרים והבוגרות, לעבר תהליך של רכישת מיומנויות להתמודדות ושילוב של המשתתפים ביחידה. יוסי: "אמרו לנו בגדול כל אחד מי זה [בוגר], מי זו גילה, מה המעלות והמגבלות. ועם הזמן פיתחנו כל מיני שיטות איתם, גם של עבודה, גם של זה...הם קיבלו מאיתנו בזמנו דיסקיית עם השם שלהם, כמו כל חייל, אבל הוספנו את הטלפונים שלנו. במקרה שהם נתקעו, תנו את הדיסקיית, וזה כן קרה". גם מנחם מתאר תהליך בו רכש מיומנויות להתמודדות עם משתתפי הפרויקט:

"לקח זמן. למדתי להיות יותר, באמת, סבלני ברמה מטרפת. למדתי לדבר איתם ברוגע, בלי להתעצבן. הייתי מתעצבן. בהתחלה הייתי מתעצבן. זה מרתח. אתה לומד עם הזמן. אתה לומד סבלנות ורוגע ולא להתעצבן ולא לצעוק. כן. יש לך את ה...לפעמים שאתה בא להתעצבן אתה רוצה לצעוק עליו ואז אתה אומר שנייה, זה לא חייל רגיל, אתה מסתבך פה, תירגע. תשב במשרד כמה דקות, אחרי זה תדבר איתו".

שלומי מתאר כי התהליך של שילוב מצריך ודורש מהמפקד לחשוב איפה ואיך ניתן לשלב את הבוגרים ביחידה: "כמפקד, גם אני כסגן מפקד יחידה וגם המפקד שלי, זה המקום כל הזמן לחשוב איפה אתה מכניס אותם בטקס הזה, בטקס הזה, בכנס הזה. אפילו ימי כיף". דקלה מתארת כי למדה כיצד להיות סובלנית יותר בתקשורת מול הבוגר: "אז אני...ואני...ככה למדתי שזה חלק מהסוג של המוגבלות שלו (שואל בחזרתיות שאלות כל הזמן). וכל פעם שאני רואה אותו, עונה לו את אותו דבר, באותה סבלנות, מסבירה לו ובאמת, בסדר גמור".

5.3.3.3 השלכות השרות הצבאי על המערכת הצבאית:

"הצד השני של כל זה, מעבר להתמקדות בפרט היא ההתמקדות בכלל. במדור. ובמרכז, ובממשק עם האנשים מהיחידה. ואני חושב ששם זה ה added value...על זה יש לו גם ערך מוסף. שלכאורה, לא בשביל זה הוא בא, ולא בשביל זה הוא משרת פה, אבל זה מחלחל. זה ההשפעה הסביבתית שיש לו. שהיא מאוד חיובית". (יואב)

המפקדים מתארים את השלכות השרות הצבאי של משתתפי הפרויקט על המערכת הצבאית. ההשלכות בתחום זה נחלקות לארבע קבוצות מרכזיות- השלכות פרקטיות, השלכות של משתתפי הפרויקט על האווירה ביחידה בכלל, ועל חיילים אחרים בפרט והשלכות ערכיות. מבחינה פרקטית המפקדים מדגישים כי למשתתפי הפרויקט תרומה משמעותית לתפקוד היחידה. מרבית המפקדים מציינים כי הבוגרים והבוגרות מבצעים עבודות שחיילים אחרים לעיתים אינם מסוגלים לעמוד בהן ולבצען באופן יעיל, כפי שמבצעים חיילי הפרויקט, וכי הם מבצעים עבודה המפחיתה עומס מיתר החיילים ללא מוגבלות שכלית. תוליק מדגיש את תרומתו של הבוגר שתחת אחריותו ליחידה, ומציין בדבריו כי קצב העבודה של הבוגר אינו נופל מקצב העבודה של חיילים אחרים: "הוא תורם. חבל שלא באת לפה בשמונה וחצי, היית רואה. שיש מתנדבים אז הוא עובד בקצב שלהם, את מבינה? זאת אומרת, איזה קצב יש לו". שלומי מחדד בדבריו את היכולות הייחודיות של הבוגרים, ומציין כי הבוגרים עושים עבודות שחיילים ללא מוגבלות שיכלית אינם מסוגלים לבצע:

"אני יכול להגיד עבודת קודש. כי העבודה שהם עושים, בגלל המוגבלויות שלהם, מה שהם עושים ולהם נראה וואו, זה מה שהחיילים הרגילים פה לא היו יכולים לעשות. ויש פה אני חושב תרומה כפולה. גם למערכת, לנו. הם באים בסוף לעשות את העבודה הסיזיפית הזו, שהיא קשה, לא קלה. וכמה אתה יכול להושיב חייל או להעריך יעילות, או למיין אפילו תרופות, או לסדר אותם באריזות מסוימות. לי כערך מוסף זה נותן המון ליחידה. כי בסוף אני גם עומד

בתכנית עבודה. והם עושים דברים שלא בהכרח חיילים מסכימים. הם, בשבילם, אלף, הם לא מתייאשים, הם עושים את זה כי הם מרגישים שהם צריכים לעשות".

בדומה לכך, שייקה מדגיש את ייחודיות החייל שתחת אחריותו ויכולותיו הפיזיות העולות על יכולותיהם של חיילים ללא מוגבלות שכלית:

"כי תשמעי, בסוף יש לו כוח. הוא בחור בריא, ברוך השם, שיכול לבצע עבודות שמישהו בן 60 לא יכול לבצע. בלהרים, לסחוב, לקחת, בסדר? כאילו, דברים שבעצם מישהו שהוא יכול, איך אומרים, לבוא ולהיות עזר כנגדו. הוא לא יכול לבצע את המשימה לבד, כי הוא צריך שמישהו יסביר לו. אבל, יש פעולות בסיסיות שהוא עושה בצורה מצוינת, לבד, בלי שום בעיה".

יואב מדגיש כי הבוגר ממלא היטב תפקיד שהיה מעייף חיילים אחרים, תוך שהוא שומר על אחדות ועקביות בביצוע התפקיד:

"אנחנו משתמשים בצורה מאוד טובה ביכולת העבודה, בשיטת העבודה נקרא לזה ככה. מה שקורה, שרוב האנשים שהיו יושבים בכיסא של יער, באיזשהו שלב, חוץ מזה שהיו מאבדים את הסבלנות, היו נהיים פחות ערניים לדקויות. ועם יער אנחנו באמת משתמשים ביכולת לשמור על אחדות בביצועים. זה לא משנה אם זה המחשב הראשון או המחשב השלושים של אותו יום- בכולם הוא מפרק באותה הצורה, בכולם הוא יודא שלא נותר שום דבר בפנים, אתה יכול לסמוך בעיניים עצומות".

טלי מציינת כי עבודתם של משתתפי הפרויקט מפחיתה עומס ונטל מחיילים אחרים: "הם משפיעים בתחום שלהם. הם מורידים מאיתנו משהו שהם כן יכולים לעשות. ואז אנחנו תורמים בעוד דברים ועושים עוד דברים. כי, כאילו, היא מחליפה אותנו בתפקידים במחסנים נגיד, שאנחנו היינו שמים שם חייל, היא היתה מתקתקת את העבודה, והחייל היה יוצא אלינו לעזור". מני:

"מבחינתי, כמפקד מחסן, לא משנה מה הוא יעשה. יזיז מפה לפה את הפריט הזה, מפה לפה יעשה את הדבר, מבחינתי זה טוב. אם לא הוא היה עושה את זה, אז מישהו אחר היה עושה את זה. אותו אזרח עובד צה"ל שמקבל את המשכורת. אז מישהו אחר היה עושה, אז מישהו אחר היה מבזבז את הזמן הזה. אז הוא עושה ארבעים אחוז מתוך מאה, את הארבעים אחוז הם מאוד מאוד חשובים לי".

"יודעות איפה לתרום, איפה לעזור. ולעזור להן לצלם, לסרוק, לשלוח, כאילו, פחות [הבוגרת] שולחת וזה, אבל היא יודעת, יודעת לצלם יפה. נכון, מצלמת לבנות, היא יודעת, היא עוזרת ככה לחלק במגירות אם צריך לשים דברים לבנות. היא יודעת לגרוס. היא תמיד, כאילו, יש לנו המון המון גריסה שזה דברים שהם, שאסור ככה סתם לזרוק, אז היא גם. היא יושבת וגורסת באחד המשרדים של הבנות, היא גם ככה עוזרת להן. שזה תורם, זה עוזר להן". (שני)

מעבר לכך, המפקדים מדגישים כי הבוגרים ממלאים תפקידים חשובים בעלי תרומה משמעותית ליחידות הצבאיות ולמערכת הצבאית. לדברי יואב:

"המקרה הוא במובהק- הם משרתים תפקיד אמיתי, עם מטרה ועם תוצאה למערכת, לארגון. זה לא סעד. אנחנו לא משאירים אותם פה רק כדי להרגיש טוב עם עצמנו, כי עשינו משהו טוב לחברה. אנחנו משאירים אותם פה כי הם חיילים, כי הם פה משרתים. הם משרתים במלוא מובן המילה. הם משרתים את צה"ל, הם עושים תפקיד אמיתי".

גם אבנר מציין כי הבוגרת שבאחריותו ממלאת תפקיד חשוב התורם ליחידה:

"קודם כל היא תורמת ליחידה. היא עושה דברים בשביל היחידה. היא עושה כל מיני קישוטים ודברים כאלה, וגם בפועל, דוחות, ולעשות מעקב ולראות שדברים קורים. היא עושה. מבחינתנו היא חיילת לכל דבר ועניין. ברור שיש דברים שתעשה את ההתאמות אליה ואתה מוריד לה פרויקטים שמתאימים אליה. לא נותנים לה כל פרויקט שזה...אבל אתה עושה התאמות. והיא מאוד תורמת. באמת. לסביבה ולעצמה".

בניגוד למפקדים והמפקדות שהוצגו לעיל, רוני הינו המפקד היחיד שציין כי התרומה של הבוגרים אינה באה לידי ביטוי בכוח העבודה שלהם וביכולות שלהם וכי כל בוגר תורם בהתאם ליכולתו:

"כנחו עבודה פחות. בהתחלה ניסיתי להכניס אותם לעשייה. לעשייה. נועה תורמת יותר. כי קל איתה. היא יותר מבינה, היא פיקחית. כלומר, אם יוצא משהו מהקונדיטוריה, נועה שותפה למה שיוצא מהקונדיטוריה. היא עובדת בקונדיטוריה. אז הם עובדים לא נקי ומפוזר מאוד. אז קשה להכניס אותם. אז זה בעיקר יותר בסדר, ויותר בניקיון, ויותר בעזרה אולי בחדר אוכל. זה בגדול. ושוב, לפי מה שמתאים להם".

המפקדים מייחדים חלק ניכר מדבריהם להשלכות השרות הצבאי של הבוגרים על האווירה הכללית ביחידה. יואב מציין כי הנוכחות של משתתפי הפרויקט משפיעה על האווירה בשיחות מדור שהפכו נינוחות יותר בעקבות נוכחותם: "וכל שיחה מדורית שיש, אז היא נעשית בסבר פנים. הרבה יותר נינוח. וזה באמת, זה ערך מוסף. זה משהו שלכאורה לא בנינו על זה, לא. אנחנו לא חשבנו שזו תהיה התוצאה, אבל הלכה למעשה זה מה שקורה". תיאור דומה לכך מצוי בדבריו של יוסי:

"אז אתה מסביר לחיילים, הם לא רגילים לצעקות. נהיה שקט. נהיה יותר תרבות בגללם. וזה כן השפיע על המון חיילים. אז גם כשמדברים אז משהו זורק, הוא לא מקלל. זה מאוד עזר לנו בקטע של העובדה שלא מקללים בגללם. כי עוד פעם, לא שהם לא יודעים, אבל הם מסתכלים, כאילו, וגם אחרי כל ההכנות האלה אומרים לאנשים, בואו, כבדו אותם, אל תדברו ככה, זה לא מתאים. ועם הזמן זה מאוד עזר".

אבנר מוסיף בהקשר זה: "כל האוכלוסייה הזאת רק רואה אותה ופתאום, את יודעת, אנשים שלא רוצים, רק רוצים לברוח, רק רוצים להגיד עזוב אותי וזה, רואים אותה, פתאום התחושה משתנה. ואנשים עושים דברים הרבה יותר ברוגע, הרבה יותר בכיף, הרבה יותר בהנאה".

בנוסף, המפקדים מתארים באופן נרחב את השלכות שירותם הצבאי של הבוגרים על חיילים אחרים ללא מוגבלות שכלית. ראשית, מציינים המפקדים והמפקדות את המפגש, ההכרות והחשיפה לאנשים עם מוגבלות שכלית המובילה לשינוי עמדות והפחתת סטיגמה. שני מציין כי ההכרות של חיילים ללא מוגבלות שכלית עם חיילים עם מוגבלות שכלית במסגרת הצבא מגבירה את הרגישות וההבנה של האחר ומובילה לקבלת השונה:

"גם אני חושב שזה נותן לחיילים האחרים, את הרגישות, הבנת האחר, השונה. אני חושב שזה פרויקט מאוד מאוד יפה. אז שוב, לקבל את השונה כמובן מאליו. גם אני בהתחלה שראיתי אותו אז, את יודעת, יש תהליך כזה, בהתחלה אתה מדבר למישהו כזה כאילו הוא לא שומע טוב, אתה מדבר אליו לאט או בקול יותר גבוה. אני יכול להגיד את זה על עצמי. ועם הזמן כבר: 'אריה מה העניינים, מה שלומך, מה קורה?' כאילו, רגיל. אז זה תהליך שכולם עוברים אותו. בכלל בצבא, אנחנו מייצרים 'הרגלה'. אנחנו מרגילים אותך לאורח חיים שונה כחייל. אז חלק מההרגלה זה גם לקבל את השונה כחלק מהחיים שלך. אני חושב שההשפעה של אריה על הסביבה היא מאוד משמעותית וחיונית".

ניסים מציין את התרומה של הכרות עם אוכלוסיה זו להפחתת רתיעה וסטיגמה:

"עוד קפיצת מדרגה. לקבל את האחר. הצבא היה מקבל את הנוער הקשה, הנוער, האוכלוסיה הקשה, דברים כאלה. פה זה לקבל את הסוג אחר, ולהכיר אותם גם לסביבה ושהסביבה תכיר אותם, כי לפעמים אנשים היו רואים אנשים מוגבלים והיו חושבים שזה איזה עב"ם. לדעתי. היו מפחדים מזה. היום רואים כאילו עוד משהו, עוד חלק מהחברה. השילוב הזה עוזר. עוזר גם לסביבה להבין שזה לא בדיוק גם מפחיד לקחת ולגדל דבר כזה, ועכשיו לקחת לאמץ דבר כזה".

בדומה לכך מתארת שני:

"וגם לנו, אני חושבת שפה הבנות, המש"קיות שלי, הן לא הכירו את זה לפני כן, הן לא יודעות מה זה. זה גם פותח אותן. הן גם מצליחות להכיר ולהבין ולדעת מה זה. כי לפעמים זה יכול להרתיע אנשים. אז ככה כשהן רואות איזה מדהימה [הבוגרת], והן מתות עליה [...] אז אני חושבת שזה לשני הצדדים מאוד תורם. זה גם פותח אותן, באמת עוזר להן להכיר ולא להירתע מזה. כאילו, זה רובם הם צעירים פה, הם בני 19, כאילו גם אני, אני 20-19, הם לא מכירים את זה. אז ככה הם מכירים ויודעים איך לגשת את זה. גם פותח אותם בעתיד לכל האוכלוסיה הזאת של ה... של הילדים עם ה... עם פיגור שכלי. אז הם רואים שזה לא, אין צורך להירתע מזה. זה פותח אותם. אתה לא יודע מה זה, אז אתה בהתחלה לא מדבר, אתה לא יודע. וגם בהתחלה לא שואלים כי כזה, לא נעים לשאול מה יש לה. אבל ברגע שאני מסבירה גם הן מבינות".

יועד מדגיש כי התרומה להפחתת הסטיגמה מתרחשת לאור ההכרות וההימצאות יחד עם אנשים עם מוגבלות שכלית: "יש פתגם שיש דברים שלא נכנסים דרך הראש אלא דרך הרגלים. צריך לחוות את החוויה. לפעמים גם להיפצע ולהיפגע מהחוויה, ואז להבין שגם זה אפשרי, זאת אומרת, זאת ההסתכלות שלנו על הסיפור הזה וזה לא ברמה של סיסמאות".

המפקדים והמפקדות מוסיפים כי ההכרות עם משתתפי התוכנית, הפחתת הרתיעה מהאוכלוסיה ושיפור עמדות כלפיהם משפיעה באור חיובי לא רק בטווח הזמן הקצר של השירות הצבאי, אלא גם בטווח הרחוק בשינוי התפיסות והעמדות של חיילים ללא מוגבלות שכלית לאחר שיחרורם מהצבא. לדברי יועד: "אז חשבנו שזה נכון שחיילים אצלנו יחשפו גם לסוג מסוים של אוכלוסיה עם כל המשמעות שלו. ראינו את זה מכיוון אחד של תרומה ומצד שני סוג של אירוע שיכול גם להפוך חיילים ומפקדים שלנו לאזרחים יותר טובים. זה שני המעגלים שעליהם הסתכלנו". ישראל: "השפיע לטובה, אני חושב, מבחינת העובדים. מבחינת החברותא. הכירו פן אחר שהם לא מכירים. ותשמע, עכשיו אני בטוח שנגיד הם יתקלו בן הפן הזה, יתקלו בו במקום אחר, הם ידעו להגיב אחרת, לדבר אחרת, להתייחס אחרת. מה שהם לא הכירו לפני. זה, הרגישות שלהם נהייתה יותר גדולה". אבנר: "אני חושב שכל מי שנוגע בה נהיה בן אדם יותר טוב. אין מה לעשות. הוא נהיה סובלני, וזה טוב לכל החיים, הייתי אזרח בטוח יותר טוב. אני מקבל את השונה הרבה יותר טוב. לפעמים זה גם מרתיע, מסתכלים על זה כמוקצה, כמשהו מרתיע. לא יודעים איך לגשת אליהם, מה המוגבלות, מה אני יכול לעשות איתו. פה אתה נחשף לאוכלוסיה רחבה, שוואללה, אתה יכול לתקשר איתם. וזה מדהים".

בנוסף, המפקדים מציינים כי המפגש בין חיילים ללא מוגבלות שכלית עם משתתפי הפרויקט והדינאמיקה שנוצרה ביניהם, סיפקו לחיילים ללא מוגבלות שכלית מוטיבציה ומחויבות כלפי המסגרת הצבאית וחיזקו את המוטיבציה שלהם למלא את תפקידם כראוי. לדברי מוטי:

"החלום שלי, דרך אגב, היה שהיא גם תעמוד ותדבר מול חיילים. כשעושים הרצאת ערכים, ערכי צה"ל, לפלוגה של קורס מכים, ויושבת שם איילה חמש דקות באה ומדברת למה היא בצבא, אז זה לדעתי מוריד את האסימון להרבה מאוד דרעק. סליחה על המילה. הרבה מאוד חיילים שלא סגורים באמת על מידת המחויבות שלהם לשירות, וזה סוגר את הפינה".

באותו נושא מציין רוני:

"מעולה. למה הוא מעולה? דווקא בגלל שהחיילים שמגיעים למטבח הם חיילים ממצב סוציו אקונומי מאוד נמוך באופן יחסי. גם מתוכם יש כאלה שהיו שמחים לצאת עכשיו מהצבא. עכשיו. לא לסיים את השירות שלהם ופשוט לצאת. היו שמחים פשוט לצאת מהצבא. המתנדבים הם הצד האחר של המשקל שמאזן את העסק פה. הם [החיילים ללא מוגבלות שכלית] עובדים יחד עם המתנדבים, רואים אנשים שהם מוגבלים שנכנסים ועושים את העבודה והם לא מתלוננים אף פעם. כאלה שיכולים לעשות הכל, ומשתדלים לעשות כמה שפחות".

שלמה מציין כי בדינאמיקה הנרקמת בין חיילים ללא מוגבלות שכלית למשתתפי התוכנית, משתתפי הפרויקט נותנים בנוכחותם מוטיבציה לחיילים אחרים ומגבירים את תחושת המסוגלות שלהם:

"זה יותר ממה שתורם להם, גם תורם לנו. גם לנו כצבא, גם לנו כחברה. וזה תורם הרבה. כי חיילים שמגיעים לכאן... מגיעים לכאן חיילים חלקם עם מגבלות קשות מאוד, כי אנחנו בסיס פתוח. ומה שהם רואים, הם רואים שאם אותו אחד למרות המוגבלויות שלו הגיע לאן שהגיע, אז מה הם יגידו. וזאת, לתפיסתנו, נותן להם, נותן להם תחושה שאם אותו אחד, למרות כל המגבלה שיש לו, מסוגל, אז הם מסוגלים".

בנוסף, המפקדים והמפקדות מציינים כי עמידתם של משתתפי הפרויקט במשימות השונות הניתנות להם מהווה דוגמא אישית עבור חיילים אחרים ביחידה. כך למשל מספר אילי: "היכולת התמדה שלה אל מול כל מיני חוסר יכולת התמדה נקודתית של כמה בנות בפלוגה, אני אומר: 'תסתכלו ותראו אותה, קחו דוגמא', וזה כן משפיע גם על הבנות. הן אוספות את עצמן". בדומה לכך מתאר יורם: "שרואים שבחור בא להתנדב, ומסתכלים עליו שהוא יכול, אז למה הם, את

מבינה, אני מסביר לפעמים. לפעמים הם עושים כל מיני דברים, את יודעת, מאחר, הולך, לא בא בזמן, ואני אומר: 'תראו הוא הולך לאכול, והוא בא בזמן. למה אתם צריכים...!'. הם לוקחים ממנו דוגמא".

מעבר לכך המפקדים ציינו כי המפגש של חיילים ללא מוגבלות שכלית עם משתתפי הפרויקט נותן פרופורציות לחיילים אחרים בנוגע לקשיים שהם חווים. לדברי שלומי:

"לפני מגיעים חיילים בתחתית של התחתית, שעברו כבר מלא יחידות. ופה זה המקום האחרון לפני שפולטים אותם, או על אי התאמה, או על פרופיל נפשי. סיפורים ממש לא קלים. ולכן חשוב להראות להם את השוני, את האחר. בסדר, אז אתה בלי אבא או בלי אמא, או שהאבא בכלא או שההורים התגרשו, או שאתה מגדל לבד שני אחים, או כאלה שאפילו אין להם איפה לגור. אבל, הכל מתגמד בסוף שאתם עצמאיים. אתם הולכים ועובדים ועושים ונוסעים וזה מתגמד מול מה שהם רואים. שהם רואים ילד עם תסמונת דאון, שהם רואים ילד נכה עם כיסא גלגלים, זה מתגמד. הבעיות שלהם פשוט מתגמדות והם רואים את הדברים שונה, אחרת".

בדומה לשלומי מתאר יואב:

"קבוצת חיילי החובה שאנחנו מקבלים באופן ספציפי זה לא הטופ שבטופ. יש הרבה התמודדויות עם החיילים האלה, ברמה הפיקודית וברמה המקצועית. וברגע שאנחנו נוטעים לתוך הסיטואציה הזאת את [שם הבוגר], זה הרבה מאוד מגמד את הסביבה הפרטית שלהם, והם מקבלים פתאום פרספקטיבה. זאת אומרת, שאם חייל שמבחינתו הבעיה שלו גדולה, והוא מאוד מרוכז בעצמו, יש לו אלף ואחת בעיות, אבל כשהוא שם את המשקל את אלה הבעיות שלי ובגלל זה אני לא יכול לעשות את זה ואת זה שביקשת ממני, פתאום הוא מסתכל הצידה ואומר ואללה, אני באתי עם השק הזה, הוא בא עם השק הזה, והוא עושה. ופתאום זה מגמד קצת. זה מכניס אנשים נורא לפרופורציה. וזה באמת פשוט מוציא את הטוב".

כדוגמא נוספת ניתן לראות את דבריו של רוני:

"תראי, ההשפעות רק חיוביות, מכיוון שהם עוזרים להם. הם מדברים איתם כל הזמן, אחד עם השני. אחד יושב ומפליש סכום, ואז יושב איתו ערן, ואז הם עובדים ביחד ושניהם ביחד מפלישים את הסכום. וזה שואל אותו על זה, וזה שואל אותו על זה, וזה קודם שהוא בא טעון החייל, בא טעון ואין לו חשק וזה, פתאום הפרופורציות קצת לחיים מתאזנות לו, והוא עובד".

לבסוף, המפקדים מציינים כי החיילים האחרים יוצאים נשכרים מהמפגש עם משתתפי הפרויקט לאור תחושת הסיפוק וההנאה במתן עזרה לאחר. להלן מספר דוגמאות מדברי המפקדים; אבנר: "אני יכול להגיד לך שחיילים שליד כל הזמן, יש רגעים שאומרים, כאילו, כמה אפשר להסביר וכמה זה. אבל, בסוף יום, שהם באים, הם אומרים וואו, זה נתן. כי אתה נותן גם למישהו אחר. הם לא רגילים לזה". צבי:

"סיפוק. סיפוק. ברגע שהם עם אחד כזה, צוחקים, הולכים איתו, באים איתו, והוא מבסוט, הם פי עשר מבסוטים. למה? זה מה שנקרא, אף אחד לא רוצה שיקרה מקרה כזה אצלו. אבל, כאשר יש מקרה כזה, ואת יודעת שאת יכולה טיפה להועיל, לא משהו גדול, משהו קטן, אם תועילי לו במשהו קטן, הסיפוק שהוא נותן לך בזה שהוא קיבל את זה, זה מיליון דולר".

בהמשך מצוין צבי: "לנסוע איתו, להסביר לו, ללמד אותו, זה נותן להם סיפוק. זה לא עוד חייל במחלקה, את מבינה. הם מחפשים אותו. אם הוא לא בא יום אחד, איפה הוא, איפה הוא, למה הוא לא בא?".

לצד ההשלכות הפרקטיות של שירותם של הבוגרים ולצד ההשלכות על חיילים אחרים ביחידות, המפקדים מציינים את ההשלכות הערכיות שיש להשתתפותה של המערכת הצבאית בפרויקט, המימוש בפועל של התפקיד החברתי של הצבא, ולא רק התפקיד הביטחוני, המתבטא בערכים של שיוויון, סבלנות וסובלנות. חורחה:

"אני חושב שזה תורם המון. זה תורם לכל הדרגים. בסוף, תשמעי, גם כלפי הצבא וגם מהצבא למטה. זו איזושהי אמירה. זו אמירה לשלב חבר'ה מוגבלים, חבר'ה שיש להם יכולת לתרום לצה"ל ולחברה ולשים אותם במקום אחר. כשהיא תסיים את השירות שלה ותצא החוצה, היא הייתה חיילת, בסוף, ברזומה, עושה את הדברים אחרת, מסדר דברים שונה. אני חושב שזה תורם המון. זה תורם המון לנו כחברה, לצה"ל כצבא העם. בסוף צה"ל הוא צבא העם ואי אפשר להתנתק מזה, וזה עוד נדבך חשוב לצה"ל להבין. כן ירבו. אנחנו רוצים שעוד חבר'ה כאלה יכנסו פנימה.

אנחנו היינו מקבלים עוד אחד, עוד אחת בשמחה. למרות שלא הצלחנו עם אחת, יש כישלונות בדרך. יש עליות, יש ירידות, לא תמיד העסק מצליח להתחבר ביחד. זאת אומרת, יש כמה צדדים, אבל היינו שמחים לקבל עוד מישהו, עוד מישהי ולרוץ איתם קדימה".

ששי מציין כי ההשתתפות של המערכת הצבאית בפרויקט הופכת את הצבא למערכת ערכית יותר: "ההתייחסות שלנו לאחר עושה אותנו צבא יותר ערכי. יותר צבא שגם מייחד את הרוח ולא רק את הכוח. שוב, עדיין זה בוסרי, אבל כמו שאמר מאו צה טונג שכל מסע של שלושת אלפים קילומטר מתחיל בצעד אחד קטן". בהמשך מציין ששי כי ההשתתפות של המערכת הצבאית בפרויקט מבטאת ערכים של שוויון וקבלה של האחר:

"אנחנו רגילים אולי כחברה, וזה כולל את כולנו, לרצות דברים, אבל בתנאי שזה נעשה בדיוק עם אנשים כמוני. אין לנו באמת סבלנות גם לאנשים אחרים. או, אם מישהו רוצה לבוא, זה בתנאים שלי. כשאתה יוצר איזה כור היתוך כזה של אנשים מכל מיני מקומות, זה ברור שיש השפעות תרבותיות וכל אחד יצטרך לוותר. אני חושב שרוב האוכלוסיה אינה מוכנה לוותר על נוחיותה, על אורח חייה. ומבחינתי הפרויקט הזה הוא חלק מהרקע הארוך שעכשיו עשיתי, שלכולם יש מקום אצלנו. לכולם. דרך אגב, גם לאנשים בעלי עבר פלילי. זאת אומרת, סף הגיוס הורד כדי שיותר אנשים יכנסו. אז אני אומר, הפרויקט הזה הוא מבחינתי אחד מהדברים האלה. להיות סובלן, ולקבל אנשים שגם אם הם לא חושבים כמוך ולא נראים כמוך ולא גרים במקום מסוים בארץ עם אותם בתי קפה, יש מקום לכולם. והפרויקט הזה מבחינתי הוא סוג של גם איך אנחנו תופסים את עצמנו, האם אנחנו סובלניים לקבל את האחר. עצם ההמצאות שלהם ביחידות, בעצם תהפוך דברים לברורים מאליהם".

5.3.3.4 השלכות על החברה בכללותה:

המפקדים מציינים כי לשרות הצבאי של הבוגרים ישנן השלכות הן על הסביבה הקרובה של הבוגרים קרי, המשפחה וסביבת המגורים והן ברמת המאקרו, על החברה בכללותה. שלומי לדוגמה מציין את התרומה של השרות הצבאי לרווחת ההורים: "אני לא אשכח את זה. היתה איזה אמא אחת שבאה וחיבקה אותי ואמרה לי: 'תקשיב, עצם זה שאת החצי יום הזה אני חופשייה לעשות מה שאני רוצה. הילד שלי עולה על אזרחי, מגיע או בהסעה או באוטובוס'. רובם מגיעים לבד באוטובוסים. מגיע לכאן, ואומר שהוא כאן חצי יום". שלמה מציין את ההשלכות של משתתפי התוכנית על בני גילם עם מוגבלות שכלית והפיכתם למושא להערצה המניב רצון להידמות להם:

"עולים על מדים, הם מושא לקנאה או להערצה בפני שאר התלמידים. מה זה עושה להם, מה זה עושה להם, מה זה עושה להם, מה זה עושה לסביבה. לא רק מה זה עושה להם ולמשפחות, אין ספק שזה עושה המון. אבל יש עוד נגזרת שנייה ושלישית של כל המעטפת שהיא גם כן, היא מקבלת השראה, היא מקבלת.. זה מושא להערצה, זה דברים שהם רוצים להיות כמוהם".

ברמת המאקרו של החברה, מציינים המפקדים את תרומת הפרויקט להפחתת סטיגמה וליצירת חברה מקבלת וטובה יותר. ששי מציין כי השתתפות המערכת הצבאית בפרויקט כזה מהווה אחת מהדרכים לשינוי עמדות והפחתת הרתיעה של החברה מאנשים עם מוגבלות: "אני חושב שעדיין יש רתיעה בחברה מאנשים עם מוגבלויות. והדרך, או אחת הדרכים להתמודד עם הדבר הזה, זה שהוא יבוא ויחיה איתך. ואז זה יהפוך להיות משהו טבעי. אני חושב שזה מאוד מאוד חשוב. והלואי שהיינו יכולים לקבל עוד אנשים שמתאימים". בדומה לששי, שני מתארת את השפעת השתתפות המערכת הצבאית בפרויקט על האנשים בתוכה ויצירת כור היתוך: "לא יודעת אם זה כל כך המערכת עצמה, אלא יותר האנשים שנמצאים במערכת, אז זה גם, זה פותח אותם. אני חושבת שהצבא זה כור היתוך, אז זה גם חלק. זה כמו שזה אלי כפרט, זה גם לכל הצבא. זה פותח אותם להכיר דברים חדשים". גם שלומי מציין כי השרות הצבאי תורם לשינוי עמדות בקרב הסביבה הקרובה של הבוגרים והבוגרות לאור הנראות של המדים וההערכה שנותנת החברה הישראלית לגיוס לצבא: "לפעמים הם באים מהבית עם מדים וחוזרים לבית עם מדים. זה גם עושה בשכונה, בסביבת הילד, זה עושה משהו. הילד עם בעיות והוא תורם למערכת הצבאית. גויס, קיבל חוגר! הטקס הזה בבקו"ם שהם מקבלים חוגר ואת הקיטבג וזה.. בשבילם זה עולם ומלואו". מוטי:

"אבל היום הנוער פחות מכיר ילדים עם מורכבויות כאלה. נהפוך הוא, גם אם הוא מכיר, אז הוא ממדר אותם ומקצה אותם ויכול להתעלל בהם ולצעוק עליהם. לפעמים אנחנו יכולים להיות רעים מטבענו. ויש פה באמת כר מדהים כזה בצבא, זה מסגרת שאני חייב לסייע, חייב לקבל. בוא נקבל את השונה. ואיפה שיהיה חיבור בין הנורמאלים מה שנקרא, לאותו בן אדם עם מוגבלות, ככל שיהיו את הממשקים האלה ולא נהיה בדלנים ולא ניצור חברות לאלה ולאלה ולא זה, ככה זה יהיה יותר טוב. כחברה נקבל את השונה".

מחקר 4: עמדות

חיילים ללא

מוגבלות שכלית

כלפי חיילים עם

מוגבלות שכלית

6.1 משתתפי המחקר:

בתת-מחקר זה השתתפו חיילים ללא מוגבלות שכלית המשרתים באותן יחידות בסמיכות לחיילי הפרויקט, או ביחידות אחרות בהן לא משרתים חיילי הפרויקט. בחלק זה של המחקר השתתפו 255 חיילים ללא מוגבלות שכלית אשר גוייסו בדגימת נוחות. משתתפים עם נתונים חסרים ביותר מ- 25% מאחד מהמשתתפים העיקריים במחקר הוצאו מהקובץ. על כן, קובץ הניתוח הכיל נתונים אודות 239 חיילים. פרטי רקע אודות החיילים מוצגים בטבלה מספר 6. כפי שניתן לראות, 55% מהמשתתפים היו נשים, 91% היו בגילאי שירות סדיר (18-21), כאשר הגיל הממוצע עמד על 20.3 (ס.ת. 2.9, טווח 18-45). מרבית המשתתפים היו ילידי ישראל ו- 98% מתוכם יהודים.

טבלה 6: התפלגות נתוני רקע אודות חיילים ללא מוגבלות שכלית (N=239):

		מגדר
%	N	
45.4	108	גברים
54.6	130	נשים
		גיל
91.2	217	18-21
8.8	21	+22
		ארץ לידה
90.3	215	ישראל
8.0	19	ברית המועצות
1.6	4	אחר
		רמת דתיות
55.5	132	חילוני
33.6	80	מסורתי
9.7	23	דתי
1.3	3	חרדי
		זמן בשירות צבאי (בחודשים)
38.7	92	0-12
40.3	96	13-24
13.4	32	25-36
7.6	18	+37

6.2 שיטות המחקר:

6.2.1 כלי המחקר: נעשה שימוש בשאלון מחקר כמותי מובנה אשר כלל 5 חלקים (ראו נספח, עמ' 153):
חלק א' – פרטים אישיים: כלל שאלות דמוגרפיות כלליות (גיל, מגדר, רמת דתיות, לאום, כמה זמן נמצא במסגרת שרות צבאי), היכרות קודמת עם אדם עם מוגבלות שכלית (כן/ לא), וכן שתי שאלות בהן התבקש המשיב להעריך את רמת הידע שלו בנוגע למוגבלות שכלית ואת מידת רצונו לרכוש ידע נוסף בתחום (בסקלה של 1 עד 5 כאשר 1 = במידה מועטה מאוד, 5 = במידה רבה מאוד).
חלק ב' – עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית: עמדות אלו נמדדו על ידי התאמת שאלון העמדות ה-MAS (Findler, Vilchinsky & Werner, 2007) Multidimensional Attitudes Scale - MAS. ה-MAS הינו שאלון השלכתי אשר בוחן את המרכיב הרגשי, הקוגניטיבי וההתנהגותי של עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות. הכלי מציג בפני המשיבים תיאור מקרה (ויניטה), אשר הותאם עבור המחקר הנוכחי לבחינת עמדות בתוך המסגרת

הצבאית. בתיאור מסופר על חייל בשם יוסי אשר יושב בחדר האוכל בבסיס, שם הוא נפגש עם חייל אחר שהוא אינו מכיר ולו מוגבלות שכלית. יוסי והבחור נשארים לבדם בשולחן האוכל. המשיבים מבקשים לדווח מהי מידת הסבירות שיוסי היה מרגיש, חושב ומתנהג בהתאם לכל אחד מ- 42 פריטים (19 פריטי רגשות, 13 פריטי מחשבות, 10 פריטי התנהגות). מידת הסבירות של כל פריט מדורגת על סולם ליקרט בעל חמש רמות (1=כלל לא, 5=במידה רבה מאוד).

במחקר קודם (Findler et al., 2007) נמצאה מהימנות פנימית גבוהה לכלי ($\alpha=0.90$) למרכיב הרגשי, $\alpha=0.88$ למרכיב הקוגניטיבי ו- $\alpha=0.83$ למרכיב ההתנהגותי. במחקר הנוכחי המרכיב הרגשי הורכב משתי תתי-סקלות, רגשות שליליים, כגון "פחד", "בושה" (14 פריטים, $\alpha=0.92$) ורגשות של רוע, כגון "שליו" (3 פריטים, $\alpha=0.77$). המרכיב הקוגניטיבי הורכב משתי תתי-סקלות; מחשבות חיוביות של הכלה וקבלה, לדוגמא: "למה לא להכיר אותו טוב יותר?" (10 פריטים, $\alpha=0.90$), ומחשבות המבטאות אי-בהירות חברתית בסיטואציה, לדוגמא: "אינני יודע מה אני יכול לשאול אותו" (2 פריטים, $\alpha=0.69$). המרכיב ההתנהגותי התחלק אף הוא לשתי תתי-סקלות, התנהגות מרחיקה ומדירה, לדוגמא: "יעבור לשולחן אחר" (6 פריטים, $\alpha=0.87$) והתנהגות של עזרה והכלה, לדוגמא: "אזמין אותו למשקה" (4 פריטים, $\alpha=0.74$).

כמו כן, היות ומרחק חברתי מהווה ביטוי למרכיב ההתנהגותי של עמדות, המשיבים התבקשו להשיב גם על ארבעה פריטים אשר בחנו קרבה/ מרחק חברתי מחיילים עם מוגבלות שכלית, לדוגמא: "אני מתרחק מחיילים עם מוגבלות שכלית ביחידתי/ בבסיס". פריטים אלו דורגו על סולם ליקרט בן 5 רמות (1=כלל לא, 5=באופן קבוע). המהימנות הפנימית של סקלה זו היתה טובה ($\alpha=0.83$).

חלק ג – עמדות כלפי אפסור שירות צבאי לאנשים עם מוגבלויות: החיילים התבקשו לדרג בסולם מ-1 (כלל לא) עד 5 (במידה רבה מאוד) את המידה שבה יש לדעתם לאפשר ל-7 דמויות עם מוגבלויות שונות (שאחת מהן היא מוגבלות שכלית) לשרת במסגרת צבאית. כמו כן, החיילים נשאלו אם הם מכירים אישית חייל עם מוגבלות שכלית (כן/ לא), ואם כן, מהי מידת היכרותם עם חייל זה (1=טובה מאוד, 5=ממש לא טובה).

חלק ד – עמדות כלפי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית: כלי זה כולל 12 פריטים המדורגים על גבי סולם ליקרט מ-1 (בהחלט לא מסכים) עד 5 (מסכים בהחלט) בהתבסס על מונק וקליבנסקי (2009). ניתוח גורמים אשר נערך לצורך המחקר הנוכחי מצא כי כלי זה הורכב מ-3 תתי-סקלות. תת-הסקלה הראשונה כללה 4 פריטים אשר הביעו עמדה כי חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית בצבא, לדוגמא: "השילוב בצה"ל מכין אנשים עם מוגבלות שכלית להשתלב בחברה" ($\alpha=0.79$). תת-הסקלה השנייה כללה 3 פריטים אשר התייחסו לכך שחיילים עם מוגבלות שכלית הינם דומים לאחרים, לדוגמא: "יש להתייחס לחיילים עם מוגבלות שכלית כמו לכל חייל אחר", ($\alpha=0.65$). תת-הסקלה השלישית כללה 3 פריטים אשר הביעו עמדה שיש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים, לדוגמא: "עדיף לאנשים עם מוגבלות שכלית להיות ביחידות נפרדות בצה"ל" ($\alpha=0.75$).

חלק ה – החיילים התבקשו להשיב על שתי שאלות פתוחות אשר בחנו את דעתם לגבי השפעת השילוב של חייל עם מוגבלות שכלית על חיילים אחרים ביחידה ועל החייל עם המוגבלות השכלית עצמו. במסגרת דו"ח זה לא נתייחס לממצאים האיכותניים אשר עולים מתוך שתי שאלות אלו.

6.2.2 הליך המחקר: שאלוני המחקר (כולל דף פתיחה המסביר את מטרת המחקר, חשיבותו ואת אשר מתבקש מהחיילים) הועברו למדור פניות הציבור בדובר צה"ל. דובר צה"ל נתן את הסכמתו להעברת שאלון המחקר בקרב חיילים ביחידות השונות. הנסיון היה לבקש ממפקדי היחידות לעמוד בקשר עם החיילים אשר משרתים ביחידתם

ולבקש את השתתפותם במחקר. בפועל התגלה קושי באיסוף שאלוני מחקר באופן זה כאשר מעטים השאלונים אשר חזרו דרך מפקדי היחידות. על כן, מרבית הגיוס נעשה באופן יזום על-ידי צוות התוכנית שווים במדים וצוות המחקר. כאשר עוזרת המחקר הגיעה לבסיסים לראיין את חיילי התוכנית או כאשר צוות התוכנית הגיע לביקורים בבסיסים, הושארו שאלונים בידי אנשי קשר ביחידות השונות בצירוף בקשה שהשאלונים ימולאו על-ידי חיילים המשרתים ביחידה בה משולבים חיילי התוכנית וגם ביחידות סמוכות. שאלונים מלאים נאספו על-ידי עוזרת המחקר או צוות שווים במדים. השאלונים נאספו ממגוון יחידות במספר רב של בסיסים (כולל, בסיסי משטרה צבאית, גלילות, מחנה נתן, מזי, תל-השומר, נבטים, ניצנים, פלמחים, תל-נוף, וצריפין).

6.2.3 ניתוח הנתונים: הנתונים נותחו בעזרת תוכנת ה-SPSS. תחילה נעשה שימוש בסטטיסטיקה תיאורית כדי לתאר את הממוצעים ואת סטיות התקן של משתני המחקר העיקריים. נעשה שימוש במבחני T בכדי לבדוק הבדלים במידת התמיכה בשירותם הצבאי של אנשים עם מוגבלות שכלית בין חיילים שיש להם הכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית, לבין חיילים שאין להם הכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית. בשלב הבא נבדק הקשר שבין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ועמדות כלפי שילוב חיילים עם מוגבלות שכלית על-פי משתני רקע של המשיבים. לאחר מכן נערכו קורלציות פירסון בכדי לבחון את הקשר שבין עמדות החיילים כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית לבין מידת ההכרות והידע שלהם בתחום המוגבלות השכלית. כמו כן, נעשה שימוש בקורלציות פירסון בכדי לבחון את הקשר שבין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית לעמדות כלפי שילוב של חיילים אלו. לבסוף, נערכו גרסיות היררכיות לבחינת המשתנים המנבאים את מרכיב ההתנהגות בעמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית.

6.3 ממצאים:

6.3.1 התפלגות משתני המחקר העיקריים:

הכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית: מתוך כלל המשתתפים, 154 (65.3%) דיווחו כי יש להם הכרות עם חייל עם מוגבלות שכלית ו- 82 (34.7%) לא דיווחו על הכרות מסוג זה. מבחינת טיב ההכרות, 14.0% דיווחו כי הכרותם עם אותו חייל אינה מאוד טובה, 31.3% דיווחו על הכרות ברמה בינונית ו- 54.7% דיווחו על הכרות ברמה גבוהה.

טבלה מספר 7 מסכמת את התפלגות משתני המחקר הרציפים העיקריים:

ידע בתחום המוגבלות השכלית: כפי שניתן לראות בטבלה, רמת הידע הסובייקטיבי בתחום המוגבלות

השכלית עמדה מעט מעל אמצע הסקלה, כאשר הרצון לרכוש ידע נוסף היה גבוה יותר.

עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית: באופן כללי, עמדות המשיבים כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית

היו יותר חיוביות מאשר שליליות. דבר זה בא לידי ביטוי בכך שמרכיבי עמדות שליליים (רגשות שליליים והתנהגות מרחיקה) דורגו סביב אמצע הסקלה או מעט נמוך יותר מאמצע הסקלה, בעוד שמרכיבי עמדות חיוביים (מחשבות חיוביות, רגשות רוגע, התנהגות עזרה וקרבה חברתית) דורגו מעט מעל אמצע הסקלה. מבין מרכיבי העמדות השליליים, ניתן לראות כי אי-בהירות באשר לסיטואציה החברתית היתה מעט גבוהה יותר מאשר המרכיבים האחרים.

עמדות כלפי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית בצבא: המשיבים היו יחסית חיוביים בעמדתם כי יש לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית בצבא, דבר שהתבטא בממוצע גבוה יחסית להמלצתם לאפשר שירות צבאי לחיילים עם מוגבלות שכלית כמו גם העמדה כי חשוב לשלב קבוצה זו. זאת לעומת דירוג נמוך יותר לתפיסה כי יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מחיילים אחרים.

טבלה 7: התפלגות משתני המחקר המרכזיים (n=239):

משתנה	טווח	ממוצע	סטיית תקן
קיום ידע לגבי מוגבלות שכלית (n=213)	1.00-5.00	2.75	0.97
רצון לקבל יותר ידע לגבי מוגבלות שכלית (n=212)	1.00-5.00	3.33	1.09
עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית			
מחשבות חיוביות (קוגניטיבי) (n=239)	1.00-5.00	3.30	0.81
אי-בהירות של סטואציה חברתית (קוגניטיבי) (n=239)	1.00-5.00	3.11	1.12
רגשות שלילים (רגשי) (n=238)	1.00-5.00	2.22	0.84
רגשות של רוגע (רגשי) (n=238)	1.00-5.00	2.81	1.01
התנהגות מרחיקה ומדירה (התנהגותי) (n=239)	1.00-5.00	2.50	0.96
התנהגות עזרה והכלה (התנהגותי) (n=239)	1.00-5.00	2.90	0.90
קרבה חברתית (התנהגותי) (n=236)	1.00-5.00	3.90	0.95
אפשר שירות צבאי לאנשים עם מוגבלות שכלית (n=239)	1.00-5.00	3.41	1.23
עמדות כלפי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית בצבא			
חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית (n=239)	1.00-5.00	3.82	0.84
חיילים עם מוגבלות שכלית הינם דומים לאחרים (n=239)	1.00-5.00	3.14	0.92
יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים (n=239)	1.00-5.00	2.22	0.91

6.3.2 אפשר שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית בהשוואה למוגבלויות אחרות:

את עמדות החיילים בדבר תמיכה בשירותם הצבאי של אנשים עם מוגבלות שכלית חשוב גם לראות על רקע המלצתם לאפשר שירות לחיילים עם מוגבלויות אחרות. כפי שניתן לראות בטבלה 8, המשיבים הביעו את התמיכה הרבה ביותר לשירותם הצבאי של חיילים עם נכות פיזית קלה ולחיילים עם מוגבלות שכלית. התמיכה הנמוכה ביותר ניתנה לשירותם של חיילים עם מחלה פסיכיאטרית ולאחריהם חיילים עם עיוורון. לא נמצאו הבדלים מובהקים ברמת התמיכה בשירותם הצבאי של חיילים עם אפילפסיה לעומת אלו עם חרשות ונכות פיזית קשה, כמו גם בין חיילים עם חרשות לבין חיילים עם נכות פיזית קשה.

בשלב הבא נעשה שימוש במבחן T למדגמים בלתי-תלויים בכדי להשוות את מידת התמיכה באפשרות שירות צבאי לאנשים עם מוגבלויות בין חיילים בעלי הכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית בהשוואה לחיילים ללא הכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית. מעניין לציין כי חיילים בעלי הכרות קודמת עם חיילים עם מוגבלות שכלית הביעו תמיכה רבה יותר בשירותם הצבאי של חיילים עם כל סוגי המגבלות לעומת חיילים ללא הכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית, כאשר ההבדלים הכי מובהקים נמצאו באשר לתמיכה בשירותם של חיילים עם מוגבלות שכלית.

טבלה 8: מידת התמיכה באפשר שירות צבאי לאנשים עם מוגבלויות:

סוג מגבלה	סה"כ (n=239)	בעלי הכרות עם מוגבלות שכלית (n=154)	ללא הכרות עם מוגבלות שכלית (n=82) ¹	מבחן T
נכות פיזית קלה (למשל, נעזר בהליכון)	3.61 (1.26)	3.76 (1.24)	3.37 (1.27)	2.30*
מוגבלות שכלית	3.41 (1.23)	3.78 (1.11)	2.76 (1.14)	6.68***
חרשות	2.92 (1.37)	3.12 (1.35)	2.56 (1.34)	3.01**
נכות פיזית קשה (למשל, נעזר בכיסא גלגלים)	2.90 (1.38)	3.09 (1.37)	2.60 (1.36)	2.64**
אפילפסיה	2.89 (1.35)	3.07 (1.37)	2.60 (1.22)	2.60**
עיוורון	2.60 (1.43)	2.76 (1.45)	2.29 (1.32)	2.45*
מחלה פסיכיאטרית	2.20 (1.21)	2.36 (1.29)	1.94 (.99)	2.79**

¹ שלושה חיילים לא השיבו לשאלה בדבר הכרות קודמת עם חייל עם מוגבלות שכלית *p<.05; **p<.01; ***p<.001

6.3.3 עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ועמדות כלפי שילוב חיילים עם מוגבלות שכלית על-פי

משתני רקע דמוגרפי:

טבלה 9 מציגה ממצאי מבחני T אשר נערכו במטרה לבחון את ההבדלים בעמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית, בעמדות כלפי תמיכה באפשר שירות צבאי לאנשים עם מוגבלות שכלית ובעמדות כלפי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית בין חיילות לחיילים ובין משיבים חילוניים למשיבים מסורתיים, דתיים וחרדים (אשר קובצו לקבוצה אחת). כפי שניתן לראות, חיילות דיווחו על קרבה חברתית גבוהה יותר לחיילים עם מוגבלות שכלית בהשוואה לחיילים. כמו כן, חיילות הביעו תמיכה רבה יותר בעמדה כי חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית בהשוואה לחיילים.

באשר לרמת דתיות, חיילים מסורתיים ודתיים הביעו מידה רבה יותר של מחשבות חיוביות, של התנהגות עזרה והכלה ושל קרבה חברתית בהשוואה לחיילים חילוניים. באופן דומה, חיילים מסורתיים, דתיים וחרדים הביעו מידה נמוכה יותר של רגשות שליליים ושל התנהגות מרחיקה בהשוואה לחיילים חילוניים. באשר לעמדות כלפי שילוב חיילים עם מוגבלות שכלית, חיילים מסורתיים, דתיים וחרדים הביעו תמיכה רבה יותר בעמדה כי חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית, ותמיכה נמוכה יותר בעמדה כי יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים בהשוואה לחיילים חילוניים.

טבלה 9: הבדלים בעמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ובעמדות כלפי שילוב חיילים עם מוגבלות שכלית

על-פי מגדר ורמת דתיות:

מגדר			רמת דתיות		
ממוצע (SD)		מבחן T	ממוצע (SD)		מבחן T
עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית					
מחשבות חיוביות	חיילים (n=108)	3.23 (.81)	1.22	חילונים (n=132)	3.16 (.84)
	חיילות (n=130)	3.36 (.81)		דתיים ¹ (n=105)	3.47 (.75)
אי-בהירות של סיטואציה חברתית	חיילים (n=108)	3.10 (1.11)	.12	חילונים (n=132)	3.16 (.84)
	חיילות (n=130)	3.12 (1.13)		דתיים (n=106)	3.05 (1.15)
רגשות שליליים	חיילים (n=107)	2.27 (.85)	.79	חילונים (n=132)	2.35 (.84)
	חיילות (n=130)	2.19 (.83)		דתיים (n=106)	2.08 (.82)
רגשות של רוגע	חיילים (n=107)	2.94 (.92)	1.89	חילונים (n=132)	2.73 (.97)
	חיילות (n=130)	2.70 (1.07)		דתיים (n=105)	2.90 (1.05)
התנהגות מרחיקה ומדירה	חיילים (n=108)	2.51 (.98)	.10	חילונים (n=132)	2.64 (.98)
	חיילות (n=130)	2.49 (.96)		דתיים (n=106)	2.33 (.92)
התנהגות עזרה והכלה	חיילים (n=108)	2.94 (.94)	.72	חילונים (n=132)	2.68 (.81)
	חיילות (n=130)	2.86 (.86)		דתיים (n=106)	3.16 (.93)
קרבה חברתית	חיילים (n=107)	3.76 (1.03)	2.10*	חילונים (n=130)	3.74 (.94)
	חיילות (n=128)	4.01 (.86)		דתיים (n=105)	4.10 (.92)
אפשרויות לאנשים עם מוגבלות שכלית	חיילים (n=108)	3.39 (1.27)	.26	חילונים (n=132)	3.30 (1.25)
	חיילות (n=130)	3.43 (1.20)		דתיים (n=106)	3.54 (1.19)
עמדות כלפי שילוב חיילים עם מוגבלות שכלית					
חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית	חיילים (n=108)	3.69 (.89)	2.10*	חילונים (n=132)	3.67 (.88)
	חיילות (n=130)	3.92 (.78)		דתיים (n=106)	3.99 (.75)
חיילים עם מוגבלות שכלית הינם דומים לאחרים	חיילים (n=108)	3.06 (1.00)	1.14	חילונים (n=132)	3.06 (.89)
	חיילות (n=130)	3.20 (.85)		דתיים (n=106)	3.22 (.94)
יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים	חיילים (n=108)	2.27 (.92)	.68	חילונים (n=132)	2.40 (.87)
	חיילות (n=130)	2.19 (.91)		דתיים (n=106)	1.99 (.92)

¹ דתיים כולל חיילים מסורתיים, דתיים וחרדים *p<.05; **p<.01; ***p<.001

6.3.4 קשר בין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית, עמדות כלפי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית

והכרות וידע בתחום:

טבלה 10 מציגה ממצאים אודות הקשר שבין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ועמדות כלפי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית לבין הכרות וידע בתחום. באופן ספציפי, כפי שניתן לראות, מבחני T למדגמים בלתי תלויים מצביעים על כך שחיילים שלהם הכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית דיווחו על מידה רבה יותר של מחשבות חיוביות, התנהגות עזרה והכלה וקרבה חברתית בהשוואה לחיילים ללא הכרות קודמת עם חיילים עם מוגבלות שכלית. כמו כן, חיילים עם הכרות קודמת עם חיילים עם מוגבלות שכלית הביעו תמיכה רבה

יותר בצורך לאפשר לאנשים עם מוגבלות שכלית לשרת בצבא ובעמדה כי חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית, לעומת תפיסה נמוכה יותר של העמדה כי יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מחיילים אחרים בהשוואה לחיילים ללא הכרות קודמת עם חיילים עם מוגבלות שכלית.

הממצאים המובאים בטבלה מצביעים גם על קשר בין מידת ההכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית לבין עמדות המשיבים. נמצא כי קיים קשר חיובי בין מידת ההכרות עם חייל עם מוגבלות שכלית לבין מחשבות חיוביות, התנהגות של עזרה והכלה, קרבה חברתית, תמיכה באפשרויות שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית, תמיכה בעמדה כי חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית ובעמדה כי חיילים עם מוגבלות שכלית דומים לאחרים. כמו כן, נמצא קשר שלילי בין מידת ההכרות עם חייל עם מוגבלות שכלית לבין רגשות שליליים, התנהגות מרחיקה ומדירה והחזקה בעמדה כי יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים.

באשר לידע של חיילים בתחום המוגבלות השכלית, נמצא קשר חיובי בין תפיסות ידע סובייקטיבי בתחום לבין מחשבות חיוביות, קרבה חברתית והעמדה כי חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית. מידת הרצון של החיילים לידע בתחום המוגבלות השכלית נמצאה קשורה בקשר חיובי למחשבות חיוביות, התנהגות עזרה והכלה, קרבה חברתית, אפשרויות שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית, ותפיסה כי חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית וכי חיילים עם מוגבלות שכלית הינם דומים לאחרים. קשר שלילי נמצא בין הרצון לידע בתחום המוגבלות השכלית לבין התנהגות מרחיקה ומדירה והתפיסה כי יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים.

טבלה 10: קשר בין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית, עמדות כלפי שילוב של חיילים

עם מוגבלות שכלית והכרות וידע בתחום:

הכרות עם חייל עם מוגבלות שכלית	מידת הכרות עם חייל עם מוגבלות שכלית (n=150) ¹	תפיסת ידע סובייקטיבי בתחום המוגבלות השכלית (n=213)	רצון לידע בתחום המוגבלות השכלית (n=212)
ממוצע (SD) מבחן T	(R _s)	(R _s)	(R _s)
עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית			
מחשבות חיוביות מכיר (n=154) לא מכיר (n=82)	2.65** (.80) 3.41 (.81) 3.13	.25**	.35***
אי-בהירות של סיטואציה חברתית מכיר (n=154) לא מכיר (n=82)	1.19 (1.14) 3.18 (1.08) 2.99	-.10	.06
רגשות שליליים מכיר (n=154) לא מכיר (n=81)	.38 (.83) 2.24 (.87) 2.19	-.22**	-.05
רגשות של רוגע מכיר (n=154) לא מכיר (n=81)	.70 (1.03) 2.78 (.97) 2.88	.13 P=.06	-.05
התנהגות מרחיקה ומדירה מכיר (n=154) לא מכיר (n=82)	1.07 (.95) 2.44 (1.01) 2.56	-.18*	-.17*
התנהגות עזרה והכלה מכיר (n=154) לא מכיר (n=82)	3.24*** (.89) 3.03 (.86) 2.64	.39***	.28***
קרבה חברתית מכיר (n=154) לא מכיר (n=79)	4.71*** (.87) 4.11 (.99) 3.51	.49***	.44***
אפשרו שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית			
מכיר (n=154) לא מכיר (n=82)	6.68*** (1.10) 3.78 (1.14) 2.76	.21*	.32***
עמדות כלפי שילוב חיילים עם מוגבלות שכלית			
חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית מכיר (n=154) לא מכיר (n=82)	4.19*** (.78) 3.99 (.85) 3.53	.36***	.45***
חיילים עם מוגבלות שכלית הינם דומים לאחרים מכיר (n=154) לא מכיר (n=82)	1.93 (p=.06) (.94) 3.23 (.88) 2.98	.26***	.14*
יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים מכיר (n=154) לא מכיר (n=82)	4.39*** (.85) 2.03 (.94) 2.56	-.31***	-.30***

¹ לשאלה זו השיבו רק חיילים בעלי הכרות עם חייל עם מוגבלות שכלית *p<.05; **p<.01; ***p<.001

6.3.5 קשר בין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ועמדות כלפי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית:

טבלה 11 מציגה ממצאי קורלציות פירסון בין מרכיבי העמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית (מרכיב רגשי, קוגניטיבי והתנהגותי). כמו כן, הטבלה מציגה ממצאי קורלציות פירסון בין מרכיבי העמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית לבין עמדות כלפי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית בצבא. כפי שניתן לראות, קיימים קשרים ברמה בינונית בין מרבית מרכיבי העמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית. כמו כן, נמצא קשר חיובי בין התמיכה כי יש לאפשר לאנשים עם מוגבלות שכלית לשרת בצבא לבין מחשבות חיוביות, התנהגות עזרה והכלה וקרבה חברתית וקשר שלילי עם התנהגות מרחיקה ומדירה.

באשר לעמדות כלפי שירותם הצבאי של חיילים עם מוגבלות שכלית לבין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית, נמצא קשר חיובי בין העמדה כי חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית בצבא לבין מחשבות חיוביות, רגשות רוגע, התנהגות עזרה והכלה וקרבה חברתית וקשר שלילי עם רגשות שליליים והתנהגות מרחיקה ומדירה. העמדה כי חיילים עם מוגבלות שכלית דומים לאחרים נמצאה קשורה בקשר חיובי עם מחשבות חיוביות, התנהגות עזרה והכלה וקרבה חברתית וקשר שלילי עם התנהגות מרחיקה ומדירה. לבסוף, העמדה כי יש להפריד בין חיילים עם מוגבלות שכלית לבין אחרים נמצאה בקשר שלילי עם מחשבות חיוביות, רגשות רוגע, התנהגות עזרה והכלה וקרבה חברתית וקשר חיובי עם התנהגות מרחיקה ומדירה ורגשות שליליים.

טבלה 11 : קורלציות בין עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית לבין עמדות כלפי שילוב בצבא (n=239):

עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית	עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית									עמדות כלפי שילוב חיילים עם מוגבלות שכלית בצבא		
	מחשבות חיוביות	אי-בהירות סיטואציה חברתית	רגשות שליליים	רגשות רוגע	התנהגות מרחיקה ומדירה	התנהגות עזרה והכלה	קרבה חברתית	אפשר שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית	חשוב לשלב חיילים מוגבלות שכלית דומים	חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים	יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים	אפשר שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית
מחשבות חיוביות	1							.36***	.51***	.45***	-.31***	
אי-בהירות סיטואציה חברתית		1						-.02	.10	.06	.11	
רגשות שליליים			1					-.06	-.15*	-.10	.20**	
רגשות רוגע				1				.10	.15*	.08	-.13*	
התנהגות מרחיקה ומדירה					1			-.16*	-.25***	-.15*	.26***	
התנהגות עזרה והכלה						1		.30***	.36***	.28***	-.31***	
קרבה חברתית							1	.54***	.62***	.42***	-.58***	
אפשר שירות לחיילים עם מוגבלות שכלית ¹								1	.57***	.37***	-.41***	

¹ קורלציות ספירמן עבור משתנה זה; ***p<.001; **p<.01; * p<.05;

6.3.6 ניבוי התנהגות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית:

טבלה 12 מציגה ממצאי שלוש רגרסיות הירארכיות לניבוי המרכיב ההתנהגותי בעמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית. כל אחת משלושת הרגרסיות בוחנת אחד משלושת מרכיבי ההתנהגות בעמדות כלפי חיילים. בצעד הראשון של הרגרסיה הוכנסו משתני רקע של מגדר ורמת דתיות. בצעד השני הוכנס המשתנה רצון לידע בתחום המוגבלות השכלית. לאור קורלציה גבוהה בין ידע סובייקטיבי לבין רצון לידע והיות רצון לידע נמצא קשור ברמה גבוהה יותר למשתני התוצאה של התנהגות ברמה הדו משתנית, משתנה זה נבחר לצורך הרגרסיות. בצעד השלישי של הרגרסיה הוכנסו מרכיבי המחשבות ומרכיבי הרגשות בעמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית. בצעד האחרון של הרגרסיה הוכנסו משתני העמדות כלפי שירות צבאי של אנשים עם מוגבלות שכלית ועמדות כלפי אפשר שירות צבאי לאוכלוסיה זו.

הרגרסיה לניבוי התנהגות מרחיקה ומדירה כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ניבאה 34.4% בשונות משתנה זה ($F_{(11, 197)}=9.40, p<.001$). המשתנים המובהקים לניבוי משתנה זה היו: מידה פחותה יותר של מחשבות חיוביות ומידה רבה יותר של אי-בהירות של הסיטואציה החברתית ושל רגשות שליליים. מחשבות חיוביות, אי-בהירות של סיטואציה חברתית ורגשות שליליים תרמו 29% לניבוי הרגרסיה.

הרגרסיה לניבוי התנהגות עזרה והכלה כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ניבאה 40.4% בשונות משתנה זה ($F_{(11,197)}=12.15, p<.001$). המשתנים המובהקים לניבוי משתנה זה היו: מידה רבה יותר של מחשבות חיוביות, וברמת מובהקות גבולית גם רמת דתיות. מחשבות חיוביות תרמו 26% לניבוי הרגרסיה.

הרגרסיה לניבוי קרבה חברתית כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ניבאה 56.2% מהשונות ($F_{(11,195)}=22.74, p<.001$). המשתנים המובהקים לניבוי משתנה זה היו: יותר מחשבות חיוביות, תפיסה רבה יותר של העמדה כי חשוב לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית והעמדה כי חיילים עם מוגבלות שכלית דומים לאחרים, מידה נמוכה יותר של העמדה כי יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים ומידה רבה יותר של תמיכה באפשר שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית וברמת מובהקות גבולית גם רצון לידע בתחום המוגבלות השכלית. מחשבות חיוביות תרמו 17% לניבוי הרגרסיה. שלושת מרכיבי העמדות כלפי שילוב חיילים עם מוגבלות שכלית והעמדה כי יש לאפשר שירות צבאי לאנשים עם מוגבלות שכלית תרמו 20% לניבוי הרגרסיה.

טבלה 12: רגרסיות הירארכיות לניבוי התנהגות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית:

קרבה חברתית (n=207)			התנהגות עזרה והכלה (n=209)			התנהגות מרחיקה ומדירה (n=209)			משתנה
β	B SE	B	β	SE B	B	β	SE B	B	
צעד 1									
.20**	.13	.39	.02	.12	.03	-.06	.14	-.10	מגדר
.23***	.13	.44	.27***	.12	.49	-.15*	.14	-.30	רמת דתיות
צעד 2									
.14*	.13	.26	-.03	.12	-.06	-.03	.14	-.05	מגדר
.14*	.13	.29	.22***	.12	.40	-.12	.14	-.24	רמת דתיות
.35***	.06	.31	.24***	.06	.20	-.14*	.06	-.13	רצון לידע
צעד 3									
.10	.11	.19	-.08	.10	-.15	.01	.12	.01	מגדר
.08	.12	.15	.12*	.11	.22	-.03	.12	-.06	רמת דתיות
.23***	.06	.21	.09	.05	.07	-.10	.06	-.09	רצון לידע
.44***	.08	.52	.52***	.07	.58	-.19**	.08	-.23	מחשבות חיוביות
-.00	.05	-	-.01	.05	-.01	.15*	.05	.13	אי-בהירות סיטואציה חברתית
.00	.08	.00	-.11	.08	-.13	.40***	.09	.47	רגשות שליליים
.01	.07	.00	-.04	.06	-.04	-.01	.07	-.01	רגשות רוגע
צעד 4									
.07	.10	.12	-.08	.11	-.15	.02	.12	.04	מגדר
.02	.10	.04	.11 ^a	.11	.20	-.02	.12	-.03	רמת דתיות
.11 ^a	.05	.10	.05	.05	.04	-.07	.06	-.06	רצון לידע
.17*	.08	.20	.44***	.09	.49	-.14	.10	-.16	מחשבות חיוביות
-.01	.05	-	-.00	.05	-.00	.16*	.06	.14	אי-בהירות סיטואציה חברתית
.08	.07	.10	-.10	.08	-.11	.38***	.09	.46	רגשות שליליים
.04	.06	.03	-.03	.06	-.03	-.02	.07	-.01	רגשות רוגע
.17*	.09	.19	.00	.09	.00	-.12	.11	-.14	חשוב לשלב
.13*	.06	.14	.02	.07	.02	.04	.08	-.00	חיילים עם מוגבלות שכלית
-.33***	.06	-	-.09	.07	-.09	.04	.08	.04	דומים לאחרים
		.35							יש להפריד חיילים עם מוגבלות שכלית מאחרים
.13*	.05	.10	.11	.05	.08	.01	.06	.01	אפשר שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית

הערות: במודל 1: $R^2 = 0.02$; לצעד 1 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.02$; לצעד 2 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.29$; לצעד 3 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.01$; לצעד 4 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.07$; במודל 2: $R^2 = 0.05$; לצעד 1 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.05$; לצעד 2 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.26$; לצעד 3 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.02$; לצעד 4 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.08$; במודל 3: $R^2 = 0.12$; לצעד 1 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.12$; לצעד 2 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.17$; לצעד 3 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.20$; לצעד 4 $(p < .001)$; $\Delta R^2 = 0.01$; ^a = מובהקות גבולית

7. דיון וניתוח:

מחקר אורך זה בחן את ההשלכות וההשפעות של תוכנית "שווים במדים" על אנשים עם מוגבלות שכלית, בני משפחתם, מפקדיהם וחיילים ללא מוגבלות שכלית. למחקר שלוש מטרות עיקריות: (1) בחינת ההשלכות וההשפעות של השירות הצבאי על חיילים עם מוגבלות שכלית הלוקחים חלק בתוכנית בשלביה השונים; (2) בחינת ההשלכות וההשפעות של השירות הצבאי על בני משפחה (בעיקר ההורים) של חיילים עם מוגבלות שכלית; (3) בחינת ההשלכות וההשפעות של השירות הצבאי של חיילים עם מוגבלות שכלית על הסביבה הרחבה יותר, כולל מפקדים וחיילים ללא מוגבלות שכלית, המשרתים בסמיכות לחיילי התוכנית.

פרק זה ידון בממצאי ארבעת תתי המחקרים אשר נערכו עם ארבעת אוכלוסיות המחקר (חיילים עם מוגבלות שכלית, בני משפחה, מפקדים וחיילים ללא מוגבלות שכלית). הדיון יתמקד בהשלכות ברמת הפרט, כלומר, השלכות על האנשים עם מוגבלות שכלית, כולל: תפיסת השירות הצבאי כמקפצה לעתיד, פיתוח זהות חיילית, שילוב פסיכולוגי ושילוב חברתי. נדון בהשלכות ההשתתפות בפרויקט על הקשר שבין הבוגר למפקדו כדמות משמעותית בחייו. נדון בהשלכות התוכנית ברמת הסביבה המשפחתית, בעיקר השלכות על הורים ובני משפחה אחרים ואיכות חייהם. באשר להשלכות ברמה החברתית, נדון בשינוי עמדות כלפי חיילים עם מוגבלות שכלית ותרומה לחיילים אחרים ולמערכת הצבאית. לבסוף, נדון בקשים המלווים את שילובם של אנשים עם מוגבלות שכלית בצבא.

7.1 שירות צבאי כמקפצה לעתיד:

כלל קבוצות המחקר תפסו את הצבא כמסגרת שמהווה מקפצה לעתיד עבור בוגרים עם מוגבלות שכלית, בעיקר במישור התעסוקתי. להתמקדות בתעסוקה ניכרת חשיבות לאור מחקרים מרחבי העולם אשר מצביעים על הקושי של אנשים עם מוגבלות שכלית לרכוש תעסוקה, בעוד שאלו שכן מועסקים, לרוב, מקבלים שכר נמוך מאוד (European Intellectual Disability Research Network, 2003).

התייחסות הבוגרים לצבא במונחים של עבודה מסמלת את תפיסתם כי הצבא דומה במהותו למסגרות תעסוקתיות אחרות. בהתאם לכך, הצבא נתפס כמסגרת אשר תכשיר אותם להמשך שילוב במסגרות תעסוקתיות בעתיד, על ידי פיתוח מיומנויות וכישורים תפקודיים בתחומים שונים, בעיקר עצמאות, אחריות, בגרות, רצינות, כישורי שפה וכישורים תעסוקתיים.

קורס ההכשרה נתפס כמשמעותי לתחילת תהליך רכישת הידע, המיומנויות והכישורים. בקורס מתחיל תהליך הדרגתי של למידה אודות הצבא כאשר במקביל אליו מתחילות להתפתח תחושות של יכולת, מסוגלות ועצמאות אשר באות לידי ביטוי באופן המוחשי ביותר בשבוע הגדנ"ע בו משתתפי הפרויקט נדרשים להתנהל באופן עצמאי. תהליך הלמידה ממשיך בשלב ההתנדבות, בו הבוגרים מתנסים בפועל בתפקידים צבאיים שונים, ובשלב השירות, בו הבוגרים ממשיכים למלא את תפקידם במעמד של חייל מן המניין. בשלבי ההתאקלמות הראשונים המפקדים הקדישו זמן ותשומת לב ללמידת הכישורים הספציפיים של החייל ולהתאמת התפקיד עבורו, תוך נסיון להקנות מיומנויות נוספות. בתקופות אלו הבוגרים מתמקדים בנסיון להוכיח כי הם מצליחים להתמודד עם האתגר שהוצב בפניהם ולמלא את תפקידם כראוי. מדברי המשתתפים עולה הצורך להיות מוערכים על ידי הגורמים הממונים עליהם, ותחושת גאווה רבה כאשר הם מקבלים דרגה או תעודת הצטיינות, המסמלות את עמידתם בהצלחה במטלות.

ניכרת ציפייה של המשתתפים כי עצם החשיפה לאנשים ללא מוגבלות שכלית עשויה להוביל להתפתחות בכישורי הבוגרים. לדעת רבים ממשתתפי המחקר חשיפה לאנשים ללא מוגבלות שכלית יכולה להוות זרז להתפתחות וללמידה של כישורים מתקדמים יותר. אל ההתקדמות ביכולות ובכישורים התפקודיים מתלווה ציפייה (בייחוד מצד ההורים והבוגרים עצמם) כי הצבא יהווה מסגרת חלופית לתעסוקת הבוגר. מרבית ההורים, וחלק גדול מהבוגרים והבוגרות, מביעים תקווה כי יוכלו להמשיך לשרת בצבא גם לאחר תום תקופת התוכנית. כמו כן, עולה ציפייה כי עם שחרורו מהצבא יוכל הבוגר להשתלב ביתר קלות במסגרות תעסוקתיות בשוק החופשי. לתפיסת מרבית המשתתפים תעסוקה מוגנת לא מתאימה לרמת הכישורים שרכשו משתתפי הפרויקט במהלכו וכי שילוב במסגרת תעסוקה מוגנת לאחר השיחרור הוא בבחינת נסיגה לרמות תפקודיות נמוכות יותר שאפיינו את יכולות הבוגרים והבוגרות בתקופות שקדמו להשתתפות בפרויקט.

ממצאים אלו תואמים לשינוי התפיסתי בעשורים האחרונים באשר לאנשים עם מוגבלות שכלית, המדגישים את קווי הדמיון הבסיסיים בין אנשים עם מוגבלות שכלית לאחרים ולא את קווי התייחסות וההבחנה ביניהם. תפיסה זו הובילה להנחה שאפשרויות אשר מטיבות עם כלל האוכלוסייה עשויות להיטיב גם עם אנשים עם מוגבלות שכלית. בהתאם לכך, מחקרים מצאו כי תוכניות משולבות להשכלה נתמכת, לדוגמא, הובילו לשיפור בתעסוקתם של אנשים עם מוגבלות שכלית (Moore & Schelling, 2015). ניתן לראות את תוכנית שווים במדים כאפשרות של אנשים עם מוגבלות שכלית לקחת חלק במסגרת התורמת לכישורים של כלל אוכלוסיית המתבגרים, ובהתאם לכך גם של מתבגרים עם מוגבלות שכלית.

7.2 פיתוח זהות חיילית:

ממצאי המחקר מצביעים על כך שהשרות במסגרת צבאית תורם לפיתוח זהות חיילית. כאמור, קורס ההכשרה מהווה דריסת רגל וסוציאליזציה ראשונית עבור הבוגרים לעולם הצבא. השרות הצבאי מספק למשתתפי התוכנית אפשרות לעטות על עצמם זהות של חיילים, זהות אשר הינה חיובית ובעלת משמעות רבה עבורם. דבר זה הינו בעל חשיבות רבה לאור העובדה שמחקרים רבים מצביעים על כך שלבוגרים צעירים עם מוגבלות יש אפשרויות מוגבלות יחסית לקחת חלק בהתנסויות חברתיות בעלות חשיבות להתפתחות של זהות (Groff & Kleiber, 2001). לדוגמא, לבישת מדים בשבוע הגדנ"ע מאפשרת לבוגרים לעטות על עצמם זהות חיילית אשר הופכת במהרה לזהות מועדפת עבורם. בתקופת ההתנדבות, לצד למידת תפקידם, מתחזקות אצל הבוגרים תחושות הערך העצמי, המסוגלות האישית וזהותם כחיילים. תפיסת הזהות החיילית מתעצמת עם הגיוס הפורמלי לצבא, כאשר יום הגיוס מסמל מעבר של הבוגר לסטטוס של חייל מן המניין. שרשרת החיול, המדים, החוגר, הכומתה, כולם מעצימים את חוויותו ומובילים לשינוי חיובי בתפיסה העצמית.

זיהוי כישורי הבוגרים על-ידי ההורים והמפקדים הוכחו כתורמים לתחושת מסוגלות בתחומי החברה ולתחושת הישג אישי (Zetlin & Turner, 1988). כפי שניתן לראות גם במחקרים שבחנו תחומי שילוב אחרים (Weiss, Diamond, Demark & Lovald., 2003; Werner, 2015) זיהוי הכישורים של אנשים עם מוגבלות שיפרו את התפיסה העצמית של הפרט היות והם מהווים סימן כי השקעתם ניכרת ומאשרים את עמידתם באתגרים הכרוכים בשילוב. מעבר לכך, גורם חשוב לחיזוק הזהות החיילית הינו מילוי תפקיד משמעותי. בהתאם לכך, מילוי תפקיד שאינו משמעותי תורם לתחושת חוסר סיפוק וחוסר שביעות רצון מהשילוב. תפקיד משמעותי מאפשר לבוגרים להתעניין, להתמקד ולהתמיד ובכך לפתח את יכולותיהם האישיות. חשוב יותר, תפקיד משמעותי

מספק לבוגרים תחושה כי הם נחוצים ותורמים למערכת, דבר שמעצים את תחושות המסוגלות, העצמאות והערך העצמי שלהם. ממצאים אלו עומדים בקנה אחד עם מחקרים המצביעים כי בחברה הישראלית קיימות שתי נורמות של מוטיבציה של בני נוער להתגייס לצה"ל: ראשית, רצון לתרום למדינה ולשרת אותה מתוך מניעים לאומיים-ערכיים, ושנית, רצון לספק רצונות וצרכים אישיים המבטאים מוטיבציה פנימית שנוגעת למרכיב החברתי-נורמטיבי ולרצון המתבגר לפתח את אישיותו (חמיאל, 1999). אם כן, מילוי תפקיד משמעותי תורם לבוגרים להשגת תועלת אישית, אשר לעיתים קרובות דורגה במחקרים כבעלת חשיבות רבה יותר מהתועלת הערכית (אזרחי וגל, 1995; מייזלס, גל ופישוף, 1989).

בהתאם לתאוריות של התפתחות זהות, ניתן לראות כי הבוגרים מפתחים במקביל זהות ציבורית וזהות עצמית פרטית. זהות ציבורית מתייחסת לאופן שבו האדם מציג את עצמו, בהתאם לתגמולים אשר הוא מקבל על זהות זו, כגון תשומת לב והכרה ציבורית. זהות עצמית פרטית מתייחסת לאופן שבו הפרט חושב ומרגיש עם הזהות החדשה כדרך לביטוי עצמי (Shapiro & Martin, 2010). ניתן לראות כי שני אספקטים אלו מתקיימים בקרב משתתפי התוכנית. הזהות הציבורית באה לידי ביטוי בחשיבות שהעניקו הבוגרים למדים ולסמלי הצבא השונים והרצון להראותם לאחרים, כמו להתהלך לבושים במדים בסביבת מגוריהם. זהות עצמית פרטית באה לידי ביטוי באופן השווינו שבו המשתתפים תופסים את עצמם כחיילים לכל דבר ושוי ערך לאחרים, ובמוטיבציה שלהם להשקיע מעצמם במטרה להגיע להישגים ולעמוד ביעדים שהוצבו.

7.3 שילוב קהילתי ושילוב פסיכולוגי:

ממצאי המחקר מצביעים על הגשמה בפועל של התחייבות מדינת ישראל לקדם ערכים של שילוב קהילתי והשתתפות מלאה של אנשים עם מוגבלות בחיי הקהילה במסגרת אמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות (UN General Assembly, 2007). שילוב קהילתי מתייחס לאפשרות של אדם עם מוגבלות להתגורר בקהילה ולהשתתף בחיי הקהילה בהתאם לייחודיות וליכולותיו, בדומה לכל אזרח אחר. שילוב קהילתי בא לידי ביטוי בתחומי חיים שונים כולל: דיור, תעסוקה, חינוך, בריאות, פנאי, רוחניות, מעורבות אזרחית, תפקידים חברתיים בעלי משמעות, תמיכת קבוצת השווים ובחירה עצמית (Salzer, 2006). נוכחות פיזית אינה מהווה קריטריון יחיד או בלעדי למידת שילובו הקהילתי של אדם עם מוגבלות, אלא קיימת חשיבות של שמירה על קשרים חברתיים עם אחרים בקהילה וחיזוק של תחושת שייכות לקהילה. על כן, שילוב קהילתי הוגדר כמושג רב מימדי הכולל שלושה מרכיבים עיקריים: שילוב פיזי, חברתי ופסיכולוגי. שילוב פיזי מתייחס למידה בה הפרט מבלה את זמנו ומעורב בפעילויות מחוץ לביתו ומשתמש בשירותי הקהילה, באופן יזום, ובהתאם לרצונותיו ולצרכיו. שילוב חברתי מתייחס למידה בה הפרט נמצא באינטראקציה עם אחרים בקהילתו ומקבל מהם תמיכה חברתית, בהתאם לנורמה התרבותית מבחינת זמן ואיכות הקשרים. לבסוף, שילוב פסיכולוגי מתייחס למידה בה הפרט חש תחושת שייכות לקהילה שלו (Wong & Solomon, 2002).

ממצאי המחקר מצביעים על תרומת השירות בצה"ל לשילוב קהילתי של הבוגרים בכל אחד משלושת התחומים הללו. שילוב פיזי בא לידי ביטוי בחשיבות הרבה שניתנה להימצאות של משתתפי הפרויקט עם חיילים אחרים באותה המסגרת. מרבית הבוגרים והבוגרות משולבים ביחידות בגפם, או לכל היותר מספר מצומצם של אנשים עם מוגבלות שכלית ביחידה. דבר זה מאפשר להם לשהות זמן רב במחיצת חיילים אחרים ומפקדים, לקחת חלק בשגרת היומיום ובפעילות השוטפות המתקיימת ביחידה. ניתן להבין את חשיבות השילוב הפיזי גם

לאור נסיונות חיים קודמים של הבוגרים בהם הם לרוב למדו, התגוררו ועבדו במסגרות ייחודיות לאנשים עם מוגבלות, וחוו הדרה מאנשים ללא מוגבלות. במסגרת הפרויקט והשרות הצבאי מתאפשר להם להיות חלק בלתי נפרד מקהילה של אנשים ללא מוגבלות שכלית.

תרומות לשילוב הפסיכולוגי של הבוגרים ניתן לראות בכך שהם מרגישים בעלי סטטוס של שווים בין שווים. הגיוס לצבא מהווה עבור הבוגרים והבוגרות הגשמה של חלום לתרום למדינה ולהיות שווים. פיתוח הזהות החיילית תורמת לתחושת הבוגרים שהם חלק אינטגרלי מקהילת הצבא בכך שגם הם הגיעו וכבשו את פסגת שאיפותיהם בדומה לבוגרים אחרים ללא מוגבלות שכלית. לבוגרים ניתנת ההרגשה כי הם לא רק חלק מסביבת היחידה בה הם משרתים, ומהסביבה של הבסיס, אלא יותר מכך, הם מרגישים חלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית הרחבה יותר והם ממלאים תפקיד בעל משמעות שהינו חלק מהחובות האזרחיות האידיאולוגיות שלהם למדינה. השירות הצבאי מהווה עבור משתתפי הפרויקט כרטיס כניסה לחברה הישראלית שדרכו הם חשים כמו כולם, חלק בלתי נפרד מהמערך התרבותי שעליו בנויה החברה הישראלית. הם משרתים בצבא, שזו הנורמה הרווחת כיום בחברה הישראלית, הרצון לשרת את המדינה מתוך מניעים לאומיים-ערכיים (חמיאל, 1999).

7.4 שילוב חברתי:

באשר לשילובם החברתי של הבוגרים, מחד, ממצאי המחקר מצביעים על כך שהבוגרים נמצאים באינטראקציה עם החיילים והמפקדים המשרתים בסמיכות אליהם ומקבלים מהם הכרה ותמיכה חברתית. בוגרי התוכנית רואים בשילוב בצבא כהזדמנות עבורם להכיר אנשים חדשים ולרכוש קשרי חברות חדשים. הבוגרים והוריהם מדגישים את החשיבות של הכרות וחברות עם אנשים ללא מוגבלות ומביעים ציפייה ותקווה להיווצרותם של קשרים חברתיים ושילוב חברתי במסגרת היחידות הצבאיות. ניתן לראות הוכחות רבות לקשרים טובים אשר נרקמו בין בוגרי התוכנית לבין חיילים אחרים כגון, הליכה משותפת לארוחת צהרים בחדר האוכל, השתתפות בארועים מיוחדים, טקסים וטיוולים. הבוגרים חשים קבלה מצד חיילים אחרים הבאה לידי ביטוי בשיח משותף, הבעת דאגה ואכפתיות. רק מיעוט הבוגרים מציינים כי כלל לא יצרו קשרים חברתיים עם חיילים אחרים ומייחסים זאת בעיקר להבדלי סטטוס ותפקיד בינם לבין החיילים האחרים.

לצד היבטים חשובים אלו, עולה השאלה בדבר עומק הקשרים החברתיים שנוצרו בין משתתפי הפרויקט לחיילים ללא מוגבלות שכלית. מרבית הקשרים החברתיים מוצגים ככאלו שהיו מוגבלים לשעות הבסיס בלבד, ולא קשרי חברות עמוקים ומתמשכים. אמנם הקשרים שתוארו ביטאו אכפתיות ודאגה הדדית שאפיינו את הקשר בין הבוגר לבין אחרים, אולם היו מקרים בהם הקשרים לא היו הדדיים. חיילים ללא מוגבלות שכלית (אם לאור מעורבות המפקד וגם ללא מעורבתו) מורגלים להתנהג בנחמדות, לדאוג ואף לשמור ולהגן על חיילים מהפרויקט. במרבית המקרים לא מדובר על יחסי חברות הדדיים על בסיס שוויוני. ממצא זה מצביע על קבלה דמיונית (fictional acceptance) לפיה לעתים קרובות, באינטראקציות בין אנשים עם מוגבלות שכלית לבין אנשים ללא מוגבלות שכלית, שני הצדדים מגבילים את עצמם להתנהגות מנומסת וזהירה, ללא קבלה אמיתית, באופן מלא, של האדם עם המוגבלות (Davis, 1961).

ממצאים אלו מעוררים לבחינה שאלות מספר, שהתשובות להן אינן חד משמעיות, אולם יש צורך לדון בהן להמשך התפתחות התוכנית. ראשית, עולה השאלה מהי מידת השילוב החברתי לה ניתן לצפות במסגרת

הצבא? ובאופן כללי יותר, מה עומקו של השילוב החברתי האפשרי בין אנשים עם מוגבלות שכלית לאנשים ללא מוגבלות שכלית? האם ניתן לצפות כי חיילים ללא מוגבלות שכלית יהוו קבוצת שווים אמיתית לחיילים עם מוגבלות שכלית? באם כן, ייתכן ונדרשת הכנה והדרכה מעמיקה של שני הצדדים בכדי להשיג יעד זה. באם לא, ייתכן וקיימת חשיבות להגדיר יעדים ריאליים בכדי למנוע אכזבה של הבוגרים ושל הוריהם בהקשר לעומק הקשרים שיווצרו. בנוסף, נשאלת השאלה האם עדיף לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית כבודדים ביחידות צבאיות שונות או, שמא, עדיף לשלבם יחד עם קבוצה קטנה של חיילים נוספים עם מוגבלות שכלית אשר יהוו קבוצת שווים אמיתית עבורם? בעוד שהאפשרות הראשונה מפחיתה הדרה ומאפשרת קשרים עם האוכלוסייה הרחבה (חיילים ללא מוגבלות שכלית), האפשרות השנייה עשויה לתת לבוגרים תחושה כי יש להם חברים אמיתיים בבסיס שמבינים אותם, בעלי שפה משותפת וחווים חוויות דומות לשלהם. יש לקחת בחשבון כי ייתכן ואין תשובה אחת לסוגיה זו וכי יש להתאים את הבחירה באופן אישי עבור כל בוגר.

7.5 קשר בין המפקד לבוגרים והגדרת תפקיד המפקד:

ממצאי המחקר הצביעו על כך שהקשר שנקרם בין הבוגר למפקדו הינו משמעותי ביותר להצלחת השילוב של הבוגר במסגרת הצבאית. קשר זה צובע את החוויה היומיומית של השרות. חלק גדול מקורס ההכנה מתמקד בהגדרת מערך הציפיות מהבוגר כחייל, בייחוד בנוגע למערך היחסים בין משתתפי הפרויקט למפקדים- נושאים כגון, גבולות, משמעת, ציות וקבלת סמכות. ניכר כי קורס ההכנה עורך למשתתפי הפרויקט סוציאליזציה לצבא המכין אותם לקראת מה שמצופה מהם בעתיד- עמידה בכללי משמעת והתנהגות קפדניים. הממצאים מראים כי בפועל קיימים דפוסים שונים של קשרים בין המפקדים לבין הבוגרים הנעים על ציר שבין דפוס פיקוד סמכותני לבין דפוס פיקוד הורי. בין שני הקצוות הללו ניתן לראות מפקדים המשלבים בין דפוס פיקוד שונים. כלומר, אין מבנה אחיד לאופן שבו המפקדים תופסים את תפקידם ומעורבותם עם הבוגרים. דבר זה יכול לנבוע, בין היתר, מכך שאין הגדרת תפקיד ברורה וזו נרקמת בעיקר על-פי אישיות המפקד ותפיסתו. בנוסף, דפוס הפיקוד הינו דינמי ובמצבים שונים מפקדים נדרשים לסגל מידות שונות של מעורבות ודפוס פיקוד, כמו גם האפשרות שבעת ובעונה אחת המפקדים משלבים בין דפוסים שונים.

מגוון התפקידים שאותם ממלאים המפקדים לאורך שלבי התוכנית כוללים: המפקד כדמות סמכותית, המפקד כמורה דרך בחייהם הצבאיים של הבוגרים, המפקד כשותף-חבר, המפקד כדמות הורית מטפלת, דואגת ומכילה, והמפקד כדמות מעצימה. כדמות סמכותית המפקדים רואים את תפקידם בהצבת גבולות ברורים ונוקשים לבוגרים, הגדרת מטלות ברורה וחיוב הבוגר לעמוד במטלות אשר הוצבו, תוך הקפדה על חוקי היחידה והבסיס. מפקדים אלו מסבירים כי עליהם לראות במשתתפי הפרויקט כשווים בין שווים ולהחיל עליהם את אותם חוקים ואף סנקציות הנהוגות כלפי כל חייל אחר (אם כי במרבית המקרים הסנקציות אשר ננקטות הינן שונות וקלות יותר). בפועל, מרבית המפקדים מסגלים דפוס זה רק חלק מהזמן, בייחוד בשלבי השילוב הראשונים, וביתר הזמן רואים צורך להתגמש ולסגל לעצמם גם דפוס פיקוד אחרים. מפקדים אשר נוקטים בדפוס של מורה דרך בחייהם הצבאיים של המשתתפים רואים כחלק מתפקידם אחריות חינוכית כלפי בוגרים. הם מלמדים את הבוגרים אודות המסגרת הצבאית, מיומנויות שונות אשר נדרשות למילוי התפקיד, ולעיתים אף מנסים להתאים את התפקיד ליכולות ולכישורים של החייל הספציפי. מפקדים אשר נוקטים בדפוס פיקוד של שותף-חבר נמצאים בקשר שהוא פחות סמכותי ונוקשה מאשר המפקד הסמכותי. לדוגמא, המפקדים מציינים את הנוהג של אכילה משותפת עם

הבוגרים בחדר האוכל ומעורבות יחסית גבוהה גם בחיים האישיים של הבוגרים. ככלל המפקדים תורמים להעצמת משתתפי הפרויקט, הם מעודדים את הישגיהם האישיים, ערים ומוקירים את התפתחות כישוריהם במהלך השרות הצבאי. הקשר הרגשי הקרוב ביותר בין המפקדים לחילי הפרויקט ניתן לראות בקרב מפקדים הנוקטים בדפוס פיקוד הורי. מפקדים אלו מתייחסים אל משתתפי הפרויקט במידה רבה של קרבה. בדפוס התקשורת שלהם ניתן למצוא מילים המיוחסות לקשר הורה-בן ("הוא ילד שלי"), וכי הם דואגים למשתתפי הפרויקט מאוד באופן עקבי ויומיומי- בודקים מידי יום אם הבוגר הגיע לבסיס ולביתו בזמן, עוזרים לבוגרים בשירותים, מגנים על הבוגר במקרים בהם ייתכן ואחרים מקניטים אותם ושמים את טובת המשתתפים בעדיפות עליונה על פני חיילים אחרים ביחידה. לעיתים ניכר כי דפוס זה מאופיין בהגנתיות יתר ופטרנליזם ובאים על חשבון העצמאות של הבוגרים.

חשוב לציין כי במרבית המקרים, ללא קשר לדפוס הפיקודי בו נוקט המפקד, כמעט כל הבוגרים הביעו שביעות רצון מהקשר אשר היה להם עמו. כלומר, ייתכן ולא ניתן להצביע על דפוס פיקוד אחד כמתאים לבוגרי התוכנית, אלא כי יש להתאים את דפוס הפיקוד לבוגר הספציפי, לשלב הפרויקט ולסיטואציה הספציפית. יחד עם זאת, ניתן להצביע על מספר מקרים בהם משתתפי הפרויקט חשו שביעות רצון פחותה. מקרים אלה היו שכיחים בקרב המשתתפים שחשו כי הקשר בינם לבין מפקדיהם איננו הדדי, כאשר המפקדים נקטו כלפיהם בהגנת יתר, ולא אפשרו ואף מנעו מהם למלא תפקידים התואמים את יכולותיהם, או התייחסו אליהם באופן שונה מזה שנקטו כלפי חיילים אחרים ביחידה. כל אלה גרמו לבוגרים לחוש כי הם אינם נחוצים ומעורכים. ניכר כי בכדי להוביל לשילוב מוצלח, יש חשיבות במציאת האיזון שבין מידה רבה של הכלה וקבלה של הבוגר לבין הקפדה על יחס שיויוני ומערך ציפיות וכללי התנהגות הזהים לאלו הנהוגים עם חיילים אחרים.

7.6 איכות חיים משפחתית:

ממצאי המחקר עולה כי מעבר לתרומת השילוב בצה"ל לבוגרים עם מוגבלות שכלית, לשילוב יש גם תרומה עבור כלל המערכת המשפחתית ובעיקר עבור ההורים. דבר זה בא לידי ביטוי בהכרות מחודשת של ההורים עם יכולות ומיומנויות של ילדיהם, במעורבותם הרבה בחוויות היומיום החדשות של הבוגר ובתרומה לאיכות חיים משפחתית.

ניתן לראות כי כלל התא המשפחתי מושפע לחיוב מהשילוב, ומתבטא בשיפור באיכות החיים המשפחתית המדווחת על ידי בני המשפחה. בעשורים האחרונים קיימת הבנה בקרב ספקי שירות וקובעי מדיניות, שהמשפחה הינה חלק בלתי נפרד מחייו של אדם עם מוגבלות שכלית וכי במתן שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית לא ניתן לראות אותו במנותק מהמערכת המשפחתית המקיפה אותו (Brown & Brown, 2004; Turnbull, Brown, & Turnbull, 2004).

תאוריית איכות החיים המשפחתית גורסת כי לכל פרט במשפחה יש תפקיד בקביעת איכות החיים של כלל התא המשפחתי. כלומר, לאיכות החיים של חבר משפחה יש את היכולת להשפיע על איכות חייהם של בני המשפחה האחרים (Poston, Turnbull, Park, Marquis & Wang, 2003; Wang & Brown, 2009). באופן ספציפי, לבן משפחה עם מוגבלות יש השפעה על כלל החברים בתא המשפחתי (Lobato, Kao, Plante, Seifer, 2011; Grullon, Cheas, Canino, 2011). מעבר לכך, המשפחה מהווה מערכת בה בני המשפחה יוצרים יחסי גומלין וחיים את חייהם במשותף, כפי שבא לידי ביטוי בחוויות היומיומיות ובקשרים המשפחתיים (Poston et al., 2003; Wang & Brown, 2009).

בהתאם להגדרות של איכות חיים משפחתית שהוצגו לעיל, ניכר כי לשירות הצבאי של אנשים עם מוגבלות שכלית ישנה השפעה מכרעת על חיי משפחותיהם, ובעיקר על ההורים, במספר רבדים. ראשית, דרך השתלבותם של הבוגרים בצבא, ההורים נחשפים למיומנויות וכישורים של ילדיהם להם הם כלל לא היו מודעים טרם השילוב, או שהתחזקו כתוצאה מהשירות והלמידה של ילדיהם. חשיפה זו מאפשרת להורים לחוות את ילדיהם ממקום אחר, לא זה של המוגבלות בלבד, אלא זה שרואה בילדיהם כבעלי יכולות. ההורים שהשתתפו במחקר דיווחו כי הם חשים גאווה על ההישגים והעמידה של ילדיהם באתגרים שהציב הפרויקט.

שנית, ההורים רואים בהצלחת ילדיהם כסימן להצלחה שלהם עצמם, ואישור על האופן שבו גידלו וחיננו את ילדיהם. הצלחת הבוגרים נתפסת כ"תגמול" על השקעתם המרובה של ההורים בילדים לאורך שנות חייהם ובאופן ספציפי גם בדרישות המוצבות בפניהם במהלך בפרויקט. תפיסה זו תרמה להתפתחות דימוי עצמי חיובי בקרב ההורים.

שלישית, להשתתפות של הבוגרים והבוגרות במסגרת השרות היו השלכות על כלל המשפחה כמערכת. דבר זה בא לידי ביטוי במעורבות הרבה של ההורים בכל שלבי הפרויקט. הצלחת הבוגרים והבוגרות בפרויקט דורשת מההורים מעורבות רבה ובמישורים שונים לכל אורך שלבי התוכנית. מעורבות זו באה לידי ביטוי בדרישות אינסטרומנטליות כגון, הסעת הבוגרים למפגשי הקורס ומימון הוצאות נסיעה במהלך חודשי ההתנדבות. ההורים גם מעורבים רגשית בשילוב ילדיהם, דבר שבא לידי ביטוי בליווי צמוד ותמיכה רגשית לאורך כל השלבים. כמו כן, ההורים מתגייסים לצד הבוגרים בשלבי משבר (למשל במקרים בהם הבוגרים הלכו לאיבוד) או זמנים בהם הם נדרשים לפתרון קשים שהתעוררו.

רביעית, השירות הצבאי פתח בפני בני המשפחה צוהר לדפוס תקשורת חדשים עם ילדיהם. שיפור ביכולת השפתית של המשתתפים והנכונות לשתף בחוויות חיים יומיומיות הובילו להתפתחות שיח משותף בין הבוגרים להוריהם, ובין הבוגרים לבין המערכת המשפחתית הרחבה יותר.

7.7 תרומת השירות של אנשים עם מוגבלות שכלית לשינוי עמדות בקרב חיילים ללא

מוגבלות והחברה הרחבה:

ממצאי המחקר מצביעים על כך ששירותם הצבאי של חיילים עם מוגבלות שכלית תורם לשינוי עמדות בקרב חיילים ללא מוגבלות שכלית. ההכרות על בסיס אישי בין חיילים ללא מוגבלות שכלית ומפקדים לבין חיילים עם מוגבלות שכלית הובילה למודעות רבה יותר והבנה של מהי מוגבלות שכלית, הכרה של היכולות ונקודות החוזק של אנשים עם מוגבלות שכלית, והפחתת הפחד ואי הנוחות החברתית העשויים להיווצר במפגש עם אנשים עם מוגבלות שכלית. ממצאים אלו תומכים בממצאי מחקרים קודמים המראים כי אחד הקשיים העיקריים במפגש עם אדם עם מוגבלות הינו הרגשת חוסר הנוחות המאפיינת את המפגש עצמו (Corrigan, 2004) הנובעת בעיקר מאי ודאות של הפרט בנוגע למצופה ממנו במפגש זה (Safilios-Rothschild, 1970). תחושת חוסר נוחות זו מובילה לריחוק בין אנשים ללא מוגבלות שכלית לאנשים עם מוגבלות שכלית (Scior, 2011). על כן, המפגש עם חיילים עם מוגבלות שכלית בצבא אפשר לראות את החיילים ממקום של שיוויון במערכות היחסים ביניהם, ובכך היה יעיל בהפחתת סטיגמה ועמדות שליליות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית.

מעבר למערכות היחסים בצבא, קבלה רבה יותר נצפתה גם מצד החברה והסביבה הקרובה אשר בה מתגורר האדם. הסביבה הקרובה נחשפת להכרות מסוג אחר עם משתתפי הפרויקט דרך התבוננות על היכולות

וההישגים שלהם. לדוגמא, משתתפים רבים סיפרו על הגאווה של הבוגרים כאשר הם צועדים עם מדי צה"ל ברחובות העיר בה הם גרים. גאווה זו מתפשטת גם אל ההורים אשר משתפים את חבריהם ואנשים בסביבתם בהישגי ילדיהם.

ממצאים אלו מראים כי לשילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית במערכת הצבאית יש יכולת להוביל לשינוי עמדות ברבדים שונים. לאחרונה פותח מודל רב-דרגי לשינוי עמדות אשר מציע כי בכדי להוביל לשינוי עמדות נרחב, חשוב להתערב במספר רבדים: ברובד התוך-אישי, הבינאישי והמבני, כאשר להתערבויות ברבדים השונים יש יכולת להשפיע אחת על השניה. התערבויות ברובד התוך-אישי מתמקדות באנשים אשר חשופים לסטיגמה ועמדות שליליות ועוזרות להם להתמודד עם השלכותיהם השליליות המתבטאות, בין היתר, בהפנמת הסטיגמה והפיכתה לסטיגמה עצמית. התערבויות ברובד הבין-אישי מדגישות את הקשרים החברתיים הנוצרים בין אנשים עם מוגבלות לאלו ללא מוגבלות. לבסוף, התערבויות ברובד המבני מתמקדות בכוחות בחברה ובמבנים חברתיים (החוק, מדיניות, נהלים חברתיים, ותקשורת המונים) במטרה לשנות עמדות בקרב מספר גדול של אנשים (Cook, Purdie-Vaughns, Meyer & Busch., 2014).

ממצאי המחקר מצביעים על כך שפרויקט שווים במדים הצליח להוביל לשינוי בשלושת רבדי סטיגמה אלו. יש לזקוף נקודות חוזק רבות לעניין זה שכן לרוב נדרשת תוכנית התערבות נפרדת בכדי להוביל לשינוי בכל אחד מהרבדים בנפרד. במישור התוך אישי, ניתן לראות כי הבוגרים זוכים לתחושת מסוגלות עצמית רבה יותר, ביטחון וערך עצמי. כאשר הבוגרים חשים שהם שווים בין שווים, מקבלים אותם כפי שהם, מכילים אותם בתוך היחידה, פוחתת תחושת הסטיגמה וההדרה שייתכן וחשו במסגרות אחרות בחייהם. ברובד הבינאישי, ההכרות בין החיילים הובילה להפחתת הסטיגמה ושיפור עמדות בקרב חיילים ללא מוגבלות שכלית. לבסוף, ברמה המבנית, היות וצה"ל מהווה את אחד ממבני החברה הישראלית המרכזיים, בשילובם של חיילים עם מוגבלות שכלית בצה"ל ישנה אמירה משמעותית כי יש לראותם כחלק מהחברה. כמו כן, היות ומרבית אזרחי ישראל מצופים לשרת בצבא, מתקיים במסגרת זו "כור היתוך" המאחד תחת קורת גג אחת מגוון אנשים מכל חלקי החברה הישראלית. ממצאי המחקר הנוכחי גם תומכים בממצאי מחקרים קודמים שמצאו כי מבין הגישות וההתערבויות השונות לשינוי סטיגמה, הדרך היעילה ביותר היא דרך מגע בינאישי, תוך העדפה למגע שהוא ישיר על פני מגע שהוא עקיף (למשל, דרך סרטים המציגים אנשים עם מוגבלות שכלית) (Corrigan, Morris, Michaels, Rafacz, 2013; Walker & Scior, 2012; Rusch, 2012). יחד עם זאת, ממצאי מחקרים קודמים מורים על כך שיש להפעיל מגע באופן זהיר בכדי להבטיח שינוי חיובי. בין היתר, חשוב לחשוף אנשים ללא מוגבלות שכלית לאנשים עם מוגבלות שכלית ממגוון רקעים שונים ובעלי קשיים שונים, כמו גם אנשים אשר לא עונים לסטריאוטיפים הרווחים עליהם בחברה (Clement, van Nieuwenhuizen, Kassam, Flach, Lazarus, De Castro, McCrone, 2004; Nprman & Thornicroft., 2012; Reinki, Corrigan, Leonhard, Lundin, & Kubiam, 2004). כך, לדוגמא חשוב לחשוף לאנשים עם מוגבלות שכלית אשר לא ממלאים את הסטריאוטיפים של ילדותיים, תלתיים וזקוקים להגנה. חשיפת היכולות של חיילים עם מוגבלות שכלית מאפשרת להאיר אותם באור אחר, מעבר לקשייהם.

7.8 תרומת השירות של אנשים עם מוגבלות שכלית לצבא כמערכת:

ממצאי המחקר מצביעים על תרומת הפרויקט לחיילים ללא מוגבלות שכלית ולצבא כמערכת בעיקר בהגברת המוטיבציה לשירות בקרב חיילים ללא מוגבלות שכלית. צה"ל מתמודד שנים עם בעיית חוסר מוטיבציה

של בני נוער לשרת בצה"ל. מידת הנכונות (מוטיבציה) לשרת בצבא מהווה מדד ליחס של בני נוער לערכים של החברה שבה הם חיים. שחיקה בנכונות לשרת מהווה עדות לשחיקה בערכי החברה ובחשיבות האידיאולוגיה שרואה בצה"ל חלק מרכזי מן החברה הישראלית. כמו כן, למרות שניתן לאלץ בני נוער להתגייס לצבא, אין ספק שחיילים בעלי מוטיבציה לשירות ימלאו את תפקידם טוב יותר מחיילים הממלאים את תפקידיהם רק כדי לצאת ידי חובה (חמיאל, 1999; שטרן, 1998).

ניתן לראות, בעיקר דרך דברי המפקדים במחקר, כי לשילובם של חיילים עם מוגבלות שכלית בצה"ל ישנה תרומה פרקטית באשר להגברת המוטיבציה וההתמדה בשירות של חיילים אחרים ביחידות. מרבית משתתפי התוכנית משרתים ביחידות עורפיות, לעתים לצד חיילים אשר מוגדרים כחיילים עם קשיי הסתגלות, קשיים במשפחת המוצא או רצון מופחת יותר לשירות. על כן, קיימת חשיבות רבה של התוכנית בהגברת המוטיבציה דווקא בקרב אוכלוסיית חיילים אלו אשר המוטיבציה שלהם לשרת לעיתים קרובות הינה פחותה ביותר.

תרומה נוספת שניכרת מממצאי המחקר הינה שילובם של חיילים עם מוגבלות שכלית בצה"ל ברמת הצבא כמערכת. באופן ספציפי, מפקדים רבים חשו כי מעצם השתתפותם בתוכנית, ניתנה להם האפשרות לקחת חלק במימוש ייעודו האידיאולוגי של צבא ישראל כצבא העם המדגיש את חשיבות השילוב של כל קבוצות החברה. ההשתתפות בתוכנית מאפשרת ליחידות ליצור כור היתוך ולהוביל לחברה שהיא סובלנית יותר ומקבלת יותר בתוך הצבא. השתתפות בתוכנית מאפשרת לצבא להתקדם להיותו מערכת ערכית יותר אשר כחלק ממטרותיה מקדמת גם מטרות חברתיות נרחבות יותר.

7.9 קשיים המלווים את שילובם של אנשים עם מוגבלות שכלית בצבא:

מעבר להשלכות החיוביות של התוכנית ברמת הפרט, המשפחה, המערכת הצבאית והחברה, חשוב לתת את הדעת גם לקשיים העשויים לעלות בשלבים השונים של הפרויקט, כפי שעלו מכלל קבוצות המחקר. ראשית, המעברים בין שלבי התוכנית מלווים לעתים בתחושת חוסר וודאות אותה חווים הבוגרים וההורים. במקרים רבים, הזמן שעבר בין תקופת ההכשרה לתקופת ההתנדבות ובין ההתנדבות לגיוס הפורמלי, היה ארוך יותר מזה שהוגדר בתכנון הראשוני. התוצאה הייתה שהבוגרים וההורים חשו אי וודאות רבה סביב השאלה האם הבוגר אכן יעבור לשלב הבא, או שמא קיים סיכוי שהשתתפותו בתוכנית תופסק. לכך מתלווה חשש של ההורים שהבוגר לא יצליח לעמוד בכל האתגרים והמשימות אשר עומדים בפניו. באם הבוגר אכן לא מגיע לגיוס פורמלי או כאשר הזמנים בין השלבים מתארכים, הן ההורים והן המשתתפים עצמם חשים לעיתים קרובות כשלון אישי ומפח נפש על כך שהשקיעו את מרבית מרצם בתוכנית אשר, לתפיסתם האישית, נכשלה בהשגת יעדה.

שנית, מספר הורים הביעו דאגה (בעיקר בשלבים הראשונים של התהליך) מפגיעה אפשרית בילדיהם. בין היתר ניכר חשש מניצול ופגיעה מינית על-ידי אחרים במסגרת הצבאית ועל-ידי זרים שעלולים לפגוע בילדיהם כאשר הם נוסעים באופן עצמאי בתחבורה הציבורית, וחשש כי הבוגרים ילכו לאיבוד הן בשטח הבסיס ומחוצה לו. חשוב לציין כי לצד חשש זה, מרבית ההורים והמשתתפים עצמם מייחסים חשיבות עליונה לנושא העצמאות, כאשר הנסיעה לבד בתחבורה ציבורית מהווה הוכחה ליכולת גבוהה ולעצמאות. גם הורים אשר הביעו חשש מהנסיעה העצמאית, ציינו את חשיבותה והתרגשו לראות את התפתחות היכולות של ילדיהם בתחום זה. ההורים

הביעו רצון להפחית את הגנתם על ילדיהם ופעמים רבות המעבר למסגרת הצבאית היה נקודת מפנה עבור הורים שאפשרו לילדיהם לראשונה מידה רבה יותר של חופש ועצמאות, ונוכחו לגלות כי ילדיהם אכן מסוגלים לעצמאות זו. ממצאים אלו תומכים במחקרים קודמים אשר הראו כי ישנם תחומים שבהם אדם עם מוגבלות שכלית מסוגל לרכוש מיומנויות חדשות ולגלות יכולות לעצמאות (Wong, Clare, Holland, Watson & Gunn, 2000).

שלישית, מפקדים רבים הצביעו על כך שלא הייתה להם הכרות קודמת עם תחום המוגבלות השכלית. למרות הרצון הרב והנכונות של המפקדים, חלקם מציינים כי לקח להם זמן להכיר את הבוגר ואת יכולותיו ולהתאים עבורו את התפקיד. המפקדים נדרשו ללמוד את דרך התקשורת הנכונה עם משתתפי הפרויקט והתאמת השפה ליכולת הבנתו של הבוגר. בנוסף, בתקופות שבהן יש עומס רב ביחידה ישנן סיטואציות שבהן למפקד אין פנאי למתן הדרכה אישית למשתתפי הפרויקט, ועל כן, לעיתים, המשתתפים מצאו את עצמם בתקופות של חוסר מעש. כמו כן, לעיתים על המפקדים להתמודד עם הבוגרים בסוגיות של חוסר גבולות ושוטטות בבסיס.

רביעית, חששות רבים הועלו סביב מועד השחרור של הבוגרים מהצבא, בעיקר סביב שאלת שילובם התעסוקתי. לאור התרומה של השרות הצבאי לפיתוח המיומנויות והכישורים של המשתתפים, התקווה להמשכיות ושימור יכולות אלו במסגרת מתאימה עולה. בפועל, הבוגרים נתקלו בקושי למצוא תעסוקה היות והאפשרויות לתעסוקה נתמכת בקהילה הינן מועטות. לעיתים קרובות, האחריות למציאת מסגרת תעסוקתית מתאימה נופלת על כתפי ההורים. בעיני משתתפים רבים, חזרה לעבודה במסגרת מוגנית מהווה עבורם סממן לרגרסיה ואף תחושה כי השנים אשר הושקעו במסגרת הצבאית היו מיותרות אם נקודת הסיום זהה להתחלה. כמו כן, קיימת העדפה להיות חלק מהקהילה הרחבה ולמלא תפקידים במסגרות רגילות לצד אנשים ללא מוגבלות.

ניכר כי המצב הקיים כיום במציאות הישראלית עומד בסתירה לסעיף 27 לאמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות (UN General Assembly, 2007) המצהיר כי "זכותם של אנשים עם מוגבלות לעבוד בשיוויון עם אחרים. כלולה בכך הזכות לקבל הזדמנות להתפרנס מעבודה שנבחרה או שנתקבלה באופן חופשי בשוק העבודה ובסביבות עבודה פתוחות, משלבות וגישות לאנשים עם מוגבלות". כיום, מרבית הבוגרים עם מוגבלות שכלית בישראל, עדיין עובדים במסגרות מוגנות בשכר מזערי. מסגרות אלו מדירות אנשים עם מוגבלות המועסקים בהן מהזדמנויות לעבוד בשוק החופש (רימרמן וכץ, 2006). אחרים, מתוך אי-רצון להשתלב בתעסוקה מוגנית, מעדיפים להשאר בביתם ללא מסגרת תעסוקתית כלל. לאור קשיים אלו ההמלצה היא להרחיב את שירותי התעסוקה הנתמכת כפתרון תעסוקתי טוב יותר עבור אנשים עם מוגבלות (קור-דידוביץ', 2011), וככזה המחזיר לאדם עם מוגבלות את האחריות על חייו ומאפשר לו למצוא את יכולותיו (פינטו, 2013). אולם, חשוב גם לציין כי ישנן ערים שבהן מסגרות התעסוקה הנתמכת בשוק החופשי קשורות למסגרות המוגנות וכדי להשתלב בתעסוקה נתמכת, הבוגרים מחויבים ראשית לעבור דרך המפעל המוגן, לזמן מוגבל, לצורך הערכת כישוריהם ומיומנויותיהם. פעמים רבות קיים סירוב להגיע למפעל המוגן גם לתקופה מעברית מתוך חוסר רצון כללי להיכנס למסגרת זו וגם חשש כי הכניסה הזמנית תהפוך בסופו של דבר לקבועה. יש לציין כי ממצא זה תואם את המציאות שבה על אף שהמפעל המוגן מיועד להכין אנשים עם מוגבלות לשוק העבודה החופשי, בפועל אנשים רבים עם מוגבלות נותרים לעבוד במסגרת זו לטווח הארוך (רימרמן וכץ, 2006).

בהקשר לקשיים אלו כדאי להתייחס לממצאי מחקרה של אלפסי-הנלי (2013) אשר זיהתה חמישה גורמים שהועלו על-ידי מעסיקים ככאלו שיעודדו אותם לקלוט עובדים עם מוגבלות. ראשית, מנטורינג, יצירת רשת שתאפשר למעסיקים ללמוד ממעסיקים אחרים על נסיונם בכל הקשור להעסקת אנשים עם מוגבלות. שנית, קבלת ליווי תעסוקתי, הדרכה וחונכות צמודה. שלישית, העלאת המודעות לנושא חשיבות ההעסקה של עובדים עם

מוגבלות והפיכת נושא זה לנושא מרכזי בסדר היום הלאומי. רביעית, קבלת תמריצים כלכליים בכדי לעודד מעסיקים לקלוט עובדים עם מוגבלות. חמישית, קבלת סיוע כספי למימון התאמות כדי לקלוט עובדים עם מוגבלות. בהתאם לממצאי מחקר זה, חשוב לפעול להגברת כל אלו בקרב מעסיקים בכדי להוביל להעסקה רבה יותר של אנשים עם מוגבלות שכלית.

8. סיכום, המלצות ומסקנות:

מחקר זה בחן את ההשלכות והתרומות של שירות צבאי של אנשים עם מוגבלות שכלית במסגרת התוכנית "שווים במדים" לאורך כל שלבי התוכנית. מהממצאים ניתן לראות השלכות ותרומות חיוביות של התוכנית עבור הבוגרים והבוגרות הלוקחים חלק בתוכנית, עבור התא המשפחתי, עבור המפקדים והמערכת הצבאית ועבור החברה בכללותה. ברמת הפרט, הושם דגש על פיתוח כישורים ומיומנויות מתקדמות בקרב הבוגרים, פיתוח תחושת מסוגלות, ערך עצמי וגאווה, פיתוח תחושה של קבלה ושל היות הבוגר שווה בין שווים כפי שבא לידי ביטוי בשילוב פסיכולוגי מוצלח של ובהתפתחות זהות עצמית חיילית. ברמת התא המשפחתי, ניתן להצביע על גאווה ושביעות רצון בקרב ההורים, הכרה של ההורים ביכולות וכישורים של ילדיהם וסיפוק שחשו ההורים מכך שההשקעה שלהם בילדיהם באה לידי ביטוי בהצלחת ילדיהם, קרי בהשתתפותם בתוכנית. ברמת המפקדים והמערכת הצבאית, ניכר כי תוכנית השילוב תורמת למימוש ערכי צה"ל החברתיים המדגישים את 'כור ההיתוך' כחלק מהבסיס האידיאולוגי- חברתי וערכי בצה"ל, ומתן אפשרות לאנשים מכל קבוצות האוכלוסיה לשרת בצבא. על-ידי פתיחת שערי הצבא גם לאוכלוסיה עם מוגבלות שכלית ניכרת תרומתו החברתית והערכית של צה"ל. ברמת החברה הרחבה יותר, ניתן לראות הפחתה של סטיגמה ועמדות שליליות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית ומימוש של ערכי אמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות המחייבים את שילובם של אנשים עם מוגבלות כחלק בלתי נפרד מהחברה. לצד אלו, ממצאי המחקר מראים כי תהליך השילוב טומן בחובו גם קשיים אשר חשוב להתייחס אליהם לאורך הדרך.

9. השלכות יישומיות של המחקר:

- לאור האפשרות כי קיים פער בין הסוציאליזציה שאותה מקבלים הבוגרים במסגרת קורס ההכשרה, לבין הדרישות להם הם נדרשים בפועל בעת שירותם הצבאי, בעיקר באשר לדגש על המפקד כדמות של סמכות, חשוב לוודא כי ישנה התאמה מרבית בין הדגשים בקורס ההכשרה לבין השטח. חשוב לראות בציות ובסמכות כנקודת פתיחה הכרחית בהכרות עם המערכת הצבאית ככזו אשר מושתת על יחסי סמכות. לצד זאת, חשוב להסביר למשתתפי התוכנית כי למפקדיהם יהיו גם תפקידים נוספים בקשר מולם.
- חשוב לאפשר למפקדים הכרות מוקדמת עם הבוגרים אשר עתידים להשתלב ביחידתם. צוות התוכנית צריך להעביר למפקדים מסמכים ברורים אודות הבוגר, כולל תפקידים אשר יכולים להתאים לו, קשיים העלולים להתעורר במפגש עימו וכיצד רצוי להיערך לטיפול בקשיים אלו ונקודות חוזק של הבוגר.
- לאור הזמן אשר עובר בין קורס ההכשרה להתנדבות, הבוגרים אף אינם מתרגלים בפועל התנהגות נאותה עם מפקדים, אלא רק לומדים זאת ברמה התיאורטית. על כן, חשוב לשלב בין למידת התכנים התיאורטיים בקורס לבין מפגש אמיתי עם המערכת הצבאית בו יוכלו לתרגל במקביל את אשר הם למדים בקורס.
- חשוב להוביל לפיתוח של חלופות והזדמנויות נוספות לבוגרים בתעסוקה נתמכת. בהקשר לכך, חשוב לנתק את הקשר אשר נוצר בין תעסוקה מוגנית לתעסוקה נתמכת, ולבחון דרכים בהן הבוגרים יוכלו להתקבל

לתעסוקה נתמכת ללא הצורך לחזור חזרה לתקופת מעבר במפעלים המוגנים. רצוי לחזק קשרים בין מפקדים בבסיסים לבין גורמי רווחה האמונים על תעסוקה נתמכת, כך שהמפקדים יוכלו להעיד על יכולות הבוגר ואף להמליץ על סוג התעסוקה אשר יכולה להתאים לאותו בוגר בשוק החופשי. יש ליישם קשרים אלו עוד בשלב מוקדם, מספר חודשים לפני סיום השרות הצבאי של הבוגר, כדי לאפשר שילוב מוצלח בקהילה.

- רצוי לפתח אפשרויות שבהן חיילי הפרויקט יוכלו להמשיך לשרת בבסיסים בהם הם משרתים כיום במסגרת הסדר כאזרחים עובדי צה"ל או בהסדרים אחרים בסטטוס של מתנדבים, אך באותם תפקידים ברי משמעות בהם עסקו במהלך השרות.

- לאור הממצא כי הכרות עם חיילים עם מוגבלות שכלית תורמת להפחתת עמדות שליליות וסטיגמה, קיימת חשיבות להרחיב את התוכנית למספר נרחב של יחידות ובסיסים. חשוב לנקוט במשנה זהירות בכדי לעשות את ההכרות בצורה טובה ולמנוע מצב שהמפגש בין חיילים עם מוגבלות שכלית לאלה שללא מוגבלות יוביל להשלכות הפוכות של חיזוק עמדות שליליות.

- חשוב לאזן בין הרצון להגן על הבוגרים בימים לבין הצורך לאפשר לבוגרים מידה רבה יותר של עצמאות. אחת הדרכים שעצמאות זו באה לידי ביטוי ביתר שאת הינה באפשרות של הבוגרים לנסוע בתחבורה ציבורית. על כן חשוב לאפשר לבוגרים אשר מסוגלים ללמוד כישורי נסיעה זו להשתמש בהם, תחת משנה זהירות והימנעות מסכנות. יש לעודד רכישת מיומנויות עצמאות החל מגילאי הילדות בכלל המסגרות היומיות בהן שוהים ילדים עם מוגבלות שכלית.

- באשר לאפשרות של הבוגרים להחשף לסכנות שונות והצורך להגן על הבוגרים, חשוב ליישם הכשרות של למידה מניעתית בתחומים שונים כגון, למידה חברתית-מינית והכשרות של הבנת סכנות בסביבה באופן שוטף בכל שלבי הקורס. אין להצמד לתכנים אלו באופן בלעדי בקורס ההכנה, אלא לאפשר לבוגרים אשר זקוקים לרענון בתכנים אלו ללמוד אותם בכל שלבי התוכנית.

- לאור הצורך במעורבות רבה של ההורים, קיים סיכוי כי תוכנית זה לא תגיע לבוגרים אשר הוריהם או קרובי משפחה שלהם בעלי יכולות נמוכות למעורבות שוטפת. חשוב לשקול את האופן שבו ניתן להביא לשילובם של בוגרים אשר להם אין מערכות תומכות קרובות של בני משפחה. למשל, יישום קורס ההכשרה במסגרת השנה האחרונה של בית הספר או בתוך המפעלים המוגנים יכול לאפשר נגישות של התוכנית לבוגרים נוספים.

- בכדי למנוע מפח נפש בקרב הורים ובוגרים אשר ילדיהם לא עוברים לשלב הגיוס, חשוב לערוך מספר שינויים; ראשית, חשוב לערוך תהליך בירור קפדני יותר בראשית הדרך על מנת לקבל החלטה מושכלת בשאלת התאמתם של הבוגרים והבוגרות לתוכנית ובאשר ליכולתם לסיים את כל שלבי הקורס באופן מוצלח. שנית, חשוב לשנות את המוקד עליו מושם הדגש בתוכנית. אין לראות את יום הגיוס כמטרה עיקרית, אלא תרומת הבוגר והשתתפותו לאורך כל שלבי התוכנית חשובה ובעלת ערך בפני עצמה. באופן זה, אי גיוס לצבא לא יתפס ככשלון של כלל התוכנית ושל הבוגר, אלא כשלב שאליו מגיעים רק חלק מהבוגרים, בעוד שהאחרים נחשפים ותורמים ככל יכולתם לאורך כלל השלבים. כך או כך חשוב שגם הבוגרים וגם ההורים יכירו בכך שהמעבר בין השלבים אינו מחויב וכי ייתכן ולא כל בוגר יגיע ליום הגיוס בפועל.

10. פורום/ רשימת אנשי מקצוע והשטח להם רוצה החוקר להציג את תוצאות מחקרו:

- אנשי אקדמיה ומחקר העוסקים בתחום המוגבלויות, בעיקר בהיבטים של שילוב קהילתי, אמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות, חקר איכות חיים בקרב אנשים עם מוגבלויות.
- נציבות שיוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות.
- נציגי משרד הרווחה, היחידה לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית, האמונים על התוכנית ועובדים סוציאליים בלשכות לשירותים חברתיים.
- נציגי משרדי ממשלה (משרד החינוך, משרד הבריאות, ג'וינט, המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד הכלכלה).
- נציגי צה"ל ויחידת ההתנדבות שראל האמונים על התוכנית וכן נציגי צה"ל שאינם חלק מהתוכנית אך יכולים להפיק מהכרות עמו.
- נציגי אקים ישראל.
- ספיישל אולימפיקס.
- מנהלי בתי ספר לחינוך מיוחד ובתי ספר רגילים בהם משולבים אנשים עם מוגבלות שכלית.
- ארגוני זכויות לאנשים עם מוגבלויות, כגון ארגון בזכות.
- מנהלי הוסטלים ומעשי"ם בהם מתגוררים ועובדים אנשים עם מוגבלות שכלית.
- ביטוח לאומי.
- ארגונים העוסקים במתן טיפול לאנשים עם מוגבלות שכלית (כגון: בית נועם, בית איזי שפירא, אלווין ישראל וכו').

11. המלצות למחקרי המשך:

בחצי השנה האחרונה תוכנית "שווים במדים" עוברת שינויים מערכתיים רבים. חלקם נובעים מלמידה והסקת מסקנות לאורך שנות קיומה של התוכנית וחלקם מתוך המציאות והשינויים במערכת הצבאית. כחלק משינויים אלו, קורס ההכשרה ושלב ההתנדבות כיום מופעלים במקביל כאשר מספר ימים בשבוע הבוגרים משתתפים בלמידה בקורס ומספר ימים הם משולבים בבסיסים. כמו כן, לאור חשש לשלומם הפיזי של הבוגרים, נמנעת כיום מחלק מהבוגרים האפשרות לנסוע בתחבורה ציבורית. בנוסף, נכון להיום חלק מהבוגרים לא מגויסים בפועל, אולם ממשיכים במסגרת הצבאית במעמד של מתנדבים. לאור כל השינויים הללו חשוב להמשיך במחקר זה במטרה לבחון כיצד שינויים אלו משפיעים על הצלחת התוכנית, על שביעות רצונם של הבוגרים, המשפחות ומהמפקדים ועל התרומות במישורים השונים. לאור החשיבות הרבה אשר מושמת על מסוגלות עצמית, עצמאות, אחריות, זהות חיילית, שילוב פסיכולוגי ושילוב חברתי של הבוגרים, רצוי לבדוק באיזה אופן השינויים בתוכנית ישפיעו על תחומים אלו.

עוד חשוב לבדוק במחקר אורך את תרומת השילוב הצבאי על בוגרים עם מוגבלות שכלית כמו גם על חיילים ללא מוגבלות שכלית. כך רצוי לעקוב אחר הבוגרים לאחר שחרורם במספר נקודות זמן ולראות באלו מסגרות תעסוקתיות שולבו, ואלו השפעות ארוכות טווח יש לתקופה בה שירתו על המשך חייהם. באופן דומה, רצוי לבחון השלכות ארוכות טווח של השרות על הוריהם של חיילים עם מוגבלות שכלית ואיכות חייהם. בקרב חיילים ללא מוגבלות שכלית, מחקר אורך יאפשר לבחון שימור של עמדות חיוביות בהשוואה לחיילים שלא נפגשו עם חיילים עם מוגבלות שכלית בעת שירותם. לדוגמא, ניתן לבחון האם לשרות מסוג זה יש השפעה על החלטות באשר לתחום לימודים וקריירה של הבוגרים, או השפעה על קשרים אשר נוצרים בין חיילים אלו (מספר שנים לאחר תום שרותם) עם אנשים עם מוגבלות שכלית כאזרחים.

לאור העושר הרב של הנתונים האיכותניים אשר נאספו במחקר זה, חשוב כי מחקרי המשך יתמקדו בהיבטים נוספים בעת הניתוח. כך לדוגמא חשוב להתמקד בניתוח של טריאדות של משתתפים (בוגר עם מוגבלות שכלית, הורה של אותו בוגר ומפקד של אותו בוגר) כאשר מעניין לראות נקודות משיקות ונקודות שוני בתפיסתם של אלו.

ביבליוגרפיה:

- אזרחי, י., וגל, ר. (1995). תפיסות עולם ועמדות של תלמידים בבתי הספר התיכוניים כלפי נושאי חברה, ביטחון ושלום. מכון כרמל למחקרים צבאיים.
- אלפסי-הנלי, מ. (2013). התוכנית הממשלתית לשילוב אנשים עם מוגבלות. משרד הכלכלה, מינהל מחקר וכלכלה: ירושלים. נדלה מ: <http://www.moit.gov.il/NR/rdonlyres/1EE4ADE3-B8F2-4B2F-A8B8-ABB1CB2C775F/0/X12607.pdf>
- גבתון, ד. (2001). תיאוריה המעוגנת בשדה: משמעות תהליך ניתוח הנתונים ובניית התיאוריה במחקר איכותי. בתוך צבר-בן יהושע, נ. (עורכת) מסורות וזרמים במחקר האיכותי (עמ' 257-306). הוצאת דביר.
- גולדפינגר, ר. (2012). השואה היא גם שלנו. נדלה מ- <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/236807>
- בתאריך ה- 9 בנובמבר, 2013.
- חוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986
- חמיאל, י. (1999) איך מטפלים בבעיית המוטיבציה בזמן הנכון. מערכות, 365, 31-35.
- טלר, י. (2001). התמודדות המשפחה עם ילד חריג. ירושלים: מכון הנרייטה סאלד.
- מונק, מ. וקליבנסקי, ח. (2009). שילוב חניכים עם צרכים מיוחדים בצופים. ירושלים: המוסד לביטחון לאומי. נדלה מ- http://www.btl.gov.il/Publications/Special_Activities_publications%5CPages/mifal134.aspx
- מייזלס, ע. (1995). לקרת גיוס. בתוך: ח. פלום (עורך). מתבגרים בישראל: היבטים אישיים, משפחתיים וחברתיים (עמ' 177-200). אבן יהודה: רכס.
- מייזלס, ע., גל, ר., ופישוף, א. (1989). תפיסות עולם ועמדות של תלמידים בבתי-ספר תיכוניים כלפי נושאי צבא וביטחון. המכון הישראלי למחקרי צבאיים.
- מילשטיין, א. וריבקיין, ד. (2013). שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים בבתי-ספר רגילים: קידום השילוב ויצירת תרבות בית ספרית משלבת. ירושלים: מאירס-ג'וינט - מכון ברוקדייל. נדלה מ- http://brookdaleheb.jdc.org.il/_Uploads/PublicationsFiles/Jan-2013-Shiluv-HEB-REP.pdf
- ב1 לספטמבר 2014.
- סופר, ג., קסן, ל. ושוחר, ת. (1993). המשפחה כ"כ"ן שיגור" - משמעות גיוס הבן הבכור לצבא במשפחה הישראלית של שנות השמונים והתשעים. חברה ורווחה, י"ג, 351-366.
- סמוחה, ס. (1983/84). עדתיות וצבא בישראל: תיזות לדיון ולמחקר. מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים, 22, 5-32.
- פינטו, א. (2013). שילוב נכים כלליים בתעסוקה: נסיונות, קשיים ולקחים לעתיד. המוסד לביטחון לאומי: מחקרים לדיון, 114. ירושלים. נדלה מתוך: http://www.btl.gov.il/Publications/research/Documents/mechkar_114.pdf
- קור-דידוביץ, פ. (2011). השתלבות אנשים עם מוגבלות בעבודה: מסמך עדכון. הכנסת, מרכז המחקר והמידע: ירושלים.
- קשר. (2010). גיוס נוער עם צרכים מיוחדים לצבא. מקום מיוחד – מאגר מידע להורים ולמשפחות של ילדים עם צרכים מיוחדים. נדלה מ- <http://makom-m.cet.ac.il/pages/item.asp?s=130&id=266&defid=-1&page=1&item=3378>
- ב1.9.14. בתאריך ה- 1.9.14.
- רימרמן, א., וכץ, ש. (2006). מדיניות התעסוקה המוגנת כלפי אנשים עם מוגבלויות קשות בארצות המערב ובישראל: סקירה ודיון. ביטחון סוציאלי, 65, 111-136.
- סטרן, ר. (1998). מהפך במוטיבציה לשירות בצה"ל. מערכות, 360, 28-35.
- שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני - תאוריה ויישום. רמות: אוניברסיטת תל - אביב.
- תנועת "הצופים העבריים בישראל". שנינו שווים - שנינו צופים: צופי צמ"ד - שילוב ילדים ונוער בעלי צרכים מיוחדים. תל-אביב: הצופים. נדלה מ- <http://www.zofim.org.il/pics/center/%D7%97%D7%95%D7%91%D7%A8%D7%AA%20%D7%AA%D7%93%D7%9E%D7%99%D7%AA.pdf13.3.pdf>
- ב1 לספטמבר 2014.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books
- Barry, C.A., Britten, N., Barber, N., Bradley, C., & Stevenson, F. (1999). Using relexivity to optimize teamwork in qualitative research. *Qualitative Health Research*, 9, 26-44.
- Beit Issie Shapiro. *Park Chaverim*. Accessed from <http://en.beitissie.org.il/test-exporting-our-innovations-post/> on November 16th 2013.
- Ben-Ari, E., Rosenhek, Z., & Maman, D. (2001). The military, state and society in Israel: An introductory essay. In D. Maman, E. Ben-Ari & Z. Rosenhek (Eds.), *The Military, State*

- and Society in Israel: Theoretical and Comparative Perspectives (pp. 1-39). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Ben-Eliezer, U. (2002). From military role-expansion to difficulties in peace-making: The Israeli Defense Forces 50 Years On. In D. Maman, E. Ben-Ari & Z. Rosenhek (Eds.), *The Military, State and Society in Israel: Theoretical and Comparative Perspectives* (pp. 137-172). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.
- Brown, I., & Brown, R. (2004). Concept for beginning study in family quality of life. In A. Turnbull, I. Brown & R. Turnbull (Eds.), *Families and people with mental retardation and quality of life: International perspectives*. (pp. 27-47), Washington, DC: American Association on Mental Retardation.
- Clement, S., van Nieuwenhuizen, A., Kassam, A., Flach, C., Lazarus, A., de Castro, M., McCrone, P., Norman, I., & Thornicroft, G. (2012). Filmed versus live social contact interventions to reduce stigma: Randomised controlled trial. *British Journal of Psychiatry*, 201, 57-64.
- Corrigan, P. W., Morris, S. B., Michaels, P. J., Rafacz, J. D., & Rüsch, N. (2012). Challenging the public stigma of mental illness: A meta-analysis of outcome studies. *Psychiatric Services*, 63, 963-973.
- Cook, J. E., Purdie-Vaughns, V., Meyer, I. H., & Busch, J. T. (2014). Intervening within and across levels: A multilevel approach to stigma and public health. *Social Science & Medicine*, 103, 101-109.
- Corrigan, P. W. (2004). Target-Specific stigma change: A strategy for impacting mental illness stigma. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 28(2), 113.
- Creswell, J.W., & Miller, D.L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into Practice*, 39, 124-130.
- Cummins, R.A. & Lau, A.L. (2003). Community integration or community exposure? A review and discussion in relations to people with an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disability*, 16, 145-57.
- Dar, Y., & Kimhi, S. (2001). Military service and self-perceived maturation among Israeli youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 427-448.
- Davis, F. (1961). Deviance disavowal: The management of strained interactions between the visibly handicapped. *Social Problems*, 9, 120-132.
- European Intellectual Disability Research Network. (2003). Intellectual disability in Europe. *Working Papers*. Canterbury: Tizard Centre, University of Kent at Canterbury.
- Findler, L., Vilchinsky, N., & Werner, S. (2007). The Multidimensional Attitudes Scale toward Persons with Disabilities (MAS). *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50, 166-176.
- Gray, J.C., Krazinski, A.W., Schoepf, U.J., Meinel, F.G., Pietris, N.P., Suranyi, P., & Hlavacek, A.M.J. (2013). Cardiovascular manifestations of Williams Syndrome: Imaging findings. *Journal of Cardiovascular Computed Tomography*, 7, 400-407.
- Groff, D. G., & Kleiber, D. A. (2001). Exploring the identity formation of youth involved in an adapted sports program. *Therapeutic Recreation Journal*, 35, 318-332.
- Izraeli N. D. (2002). Paradoxes of women's service in the Israel Defense Forces. In D. Maman, E. Ben-Ari & Z. Rosenhek (Eds.), *The military, state and society in Israel: Theoretical and comparative perspectives* (pp. 203-238). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Klingner, J., Vaughn, S., Schumn, J.S., Cohen, P., & Forgan, J.W. (1998). Inclusion or pull-out: Which do children prefer. *Journal of Learning Disabilities*, 31, 148-158.
- Kozma, A., Mansell, J., & Beadle-Brown, J. (2009). Outcomes in different residential settings for people with intellectual disability: A systematic review. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 114, 193-222.

- Lobato, D., Kao, B., Plante, W., Seifer, R., Grullon, E., Cheas, L. & Canino, G. (2011). Psychological and school functioning of Latino siblings of children with intellectual disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52, 696–703.
- Moore, E. J., & Schelling, A. (2015). Postsecondary inclusion for individuals with an intellectual disability and its effects on employment. *Journal of intellectual disabilities*, 19, 130-148.
- Officer, A., & Groce, N. E. (2009). Key concepts in disability. *The Lancet*, 374, 1795–1796.
- Poston D., Turnbull, A., Park, J., Mannan, H., Marquis, J., & Wang, M. (2003). Family quality of life: A qualitative inquiry. *Mental Retardation*, 41, 313–28.
- Reinki, R. W., Corrigan, P. W., Leonhard, C., Lundin, R. K., & Kubiak, M. A. (2004). Examining two aspects of contact on the stigma of mental illness. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23, 377-389.
- Safilios- Rothschild, C. (1970). *The sociology and social psychology of disability and rehabilitation*. New York: Random House.
- Salzer, M.S. (2006). Introduction. In M.S. Salzer (ed.), *Psychiatric rehabilitation skills in practice: A CPRP preparation and skills workbook* (pp. 67-82). Columbia, MD: United States Psychiatric Rehabilitation Association.
- Scior, K. (2011). Public awareness, attitudes and beliefs regarding intellectual disability: A systematic review. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 2164-2182.
- Seigner, R. (1999). Beyond the call of duty: The service of Israeli youth in military and civic contexts. In M. Yates & J. Youniss (Eds.), *Roots of civic identity: International perspectives on community service and activism in youth*. New York: Cambridge University Press.
- Shapiro, D. R., & Martin, J. J. (2010). Athletic identity, affect, and peer relations in youth athletes with physical disabilities. *Disability and Health Journal*, 3, 79–85.
- Strauss, A., & Corbin, J.M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tenenbaum, A., Lebel, E., Malkiel, S., Kastiel, Y., Abulibdeh, A., & Zangen, D.H. (2012). Euthyroid submedian free T4 and subclinical hypothyroidism may have a detrimental clinical effect in Down syndrome. *Hormone Research in Paediatrics*, 78, 113-118.
- Turnbull, A.P., Brown, I., & Turnbull, R. (Eds.). (2004). *Families and people with mental Retardation and quality of life: International perspectives*. Washington ,DC: American Association on Mental Retardation.
- UN General Assembly. (2007). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* A/RES/61/106: Resolution. 24 January 2007. Available from URL: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/45f973632.html> (accessed 6 June 2012).
- Verdonschot, M. M. L., deWitte, L. P., Reichraft, E., Buntinx, W. H. E., & Curfs, L. M. G. (2009). Community participation of people with an intellectual disability: A review of empirical findings. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53, 303-318.
- Walker, J., & Scior, K. (2013). Tackling stigma associated with intellectual disability among the general public: A study of two indirect contact interventions. *Research in Developmental Disabilities*, 34, 2200–2210.
- Wang, M., & Brown, R. (2009). Family quality of life: A framework for policy and social service provisions to support families of children with disabilities. *Journal of Family Social Work*, 12, 144-167.
- Ward, T., & Stewart, C. (2008). Putting human rights into practice with people with an intellectual disability. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 20, 297–311.
- Weiss, J., Diamond, T., Demark, J., & Lovald, B. (2003). Involvement in Special Olympics and its relations to self-concept and actual competency in participants with developmental disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 24, 281–305.
- Werner, S. (2015). Athletes', parents' and siblings' experiences from the Special Olympics World Games. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 40, 167-178.

- Wexler, I.D., Abu-Libdeh, A., Kastiel, Y., Nimrodi, A., Kerem, E., & Tenenbaum, A. (2009). Optimizing health care for individuals with Down syndrome in Israel. *Israel Medical Association Journal*, 11, 655-659.
- White, G.W., Simpson, J.L., Gonda, C., Ravesloot, C., & Coble, Z. (2010). Moving from independence to interdependence: a conceptual model for better understanding community participation of centers for independent living consumers. *Journal of Disability Policy Studies*, 4, 233–240.
- Wong, J.G., Clare, I.C.H., Holland, A.J., Watson, P.C. & Gunn, M. (2000). The capacity of people with a 'mental disability' to make a health care decision. *Psychological Medicine*, 30, 295-306.
- Wong, Y.L.I., & Solomon, L.P. (2002). Community integration of people with psychiatric disabilities in supportive independent housing: A conceptual model and methodological considerations. *Mental Health Services Research*, 4, 13-28.
- Zetlin, A. G., & Turner, J. L. (1988). Salient domains in the self-conception of adults with mental retardation. *Mental Retardation*, 26, 219–222.

נספחי המחקר

אישור ועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית:

10 ביוני 2010

ועדת האתיקה של בית הספר
לכל המעוניין,

ברצוננו להביא לידיעתכם כי ועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד באוניברסיטה העברית אישרה את הצעת המחקר אשר פרטיה יצוינו להלן בתאריך 10 ביוני 2010.

שם ההצעה תפיסתם האישית של אנשים עם פיגור שכלי ושל הוריהם לגבי שירותם הצבאי.
חוקרים: ד"ר שירלי ורנר

מימון: -

המחקר יתבצע במסגרת עבודת החוקרת בבית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים.

בכבוד רב,

ד"ר רון שור
ועדת האתיקה, תשס"ע

**הנדון: מחקר בנושא "תפיסתם האישית של אנשים עם מוגבלות השכלית את השירות
הצבאי שלהם"**

ג.נ.

שלום רב,

לאחר קבלת המסמכים הדרושים ע"י המשרד:

- הצעת המחקר
- אישור הצעת המחקר של ועדת האתיקה בביה"ס לעבודה סוציאלית, באוניברסיטה העברית ירושלים.
- המלצה של ד"ר דליה ניסים - מפקחת ארצית באגף לטיפול באדם עם פיגור שכלי, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- פירוט הצעדים לשמירת הפרטיות של הנבדקים.
- טופס הצהרת הסודיות החתום על ידך.
- הסכמתך על מסירת העתקים של המחקר למשרד והעלאת החומר לאתר אינטרנט של המשרד.

אין למשרד כל מניעה שתפני לגופים הנחקרים לצורך ביצוע המחקר.

אני מאחלת לך הצלחה בביצוע המחקר.
העתק: גב' דליה ניסים - מפקחת ארצית באגף לטיפול באדם עם פיגור שכלי, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

ב ב ר כ ה

ד"ר רנטה גורבטוב

מנהלת תחום המחקר

א מ "ן מ ח ב "מ 147
 ענף אבטחת מידע
מדור חוץ
 מטכ"לי: 0302-1454/5
 פקס מטכ"לי: 0302-3474
 אב"י: 602-4962
 סימוכין: 11-762
 12 דצמבר 2011

- שמור -
 - 1 -

סגור
 ש' נצרת'

אכ"א - חתומכ"א - מנט"ם - רמ"ד מו"פ, קמ"ט צבא-חברה
 פקמ"ז - קב"ם, רמ"ד א.מ.
 פד"ם - קב"ם, רמ"ד א.מ.
 חה"א - רע"ן אבטחת מידע
 אט"ל - קב"ם
 יחב"ם 8213 - קב"ם, רמ"ד א.מ.
 ז"י - קב"ם, רמ"ד טכנולוגיות וקש"ח
 מחב"ם 147 - רע"ן 1
 מחב"ם 147 - מדור חוץ - רד"ס קש"ח

הנדון: מחקר "שוים במדים"

1. כללי: בעקבות פניית חוקרת המעוניינת לבצע מחקר על פרויקט מסלול גיוס מתנדבים שמגיעים דרך אק"ם, בוצעה פניה של אכ"א (חתומכ"א - מנט"ם - מדור מו"פ) למחב"ם על מנת לתאם את סידורי הביטחון המתאימים למפגש זה.

2. קונספט המפגשים:

- א. ראיון של המתנדבים עצמם והוריהם (מחוץ לבסיסי צה"ל).
- ב. העברת שאלונים לחיילים הבאים במגע איתם במהלך השירות (בתוך הבסיס).
- ג. להלן הנחיות מחב"ם בנוגע לביצוע המחקר, רשימת החיילים המשתתפים והשאלונים שאושרו (בצירוף הערות ופסילות מחב"ם מצורפות בנספחים).

4. הנחיות:

- א. כניסה ליחידות השונות לצורך העברת השאלונים תתבצע בתיאום למול קב"מי היחידות.
- ב. קב"ם יחידה רשאי להחמיר בהנחיות הביטחוניות לצורך ביצוע המחקר למול אנשיו.
- ג. כניסת החוקרות תבוצע בליווי ביטחוני/ נציג היחידה.
- ד. העברת השאלונים תתבצע במרחב בלמ"סי בלבד.
- ה. ביחידות הבאות: בה"ד 15, 8200 ו- ינ"ט יחולו גם החמרות נוספות:
 - (1) כלל שאלוני החיילים והמתנדבים יועברו לאישור קב"ם בטרם שיחרורם לידי החוקרות.
 - (2) לא מאושר להזכיר את שמות היחידות בהן משרתים החיילים.
- ו. באחריות קב"מים לתדרך את אנשיהם בטרם המפגש עם החוקרת.
5. קב"מים - ידיעתכם, שימושכם.
6. מצ"ב הצעת המחקר בקובץ נפרד.
7. בברכה,

מתי ברקן, רס"ן
 רמ"ד חוץ מחב"ם

מכתב הסבר להורים:

הנידון: בקשה להשתתפות במחקר בנושא הגיוס לצה"ל של בוגרים בעלי מוגבלות שכלית

שלום רב,

במסגרת מחקר הנערך באוניברסיטה העברית העוסק בהשלכות השונות של הגיוס לצה"ל של בוגרים בעלי מוגבלות שכלית, אנו פונים אליך בבקשה להשתתף בראיון אישי.

המחקר אותו אנו עורכים בא לבחון את תרומתה של התכנית בכלל, ושל השירות הצבאי בפרט, לחייל, למשפחתו ולקהילה הרחבה. אנו מתעניינים בתפיסתך ובתפיסות של בנך/ ביתך לגבי התכנית: השפעות התכנית, יתרונותיה, חסרונותיה, משמעות הגיוס של בנך/ ביתך עבורך, עבורו/ה ועבור משפחתך כולה. בנוסף, ברצוננו לבחון את השפעות השילוב של בנכם/ ביתכם על החיילים המשרתים איתו/ איתה בבסיס. המחקר יתבסס על ראיונות אישיים שיערכו עם המשתתפים בפרויקט על שלביו השונים (5 ראיונות: בשלב קורס ההכנה, בשלב ההתנדבות, בשלב השירות, בתום השירות וכחצי שנה מתום השירות) ועם הוריהם (4 ראיונות: בשלב קורס ההכנה, בשלב ההתנדבות, בתום השירות וכחצי שנה מתום השירות).

בהתאם לנ"ל, אנו מבקשים את הסכמתך להשתתפות בראיון אישי. הראיון יארך כשעה ויתקיים באופן פרטי בשעה ובמקום המתאים לך. במסגרת הראיון נבקש ממך לספר על תפיסתך את השירות הצבאי של בנך/ ביתך. ביכולתך להפסיק את הראיון בכל עת אם אינך חש/ה בנוח עם השאלות. אנו מתחייבים לשמירה על סודיות פרטיך ופרטי בנך/ ביתך. כמו כן, אנו מתחייבים כי כל מידע אשר יתקבל במסגרת המחקר ישמש למטרות מחקר בלבד. ממצאי המחקר ימסרו רק באופן כוללני ולא יהיו בהם כלל פרטים אישיים של המשתתפים.

בנוסף, ברצוננו לבקש את הסכמתך לקיום ראיון דומה עם בנך/ ביתך, בכדי ללמוד על התפיסה שלו/ה לגבי הנושא. עם קבלת הסכמתך, בן משפחתך ישאל לגבי רצונו והסכמתו להשתתף במחקר.

השתתפות במחקר תהווה הזדמנות עבורך ובנך/ ביתך לתת קול לחוויות החיים האישיות שלכם. היות ומדובר בפרויקט קטן וייחודי ההשתתפות של כל אחד מכם הינה בעלת חשיבות רבה ביותר. ברור לנו כי פינוי הזמן הדרוש להשתתפות במחקר אינו עניין של מה בכך. עם זאת, אנו מאמינים כי מחקר מסוג זה הינו חיוני לשם הבנת ההשלכות השונות של הפרויקט ושל הצרכים הייחודיים של המשתתפים בו.

נודה לך אם תוכל/י לחתום על הטופס המצורף ולהעבירו אל ד"ר שירלי ורנר במעטפה המבטלת המצורפת בכדי להביע את הסכמתך או חוסר הסכמתך להשתתף במחקר. באם הינך מעוניין/ת להשתתף אנו ניצור איתך קשר בהקדם. לשאלות ולפרטים נוספים ניתן לפנות אל ד"ר שירלי ורנר (החוקרת הראשית) בפרטים המופיעים מטה, או אל הגברת מגל שחר (רכזת המחקר) בטלפון 054-4655332.

בתודה ובברכה,

שירלי ורנר

ד"ר שירלי ורנר, מרצה

בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד

האוניברסיטה העברית בירושלים, הר-הצופים, 91905

shirlior@mscc.huji.ac.il ; 052-8695016 ; 02-5881377

טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר – הסכמה להורים/ אפטרופסים:

שם המחקר:

תפיסתם האישית של אנשים עם מוגבלות השכלית ושל הוריהם לגבי שירותם הצבאי

שם החוקר האחראי: ד"ר שירלי ורנר

במסגרת מחקר שמטרתו לבחון את תפיסתם האישית של בוגרים עם מוגבלות שכלית והוריהם כלפי השתתפותם בשירות צבאי בצה"ל, אנו פונים אליך בבקשה להשתתף בראיון אישי בנושא. הראיון האישי יתקיים באופן פרטני. במסגרתו נבקש ממך לספר על אופן תפיסתך את השירות הצבאי של בנך/ בתך. נשמח לשמוע את הפרספקטיבה שלך כלפי שירות זה ותרומתו לבנך/בתך. בנוסף, ברצוננו לבקש את הסכמתך לקיים ראיון דומה באופן פרטני עם בנך/ בתך בכדי ללמוד על התפיסה שלו לנושא. אורך הראיון יהיה כשעה.

ההשתתפות במחקר הינה על בסיס התנדבותי. עם קבלת הסכמתכם, בן משפחתכם ישאל לגבי רצונו והסכמתו להשתתף במחקר. יובהר לבנך/ ביתך כי ביכולתו להפסיק את השתתפותו בכל עת.

השתתפות במחקר תהווה הזדמנות עבורכם ועבור בנך/ ביתך לתת קול לחוויות החיים האישיות שלו/ה מתוך פרספקטיבה אישית. השתתפות זו תלמד את החוקרים ואנשי השטח אודות תרומתו של פרויקט השירות. כל מידע אשר יתקבל במסגרת המחקר ישמש למטרות מחקר בלבד. ממצאי המחקר ימסרו רק באופן כוללני ולא יתמקדו באדם מסוים ולא יהיו בהם כל פרטים אישיים. אנחנו מקווים שמחקר זה יתרום לרווחתם ולאיכות חייהם של אנשים עם מוגבלות שכלית בישראל.

אנחנו מודים לך מאוד על שיתוף הפעולה.

בכל שלבי המחקר ניתן ליצור קשר עם החוקרת הראשית:

ד"ר שירלי ורנר

ביה"ס לעבודה סוציאלית

האוניברסיטה העברית

02-5881377

הינני מסכים להשתתף במחקר ולאפשר לבני/ בתי להשתתף במחקר:

שם ההורה/ אפטרופוס: _____ טלפון ליצירת קשר: _____ חתימת ההורה/ אפטרופוס: _____

אינני מסכים להשתתף במחקר ולאפשר לבני/ בתי להשתתף במחקר:

שם ההורה/ אפטרופוס: _____ חתימת ההורה/ אפטרופוס: _____

מדריכי ראיון עם בוגרי התוכנית:

מדריך ראיון עם בוגרים בשלב קורס ההכנה:

פתיח למראיינת: שמי _____ ואני עובדת במחקר מטעם האוניברסיטה העברית. במסגרת המחקר אנו רוצים ללמוד על תפיסותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית את השירות הצבאי. בשל הקשר שלך לנושא ברצוני לשאול אותך מספר שאלות. לשאלות אין תשובה אחת נכונה אלא האופן שבו אתה חושב ומרגיש הם אלה שחשובים לי. חשוב לי לציין כי כל הפרטים שיאמרו בראיון ישמרו בסודיות. הראיון יערך כחצי שעה. האם הינך מסכים להשתתף בראיון זה? (המראיינת מחתימה את הנבדק על טופס הסכמה). ברצוני לבקש את אישורך להקליט את הראיון. הקלטה זו תשמש אותי בעת ניתוח הנתונים. אני מודה לך מראש על הסכמתך להשתתף. כעת נתחיל בראיון. אם יש שאלה שלא ברורה לך, אנא תשאל אותי בכל שלב של הראיון ואני אסביר אותה. חשוב לנו מאוד לשמוע את דעתך בנושאים אלו.

(למראיינת, נסי לאפשר למראיין להשיב על השאלות אלו באופן כמה שיותר חופשי ופתוח לפני שאת ניגשת לשאלות הבאות).

- (1) ספר לי על קורס ההכנה לצבא? ספר לי על הפעילות עם הסוסים. ספר לי על הגדנ"ע (מסדרים, תרגילי שדה, יום שטח, טקס הסיום). ספר לי מה למדתם בכיתה? ספר לי מה למדתם עם גל ממכון רם.
- (2) ספר לי למה אתה רוצה להתגייס?
- (3) מי סיפר לך על הגיוס? של מי הייתה הבחירה שתתגייס?
- (4) במה אתה מרגיש שקורס ההכנה לגיוס תורם לך? במה תורמת הפעילות עם הסוסים? במה תורמת הגדנע? במה תורמים הדברים שאתם לומדים בכיתה? במה תורמת הסדנא עם גל ממכון רם?
- (5) מאיזה חלק בקורס ההכנה הכי נהנית?
- (6) ספר לי על דבר אחד שאתה הכי זוכר מהקורס.
- (7) מה אתה רוצה לעשות בצבא?
- (8) כיצד אתה מדמיין את השירות שלך? איך אתה מדמיין את הקשר עם המפקד? איך אתה מדמיין את הקשר עם חיילים אחרים? האם אתה חושב שיהיו לך חברים? האם חיילים אחרים יהיו חברים שלך?
- (9) נסה לתאר לנו מה מתרחש לדעתך ביום רגיל בצבא? באיזו שעה אתה מגיע? מה אתה עושה? מתי אתה מסיים?
- (10) עד כמה אתה שמח מהחיים שלך? ממה אתה שמח בחיים שלך? ממה אינך שמח בחיים שלך?
- (11) למה אתה חושב שצריך להשתתף בצבא?
- (11) האם יש משהו נוסף בנושא שברצונך להוסיף?

בסוף הראיון יש למלא את הפרטים הדמוגרפיים הבאים. חשוב לבקש את אישורו של האדם לפנות אליו לראיון נוסף כאשר הוא יהיה בשלב ההתנדבות בצבא.

מדריך ראיון לבוגרים בשלב ההתנדבות:

פתיח למראיינת למקרה וזה ראיון ראשון עם המראיין: שמי _____ ואני עובדת במחקר מטעם האוניברסיטה העברית. אנו רוצים ללמוד על תפיסותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית את השירות הצבאי. בשל הקשר שלך לנושא ברצוני לשאול אותך מספר שאלות. לשאלות אין תשובה אחת נכונה אלה האופן שבו אתה חושב ומרגיש הם אלה שחשובים לי. חשוב לי לציין כי כל הפרטים שיאמרו בראיון ישמרו בסודיות. הראיון יערך כחצי שעה. האם הינך מסכים להשתתף בראיון זה? (המראיינת מחתימה את הנבדק על טופס הסכמה). ברצוני לבקש את אישורך להקליט את הראיון. הקלטה זו תשמש אותי בעת ניתוח הנתונים. אני מודה לך מראש על הסכמתך להשתתף. כעת נתחיל בראיון. אם יש שאלה שלא ברורה לך, אנא תשאל אותי בכל שלב של הראיון ואני אסביר אותה. חשוב לנו מאוד לשמוע את דעתך בנושאים אלו. (למראיינת, אם מדובר בראיון ראשון תדאגי למלא טופס פרטים אישיים)

פתיח למראיינת למקרה שזה ראיון שני: שמי _____. נפגשנו לפני מספר חודשים כאשר היית בקורס ההכנה לגיוס. במפגש הקודם שאלתי אותך מספר שאלות ואני פונה אלייך כיום לראיין אותך שוב. כעת משסיימת את הקורס ואתה כבר בשלב ההתנדבות רציתי לשאול אותך מספר שאלות נוספות. אני מזכירה לך שלשאלות אין תשובה אחת נכונה. עמדתך ותפיסתך הם אלה שחשובים לי. חשוב לי לציין כי כל הפרטים שיאמרו בראיון ישמרו בסודיות. אני מודה לך שוב על הסכמתך להשתתף. כעת נתחיל בראיון. אם יש שאלה שלא ברורה לך, אנא תשאל אותי בכל שלב של הראיון ואני אסביר אותה. חשוב לנו מאוד לשמוע את דעתך בנושאים אלו.

למראיינים שזה עבורם הראיון הראשון, הוסיפי את השאלות הבאות:

אני רוצה לחזור איתך קצת אחורה בזמנים עוד לפני שהתחלת את ההתנדבות.
(1) ספר לי על קורס ההכנה לצבא (הקורס שהדריכה מיכל)? ספר לי על הפעילות עם הסוסים. ספר לי על הגדנ"ע (מסדרים, תרגילי שדה, יום שטח, טקס הסיום). ספר לי מה למדתם בכיתה? ספר לי מה למדתם עם גל ממכון רם.

(2) במה אתה מרגיש שקורס ההכנה לגיוס תרם לך? במה תרמה הפעילות עם הסוסים? במה תרמה הגדנע?

במה תרמו הדברים שאתם לומדים בכיתה? במה תרמה הסדנא עם גל ממכון רם?

(3) ספר לי על דבר אחד שאתה הכי זוכר מהקורס. מאיזה חלק בקורס ההכנה הכי נהנית?

(4) למה אתה רוצה להתגייס?

למראיינים שזה עבורם הראיון השני:

(1) ספר לי על את התפקיד שלך בצבא?

(2) תאר יום רגיל שלך בהתנדבות? (לעצור פה ואז להוסיף את השאלות הבאות להנחיה) איך אתה מגיע לבסיס?

באיזו שעה אתה יוצא מהבית? באיזו שעה אתה מגיע? באיזו שעה אתה מסיים? מה אתה עושה במהלך היום?

באיזו שעה אתה אוכל ארוחת צהרים? עם מי אתה אוכל ארוחת צהרים?

(3) ספר לי על הקשר שלך עם חיילים אחרים ביחידה שבה אתה מתנדב? (למראיינת, נסי להשאיר את השאלה כמה שיותר פתוחה, אם יש צורך בהבהרה ואם מרגיש נכון מבחינת הראיון ניתן להוסיף "האם אתה מבלה עם חיילים אחרים בשעות אחה"צ? מי מתקשר למי?")

(4) ספר לי על הקשר שיש לך עם המפקד שלך/ האחראי עליך ביחידה? (רצוי לתת את השם הספציפי של האחראי הישיר) (למראיינת: ניתן להוסיף את השאלות הבאות: מתי אתה פונה אליו? באלו נושאים אתה פונה אליו? האם הוא עוזר לך כאשר אתה נתקל בקשיים? האם מבין מה מבקשים ממך?)

(5) מה הדבר שאתה הכי אוהב בהתנדבות שלך לצה"ל?

(6) מה הדבר שאתה הכי פחות אוהב בהתנדבות שלך לצה"ל?

(7) האם בשירות שלך לצה"ל אתה עושה את מה שרצית לעשות? האם אתה עושה את מה שאתה אוהב? האם העבודה נעימה לך/ כפית לך? האם אתה חושב שאתה עובד קשה?

(8) עד כמה אתה שמח מהחיים שלך? ממה אתה שמח בחיים שלך?

(9) האם יש משהו נוסף בהקשר להתנדבות שלך שלא שאלנו אודותיו וברצונך לספר?

מדריך ראיון לבוגרים בשלב השירות הצבאי:

פתיח למראיינת למקרה וזה ראיון ראשון עם המראיין: שמי _____ ואני עובדת במחקר מטעם האוניברסיטה העברית. אנו רוצים ללמוד על תפיסותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית את השירות הצבאי. בשל הקשר שלך לנושא ברצוני לשאול אותך מספר שאלות. לשאלות אין תשובה אחת נכונה אלה האופן שבו אתה חושב ומרגיש הם אלה שחשובים לי. חשוב לי לציין כי כל הפרטים שיאמרו בראיון ישמרו בסודיות. הראיון יערך כחצי שעה. האם הינך מסכים להשתתף בראיון זה? (המראיינת מחתימה את הנבדק על טופס הסכמה). ברצוני לבקש את אישורך להקליט את הראיון. הקלטה זו תשמש אותי בעת ניתוח הנתונים. אני מודה לך מראש על הסכמתך להשתתף. כעת נתחיל בראיון. אם יש שאלה שלא ברורה לך, אנא תשאל אותי בכל שלב של הראיון ואני אסביר אותה. חשוב לנו מאוד לשמוע את דעתך בנושאים אלו. (למראיינת, אם מדובר בראיון ראשון תדאגי למלא טופס פרטים אישיים)

פתיח למראיינת למקרה שנבדק רואיין בעבר: שמי _____ . נפגשנו לפני מספר חודשים כאשר אתה היית בשלב ההתנדבות שלך (בקורס ההכנה לגיוס). ברצוני לשאול אותך מספר שאלות הנוגעות לשירותך במסגרת הצבא. אני מזכירה לך שלשאלות אין תשובה אחת נכונה עמדתך ותפיסתך הם אלה שחשובים לי. חשוב לי לציין כי כל הפרטים שיאמרו בראיון ישמרו בסודיות. אני מודה לך שוב על הסכמתך להשתתף. כעת נתחיל בראיון. אם יש שאלה שלא ברורה לך, אנא תשאל אותי בכל שלב של הראיון ואני אסביר אותה. חשוב לנו מאוד לשמוע את דעתך בנושאים אלו.

- (1) ספר לי כיצד חווית את יום החיול שלך לצבא בלשכת הגיוס בתל השומר? (למראיינת, שאלה ראשית את השאלה הראשונה ואם יש צורך בהבהרות ניתן לשאול: מי היה איתך? מה עשית ביום זה? איך הרגשת? מה הייתה המשמעות של יום זה עבורך?)
 - (2) מה ההבדל מבחינתך בן להיות מתנדב לבין להיות חייל?
 - (3) ספר לי על תפקידך בצבא?
 - (4) תאר יום רגיל שלך בצבא? (למראיינת, בהתאם לצורך ניתן להוסיף את השאלות הבאות: באיזו שעה אתה מגיע? איך אתה מגיע? מה אתה עושה במהלך היום? באיזו שעה אתה אוכל ארוחת צהרים? עם מי אתה אוכל ארוחת צהרים? באיזו שעה אתה מסיים את היום שלך בבסיס?)
 - (5) ספר לי על הקשר שלך עם חיילים אחרים ביחידה שבה אתה משרת? (למראיינת, נסי להשאיר את השאלה כמה שיותר פתוחה, אם יש צורך בהבהרה ואם מרגיש נכון מבחינת הראיון ניתן להוסיף "האם אתה מבלה עם חיילים אחרים בשעות אחה"צ? מי מתקשר למי?")
 - (6) תאר לי את הקשר שיש לך עם המפקד שלך/ האחראי עליך ביחידה (רצוי לתת את השם הספציפי של האחראי הישיר)? (למראיינת: ניתן להוסיף את השאלות הבאות: מתי אתה פונה אליו? באלו נושאים אתה פונה אליו? האם הוא עוזר לך כאשר אתה נתקל בקשיים? האם מבין מה מבקשים ממך?)
 - (7) תאר לי חוויה שהייתה משמעותית עבורך, עד כה, בשירות?
 - (8) מה הדבר שאתה הכי אוהב בשירות שלך בצה"ל?
 - (9) מה הדבר שאתה הכי פחות אוהב בשירות שלך בצה"ל? מהם הקשיים, אם יש, בהם אתה נתקל במהלך השרות שלך?
 - (10) האם בשירות שלך לצהל אתה עושה את מה שרצית לעשות? האם אתה עושה את מה שאתה אוהב? האם העבודה נעימה לך/ כפית לך? האם אתה חושב שאתה עובד קשה?
 - (11) עד כמה אתה שמח מהחיים שלך? ממה אתה שמח בחיים שלך? ממה אינך שמח בחיים שלך?
 - (12) האם ברצונך להאריך את תקופת השירות שלך לשנה נוספת? מדוע?
 - (13) מהן תוכניותיך לאחר השחרור מהשרות הצבאי? מה ברצונך לעשות? (למראיינת, על-פי הצורך ניתן להשתמש בשאלת הבהרה: האם אתה מתכנן לחזור לאותה מסגרת בה היית טרם השירות או למסגרת אחרת? אם למסגרת אחרת, לאיזו מסגרת אתה מתכנן לחזור?)
- האם יש לך משהו להוסיף בנושא?

מדריך ראיון לבוגרים אשר עומדים לסיים את השירות הצבאי :

פתיח למראיינת למקרה וזה ראיון ראשון עם המראיין: שמי _____ ואני עובדת במחקר מטעם האוניברסיטה העברית. אנו רוצים ללמוד על תפיסותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית את השירות הצבאי. בשל הקשר שלך לנושא ברצוני לשאול אותך מספר שאלות. לשאלות אין תשובה אחת נכונה אלה האופן שבו אתה חושב ומרגיש הם אלה שחשובים לי. חשוב לי לציין כי כל הפרטים שיאמרו בראיון ישמרו בסודיות. הראיון יערך כחצי שעה. האם הינך מסכים להשתתף בראיון זה? (המראיינת מחתימה את הנבדק על טופס הסכמה). ברצוני לבקש את אישורך להקליט את הראיון. הקלטה זו תשמש אותי בעת ניתוח הנתונים. אני מודה לך מראש על הסכמתך להשתתף. כעת נתחיל בראיון. אם יש שאלה שלא ברורה לך, אנא תשאל אותי בכל שלב של הראיון ואני אסביר אותה. חשוב לנו מאוד לשמוע את דעתך בנושאים אלו. (למראיינת, אם מדובר בראיון ראשון תדאגי למלא טופס פרטים אישיים)

פתיח למראיינת למקרה שנבדק רואיין בעבר: שמי _____ . נפגשנו לפני מספר חודשים במהלך תקופת השירות שלך. היות ואתה עתיד להשתחרר בקרוב (היות וכבר השתחררת) ברצוני לשאול אותך מספר שאלות נוספות הנוגעות לתקופת שרותך במסגרת הצבאית. ראיון זה יהיה הראיון האחרון אשר אני אערוך עמך. אני מזכירה לך שלשאלות אין תשובה אחת נכונה עמדתך ותפיסתך הם אלה שחשובים לי. חשוב לי לציין כי כל הפרטים שיאמרו בראיון ישמרו בסודיות. אני מודה לך שוב על הסכמתך להשתתף. כעת נתחיל בראיון. אם יש שאלה שלא ברורה לך, אנא תשאל אותי בכל שלב של הראיון ואני אסביר אותה. חשוב לנו מאוד לשמוע את דעתך בנושאים אלו.

- (1) כעת, עם שחרורך מהצבא, במה אתה מרגיש שהשירות הצבאי תרם לך? איך אתה מרגיש היום לקראת השחרור?
- (2) תאר לנו חוויה שהייתה משמעותית עבורך במהלך השירות?
- (3) האם הינך מרגיש כיום אדם שונה ממה שהיית לפני הגיוס? במה?
- (4) עד כמה אתה שמח מהחיים שלך? ממה אתה שמח בחיים שלך? ממה אינך שמח בחיים שלך?
- (5) מהן תוכניותיך לאחר השחרור מהשירות הצבאי? מה ברצונך לעשות? (למראיינת, על-פי הצורך ניתן להשתמש בשאלת הבהרה: האם אתה מתכנן לחזור לאותה מסגרת יום שבה היית טרם השירות או למסגרת אחרת? אם למסגרת אחרת, לאיזו מסגרת אתה מתכנן לחזור?)
- (6) איזה משמעות יש לשירות הצבאי עבור החיילים במדינת ישראל?
- (7) האם יש לך משהו להוסיף בנושא?

מדריך ראיון לבוגרים לאחר שחרור:

- (1) כעת, אחרי שעבר כמה זמן מאז שחרורך מהצבא, במה אתה מרגיש שהשירות הצבאי תרם לך? איך אתה מרגיש היום אחרי השחרור?
- (2) מה אתה עושה כיום? (למראיינת, על פי הצורך ניתן להשתמש בשאלת הבהרה: האם אתה עובד? איפה אתה עובד? איפה אתה גר?)
- (3) עד כמה אתה שמח מהחיים שלך? ממה אתה שמח בחיים שלך? ממה אינך שמח בחיים שלך?
- (4) האם אתה חושב שהשירות שלך בצבא קשור למה שאתה עושה היום (איפה שאתה עובד, איפה שאתה גר)? איך זה קשור לדעתך?
- (5) האם אתה בקשר עם אנשים מהצבא? (למראיינת, על פי הצורך ניתן להשתמש בשאלת הבהרה: האם אתה בקשר עם המפקדים שלך, החיילים בבסיס, החיילים מהקורס)
- (6) האם יש לך משהו להוסיף בנושא?

רציתי להודות לך מאוד על העזרה הרבה וההשתתפות בכל שלבי הראיונות.

שאלון פרטים דמוגרפים לבוגר:

1. מין: א. זכר ב. נקבה
2. שנת לידה: _____
3. איפה אתה גר? א. עם ההורים ב. בהוסטל ג. בדיור מוגן
ד. עם בני משפחה אחרים ה. אחר, פרט _____
4. באיזו מסגרת אתה נמצא בשעות היום? א. מפעל מוגן ב. תעסוקה נתמכת
ג. תעסוקה בשוק החופשי ד. אחר, פרט _____
5. ולבסוף, לצורך המחקר היננו מעוניינים מאוד לראיין אותך שוב בעת שלב ההתנדבות שלך ובזמן השירות. רציתי לברר איתך האם תהייה מוכן שנחזור אליך לראיונות נוספים בשלבים הבאים של השירות שלך?
- א. כן ב. לא ג. תבדקו איתי ואחליט אז
6. רמת מוגבלות שכלית? (לאסוף מידע מאקים) א. קל ב. בינוני ג. עמוק

שאלון איכות חיים לבוגר (Cummins & Lau, 2005):

תשובת הנשאל 11 נקודות (0-10)

חלק I: שמחה מהחיים באופן כללי [אופציונאלי]

"איך אתה מרגיש עם החיים שלך באופן כללי?"

חלק II: סולם רווחה אישית – מוגבלות שכלית

"עד כמה אתה שמח מ...?"

1. הדברים שיש לך? כמו כמה כסף שיש לך ודברים שלך?
2. הבריאות שלך?
3. הדברים שאתה עושה או הדברים שאתה לומד?
4. הקשר שלך עם אנשים שאתה מכיר?
5. הרגשת ביטחון שיש לך (תחושה שאתה מוגן, שלא יקרה לך משהו רע)?
6. דברים שאתה עושה מחוץ לבית?
7. העתיד שלך?

מאוד עצוב

לא שמח
ולא עצוב

מאוד שמח

☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

מדריך ראיון עם הורים:

פתיחת הראיון: שמי _____ ואני עוזרת מחקר מטעם האוניברסיטה העברית. ראשית רציתי להודות לך על הסכמתך להשתתף במחקר אותו אנו עורכים ולספר לך על המחקר אשר מתמקד בפרויקט השירות הצבאי של אקים. למחקר מספר מטרות. מטרה אחת הינה ללמוד על תפיסותיהם של הבוגרים המשולבים בפרויקט כלפי שירותם הצבאי. בנוסף, אנו מעוניינים ללמוד על השפעת הפרויקט על חיילים אחרים בבסיסים. המטרה השלישית הפרויקט ובעלת חשיבות רבה הינה ללמוד על תפיסות ההורים כלפי הפרויקט. חשוב לנו מאוד לקבל את הפרספקטיבה שלך לנושא. ברצוננו לערוך עמך שלושה ראיונות, אחד היום, פעם שנייה כאשר בנכם יהיה בשלב ההתנדבות בשלב השירות הצבאי. ברצוני לשאול אותך מספר שאלות. לשאלות אין תשובה אחת נכונה אלא חוותיך האישית היא הדרושה במחקרנו. חשוב לי לציין כי כל הפרטים שיאמרו בראיון ישמרו בסודיות. הראיון יערך כחצי שעה. כמו כן, בתום הראיון אבקש ממך למלא שאלון דמוגרפי קצר. ברצוני לבקש את אישורך להקליט את הראיון. הקלטה זו תשוקלט לצורך ניתוח הנתונים. האם הינך מסכים להשתתף בראיון זה? (המראיינת מחתימה על טופס הסכמה). אני מודה לך מראש על הסכמתך להשתתף.

מדריך ראיון להורה אשר בנו/בתו בשלב קורס ההכנה:

- (1) ספרו לי כיצד הגעתם אל קורס ההכנה לצבא?
- (2) מי יזם את הפניה?
- (3) למה רציתם שבנכם/ ביתכם יצטרפו לפרויקט?
- (4) מה לדעתכם החשיבות של שירות צבאי בצה"ל עבור אנשים עם מוגבלות שכלית?
- (5) אילו השלכות תהיינה לשירות הצבאי על בנכם?
- (6) במבט לעתיד, האם שירותו הצבאי של בנכם, עשוי לדעתכם להשפיע עליכם כהורים בצורה כלשהי?
- (7) במבט לעתיד, האם השירות הצבאי של בנכם, עשוי לדעתכם להשפיע על המשפחה שלכם?
- (8) כיצד הייתם מתארים את איכות חייכם כיום? האם לשלב שבו בנכם נמצא יש השפעה על איכות חיים זו?
- (9) כיצד לדעתך אחרים בסביבתך הקרובה והרחוקה תופסים אותך ואת משפחתך? האם לשלב שבו בנכם נמצא יש השפעה על תפיסה זו?
- (10) האם יש לכם משהו להוסיף בנושא?

מדריך ראיון להורה אשר בנו/בתו בשלב ההתנדבות:

- (1) נסו להיזכר בנסיבות שהביאו אתכם להשתתף בפרויקט, איך הגעתם לקורס ההכנה? למה?
- (2) ספר לי על ההתנדבות של בנך לצה"ל עד כה.
- (3) במה אתם מרגישים שההתנדבות לצבא תורמת לבנכם?
- (4) האם אתם מזהים שינויים שהתחוללו בבנכם לאור התנדבותו לצבא?
- (5) מהן ההשפעות שאתם מזהים שיש להתנדבות לצבא על בנכם?
- (6) כיצד הייתם מתארים את איכות חייכם כיום? האם לשלב שבו בנכם נמצא יש השפעה על איכות חיים זו?
- (7) כיצד לדעתך אחרים בסביבתך הקרובה והרחוקה תופסים אותך ואת משפחתך? האם לשלב שבו בנכם נמצא יש השפעה על תפיסה זו?
- (8) האם יש לך משהו להוסיף בנושא?
- (*) **במידה וזה הראיון הראשון עם ההורים:** כיצד לדעתך הסביבה הקרובה והרחוקה תופסת אותך ואת משפחתך? האם לשלב ההתנדבות יש השפעה על תפיסה זו?.....מה לדעתך החשיבות של גיוס לצבא של אנשים עם מוגבלות שכלית?

מדריך ראיון להורה בעת שחרור של בנו/ בתו:

- (1) ספר לי על יום החיול של בנך.
- (2) ספר לי על שירותו הצבאי של בנך בצה"ל? (למראיינת, אם יש צורך ניתן להוסיף שאלות הבהרה: איזה תפקיד בנכם ממלא? מיהם חבריו ביחידה? איזה קשר יש לו עם הממונה עליו ביחידה?)
- (3) כעת עם שחרורו של בנכם מהצבא, האם אתם מרגישים שהשירות הצבאי תרם לו, כיצד?
- (4) האם אתם מזהים שינויים כלשהם בבנכם לפני השירות וכיום?
- (5) מה השאיפות שלכם עבור בנכם? היכן הייתם רוצים שישתלב עם סיום שירותו?
- (6) האם תמליצו למשפחות הדומות לכם על התוכנית שבה השתתף בינכם?
- (7) באיזה אופן השפיע שירותו הצבאי של בנכם עליכם כהורים ועל המשפחה בכללותה? האם אתם מרגישים שהוא שינה אתכם בצורה כלשהי?
- (8) כיצד הייתם מתארים את איכות חייכם כיום? האם לשלב שבו בנכם נמצא יש השפעה על איכות חיים זו?

- (9) כיצד לדעתך אחרים בסביבתך הקרובה והרחוקה תופסים אותך ואת משפחתך? האם לשלב שבו בנכם נמצא יש השפעה על תפיסה זו?
- (10) האם יש לך משהו להוסיף בנושא?

מדריך ראיון להורים לאחר השחרור מהצבא של בנם/ בתם:

- (1) כעת, לאחר שעברו מספר חודשים מאז השחרור של בנכם, האם אתם מזהים שינויים שהתחוללו בבנכם בזמן השירות, ונשמרו גם כיום? במה אתם מרגישים שהשירות תרם לו?
- (2) האם ישנן השפעות ארוכות טווח של השירות בצבא על בנכם? מהן?
- (3) האם ישנן השפעות ארוכות טווח של השירות הצבאי עליכם או על כלל המשפחה?
- (4) האם בנכם שומר על קשר כלשהוא עם הצבא? עם מפקדיו? עם החיילים ביחידה? אולי הוא ממשיך להגיע לבסיס?
- (5) מה בינכם עושה כיום?
- (6) כיצד הייתם מתארים את איכות חייכם כיום? האם לשלב בו בינכם נמצא יש השפעה על איכות חיים זו?
- (7) כיצד לדעתך אחרים בסביבתך הקרובה והרחוקה תופסים אותך ואת משפחתך? האם לשלב שבו בנכם נמצא יש השפעה על תפיסה זו? האם תפיסה זו השתנתה מהתקופה שבה הבן שירת?
- (8) האם יש לך משהו להוסיף בנושא?

מדריך ראיון להורים שבנם/בתם נשר/ה מהפרויקט:

- (1) נסו להיזכר בנסיבות שהביאו אתכם להשתתף בפרויקט, איך הגעתם לקורס ההכנה? למה?
- (2) מדוע רציתם שבנכם ישתתף בפרויקט?
- (3) מה לדעתך החשיבות של גיוס לצבא של אנשים עם מוגבלות שכלית?
- (4) ספר לי על ההתנדבות של בנך לצה"ל עד לשלב שבו פרש.
- (5) האם אתם מרגישים שההשתתפות בפרויקט תרמה לבנכם? ואם כן, במה ואם לא מדוע?
- (6) האם אתם מזהים שינויים שהתחוללו בבנכם לאור התנדבותו לצבא?
- (7) מהן ההשפעות שאתם מזהים שיש להתנדבות לצבא על בנכם?
- (8) אשמח אם תוכלו לספר לי על הסיבות לפרישתו מהפרויקט? האם היו השפעות לפרישתו מהפרויקט עליו או עליכם? (בעדינות אם לא עולה מהורים מעניין לשמוע אם לפרישה הזו היתה השפעה רגשית עליהם או על בנם)
- (9) כיצד לדעתך הסביבה הקרובה והרחוקה תופסת אותך ואת משפחתך? האם לדעתך להשתתפותו של בנך בפרויקט הצבא היתה השפעה כלשהי על האופן שבו תופסים את בנך או את משפחתך?
- (10) מה עושה בינכם כיום? היכן הוא נמצא? האם להשתתפותו בפרויקט היתה השפעה כלשהי על המסגרת שבה הוא נמצא כיום?
- (11) כיצד הייתם מתארים את איכות חייכם כיום? האם למקום שבו בנכם נמצא כיום יש השפעה על איכות חיים זו?
- (12) האם יש לך משהו להוסיף בנושא?

שאלון להורים:

ברצוננו להודות לך על השתתפות בראיון האיכותני. נשמח אם תוכל לתת לנו נספר דקות נוספות מזמנך למילוי מספר שאלות נוספות

רקע דמוגרפי (ישמש בכדי לתאר מאפיינים של קבוצת המשתתפים במחקר, למילוי פעם אחת במשך תקופת המחקר):

1. שנת לידה שלך: _____
2. מין: 1. נקבה 2. זכר
3. הקשר שלך לבוגר אשר משולב בפרויקט השירות הצבאי של אקים, משרד הרווחה וצה"ל:
א. אמא ב. אבא ג. אחר, אנא פרט: _____
5. מספר שנות לימוד שלך: _____
6. הרכב המשפחה:
א. הורים נשואים
ב. מגורים משותפים עם בן זוג
ג. הורים נשואים אך גרים בנפרד
ד. משפחה חד הורית בראשות האם
ה. משפחה חד הורית בראשות האב
ו. אחר, אנא פרט: _____
7. מספר ילדים במשפחה: ____ 8. מיקומו של הבוגר אשר משולב בפרויקט בין האחים? _____
9. האם יש ילד נוסף עם נכות במשפחה? א. כן (מיהו אותו ילד והיכן שוהה? _____) ב. לא
10. היכן מתגורר הבוגר אשר לוקח חלק בתוכנית? א. עם ההורים ב. בהוסטל ג. בדיר מוגן
ד. עם בני משפחה אחרים ה. אחר, פרט _____
11. באיזו מסגרת נמצא הבוגר אשר לוקח חלק בפרויקט במשך בשעות היום? א. מפעל מוגן
ב. תעסוקה נתמכת ג. תעסוקה בשוק החופשי ד. אחר, פרט _____
12. ההכנסה הממוצעת למשפחה (זוג הורים + שני ילדים), על-פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הינה 10,965 נטו. כיצד היית מגדיר את הכנסתכם:
א. נמוכה בהרבה מהממוצע (-4000) ב. נמוכה מהממוצע (-2000)
ג. ממוצעת +1000 ד. גבוהה מהממוצע (+2000) ה. גבוהה בהרבה מהממוצע (+4000)
13. כיצד היית מגדיר את עצמך?
א. חילוני ב. מסורתי ג. דתי ד. חרדי ה. אחר, פרט: _____

14. ביחס לכל אחד מהמשפטים הבאים, ציין באיזו מידה לדעתך יענה השירות הצבאי על הצורך:

במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	בכלל לא	
5	4	3	2	1	יספק לבני/ ביתי פעילות במהלך שעות היום
5	4	3	2	1	בני/ ביתי לא יהיה מבודד
5	4	3	2	1	לבני/ ביתי יהיו חברים
5	4	3	2	1	בני/ ביתי יוכלו לתרום לחברה
5	4	3	2	1	בני/ ביתי יפתחו עצמאות
5	4	3	2	1	אחרים יכירו שגם לבני/ ביתי יש כישרונות ותחומי עניין
5	4	3	2	1	אחר: נא פרט _____

15. תרומת השילוב בצה"ל לבנך/ ביתך:

במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	בכלל לא	
5	4	3	2	1	אני חושב שחל שיפור בהתנהגות של בני/ ביתי כתוצאה מההשתתפות בקורס ההכנה לצה"ל
5	4	3	2	1	בני/ ביתי יותר עצמאית/ מאז שהוא/ היא משתתף בקורס ההכנה לצה"ל
5	4	3	2	1	בני/ ביתי יותר חברותי/ מאז שהוא/ היא בקורס ההכנה לצה"ל
5	4	3	2	1	בני/ ביתי משתף/ת אותנו במה שהוא עושה במסגרת קורס ההכנה
5	4	3	2	1	בני/ ביתי חש/ה גאווה על כך שהוא/היא ילך לצבא במדים
5	4	3	2	1	אני מאמין שהחברה תלמד להכיר את האנשים עם המוגבלות השכלית ולכבד אותם
5	4	3	2	1	אני מאמין שהשילוב בצה"ל יביא לכך שאנשים עם מוגבלות שכלית ירגישו נוח ויסתדרו בחברה רגילה
5	4	3	2	1	אני מאמין שהשילוב יביא לכך שחיילים רגילים יפסיקו לפחד מחיילים עם מוגבלות שכלית

16. עמדות לגבי שילוב של חיילים עם מוגבלות שכלית בצה"ל
השאלות הבאות נוגעות לדעות שלך ביחס לשילוב של אנשים עם מוגבלות שכלית בצה"ל.

מסכים בהחלט	מסכים	מתלבט	לא מסכים	בהחלט לא מסכים	אני חושב ש...
5	4	3	2	1	סביר להניח ששילוב יכין אנשים עם מוגבלות שכלית לחיים
5	4	3	2	1	סביר להניח ששילוב יגרום לאנשים עם צרכים מיוחדים להרגיש טוב יותר בקשר לעצמם
5	4	3	2	1	שילוב יעניק לאנשים עם מוגבלות שכלית הזדמנות להשתתף בפעילויות מגוונות
5	4	3	2	1	אני מאמין שהורים לחיילים רגילים לא יהיו מאושרים מהשילוב של הילדים שלהם יחד עם אנשים עם מוגבלות שכלית
5	4	3	2	1	סביר להניח שהשילוב ילמד את החיילים הרגילים לגבי שוני בין אנשים
5	4	3	2	1	נראה לי שהילד שלי יתפתח יותר ביחידה של חיילים רגילים המשלבת חיילים עם מוגבלות שכלית
5	4	3	2	1	לדעתי המפקדים מסוגלים להתאים את רוב העבודות והתפקידים גם לחיילים עם מוגבלות שכלית
5	4	3	2	1	עדיף לחיילים עם מוגבלות שכלית להיות ביחידות נפרדות בצה"ל
5	4	3	2	1	צריך לתת כמה שיותר הזדמנויות לשילוב חיילים עם מוגבלות שכלית בכל פעילות יחד עם חיילים רגילים
5	4	3	2	1	סביר להניח שהשילוב יכין את החיילים הרגילים לחיים בחברה

שאלון רווחה אישית - PWI:

לפניך שאלון שביעות רצון מתחומי חיים שונים. אנא דרג את תשובתך על סולם מ-0 עד 10, כאשר 0 מסמל חוסר שביעות רצון מוחלט, 10 מסמל שביעות רצון מוחלטת ו-5 מסמל עמדה נייטרלית, כלומר, לא מרגישים שביעות רצון ולא מרגישים אי שביעות רצון. אנא סמן/י את התשובה המתאימה.

1. אם הנך חושב/ת על חייך בנסיבות האישיות שלך, עד כמה הנך שבע/ת רצון מחייך בהערכה כללית?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
חוסר שביעות רצון מוחלטת					נייטרלי					שביעות רצון מוחלטת

2. עד כמה הנך מרוצה מרמת החיים שלך?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
חוסר שביעות רצון מוחלטת					נייטרלי					שביעות רצון מוחלטת

3. עד כמה הנך מרוצה ממצב הבריאות שלך?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
חוסר שביעות רצון מוחלטת					נייטרלי					שביעות רצון מוחלטת

4. עד כמה הנך מרוצה ממה שהשגת בחייך?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
חוסר שביעות רצון מוחלטת					נייטרלי					שביעות רצון מוחלטת

5. עד כמה הנך מרוצה מיחסוך החברתיים?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
חוסר שביעות רצון מוחלטת					נייטרלי					שביעות רצון מוחלטת

6. עד כמה הנך מרוצה מתחושת הביטחון האישי שלך?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
חוסר שביעות רצון מוחלטת					נייטרלי					שביעות רצון מוחלטת

7. עד כמה הנך מרוצה מתחושת השייכות לקהילה שבה אתה גרה או לשכונה?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
חוסר שביעות רצון מוחלטת					נייטרלי					שביעות רצון מוחלטת

8. עד כמה הנך מרוצה מתחושת הביטחון שלך בעתיד?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
חוסר שביעות רצון מוחלטת					נייטרלי					שביעות רצון מוחלטת

9. עד כמה הנך מרוצה ממידת הרוחניות שלך או מאמונתך הדתית?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
חוסר שביעות רצון מוחלטת					נייטרלי					שביעות רצון מוחלטת

10. עד כמה הנך מרוצה מעיסוקך בשעות הפנאי שלך?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
חוסר שביעות רצון מוחלטת					נייטרלי					שביעות רצון מוחלטת

מדריך לראיון עם הממונה הישיר/ סגן מפקד היחידה/ מפקד היחידה:

פתיחת הראיון: שמי _____ ואני רכזת מחקר מטעם האוניברסיטה העברית. בימים אלו אנו עורכים מחקר המתמקד בפרויקט השירות הצבאי של אקים, משרד הרווחה וצה"ל. במסגרת הפרויקט אנו מראיינים את החיילים עם הפיגור השכלי ובני משפחותיהם לגבי תפיסותיהם כלפי השירות הצבאי. כממונה הישיר על חיילים אלה המשולבים ביחידתך, חשוב לנו מאוד לקבל את הערכתך על לנושא. ברצוני לשאול אותך מספר שאלות. לשאלות אין תשובה אחת נכונה אלא חוותך האישית היא החשובה לנו במסגרת המחקר. חשוב לי לציין כי כל הפרטים שיאמרו בראיון ישמרו בסודיות. הראיון יערך כחצי שעה. כל השאלות אשר ישאלו בראיון מתייחסות לכל החיילים עם מוגבלות שכלית אשר משולבים ביחידתך ולא לחייל אחד באופן ספציפי. ברצוני לבקש את אישורך להקליט את הראיון. ההקלטה תשוקלט לצורך ניתוח הנתונים. האם הינך מסכים להשתתף בראיון זה? (המראיינת מחתימה על טופס הסכמה). אני מודה לך מראש על הסכמתך להשתתף.

- (1) כמה חיילים יש בסך הכל ביחידה עליה אתה אחראי? כמה אנשים עם מוגבלות שכלית משולבים ביחידתך? כמה אנשים עם מוגבלות שכלית נמצאים תחת אחריותך הישירה? האם משולבים ביחידה גם אנשים עם נכויות אחרות? אם כן, אנא פרט.
- (2) באופן כללי, מה דעתך על פרויקט השירות הצבאי?
- (3) מהן ההשלכות של השילוב של חייל עם מוגבלות שכלית על החייל המשולב, לפי תפיסתך?
- (4) מהן ההשלכות של השילוב של חייל עם מוגבלות שכלית על חיילים אחרים ביחידה? על חיילים אחרים בבסיס?
- (5) מהן ההשלכות של שילוב של חייל עם מוגבלות שכלית עליך כאחראי אישי עליו?
- (6) מהן ההשלכות שיש לשילוב של חייל עם מוגבלות שכלית על הצבא כמערכת?
- (7) האם יש לך משהו להוסיף בנושא?

שאלון המחקר עבור חיילים בבסיסים:

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
PAUL BAERWALD SCHOOL OF
SOCIAL WORK AND SOCIAL
WELFARE

ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית
ע"ש פאול ברוואלד
תכנית מוסמך

חייל/ת יקר/ה,

במסגרת מחקר שמטרתו ללמוד על עמדות כלפי שירותם הצבאי של אנשים עם מוגבלות שכלית, אנו פונים אליך בבקשה לענות על שאלון מחקר בנושא. השתתפות במחקר תהווה הזדמנות עבורך לתת קול לעמדותיך ודעותיך האישיות בנושא. השתתפותך במחקר תעזור לנו ללמוד מה מרגישים וחושבים חיילי צה"ל השונים בנושא זה. לשאלות אין תשובות נכונות או לא נכונות, רק דעתך הכנה קובעת. נבקשך להתייחס ברצינות לשאלון, לענות עליו בכנות מלאה, ולהקדיש לו את מלוא הזמן הנדרש. תשובותיך יתרמו רבות להבנה מעמיקה יותר של הנושאים. נודה לך על תשובתך לכל השאלות לפי סדר הופעתן והחזרת השאלון למפקדיך במעטפה המצורפת. ההשתתפות במחקר הינה על בסיס התנדבותי. מילוי השאלון אורך כ- 20 דקות. השאלות מתייחסות לגברים ולנשים. סודיות תשובותיך מובטחת. כמו כן, פרסום הממצאים יעשה באופן כוללני ולא יחשוף שום פרטים מזהים לגבי המשיבים. אין צורך לציין את שמך על גבי השאלון.
אנא, אל תרשום שם או כל פרט מזהה על גבי השאלון!

אנחנו מודים לך מאוד על שיתוף הפעולה.

צוות המחקר

חלק א' - פרטים אישיים

1. גיל: _____
 2. מין: 1. גבר 2. אישה
 3. מצב משפחתי: 1. רווק 2. נשוי 3. גרוש 4. אלמן
 4. ארץ לידה: _____ 5. שנת עלייה: _____
 6. לאום: 1. יהודי 2. מוסלמי 3. נוצרי 4. אחר _____
 7. רמת דתיות: 1. חילוני 2. מסורתי 3. דתי 4. חרדי
 8. באיזה חייל הינך משרת? _____
 9. כמה זמן הינך נמצא במסגרת השרות הצבאי? _____
 10. האם הינך מכיר אישית אדם עם מוגבלות שכלית? 1. כן 2. לא
3. מכיר מישור ואיני בטוח אם יש לו מוגבלות שכלית או לא
- אם כן, האם הוא:
1. הורה שלך 2. אח/אחות 3. חברה 7. אחר, פרט _____
 4. שכן/ה 5. בן משפחה אחר 6. חייל בבסיס בו אני משרת
11. האם הינך מכיר אישית אדם עם נכות אחרת מלבד מוגבלות שכלית? 1. כן 2. לא
- אם כן, האם הוא:
1. הורה שלך 2. אח/אחות 3. חברה 7. אחר, פרט _____
 4. שכן/ה 5. בן משפחה אחר 6. חייל בבסיס בו אני משרת
12. מהי הנכות של אותו אדם? _____
13. האם יש לך נכות כל שהיא? 1. כן 2. לא
- אם כן, מהי? _____ גיל אבחנה: _____
14. באיזו מידה הינך מרגיש שיש לך ידע לגבי מוגבלות שכלית? א. במידה מועטה מאוד ב. במידה מועטה ג. במידה בינונית ד. במידה רבה ה. במידה רבה מאוד	15. באיזו מידה היית רוצה לקבל יותר ידע לגבי מוגבלות שכלית? א. במידה מועטה מאוד ב. במידה מועטה ג. במידה בינונית ד. במידה רבה ה. במידה רבה מאוד

חלק ב' - עמדות

דמיינ/י לעצמך את הסיטואציה הבאה:

"יוסי ומספר חברים יצאו לארוחת צהריים בחדר האוכל בבסיס. בעודם משוחחים הגיע חייל שיוסי אינו מכיר, שלו מוגבלות שכלית, והצטרף לחבורה. ערכו ביניהם הכרות קצרה ומיד לאחר מכן כל השאר הלכו לדרכם ויוסי והחייל עם הפיגור השכלי נשארו לבד. נותרו ליוסי 15 דקות להמתין לחבר שעמו קבע בחדר האוכל. נסה/י לדמיינ סיטואציה זו."

לאנשים יש מגוון רגשות כאשר הם נמצאים בסיטואציה מסוג זה. לפניך רשימה של רגשות אפשריים היכולים לעלות לפני, במהלך ולאחר סיטואציה זו. אנא ציינ/י בכל שורה מה הסבירות שרגש זה יתעורר ביוסי:

מידת הסבירות					רגשות
כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	1. רגוע/ה
1	2	3	4	5	2. רחמים
1	2	3	4	5	3. פחד
1	2	3	4	5	4. שלווה
1	2	3	4	5	5. בושה
1	2	3	4	5	6. אשמה
1	2	3	4	5	7. בישנות
1	2	3	4	5	8. נינוח/ה
1	2	3	4	5	9. עצבנות
1	2	3	4	5	10. לחץ
1	2	3	4	5	11. מצוברחת
1	2	3	4	5	12. מדוכא/ת
1	2	3	4	5	13. דחייה
1	2	3	4	5	14. מתח
1	2	3	4	5	15. חוסר אונים
1	2	3	4	5	16. דרוכה
1	2	3	4	5	17. נבוכה
1	2	3	4	5	18. חוסר נוחות
1	2	3	4	5	19. אדישות/ שייון נפש

לאנשים יש מגוון מחשבות כאשר הם נמצאים בסיטואציה מסוג זה. לפניך רשימה של מחשבות אפשריות היכולות לעלות לפני, במהלך ולאחר סיטואציה זו. אנא ציינ/י בכל שורה מה הסבירות שמחשבה זו תתעורר ביוסי:

מחשבות					מידת הסבירות
כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	1. למה לא להכיר אותו טוב יותר?
1	2	3	4	5	2. הוא ישמח להכיר אותי
1	2	3	4	5	3. אני אוהב/ת להכיר אנשים חדשים
1	2	3	4	5	4. הוא נראה ידידותי
1	2	3	4	5	5. אני יכול/ה לגרום לו להרגיש יותר בנוח
1	2	3	4	5	6. הוא נראה בחור מעניין
1	2	3	4	5	7. אולי נסתדר טוב
1	2	3	4	5	8. הוא נראה כמו בחור לעניין
1	2	3	4	5	9. הוא יעריך זאת אם אתחיל עמו בשיחה
1	2	3	4	5	10. אני תמיד אוכל לדבר איתו על דברים שמעניינים את שנינו
1	2	3	4	5	11. אינני יודע מה אני יכול לשאול אותו/ אותה
1	2	3	4	5	12. אני תוהה מה הוא/ היא מצפים ממני
1	2	3	4	5	13. אני חושש שאני עלול לפגוע בו/ בה

לאנשים יש מגוון התנהגויות כאשר הם נמצאים בסיטואציה מסוג זה. לפניך רשימה של התנהגויות אפשריות היכולות לעלות לפני, במהלך ולאחר סיטואציה זו. אנא צייני/ בכל שורה מה הסבירות שיוסי יתנהג באופן הבא:

מידת הסבירות					<u>התנהגויות</u>
כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	1. יקום וילך
1	2	3	4	5	2. יתחיל בשיחה
1	2	3	4	5	3. יעבור לשולחן אחר
1	2	3	4	5	4. יצא החוצה
1	2	3	4	5	5. ישקע בקריאת עיתון או בשיחה בפלאפון
1	2	3	4	5	6. ימשיך להתעסק בענייניו
1	2	3	4	5	7. ימצא תרוץ לכך שעליו לעזוב
1	2	3	4	5	8. אם הוא לא יעשה את הצעד הראשון, יוסי ייזום עמו שיחה
1	2	3	4	5	9. אזמין אותו למשקה
1	2	3	4	5	10. אציע להסיע אותו הביתה

חלק ג' – עמדות כלפי שירותם הצבאי של אנשים עם נכויות

1. דמיין לעצמך סיטואציה בה הינך מפקד במסגרת צבאית. מפקד הבסיס שואל אותך לדעתך בדבר שילובם של כל אחד מהאנשים הבאים במסגרת היחידה שאותה אתה מפקד. באיזו מידה, על-פי דעתך, יש לאפשר לכל אחד מהאנשים הבאים לשרת במסגרת צבאית?

כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	חייל עם מחלה נפשית
1	2	3	4	5	חייל עם אפילפסיה (מחלת הנפילה)
1	2	3	4	5	חייל עם מוגבלות שכלית
1	2	3	4	5	חייל עם עיוורון
1	2	3	4	5	חייל עם חרשות
1	2	3	4	5	חייל עם נכות פיזית קלה (למשל, חייל שנעזר בהליכון)
1	2	3	4	5	חייל עם נכות פיזית קשה (למשל, חייל שנעזר בכיסא גלגלים)

2. האם הינך מכיר אישית חייל עם מוגבלות שכלית? 1. כן 2. לא
3. אם כן, מהי מידת הכרותך עם אותו חייל? 1. טובה מאוד 2. טובה 3. בינונית
4. לא טובה 5. ממש לא טובה
4. מהיכן אתה מכיר את החייל עם המוגבלות השכלית? 1. משרת ביחידה שבה אני משרת
2. משרת בבסיס בו אני משרת
3. אחר, פרט: _____

אני חושבת/ש...					
בהחלט לא מסכים	לא מסכים	מתלבט	מסכים	בהחלט לא מסכים	מסכים
1	2	3	4	5	בהחלט מסכים
1	2	3	4	5	חשוב לשלב אנשים עם מוגבלות שכלית בצה"ל השילוב בצה"ל מכין את האנשים עם המוגבלות השכלית להשתלב בחברה
1	2	3	4	5	אני חושב ששילוב אנשים עם מוגבלות שכלית בצה"ל יכול להכין אותי לחיים האמיתיים
1	2	3	4	5	עדיף לאנשים עם מוגבלות שכלית להיות ביחידות נפרדות בצה"ל
1	2	3	4	5	אנשים עם מוגבלות שכלית יכולים להשתתף בכל פעילות ביחידה בצה"ל
1	2	3	4	5	שילוב של אנשים עם מוגבלות שכלית בצה"ל מלמד אותי על השוני בין אנשים
1	2	3	4	5	אנשים עם מוגבלות שכלית הם אנשים רגילים
1	2	3	4	5	עדיף לאנשים עם מוגבלות שכלית להיות במסגרות נפרדות המתאימות להם
1	2	3	4	5	חיילים עם מוגבלות שכלית מפריעים לפעילות השגרתית בצה"ל
1	2	3	4	5	יש להתייחס לחיילים עם מוגבלות שכלית כמו לכל חייל אחר
1	2	3	4	5	כדאי לשלב חיילים עם מוגבלות שכלית ביחידות רגילות בצה"ל
1	2	3	4	5	אני מעוניין לשרת ביחידה צבאית יחד עם חיילים עם מוגבלות שכלית

סמן את התשובה הנראית לך כמתאימה ביותר:

בכלל לא	לעיתים רחוקות	מיד פעם	לעיתים קרובות	באופן קבוע	לא רלוונטי
1	2	3	4	5	9
1	2	3	4	5	9
1	2	3	4	5	9
1	2	3	4	5	9

4. אם הינך מכיר אישית חייל עם מוגבלות שכלית נשמח לשמוע מהי לדעתך ההשפעה של הנוכחות של אותו חייל על חיילים אחרים ביחידה או בבסיס. אם אינך מכיר אישית חייל עם מוגבלות שכלית, נשמח לשמוע מה לדעתך יכולה להיות ההשפעה של חייל זה על חיילים אחרים ביחידה או בבסיס (הינך מוזמן להשתמש גם בצד השני של הדף לפי הצורך).

5. אם הינך מכיר אישית חייל עם מוגבלות שכלית נשמח לשמוע מהי לדעתך ההשפעה שילובו בצבא על אותו חייל. אם אינך מכיר אישית חייל עם מוגבלות שכלית, נשמח לשמוע מה לדעתך עשויה להיות ההשפעה של שילובו של חייל מסוג זה בצבא על אותו חייל. (הינך מוזמן להשתמש גם בצד השני של הדף לפי הצורך).

תודה רבה על שיתוף הפעולה!

Abstract:

Background: Many nations, including Israel, advocate for the full inclusion of people with intellectual disabilities in all realms of life. Nevertheless, individuals with intellectual disabilities are still frequently excluded. One field of life that has rarely been considered central for inclusion of people with intellectual disabilities is military service. Rarely have people with intellectual disabilities been drafted or provided an equal chance to serve within military service. A unique program, "Equal in Uniform", was developed to provide an opportunity for people with intellectual disabilities to serve a meaningful and normative service within the military in Israel. The study described here is a longitudinal study that has followed the impact of the program over a period of four years. The study had three main aims: (1) Examine the impact of the Equal in Uniform project and of military service on individuals with intellectual disabilities; (2) Examine the impact of the project and of military service on family members, especially parents, of individuals with intellectual disabilities that have taken part in this project; and (3) Examine the impact of military service of individuals with intellectual disabilities on individuals without intellectual disabilities, including soldiers and lieutenants serving within the same military units as the project soldiers.

Methods: This was a mixed-study longitudinal study based on both qualitative and quantitative research methods. The study is composed on four sub-studies. First, individuals with intellectual disabilities that take part in the Equal in Uniform program (N=39) were interviewed in depth at several points in time along the program. Second, parents (or close family members/ guardians) of individuals with intellectual disabilities who take part in the program (N=36) were also interviewed at several points in time along the program. In addition, parents were also asked to complete a short quantitative questionnaire examining their attitudes toward the military service of individuals with intellectual disabilities. Third, interviews were completed with military lieutenants who are in charge of soldiers from the program (N=26) within the units in which the individuals serve. Finally, within the fourth sub-study, quantitative questionnaires were completed by soldiers without intellectual disabilities (N=255) that serve within the same military units as the project soldiers as well as within adjacent units. These questionnaires were based on a vignette methodology in which the soldiers were asked to report on their cognitions, emotions and behaviors in a hypothetical meeting with a soldier with an intellectual disability.

Findings: From qualitative analyses of the interviews conducted with individuals with intellectual disabilities, three main themes arise: (1) the military as a part of the normative path of life in Israel - being like everyone else; (2) social inclusion and participation of individuals with

intellectual disabilities; and (3) inclusion of individuals with intellectual disabilities at various stages of the program.

From the qualitative interviews held with parents, three themes arise: (1) reasons for joining the project including reasons that impact the individual with intellectual disabilities, the parents and the wider community; (2) parental participation within the program; and (3) impact of the program on individuals with intellectual disabilities and their parents. Findings from the short quantitative survey completed by parents supported the qualitative findings. Specifically, parents expressed an expectation that military service will allow their children to develop independence, show their abilities and fields of interest, provide them with meaningful activity and an opportunity to contribute to society.

Qualitative analyses of interviews conducted with lieutenants have found four major themes: (1) the lieutenant's role and their involvement with soldiers with intellectual disabilities; (2) social participation of soldiers with intellectual disabilities; (3) impact of military service of individuals with intellectual disabilities on the individuals themselves, their lieutenants, on the military system, on other soldiers without intellectual disabilities and on society; and (4) challenges and difficulties in service of individuals with intellectual disabilities.

Findings from the fourth sub-study, attitudes of soldiers without intellectual disabilities, show that soldiers that have previous contact with soldiers with intellectual disabilities report on more positive thoughts, more helping and accepting behaviors and greater social closeness as compared to soldiers that do not have such previous familiarity. In addition, a positive correlation was found between subjective knowledge in the intellectual disability field and positive thoughts, social closeness and support of the attitude that it is important to include people with intellectual disabilities within the military.

Three regressions examined what variables predict behaviors of soldiers without disabilities in their hypothetical interactions with soldiers within intellectual disability. Distancing and excluding behaviors toward soldiers with intellectual disabilities were predicted by the cognitive attitude factor of lack of clarity in social interactions within soldiers with intellectual disabilities and negative emotions. Helping and accepting behaviors toward soldiers within intellectual disabilities were predicted by positive thoughts. Finally, social closeness toward soldiers with intellectual disabilities was predicted by positive thoughts, greater support of the attitude that it is important to include soldiers with intellectual disabilities, greater support of the attitude that soldiers with intellectual disabilities are similar to others, lower support of the attitude that there is a need to separate between soldiers with intellectual disabilities and other soldiers and greater support of the need to provide an opportunity for service of individuals with intellectual disabilities.

Discussion: From findings of this study it can be seen that the Equal in Uniform project has positive impact on individuals with intellectual disabilities that take part in the project, for the family unit, for military lieutenants, for the entire military system and society at large. The discussion section of this report focuses on the following: perception of military service of individuals with intellectual disabilities as a helpful starting point for the future development of these individuals; development of a military self-identity; psychological inclusion and social inclusion of soldiers with intellectual disabilities; impact on the relationship between the soldier with intellectual disability and the lieutenant as an integral figure in the soldiers' life; impact on parents and other family members and on their quality of life; contribution at the societal level that is seen by change in attitudes toward soldiers with intellectual disabilities and contribution to other soldiers and the military system. Finally, the challenges and difficulties related to the inclusion of individuals with intellectual disabilities in the military are also be discussed.

**Individuals with intellectual disability within military service: Impact on quality of life,
 family quality of life and community attitudes**

Shirli Werner, Ph.D.

**Paul Baerwald School of Social Work and Social Welfare
 Hebrew University of Jerusalem**

This work was supported by a grant from Shalem Fund for Development of Services for
 People with Intellectual Disabilities in the Local Councils in Israel

2015

קרן שלום/079/2015